

**ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA“
DIN IAȘI**

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

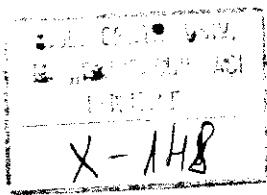
(Științe sociale)

b. Științe filozofice, economice și juridice

TOMUL XII, ANUL 1966

— — — — —

**ANALELE ȘTIINȚIFICE
ALE
UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA“
DIN IAȘI
(SERIE NOUĂ)**

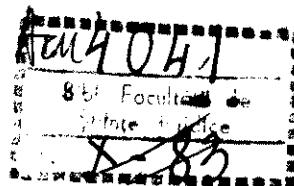
**SECTIUNEA III
(Științe sociale)**

b. Științe filozofice, economice și juridice

TOMUL XII, ANUL 1966

4010617
Periodice

COMITETUL DE REDACȚIE

Prof. I. DAVIDSOHN, conf. M. JACOTĂ, conf. A. LOGHIN, prof. V. NECULCE
conf. M. TODOSIA, prof. N. TATOMIR

Prof. V. NECULCE   Prof. N. TATOMIR   } Redactori responsabili

T. GALAN Secretar de redacție
V. DUMISTRĂCEL Tehnoredactor

**ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII
„AL. I. CUZA“ IAȘI**

TOMUL XII, s. III b

1966

S U M A R

Pag.

V. NECULCE, I. HAGIU, L. COPTIL — Congresul al IX-lea al P.C.R. eveniment de o deosebită însemnatate în viața partidului și poporului nostru	1—XIV
E. STERE — Problema libertății în filozofia bergsoniană	1— 7
P. BOTEZATU — Silogismul aristotelic și actualitatea sa	9— 22
I. NATANSOHN — Identitatea dialectică dintre materialismul istoric și sociologia marxistă	23— 32
I. GRIGORĂS — Probleme ale specificului libertății morale	33— 40
P. DUMITRESCU și N. SIMION — Critica conceptului de cultură în filozofia lui Lucian Blaga	41— 50
CORNELIA DIMITRIU — Rolul universităților	51— 64
A. COSMOVICI — Deosebiri individuale în procesul de gîndire	65— 83
ȘT. BIRSANESCU — Conștiința latinității la români în lumina unui valoros document	85— 91
S. GÂINA — Cu privire la sistemul metodelor de învățămînt	93— 96
I. ROMAN — Cările dezvoltării pedagogiei în R. S. România	97—106
AL. BÂRBAT și A. CUCIUREANU — Controlul statistic al calității firelor în industria textilă	107—124
V. COSMA — Dezvoltarea bazei energetice a țării noastre la nivelul tehnicii mondiale în perioada 1966—1970	125—139
C. BOTEZ și I. SAJU — Fabrica de hîrtie și celuloză Letea-Bacău de-a lungul a opt decenii de activitate economică	141—171
E. PIPERNEA — Noțiunea de suveranitate	173—184
I. BENDITER — Controlul constituționalității legilor	185—198
N. TATOMIR și GH. BIBICESCU — Asistența și salvarea în dreptul maritim	199—214

M. JACOTĂ — Observații asupra legii care cîrmuiește raporturile de familie ale străinilor, care se formează în R. S. România

215—222

B. BRAUNSTEIN — Unele probleme ale subiectului infracțiunii în dreptul penal al Republicii Socialiste România

223—230

NOTE

PAUL DEMETRESCU — Nicolae Titulescu, profesor și cercetător al dreptului civil

231—235

RECENZII

JEAN PIAGET: *Psihologia inteligenței*, Ed. științifică, Buc., 1965, 222 p. (C. Logofătu)

237—238

RENE DEKKERS: *Droit congolais et droit romain. Points de contact*. Elisabethville — B. P. 4873 Katanga, 55 p. (M. Jacotă)

238—241

VALENTIN AL. GEORGESCU — Preemlunea în istoria dreptului românesc. *Dreptul de protimisis în Tara Românească și Moldova*. Biblioteca istorică XII. Ed. Academiei Republicii Socialiste România. București, 1965. (M. Jacotă)

241—243

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ ЯССКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
АЛ. И. КУЗЫ

Том XII, отд. III б

1966 г

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
В. НЕКУЛЧЕ, И. ХАДЖИУ и Л. КОПТИЛ — IX-Съезд РКП — события значения в жизни нашей партии и народа	I—XIV
Е. СТЕРЕ — Проблема свободы в философии Х. Бергсона	1— 7
П. БОТЕЗАТУ — Силлогизм Аристотеля и его современность	9— 22
И. НАТАНЗОН — Диалектическая тождественность исторического материализма и марксистской социологии	23— 32
И. ГРИГОРАШ — Проблемы специфики нравственной свободы	33— 40
П. ДУМИТРЕСКУ и Н. СИМИОН — Критика концепта культуры в философии Лучиана Благи	41— 50
К. ДИМИТРИУ — Роль университетов	51— 64
А. КОСМОВИЧ — Индивидуальные различия в процессе мышления	65— 83
ШТ. БЫРСЭНЕСКУ — Сознание латинского происхождения у румын в свете одного ценного документа	85— 91
С. ГЭЙНА — К вопросу системы методов обучения	93— 96
И. РОМАН — Пути развития педагогики в Социалистической Республике Румыния	97—106
АЛ. БЭРБАТ и А. КУЧУРЯНУ — Статистический контроль качества нитей текстильной промышленности	107—124
В. КОСМА — Развитие основ энергетики в нашей стране на уровне мировой техники в период 1966—1970 гг.	125—139
К. БОТЕЗ и И. САИЗУ — Бумажно-целлюлозная фабрика Летя-Бакэу на протяжении 8-ми десятилетий экономической деятельности	141—171
Е. ПИПЕРНЯ — Понятие о суверенитете	173—184
И. БЕНДИТЕР — К вопросу контроля конституционности законов	185—198
Н. ЦАЦОМИР и Г. БИБИЧЕСКУ — К вопросу о „помощи и спасении“ в морском праве	199—214

Pages

М. ЖАКОТЭ — О законе, определяющем семейные отношения иностранцев в ССР	215—222
Б. БРАУНШТАЙН — К вопросу субъекта преступления в уголовном праве РСФСР	223—230

ЗАМЕТКИ

П. ДЕМЕТРЕСКУ — Н. Титулеску — профессор и исследователь гражданского права	231—235
РЕЦЕНЗИИ	237—243

ANNALES SCIENTIFIQUES DE L'UNIVERSITÉ
„AL. I. CUZA“ — JASSY

TOME XII-e, s. III b

1966

S O M M A I R E

	<u>Pages</u>
V. NECULCE, I. HAGIU et L. COPTIL — Le IX-e Congrès du Parti Communiste Roumain, événement de très grande importance dans la voie du parti et de notre peuple	I—XIV
E. STERE — Le problème de la liberté dans la philosophie de H. Bergson	1— 7
P. BOTEZATU — Le syllogisme aristotélique et son actualité	9— 22
I. NATANSOHN — Identité dialectique entre le matérialisme historique et la sociologie marxiste	23— 32
I. GRIGORAS — Quelques problèmes du spécifique de la liberté morale	33— 40
P. DUMITRESCU et N. SIMION — La critique du concept de culture dans la philosophie de Lucian Blaga	41— 50
CORNELIA DIMITRIU — Le rôle des Universités	51— 61
A. COSMOVICI — Différences individuelles dans le processus de la pensée	65— 83
ST. BIRSANESCU — La conscience de la latinité chez les Roumains dans la lumière d'un valeureux document	85— 91
S. GĂINA — Esquisse d'un système des méthodes d'enseignement	93— 96
I. ROMAN — Les voies du développement de la pédagogie dans la République Socialiste de Roumanie	97—106
AL. BĂRBAT et A. CUCIUREANU — Le contrôle statistique de la qualité des fiches dans l'industrie textile	107—124
V. COSMA — Le développement de la base énergétique de notre pays entre 1966—1970 au niveau de la technique mondiale	125—139
C. BOTEZ et I. SAIZU — La fabrique de papier et cellulose Letea-Bacău pendant huit décennies d'activité économique	141—171
E. PIPERNEA — La notion de souveraineté	173—184
I. BENDITER — Le contrôle de la constitutionnalité des lois	185—198

	<u>Pages</u>
N. TATOMIR and GH. BIBICESCU — Assistance and Salvation in the Maritime Law	199—214
M. JACOTĂ — Observations sur la loi qui regit les rapports de famille des étrangers, qui se forment en Roumanie	215—222
B. BRAUNSTEIN — Quelques problèmes du sujet de l'infraction dans le droit pénal de la République Socialiste de Roumanie	223—230
NOTES	
P. DEMETRESCU — Nicolae Titulescu, professeur et chercheur du droit civil	231—235
COMPTE-S-RENDUS	
	237—243

CONGRESUL AL IX-LEA AL P.C.R. EVENIMENT DE O DEOSEBITĂ
INSEMNAȚATE ÎN VIAȚA PARTIDULUI ȘI POPORULUI NOSTRU

DE

V. NECULCE, I. HAGIU, L. COPTIL

Prin multitudinea de probleme abordate și prin înalță ținută științifică de rezolvare a acestora, Congresul al IX-lea al P.C.R. constituie un eveniment de însemnatate istorică în viața partidului și poporului.

„Congresul — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — a dezbatut și adoptat în unanimitate documente de însemnatate istorică, care cuprind programul multilateral al dezvoltării României sociale, liniile directoare ale continuării pe o treaptă superioară a operei de desăvîrșire a construcției socialismului”¹.

Al IX-lea Congres al P.C.R. a făcut bilanțul realizărilor din perioada 1960—1965, a adoptat Directivele cu privire la dezvoltarea economiei naționale în perioada 1966—1970 și cu privire la valORIZAREA surselor energetice și electrificarea țării în perioada 1966—1975, precum și alte documente importante.

Raportul C.C. al P.C.R. prezentat de tovarășul Nicolae Ceaușescu cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea al P.C.R., precum și celelalte documente adoptate de Congres cuprind un vast și multilateral program de dezvoltare a întregii societăți pe baza avintului economiei naționale.

Continuarea într-un ritm susținut a procesului de dezvoltare a forțelor de producție va duce la noi perfecționări în domeniul relațiilor de producție, al suprastructurii politice și ideologice, la noi schimbări calitative în modul de trai și profilul spiritual al clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității.

Obiectivele inscrise în documentele Congresului al IX-lea al P.C.R. constituie o continuare a liniei politice generale a partidului de dez-

¹ Congresul al IX-lea al P.C.R., Buc., Ed. politică, 1965. p. 743.

voltare economică și social-culturală a țării, de creștere în continuare a bunăstării poporului, marchează o nouă etapă în procesul obiectiv de desăvîrșire a construcției socialismului.

Lucrările acestui Congres au demonstrat capacitatea partidului, a conducerii sale, de a aplica în mod creator adevărurile fundamentale ale marxism-leninismului la condițiile și particularitățile țării noastre, de a aborda aspecte noi și actuale, dind soluțiile cele mai corespunzătoare pentru rezolvarea problemelor pe care le-au ridicat construirea și desăvîrșirea socialismului.

Însemnatatea lucrărilor Congresului al IX-lea al P.C.R. constă în bogăția și vastitatea problemelor pe care le-a abordat:

— Bilanțul marilor înfăptuiri în perioada planului de 6 ani.

— Directivele cu privire la dezvoltarea economiei naționale pe perioada 1960—1970 și a Directivelor privind valorificarea resurselor energetice și electrificarea țării pe perioada 1966—1975.

— Probleme teoretice de mare însemnatate, care constituie un aport prețios la îmbogățirea tezaurului invățăturii marxist-leniniste (problema statului și națiunii în socialism).

— Elaborarea unui nou Statut al P.C.R. corespunzător etapei istorice pe care o parcurem.

Făcând bilanțul marilor înfăptuiri ale poporului, la congres s-a arătat că sarcinile fundamentale trasate de Congresul al VIII-lea al partidului în domeniul dezvoltării economiei naționale în perioada 1960—1965 au fost indeplinite cu succes.

Cu acest prilej a fost evidențiat faptul că s-a dezvoltat puternic baza materială a socialismului prin inițierea și depășirea sarcinilor planului pe 6 ani; s-a încheiat procesul de făurire a relațiilor de producție sociale în întreaga economie, s-a schimbat structura socială a țării, a fost lichidată exploatarea omului de către om, s-au dezvoltat și perfecționat principalele elemente ale suprastructurii, în deosebi statul socialist, s-au consolidat și extins legăturile externe ale țării noastre, a crescut prestigiul ei pe plan internațional.

P.C.R., ca și în trecut, a pus în centrul politiciei sale industrializarea socialistă — baza progresului întregii economii, factor determinant al asigurării independenței și suveranității naționale. În perioada la care ne referim s-a dezvoltat intens procesul de industrializare socialistă a țării prin dezvoltarea industriei grele cu pivotul ei, industria constructoare de mașini. Au fost construite 502 întreprinderi și secții noi, înzestrate cu utilaj perfectionat, la nivelul tehnicii mondiale. Tehnica nouă, modernă, a fost introdusă pe scară largă în rama principale ale industriei, ceea ce demonstrează că în acest domeniu al producției materiale s-a manifestat din plin revoluția tehnico-stiințifică. De asemenea, a continuat procesul de diversificare a ramurilor și subramurilor industriale, s-a îmbunătățit calitatea și s-a largit varietatea produselor. A fost acordată o atenție sporită valorificării la nivel superior a resurselor naturale, continuându-se politica de

repartizare judicioasă a forțelor de producție pe întregul teritoriu pentru dezvoltarea complexă și multilaterală a tuturor regiunilor țării.

Urmarea firească a faptului că procesul de industrializare socialistă s-a desfășurat într-un ritm înalt, susținut, producția globală industrială în 1965 este de 2,24 ori mai mare decât în 1959². Ritmul mediu anual de creștere a producției industriale globale și-a păstrat o intensitate deosebită, atingând 14,4%, față de 13% cît au prevăzut Directivele Congresului al VIII-lea al P.C.R. Acest ritm s-a impus ca o expresie a dinamismului și vitalității economiei noastre naționale.

Incheierea procesului de cooperativizare a agriculturii cu patru ani mai devreme decât termenul planificat a creat premisele unui avînt continuu al acestei ramuri a economiei, ducînd la creșterea permanentă a producției agricole vegetale și animale.

„Caracteristic procesului de cooperativizare a agriculturii din țara noastră — se arată la Congresul al IX-lea al P.C.R. — este creșterea permanentă a producției agricole vegetale și animale”³. Rezultatele obținute în domeniul agriculturii se datorează întăririi bazei tehnico-materiale a agriculturii, organizării producției după metode științifice, cît și măsurilor adoptate de plenara din aprilie 1962 privind reorganizarea conducerii agriculturii. În prezent, lucrează în agricultură circa 82.000 de tractoare, 66.000 de semănători, peste 38.000 de combine și alte mașini agricole.

Deși realizările nu sunt la nivelul cerut — datorită lipsurilor care s-au manifestat în acest sector de activitate —, totuși ele sunt importante deoarece au asigurat cerințele aprovisionării populației cu produse agro-alimentare; aprovisionării cu materii prime a industriei, precum și a sarcinilor de export.

Ca urmare a politicii realiste, profund științifice a partidului nostru de dezvoltare continuă a economiei, a crescut venitul național cu cca. 65% față de 1959, ceea ce a permis o depășire a volumului de investiții cu 13 miliarde lei; a crescut nivelul de trai material și cultural al populației, concretizat în creșterea salariului real cu 35% față de 1959, sporirea numărului de salariați cu 1.300.000, satisfacerea nevoilor social-culturale, lărgirea bazei materiale și perfecționarea invățămîntului de toate gradele, îmbunătățirea ocrotirii sociale etc.

Evidențind rezultatele obținute de poporul nostru pe linia indeplinirii sarcinilor trasate de Congresul al VIII-lea al P.C.R., Congresul al IX-lea al P.C.R. a analizat în același timp, cu toată competența, în spiritul criticii și autocriticii, greutățile și lipsurile care s-au manifestat în activitatea economică: problema eficienței economiei nu a stat în totdeauna în centrul preocupărilor organelor din economie, unele sectoare ale industriei nu au fost dezvoltate corespunzător cerințelor (elec-

² Directivele Congresului al IX-lea al P.C.R. cu privire la dezvoltarea economiei naționale în perioada 1966—1970. Buc., Ed. politică, 1965, p. 6.

³ Congresul al IX-lea al P.C.R. Buc., Ed. politică, 1965, p. 25.

IV

tronica), insuficienta asigurare a producției cu piese de schimb și subansambluri; în domeniul agriculturii, sarcinile nu s-au realizat în întregime, deoarece nu s-a ținut seama de realitate și de posibilitățile agriculturii noastre etc.

Făcînd bilanțul marilor înfăptuiri obținute de poporul nostru, sub conducerea partidului, în perioada 1960—1965, Congresul al IX-lea al P.C.R. a arătat că socialismul a triunfit pe deplin la orașe și sate, ceea ce reprezintă cea mai mare victorie politică a partidului după cucerirea puterii.

Tabloul pe care-l prezintă astăzi România socialistă, țară liberă și prosperă, cu o economie în plin avînt, cu o cultură înfloritoare, cu un nivel de trai al poporului în continuă creștere, constituie cea mai strălucită doavadă a justei politicii partidului nostru.

Atenția principală a lucrărilor Congresului s-a îndreptat îndeosebi asupra direcțiilor dezvoltării României socialești în următorii 5 ani, în vederea continuării pe o treaptă superioară a procesului de desăvîrșire a construcției socialești în toate domeniile de activitate economică, științifică și culturală⁴.

Documentele aprobate evidențiază cu tărIE că la baza progresului general al societății partidul pune dezvoltarea continuă a economiei. Această orientare are un caracter profund științific, deoarece pornește de la principiul fundamental al concepției despre lume a clasei muncitoare, după care rolul determinant în dezvoltarea societății revine modului de producție.

Directivele Congresului, larg dezbatute de popor și partid, constituie continuarea consecventă a politicii generale a partidului de construire a socialismului. Concepță încă în primii ani de făurire a noii orînduirii sociale, această politică și-a demonstrat în practică deplina sa juste concretizată în realizările care au situat țara noastră pe calea progresului neintrerupt și rapid.

În cadrul sarcinilor de bază ale planului pe 5 ani, obiectivul central al politicii economice a partidului este industrializarea socialistă a țării. Ea constituie veriga principală a îndeplinirii programului desăvîrșirii construcției socialismului.

Așa cum se arată în Raportul C.C. al P.C.R., prezentat la Congres de tovarășul Nicolae Ceaușescu, „și în viitor în centrul politicii partidului nostru rămîne industrializarea țării, dezvoltarea cu precădere a industriei grele, în special a industriei constructoare de mașini — fără de care nu sunt posibile ridicarea patriei noastre la un grad înalt de civilizație și bunăstare, înaintarea spre comunism”⁵.

Sublinind necesitatea industrializării țării, lucrările Congresului arată că ea se desfășoară în epoca marii revoluții tehnico-științifice mondiale; aceasta înseamnă că și în viitor industrializarea se va în-

⁴ Congresul al IX-lea al P.C.R. Buc., Ed. politică, 1965, p. 32—33.

⁵ Congresul al IX-lea al P.C.R. Buc., Ed. politică, 1965, p. 34.

iăptui pe baza tehnicii celei mai avansate, care să ducă la sporirea productivității muncii.

Experiența țării noastre și istoria dezvoltării societății omenești au confirmat pe deplin teza că industrializarea, bazată pe principiile marxism-leninismului, constituie pentru țările insuficient dezvoltate, factorul hotărâtor al progresului întregii societăți, temelia construirii societății sociale.

Problema industrializării a fost și în atenția gânditorilor progresiști din țara noastră. Încă din secolul trecut, A. D. Xenopol, combătînd concepțiile înguste, unilaterale, cu privire la economia României, a arătat necesitatea industrializării prin care trebuie create bunuri „care sub volumuri înzecit de mici vor reprezenta prețuri însușit de mari”. El sublinia că: „...industria mare este aceea care trebuie să căutăm a dezvolta mai întîi în România”.

De asemenea C. D. Gherea consideră industria „baza existenței materiale, culturale și naționale a poporului român”. Fără îndoială că aceste idei înaintate n-au putut fi materializate în condițiile regimului burghezo-moșieresc.

Misiunea istorică de a crea și dezvolta o industrie puternică și, pe această bază, de a duce patria noastră pe drumul larg al progresului economic și social, a revenit Partidului Comunist Român. Principiile industrializării au fost traduse în practică o dată cu trecerea la revoluția socialistă. Ele au fost exprimate pentru prima dată în raportul prezentat la Conferința națională a P.C.R. din 1945 de Gheorghe Gheorghiu-Dej.

Directivele Congresului al IX-lea al P.C.R. privind planul de dezvoltare a economiei naționale în perioada 1966—1970, prezentate de tovarășul Ion Gheorghe Maurer și Directivele Congresului al IX-lea al P.C.R. privind planul de 10 ani pentru dezvoltarea energetică, prezentate de tovarășul Chivu Stoica — sunt menite să ducă mai departe această operă măreață; ele concretizează liniile directoare ale politiciei economice a partidului în actuala etapă de dezvoltare a țării noastre.

Continuînd politica de industrializare socialistă, noul plan de 5 ani (1966—1970) asigură o structură tot mai echilibrată economiei naționale, dezvoltarea armonioasă a tuturor ramurilor industriale. Pînă în 1970, volumul producției industriale va fi cu 65% mai mare decît în 1965. Producția industrială va crește anual cu 10,5%, iar pentru a se crea condițiile necesare reproducției sociale lărgite, industria mijloacelor de producție va crește cu prioritate într-un ritm mediu anual de 11%, iar producția bunurilor de consum va crește într-un ritm de aproximativ 10%.

Se poate observa deci că este caracteristic noului plan de 5 ani continuarea ritmurilor înalte de dezvoltare a economiei. Ele se bazează pe folosirea maximă a resurselor interne, pe valorificarea lor superioară și rațională, în funcție de necesitățile imediate și de perspectivă.

Ca obiectiv important al viitorului plan cincinal se prevede crearea de condiții optime pentru introducerea în circuitul economic a noi materii prime, realizarea unui înalt grad de prelucrare a lor.

Ca și pînă acum, în perioada ce urmează industria se va dezvolta prin promovarea intensă a progresului tehnic în toate ramurile, extinderea mecanizării și automatizării; înzestrarea industriei cu instalații la nivelul tehnicii moderne. Înfăptuirea acestei prevederi creează condiții tot mai bune pentru imbunătățirea calității produselor — obiectiv economic esențial în toate ramurile de producție.

Congresul al IX-lea al P.C.R. a acordat un loc important dezbatărilor privind creșterea susținută a bazei energetice și a producției de energie electrică în următorii 10 ani.

In Raportul prezentat la Congres, în legătură cu această temă se evidențiază faptul că, încă de la începutul economiei planificate, partidul a acordat o atenție deosebită creșterii producției de energie electrică care să fie mereu cu un pas înainte. Astfel, în primul plan decenal, 1951—1960 și în planul sesenal producția de energie electrică a crescut într-un ritm anual de 16,5%, în timp ce ritmul mediu de creștere a producției industriale globale era de 13,3%. La fel urmează să se dezvolte energia electrică și în perioada 1966—1975, cind se va produce 55.000.000—60.000.000 Kwh.

Directivele privind planul decenal pentru dezvoltarea bazei energetice — adoptate la Congresul al IX-lea al P.C.R. — continuă linia generală a partidului de mobilizare a tuturor resurselor și posibilităților proprii pentru satisfacerea necesității crescînd de energie ale economiei naționale. Astfel, se prevede valorificarea rezervelor hidroenergetice ale Dunării și ale unor râuri interioare, trecerea la producția energiei electrice de origine nucleară, darea în exploatare a hidrocentralei de pe Argeș, a celor de pe Bistrița, a sistemului hidroenergetic și de navigație de la Porțile de Fier, proiectarea unei noi hidrocentrale de pe Dunăre în colaborare cu R. P. Bulgaria în zona Islaz s.a.

Din analiza făcută sarcinilor ce revin industriei în viitorul plan cincinal reținem faptul că în procesul de industrializare a țării s-a ținut și se ține cont de o serie de factori cu acțiune permanentă, cu caracter logic și anume: creșterea cu precădere a industriei grele, dezvoltarea în ritm susținut a ramurilor hotărîtoare ale economiei naționale, asigurarea unor proporții raționale între ramurile economiei naționale, promovarea progresului tehnic, repartizarea rațională a forțelor de producție, valorificarea rațională a resurselor interne, formarea cadrelor de specialiști și creșterea nivelului tehnico-profesional, cointeresarea materială etc.

Continuind în ritm intens industrializarea socialistă, se va acorda o mai mare atenție dezvoltării agriculturii. Congresul a elaborat un vast program prin care agricultura, și va spori aportul la progresul țării, la ridicarea bunăstării poporului.

In actuala etapă este necesar să se realizeze în agricultură un progres substanțial, care să corespundă cerințelor dezvoltării echilibrate și armonioase a economiei naționale, să sporească participarea acestei ramuri la creșterea venitului național.

În viitorul cincinal linia partidului în acest domeniu este dezvoltarea intensivă și multilaterală a agriculturii. Se pune un mare accent pe extinderea și diversificarea mecanizării lucrărilor agricole, pe folosirea pe scară largă a îngrășămintelor chimice, pe îmbunătățirile funciare, și în primul rînd pe irigații și.a. „Avem toate condițiile — se menționează în Raportul general — ca pînă în 1970 să rezolvăm în linii generale problemele mecanizării complexe și ale chimizării agriculturii — factori esențiali în modernizarea și sporirea producției agricole”⁶.

Congresul a acordat atenție și dezvoltării zootehniei, horticulturii și legumiculturii ; a subliniat sarcinile importante care revin gospodăriilor agricole de stat și stațiunilor de mașini și tractoare. Cooperativele agricole de producție, s-au dovedit a fi forma cea mai potrivită de organizare a muncii unite a țărănimii, ele vor trebui ajutate în continuare de către stat și partid, în vederea dezvoltării și consolidării lor economico-organizatorice.

Congresul a ridicat spre rezolvare o serie de probleme legate de sectorul socialist al agriculturii, ca de pildă :

- relațiile interne din cadrul C.A.P. ;
- relațiile intercooperatiste ;
- relațiile dintre C.A.P. și stat și.a.

Condițiile tehnico-materiale existente în agricultură și cele care se vor crea în anii care vin, întărirea și dezvoltarea relațiilor socialiste la sate oferă posibilități pentru punerea în valoare a marilor rezerve de care dispune această ramură, în vederea creșterii producției vegetale și animale.

Lucrările Congresului, toate documentele dezbatute și aprobate au subliniat cu tărie că scopul suprem al politiciei partidului și statului nostru îl constituie satisfacerea tot mai deplină a nevoilor materiale și spirituale ale poporului. Avîntul general al economiei naționale, creșterea productivității muncii, vor contribui la creșterea venitului național pe locuitor care va fi de 4,5 ori mai mare decît nivelul cel mai ridicat realizat înainte de război, la creșterea salariului real cu 20—25% în 1970 față de 1965, la majorarea pensiilor, la sporirea veniturilor reale ale țărănimii cu 20% etc.

Sporirea veniturilor salariaților și țărănimii — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu —, lărgirea bazei materiale și dezvoltarea activităților social-culturale, îmbunătățirea condițiilor de locuit și a serviciilor edilite vor asigura pentru toți oamenii muncii un nivel de viață și de civilizație mai ridicat ; binefacerile socialismului vor fi tot mai puternic

⁶ Congresul al IX-lea al P.C.R. Buc., Ed. politică, 1965, p. 46—47.

VIII

simțite în fiecare familie, în viața fiecărui cetățean, a întregului nostru popor”⁷.

Experiența acumulată în perioada construcției socialiste a permis partidului și Congresului elaborarea unor concluzii teoretice de mare însemnatate pentru dezvoltarea țării. Aceste generalizări teoretice, care au la bază practica socială desfășurată în decursul anilor, și-au găsit expresia în Constituția țării și noul Statut al P.C.R.

De o mare valoare științifică sunt concluziile teoretice la care a ajuns Congresul în problemele privind orinduirea socialistă, înflorirea națiunii și rolul statului în perioada pe care o străbate în prezent țara noastră. Victoria definitivă a socialismului, schimbările social-economice radicale care au avut loc în întreaga structură a societății au făcut ca, Constituția elaborată în 1952, să nu mai corespundă. Noua Constituție oglindește aceste transformări și conțină realizările istorice dobândite în făurirea noii societăți. Adoptarea Constituției Republicii Socialiste România conțină rolul de conducător al partidului comunist, arată schimbările structurale care au survenit în viața patriei, prevede și garantează drepturile și libertățile obținute de poporul român.

Lucrările Congresului au subliniat că întărirea statului și partidului, precum și înflorirea națiunii răspund unor cerințe obiective ale vieții sociale.

Precum se vede, lucrările Congresului subliniază două probleme deosebit de importante :

1. Rolul statului în socialism și
2. Rolul națiunii în socialism.

Statul, ca element principal al suprastructurii, este determinat de baza economică ; evoluția și rolul său trebuie analizate în funcție de transformările ce au loc în economie și în structura socială.

Desfășurîndu-și activitatea în condițiile victoriei definitive a socialismului, statul îndeplinește sarcini tot mai complexe în domeniul economiei și culturii, își dezvoltă continuu formele și metodele de organizare și de conducere socială.

Ca urmare a întăririi rolului clasei muncitoare ca clasă conducătoare în societate și în stat, a ridicării alianței muncitorești-țărănești pe o treaptă înaltă, a dezvoltării continue a unității întregului popor în jurul partidului, s-a întărit și s-a dezvoltat baza socială a statului. Desăvîrșirea construcției socialiste cere creșterea continuă a rolului statului. Statul socialist înfăptuiește suveranitatea poporului în interiorul țării și în relațiile internaționale. Cresc în mod considerabil atribuțiile statului în organizarea, planificarea și conducerea economiei naționale. O ampioare mai mare o capătă activitatea statului în domeniul învățămîntului, științei și culturii, al educării în spirit socialist a maselor populare. În același timp, statul apără cuceririle revoluționare ale poporului, independența și suveranitatea sa. Dezvoltarea, întărirea con-

⁷ Congresul al IX-lea al P.C.R., Buc., Ed. politică, 1965, p. 58.

tinuă a rolului creator, constructiv al statului în etapa actuală se concretizează în:

1. Creșterea rolului și a posibilităților sale de organizare a procesului constructiv, ca urmare a ridicării pe o treaptă mai înaltă a nivelului conducerii științifice a întregii activități sociale;
2. Perfecționarea pe mai departe a conducerii planificate a economiei, ca urmare a extinderii posibilităților înfăptuirii acesteia în întreaga economie națională;
3. Dezvoltarea democrației socialiste, ca urmare, în principal, a schimbării configurației claselor sociale și a raporturilor existente între clase.
4. Creșterea continuă a rolului conducător al partidului.

În activitatea amplă desfășurată pe linia perfecționării continue a aparatului de stat, P.C.R. se călăuzește după învățătura marxist-leninistă potrivit căreia statul se menține multă vreme, că rolul său este esențial, indispensabil pentru construirea societății comuniste.

Făcind o analiză profund științifică, marxist-leninistă, pornind de la realitățile concrete ale construirii socialismului în țara noastră, rolul statului în socialism, Congresul dă un răspuns de înaltă finuță științifică și problemei rolul națiunii în socialism. În socialism, națiunea o căpătat un conținut nou, determinat de baza ei social-politică — alianța dintre clasa muncitoare și țărâime. Doborîrea capitalismului eliberează națiunile de sub dominația burgheziei, rezolvă definitiv problema națională, duce la formarea națiunilor sociale. Într-o perioadă scurtă din punct de vedere istoric, revoluția socialistă a dus la transformarea națiunii burgheze de altă dată „cu un singur interes național de clasă”⁸ într-o națiune socialistă cu un singur interes, care nu mai este interesul unei singure clase, ci al întregii națiuni, al tuturor categoriilor de oameni ai muncii care o formează. Orînduirea socialistă asigură cele mai optime condiții pentru dezvoltarea multilaterală a națiunii, afirmarea potențelor și aptitudinilor ei creative, statul socialist suveran fiind principala garanție a acestei dezvoltări. Numai în condițiile socialismului se pot manifesta din plin comunitatea de interese economice, cultura socialistă comună a tuturor cetățenilor ce locuiesc pe același teritoriu, se poate asigura unirea întregului popor în luptă pentru construirea orînduirii noi, sociale.

Constituția Republicii Socialiste România asigură cadrul cel mai propice pentru manifestarea suverană și independentă a națiunii sociale. Transformările ce au avut loc în economia națională, în structura de clasă a societății noastre, victoria deplină a relațiilor sociale, au creat condiții pentru înflorirea și ridicarea pe o treaptă nouă de dezvoltare a națiunii sociale, care va continua să aibă un rol hotărător în întreaga perioadă de construire a socialismului și comunismului. Ca

⁸ K. Marx și Fr. Engels, Opere, vol. 4, Ed. politică, 1958, p. 470.

urmare a dispariției claselor exploatatoare, a licidării antagonismelor sociale, societatea noastră a căpătat un caracter unitar. Comunitatea intereselor fundamentale ale tuturor cetățenilor, politica de ridicare a tuturor regiunilor, creșterea conștiinței sociale a maselor favorizează în cel mai înalt grad dezvoltarea continuă a națiunii socialiste.

Înflorirea națiunii române se înfăptuiește în condițiile întăririi prieteniei și colaborării frățești cu celelalte națiuni socialiste, pe baza egalității în drepturi și respectului reciproc, în spiritul internaționalismului socialist. Analizând rolul națiunilor în socialism și relațiile care trebuie să existe între națiunile și statele sociale, lucrările Congresului au arătat că națiunea ca formațiune istorică, departe de a fi depășită, va continua să existe încă multă vreme în societatea socialistă. Dezvoltarea națiunii, întărirea statului socialist sunt impuse de cerințele obiective ale vieții sociale; aceasta corespunde pe deplin cerințelor internaționalismului socialist, solidarității internaționale a oamenilor muncii, cauzei socialismului și păcii.

Dezvoltarea de sine stătătoare a națiunilor și statelor sociale, suverane și independente, componente ale sistemului mondial socialist, se realizează în cadrul acestui sistem pe baza ideilor călăuzitoare ale internaționalismului socialist. Între națiuni și state sociale independente și suverane, egale în drepturi, internaționalismul capătă conținut și eficiență, reprezentă o forță uriașă. Dezvoltarea și înflorirea fiecărei națiuni sociale, a fiecărui stat socialist constituie o cerință esențială de care depind întărirea unității și coeziunii ţărilor sociale, creșterea înrăuririi lor asupra mersului înainte al omenirii spre socialism și comunism.

Tratarea de către Congres a problemelor privind dezvoltarea națiunii și statului în socialism au o importanță principală internă și internațională. Pe plan intern, rezolvarea acestor probleme stimulează frăția între naționalitățile conlocuitoare și poporul român, patriotismul socialist.

Pe plan internațional rezolvarea acestor probleme au o mare importanță pentru că ridică pe prim plan principiile relațiilor externe dintre statele sociale, dintre națiunile sociale și necesitatea imperioasă a respectării cu strictețe a acestor principii.

Congresul al IX-lea al P.C.R. a adoptat și Statutul P.C.R.

Noul Statut al P.C.R. reflectă stadiul actual al dezvoltării construcției sociale, creșterea forței și maturității partidului, democratismul profund al vieții interne de partid, participarea activă a tuturor comuniștilor la elaborarea și realizarea politicii partidului. Așa cum arată experiența, chezășia înfăptuirii mărețelor sarcini ale desăvîrșirii construcției sociale constituie întărirea continuă a partidului ca forță conducătoare a întregii societăți.

Discuțiile din cadrul Congresului asupra noului statut al partidului, raportul prezentat de tovarășul Gheorghe Apostol au relevat că

legea fundamentală a P.C.R. va permite organizațiilor sale să ridice pe o treaptă nouă capacitatea organizatorică și politică a oamenilor muncii pentru dесăvîrșirea socialismului și trecerea la comunism. Ca rezultat al muncii politico-organizatorice desfășurată de organele și organizațiile de partid, au crescut rîndurile — peste 1.450.000 de membri — și s-a întărit unitatea partidului, s-a ridicat nivelul întregli sale activități, s-au lărgit și adîncit legăturile lui cu poporul. A sporit considerabil rolul conducător al partidului în viața economică, socială și culturală; astăzi nu există domeniu al construcției socialești în care organele și organizațiile de partid să nu acționeze ca adevărate forțe motrice, conducind și îndrumînd întreaga activitate, mobilizînd masele la înfăptuirea politicii partidului⁹.

Hotărîrea Congresului ca partidul să poarte denumirea de PARTIDUL COMUNIST ROMÂN, denumire ce corespunde mai bine caracteristicilor detașamentului de avangardă al clasei muncitoare din țara noastră, necesităților de luptă pentru cucerirea puterii și construirea noii orînduirii, etapei actuale de dezvoltare și scopului final al partidului, construirii comunismului, a fost primită cu neînțimurită bucurie și încredere de partid și popor. Desființarea stagiului de candidat și recunoașterea vechimii membrilor care au activat în partidele social-democrat și socialist în timpul regimului burghezo-moșieresc, cît și acelora care au desfășurat o activitate permanentă în diferite organizații de masă conduse de partid și au avut o comportare demnă față de dușmanul de clasă au fost aprobate de Congres.

Adoptarea de către Congres a unor măsuri din punct de vedere organizatoric, rezultate din transformările care au avut loc în țara noastră, se referă la :

- lărgirea componenței Comitetului Central și la constituirea unor organe noi în C.C. al P.C.R. — ca spre exemplu :
- Comitetul Executiv al C.C.
- Prezidiul permanent al C.C.
- Lărgirea secretariatului C.C.

Documentele aprobate de Congresul al IX-lea al P.C.R. subliniază cu tărie că principiul călăuzitor al structurii organizatorice și al activității sale este centralismul democratic, care asigură conduceră unitară, iar principiul suprem al conducerii de partid este principiul muncii și conducerii colective ca întruchipare a democrației interne. Forța și justițeia politicii partidului, verificate de practica construcției socialismului, își găsesc izvorul în faptul că linia sa generală, hotărîrile adoptate și rodul examinării propunerilor făcute, expresa gîndirii și înțelepciunii colective. „Mai puternic decât oricând în decursul întregii sale istorii de aproape patru decenii și jumătate — arăta tovarășul Nicolae Ceaușescu —, Partidul Comunist Român, urmat cu devotament și încredere neînțimurită de întregul popor, își îndeplinește cu cinste

⁹ Congresul al IX-lea al P.C.R. Buc., Ed. politică, 1965, p. 71.

XII

*rolul de dezașament de avangardă al clasei muncitoare, de forță politică conducătoare a societății noastre*¹⁰.

Un loc important în cadrul lucrărilor Congresului I-au ocupat activitatea ideologică a partidului, dezvoltarea conștiinței sociale a maselor populare prin înarmarea lor cu ideile marxism-leninismului, cu linia politică generală a P.C.R., în problemele interne și internaționale.

Raportul general de activitate al C.C. al P.C.R. a dat o înaltă apreciere realizărilor obținute în domeniul științelor sociale menționind că, au apărut manuale proprii de economie politică, materialism dialectic, socialism științific, necesare studierii prin prisma marxism-leninismului a experienței și a modului în care au fost rezolvate problemele revoluției și construcției socialiste.

P.C.R. a depus o activitate susținută pe linia soluționării în mod științific, marxist-leninist a multiplelor sarcini pe care le ridică construcția noii societăți în țara noastră, sau a diferitelor probleme majore ale vieții internaționale. Modul cum au fost rezolvate aceste probleme, soluțiile găsite, constituie contribuția partidului nostru la îmbogățirea tezaurului invățăturii marxist-leniniste.

Evidențind realizările obținute și de alte sectoare care contribuie din plin la dezvoltarea conștiinței sociale a oamenilor muncii din țara noastră, arătând sarcinile importante care stau în fața acestora în viitorul plan cincinal, Congresul relevă și lipsurile care s-au manifestat în acest domeniu. Pentru a fi cât mai eficientă, propaganda este chemată să reflecte mai deplin schimbările care au avut loc în țara noastră și pe plan internațional, experiența multilaterală a partidului nostru în opera de construire a noii societăți, să studieze mai profund și să generalizeze științific această experiență. Eficacitatea muncii teoretice depinde de înlăturarea tendințelor de a înlocui analiza științifică a fenomenelor sociale actuale cu repetarea mecanică a unor teze depășite sau infirmate de viață, a unor aprecieri simpliste care nu pot ajuta la înțelegerea complexității problemelor, a factorilor care acționează în societatea contemporană. Manifestările de schematism, şablonul, transformarea în canoane a ideilor vii ale invățăturii marxist-leniniste, ca și exprimarea acestor idei într-o formă inaccesibilă, frînează gîndirea creațoare, sărăcesc conținutul muncii de propagandă, slăbesc forța ei de convingere și de influențare în rîndul maselor populare. Rezolvarea cu succes a sarcinilor complexe ale perioadei actuale impune — așa cum s-a subliniat la Congres — ca, o dată cu concentrarea eforturilor spre dezvoltarea bazei tehnico-materiale a societății, să se acorde o atenție susținută elaborării teoretice a problemelor pe care le ridică

¹⁰ Congresul al IX-lea al P.C.R. Buc., Ed. politică, 1965, p. 73.

evoluția societății noastre, să se realizeze o unitate cît mai strânsă între munca ideologică-teoretică și practica construcției socialiste¹¹.

Raportul general și discuțiile au arătat că pentru aprofundarea permanentă a problemelor pe care le ridică viața internă și internațională, pentru dezvoltarea gîndirii teoretice sunt necesare desfășurarea unor largi dezbateri, schimburi și confruntări de opinii pe baza concepției despre lume a clasei muncitoare, pornind de la faptul că marxismul este o știință vie, o călăuză în acțiune, care se imbogătește permanent, sintetizînd experiența istorică a dezvoltării sociale.

Documentele Congresului, dezbatările care au avut loc, consemnează poziția principală și fermă a partidului nostru și a țării în problemele majore ale relațiilor internaționale, ale raporturilor care trebuie să existe între țările sistemului mondial socialist și partidele frătești, care au la bază principiile respectării independenței și suveranității naționale, egalitatea în drepturi, întrajutorarea frătească și avanțul reciproc, neamestecul în treburile interne, respectarea integrității teritoriale, internaționalismul socialist.

Congresul a relevat creșterea forțelor mondiale ale socialismului care determină tot mai mult cursul întregii evoluții a societății, destrămarea continuă a sistemului colonial al imperialismului și sporirea statelor independente pe arena mondială, amploarea crescîndă a luptei clasei muncitoare, a mișcării democratice pentru progres social, adîncirea crizei generale a capitalismului.

Viața este extrem de complexă, ridică o multitudine de probleme, se dezvoltă în zig-zag, dar totuși există un sir de factori cu acțiune permanentă care se evidențiază în mod pregnant și anume: creșterea impetuosa a forțelor socialismului și păcii, afirmarea puternică a rolului maselor populare în viața internațională, creșterea influenței ideilor marxism-leninismului în lume.

Dezbaterile din cadrul Congresului, intervențiile delegațiilor străine confirmă din plin faptul că partidul nostru a ținut cont în aprecierea problemelor internaționale de toți acești factori și că prestigiul economic și politic al țării noastre se datorește politicii realiste, profund științifică desfășurată de partid.

Lucrările Congresului al IX-lea al P.C.R. au trezit un viu interes în rîndurile mișcării comuniste și muncitorești din lumea întreagă, în opinia publică mondială. Prezența la Congres a reprezentanților a 57 de partide comuniste și muncitorești frătești și ai altor partide democratice; aprecierile calde pe care le-au rostit de la tribuna Congresului la adresa partidului și poporului nostru au constituit o mărturie vie

¹¹ Congresul al IX-lea al P.C.R. Buc., Ed. politică, 1965, p. 90.

XIV

a legăturilor strinse, internaționaliste dintre partidele și popoarele noastre, a prejurii de care se bucură P.C.R., contribuția sa la lupta pentru întărirea unității forțelor socialismului, pentru pace și socialism.

Congresul al IX-lea al P.C.R. va rămine înscris cu litere de aur în istoria României. Înfăptuind obiectivele fundamentale stabilite de Congres în domeniul politicii interne și externe poporul nostru, liber și stăpîn pe soarta sa, va străbate o etapă importantă pe drumul vieții sale noi, se va apropiă și mai mult de piscurile înalte ale progresului și civilizației — societatea comunistă.

PROBLEMA LIBERTĂȚII ÎN FILOZOFIA BERGSONIANĂ

DE

E. STERE

Există o foarte strinsă legătură între „intuiția” bergsoniană a „timpului creator” și tezele acestei filozofii despre libertate. Cu privire la acest aspect, cititorul era avertizat încă din prefața primei scrieri bergsoniene: „Am ales între probleme pe aceea care este comună metafizicii și psihologiei, problema libertății. Încercăm să stabilim că orice discuție între determiniști și adversarii lor implică o confuzie prealabilă a duratei cu întinderea, a succesiunii cu simultaneitatea, a calității cu cantitatea” (*Essais sur les données immédiates de la conscience — avant propos* — p. VII—VIII, Ed. F. Alcan, 1924).

Obiectivul principal al reflexiilor bergsoniene era astfel precizat de la început: a stabili prin intermediul ideii de „durată”, elementele unei noi viziuni metafizice — care să ofere un cadru adecvat încercării de a soluționa problema libertății. „Conștiința este în esență un fenomen pur calitativ, „durată pură, creatoare”, aceasta era concluzia pe care căutau să-o impună analizele din *Essais sur les données immédiates de la conscience*. Pe acest enunț caracteristic, s-a întemeiat întreaga campanie dusă de bergsonism împotriva filozofiei anterioare, a psihologiei de orientare științifică, ca și împotriva științei în general. Din toată această critică îndreptată în primul rînd împotriva concepției materialiste și de care nu va fi crujătă nici teoria relativității a lui Einstein, vom reține argumentul principal pe care ea s-a sprijinit, foarte semnificativ pentru orientarea reală a filozofiei bergsoniene: punctul de vedere conform căruia, nici o interpretare justă asupra conștiinței și realității în genere, n-ar fi posibilă fără renunțarea la tot ceea ce constituie aportul gîndirii logice, conceptuale. Aceasta ar tinde spre o reprezentare statică, spațializantă, a realității, contravenind „dinamismului profund, al conștiinței pe care l-ar sugera o intuiție „pură” și „dezinteresată...”.

Campania împotriva spațiului și timpului ca dimensiuni obiective ale existenței, ale naturii materiale, a exprimat întotdeauna unul din

aspectele cele mai caracteristice ale idealismului metafizic. Din acest punct de vedere însă, ofensiva idealistă va atinge în bergsonism un punct culminant. Am putea vorbi despre o veritabilă aversiune față de spațialitate — trăsătură specifică a orientării anti-materialiste proprii acestei filozofii — și față de orice ar dovedi participarea, chiar într-o formă simbolică, din esența acestui principiu „negativ” și „impur”. Însuși timpul obiectiv ar face parte din categoria acelor naturi corupte de imixtiunea spațialității, și caracterizat ca o pseudo-existență (timpul omogen) — era negat și denunțat la fiecare pas. Din perspectivă proprie intuiționismului bergsonian, timpul veritabil, autentic, nu poate avea decit o singură semnificație: el e identificat cu datele unei experiențe interne, subiective, cu conștiința însăși, considerată în aspectele ei cele mai „originale” și cele mai „intime”. „Exterioritatea este trăsătura proprie lucrurilor care se află în spațiu, în vreme ce faptele de conștiință nu sunt nicidcum în chip esențial exteroare unele față de altele și nu devin astfel decit printre desfășurare în timpul considerat ca un mediu omogen” (*Essais...*, p. 75).

În această zonă a conștiinței descrisă ca „eterogeneitate pură” și „compenetrare dinamică” a stărilor sufletești, în aceste adâncimi „insondabile” și „inefabile”, imaginate în afara oricărui contact cu realitatea externă, dincolo de orice simbolism spațial, erau indicate în bergsonism înțelesurile de bază ale personalității și actului liber.

Este desigur originală o filozofie care proclamă timpul ca dimensiune fundamentală a conștiinței și însuși G. Politzer, care a sesizat cu multă pătrundere toate echivocurile ei caracteristice, îi recunoștea acest atribut: „...dans la pauvreté et le manque d'originalité de la philosophie française contemporaine, la tentative de Bergson avait une certaine puissance, et nous avons gardé encore, au fond de notre indifférence, l'idée que le bergsonisme était une philosophie de premier plan” (*Le Bergsonisme — una mystification philosophique*, p. 9, Ed. Sociales).

Aportul acestei filozofii va apărea însă mai puțin original, dacă nu vom pierde din vedere faptul că el se reduce la utilizarea unor mijloace noi, foarte „moderne” (tehnica intuiționistă, vizuirea realității ca durată creatoare...), pentru a servi aceeași cauză, specifică idealismului din toate vremurile: desprinderea conștiinței de orice suport sau relații obiective și stabilirea condițiilor necesare libertății pe un plan metafizic, dincolo de orice contingență istorică, de orice dependență obiectivă, socială, prin care se determină și se diferențiază conștiința umană. Situându-se pe acest plan de interpretare, efortul bergsonian s-a îndreptat mai întii spre rezolvarea dualismului cartezian pe care l-a considerat drept un obstacol principal, comportind grave dificultăți teoretice în soluționarea problemei libertății. Într-adevăr, pentru urmării lui Descartes problema „comunicației substanțelor”, a celor două

substanțe eterogene și ireductibile — *res cogitans* și *res extensa* —, a constituit o grea piatră de încercare. Problema s-a pus în felul următor: dacă cele două forme ale existenței sunt în mod absolut eterogene, atunci cum poate fi explicată armonia și unitatea lor, cum se pot ele influența una pe alta?

La această întrebare, răspunsul lui Descartes fusese nesatisfăcător. Mai mult chiar, — aspect care surprinde din partea unui gânditor raționalist —, Descartes își exprimase un sentiment de îndoială cu privire la posibilitatea unei rezolvări raționale a acestei probleme: „C'est en s'abstenant de méditer — scria prințesei Elisabeta a Boemiei —, que l'on apprend à concevoir l'unior de l'âme et du corps...”.

Nici „ocasionalismul” lui Malenbranche, nici teza leibniziană, a „armoniei prestabilite”, n-au constituit la rîndul lor soluții satisfăcătoare, pentru a ieși din cercul contradicțiilor acestui dualism. În fața acestei situații, reinviată în psihologia modernă a occidentului sub forma ipotezei pseudo-științifice a paralelismului psiho-fizic, concepția bergsoniană asupra duratei „pure” înscria o reacție monistă, un monism însă de esență antiștiințifică, antimaterialistă.

Monismul duratei, interpretarea timpului ca esență unică, universală, nu s-a afirmat însă de la început. El va fi rezultatul unei evoluții, a unei transformări pe care o realiza gindirea bergsoniană, în cadrul căreia timpul fusese investit treptat cu toate atributele unui veritabil principiu ontologic.

Vom nota etapele caracteristice acestui „realism” al duratei — expresie „modernă” a unui idealism extrem —, pentru a degaja astfel perspectivele din care a fost tratată, în bergsonism, problema libertății, precum și implicațiile ei filozofice.

Prima etapă fusese marcată de concluziile din *Essais sur les données immédiates de la conscience*, operă destinată a promova pe baza unei introspecții de tip idealist, viziunea conștiinței ca realitate calitativă, ca „durată pură”. Noua viziune, cu tot elementul ei de originalitate, nu a depășit totuși în chip radical clasicul dualism al substanțelor. Realitatea universului material nu devenise încă obiectul unor negaționi explicită: „...il ne faut pas dire que les choses extérieures durent, mais plutôt qu'il y a en elles quelque inexprimable raison en vertu de laquelle nous ne saurions les considérer à des moments successifs de notre durée, sans constater qu'elles ont changé... Ainsi dans la conscience nous trouvons des états qui se succèdent sans se distinguer; et dans l'espace des simultanéités qui sans se succéder se distinguent en ce sens que l'un n'est plus quant l'autre paraît”. Un rezultat principal al acestor analize și descriminări efectuate din perspectiva „intuiției” de durată, era exprimat astfel în caracterizarea vieții spirituale, a conștiinței profunde, prin dinamism și sinteză creațoare, în opoziție cu spațialitatea și determinismul mecanic al fenomenelor materiale: „En dehors de nous, extériorité reciproque sans

succession, au dedans succession sans extériorité réciproque" (*Essais...*, p. 175).

Care vor fi aşadar înțelesurile și sfera de manifestare a „libertății” în această primă etapă a gîndirii bergsoniene?

Din examenul acestei probleme, lipsesc orice referințe cu privire la structura și încadrarea social-istorică a conștiinței. Dimpotrivă, sub acțiunea idealismului din care s-a alimentat filozofia duratei, semnificațiile și condițiile libertății erau indicate dincolo de orice legătură cu realitatea externă, dintr-o perspectivă de totală respingere și condamnare a tot ceea ce în conștiința noastră ar putea exprima efectele unor influențe din afară. Libertatea nu poate însemna în acest caz decit autism și evadare, produsul unui efort de interiorizare absolută, de retragere solipsistă în tainitele unui eu „lăuntric” care și-a tăiat toate punțile de legătură cu lumea din afară.

Consecințele acestei atitudini „intuiționiste” pe planul psihologiei, al unei psihologii metafizice, s-au tradus prin instaurarea unei perspective dualiste, conflictuale, asupra conștiinței. Ceea ce a însemnat scindarea personalității în două euri distincte și opuse unul celuilalt: un eu profund, eul duratei și al libertății, imuabil și impermeabil față de orice sugestie și influență din afară; reprezentind numai un aspect de suprafață a conștiinței, eul social e redus, dimpotrivă, la înțelesul unei structuri nesemnificative, parazitare, sediu al tuturor deprinderilor care privesc procesul social-educativ, utilizarea limbajului, ca și exercițiul gîndirii conceptuale: „Ainsi se forme un second moi qui recouvre le premier, un moi dont l'existance a des moments distincts, dont les états se détachent les uns des autres et s'expriment sans peine par des mots” (*Essais...* p. 195).

Ca rezultat al acestor analize, reieșea caracterul relativ al libertății, posibilitatea conștiinței de a se afirma pe acest teren, în grade diferite de intensitate. Criteriul de apreciere și diferențiere al acestor trepte sau nuanțe pe care le-ar comporta manifestarea libertății umane, rămînea tributar aceleiași perspective metafizice: distanță mai mare sau mai mică a reacțiunii, de „durata” internă, devenită astfel un veritabil centru de iradiatie ontologică, dispensator al libertății, analog intr-un fel „unului” plotinian. Din această perspectivă, un act poate fi considerat liber numai atunci cînd el emană din străfundurile cele mai „intime” ale conștiinței, nealterate de imixtiunea spațialității și a determinismului social. Dimpotrivă, libertatea conștiinței umane urmează o pantă involutivă, descendentală, atunci cînd conștiința se lasă influențată și condusă de sugestiile din afară.

De la libertatea înțeleasă în acest sens, la automatismul spiritual, prin care bergsonismul subînțelegea totalitatea deprinderilor formate prin contactul cu realitatea externă, socială în primul rînd, nu există — conform acestei filozofii — o trecere bruscă, ci o gamă infinită de nuanțe, marcind ascensiunea sau regresul, de la un termen la celălalt.

Treptele acestui itinerar pur intern, de la „durata” eului profund, la spațialitatea eului extern și sociabil, măsoară distanța de la spiritualitate la materie, precum și „compozițiile” lor variabile; încep să se estompeze astfel contururile care ar putea distinge conștiința de materie, eul social supus determinismului cauzal, simbolizând doar invazia materialității în sfera conștiinței.

Are loc astfel — conform filozofiei din *Essais...*, — o limitare adusă libertății eului prin această intruziune a materialității, în sfera conștiinței, limitare care va fi compensată însă în *Matière et mémoire*, prin asimilarea și reducerea în cele din urmă a universului material la înțelesurile unui fenomen pur spiritual.

De la *Essais sur le données immédiates de la conscience la Matière et mémoire* a avut loc astfel o evoluție considerabilă — deși nu imprevizibilă — spre o nouă etapă, etapa definitivă — în care materia externă, despărțită de orice obiectivitate, va fi considerată numai ca un „ansamblu de imagini”, proiecție iluzorie a duratei universale. Nu există, aşadar decit o singură realitate autentică: „durata pură”. Nicăi un atribut esențial nu mai separă acum universul material de conștiința propriu-zisă. Opoziția lor e numai aparentă, reducindu-se numai la diferențele de ritm și intensitate, ale acelaiași „durate” care imbrățișează și prin care se definește întreaga realitate.

O anumită distincție rămîne totuși: ea e recunoscută și rezolvată însă în cadrul acelaiași ontologiei a duratei: spre deosebire de materie, conștiința reprezintă „durata pură”, „timpul calitativ”, privit în succesiunea și întrepătrunderea momentelor lui constitutive, trecute, prezente și viitoare. Semnificativ pentru orientarea ideologică reală a acestei filozofii, cu toată aparența ei revoluționară, va fi accentul pus pe „trecut”, de unde căutarea pe terenul memoriei, a înțelesurilor proprii conștiinței și actului spiritual, în vreme ce materia nu e privită decit ca o construcție pragmatică operată de conștiința noastră, în limitele prezentului: „...coupe que notre perception pratique dans le présent” (*Matière et mémoire*, p. 150).

Era depășit astfel — într-un fel — vechiul dualism, care de la Descartes stăpînise cu atită forță gindirea anterioară și ale cărui ecouri mai erau încă vizibile în *Essais sur les données immédiates de la conscience*, dar nu în favoarea unei poziții științifice de interpretare a existenței, ci pentru a urma și a împlini pe această cale, aspirațiile din totdeauna ale idealismului: anihilarea universului material și renunțarea la efortul de a cunoaște în mod științific și de a modifica astfel o realitate recunoscută din capul locului ca iluzorie.

Ce semnificație mai poate avea în acest caz ideea de cauzalitate, atunci cînd ea e aplicată unei materii care „durează”? Din unghiul de vedere propriu acestei filozofii, care a încercat să promoveze o metafizică a „duratei”, determinismul reprezintă un aspect al realității tot atât de real, sau mai bine spus, tot atât de puțin real, ca și spațialitatea

care îl condiționează. Reală — în sensul acestei ontologii metafizice nu e decât „durata” și o dată cu ea, ca o proprietate consubstanțială, libertatea înțeleasă ca liber-arbitru.

Concluzia care se desprinde dintr-o asemenea viziune este că nu determinismul, ci contingenta, o spontaneitate creatoare, irațională, ar domni în producerea fenomenelor naturii ca și în sfera conștiinței și tot ceea ce apare minții noastre sau gîndirii științifice drept manifestare a cauzalității, n-ar reprezenta decât iluzii ale unui intelect discursiv și ale unei științe aservită interesului practic. „Concevoir, c'est un pis-aller”, teză specific bergsoniană, care exprimă că se poate de plastic neîncrederea în rațiune, refuzul de a acorda vreun credit gîndirii conceptuale care clasifică, sistematizează și simte nevoie să explice fenomenele în mod cauzal. O dată cu determinismul obiectiv era negată însă și realitatea materiei —, aceasta din urmă fiind redusă la înțelesul unui epi-fenomen, un produs subiectiv, căruia întocmai ca și Non-Eului lui Fichte, nu i se recunoaște decât calitatea unui obstacol, pe care însuși spiritul și-l creează pentru a-și afirma din plin propria lui libertate : „La matière provoque et rend possible l'effort. La pensée qui n'est que pensée, l'œuvre d'art qui n'est que conçue, la poème qui n'est que rêvé, ne coutent pas encore de la peine ; c'est la réalisation matérielle en statue ou tableau qui demande un effort” (*L'énergie spirituelle*, p. 25).

Înfeudat unei ideologii conservatoare anti-științifice, bergsonismul a fost una din manifestările cele mai semnificative ale idealismului contemporan, una din formele cele mai susținute ale ofensivei pe care această orientare a dus-o împotriva științei și filozofiei materialiste. La o analiză mai atentă, se degăjă însă din articulațiile atât de complicate și obscure ale acestei filozofii despre timp și libertate și un alt aspect, de altfel strins legat de ceea ce s-a arătat mai înainte : un aspect de misticitate și dogmatism quasi-religios.

Investită cu atributele unui principiu ontologic, „durata pură” bergsoniană, capătă într-adevăr la un moment dat infâțișarea unei veritabile divinități, o divinitate a cărei omnipotență și liber arbitru universal se manifestă printr-un miracol de fiecare clipă. Devine explicabilă astfel increderea și buna primire de care bergsonismul s-a bucurat în lumea catolicității franceze. Admiratorii ei, au putut descifra în „intuiția duratei” toate elementele unei atmosfere spirituale, de misticitate, „véritablement religieuse, même si le religion constituée ne s'y reconnaît pas toujours” (L. L a v e l l e, *La pensée religieuse de H. Bergson*, Étude bergs. Rev. philos. 1941).

Dar legătura dintre idealism și religie nu are un caracter întimplător și nici nu constituie un fapt excepțional. Ea s-a manifestat de rîndul acesta, în tema laică a „duratei”, răsfrîngînd, dincolo de aparențele unei filozofii revoluționare, ecurile unei lumi perimate.

ПРОБЛЕМА СВОБОДЫ В ФИЛОСОФИИ Х. БЕРГЗОНА

Краткое содержание

Попытка к положительному решению философской проблемы свободы является движущей силой предпринятого Бергзоном в „*Essai sur les données immédiates de la conscience*“ анализа понятия времени и составляет одну из основных тем всего творчества. Бергсон утверждает, что в традиционной философии, к которой он относится критически, понятие времени представлено в ложном виде, искажённо и в некотором отношении материализована контактом с пространством. Следовательно, оно не может отражать ни подлинное творческое движение, ни реальную, испытанию длительность; синонимическую, свободу, условия которой даны лишь во внутренности сознания, полностью оторванного от реальной, и в первую очередь, социальной действительности. Метафизический, антинаучный характер берзонского решения очевиден. Свобода определяется как закономерность или требование духа, суть которого будто бы проявляется вне всякого социального и материального детерминизма: социального и материального детерминизма; социально обусловленная сущность личности символизирует лишь незаконное вмешательство пространства в сферу сознания.

LE PROBLÈME DE LA LIBERTÉ DANS LA PHILOSOPHIE DE H. BERGSON

Résumé

L'essai de donner une solution positive au problème philosophique de la liberté constitue la raison déterminante des analyses entreprises dans „*Essai sur les données immédiates de la conscience*“ autour de l'idée de temps. C'est d'ailleurs l'une des préoccupations fondamentales de toute l'oeuvre bergsonienne.

En critiquant la philosophie traditionnelle, Bergson soutient que la notion de temps, telle que la conçoit cette philosophie, est une notion déformée, contaminée et comme matérialisée au contact de l'espace, incapable de représenter le mouvement vrai, créateur, tel que nous le révèle le sens commun, ni la durée réelle vécue, synonyme avec la liberté telle que nous l'éprouvons au dedans de nous par la conscience.

Le caractère métaphysique, antiscientifique de cette solution apparaît d'une façon évidente : la liberté est définie comme libre arbitre, comme une particularité de l'esprit dont l'essence identifiée à „la durée pure“ se manifestera indépendamment de tout déterminisme social et matériel : le moi social soumis au déterminisme objectif, symbolisant uniquement l'immixtion illégitime de l'espace dans la sphère de la conscience.

SILOGISMUL ARISTOTELIC ȘI ACTUALITATEA SA
DE
PETRE BOTEZATU

Aristotel a descoperit silogismul, cel puțin așa ne îndeamnă să credem pasajul final din *De sophisticis elenchis*. Examinînd cu atenție atât gîndirea cotidiană cit și cea științifică, el a ajuns la concluzia că silogismul constituie operația centrală a gîndirii logice, la care, pînă la urmă, se reduc toate celelalte forme de raționament. Admirabilele cercetări ale celor două *Analitici* ne-au lăsat acest testament filozofic.

Vigurosul gînditor elen nu s-a oprit la capătul acestei epoale descoperiri. În continuare, el a determinat cu aceeași mină de maestru și rolul cognitiv al silogismului, invățîndu-ne cum să-l folosim în interesul apropierei de adevăr și al evitării erorilor.

Posteritatea a disociat aceste două părți ale sistemului, la origine consecvent legate. Ea a păstrat silogistica, dar a părăsit epistemologia, considerind-o, poate, un vis prea îndrăzneț.

Să retrăim un moment acest „ideal de inteligibilitate totală”¹), de altfel binecunoscut, dar lăsat pradă uitării. Vom afla nu numai că Aristotel înțelegea altfel decît noi silogismul și funcția lui în cunoaștere, dar și că, în unele privințe, el a văzut mai clar.

Să ne apropiem de doctrina aristotelică a științei și de piesa ei centrală, silogismul. Pentru aceasta, o precauție este necesară. Trebuie să privim *Analitica primă* cu ochiul *Analiticei secunde*. Cea dintîi tratează structura și tehnica silogismului in sine, separat de corpul științei. În realitate, silogismul este instrumentul științei, așa cum îl prezintă a doua *Analitică*, care reintegrează silogismul în demersurile gîndirii cercetătoare.

Teoria aristotelică a științei este bine cunoscută în liniile ei mari. A fi în posesia științei, înseamnă a cunoaște „cauza”, cu alte cuvinte

¹ L. Robin, *La pensée grecque et les origines de l'esprit scientifique*, La renaissance du livre, Paris, 1932, p. 308.

ceea ce face un lucru să fie aşa cum este și să nu poată fi altfel. Necesarul domină fără rival această doctrină. Dacă nu sunt necesare, ci doar probabile, cunoștințele nu mai aparțin științei ci *opiniei*, care constituia pe atunci obiectul dialecticii (în sens antic). Afirmațiile noastre sunt științifice întrucât sunt incontestabile.

Intr-o atare doctrină epistemologică, care vizează totdeauna și numai necesarul, firește că exigența este deosebit de aspiră. Trebuie să simțim în stare a dovedi în orice moment necesitatea asemănătorilor avansate. Mijlocul prin care se obține aceasta este *silogismul*. Silogismul, întrucât înlățuieste noțiunile în mod necesar, constituie instrumentul ideal al demonstrației și, prin urmare, al cunoașterii științifice, căci știința înseamnă demonstrație.

Ceea ce face ca ceva să fie într-un fel și nu altfel este cauza. Pentru a-și îndeplini cu succes funcția sa științifică, silogismul va trebui deci să reprezinte legături cauzale. Aceasta se realizează, astăzi cum se știe, printr-o transpunere simplă: *cauza lucrului devine termenul mediu al silogismului*. Cu ajutorul acestei ingenioase corespondențe, orice afirmație poate fi demonstrată ca necesară prin mijlocirea silogismului. Necessitatea înlățuirii silogistice dovedește necesitatea cunoștințelor noastre.

Două consecințe decurg imediat din acest principiu. Mai întâi, se cere ca termenul mediu să poată reprezenta orice fel de cauză. Se știe că Aristotel concepea foarte larg înțelesul termenului altăia. În conformitate cu aceasta, el demonstrează că fiecare din cele patru cauze pot detine efectiv funcția de termen mediu în silogism².

Pe de altă parte, urmează că orice cercetare științifică se reduce la căutarea termenului mediu. Aristotel demonstrează și aceasta³.

Doctrina este perfect clară: a cunoaște științific înseamnă a cunoaște necesar, a cunoaște necesar înseamnă a cunoaște prin cauze, a cunoaște prin cauze înseamnă a cunoaște silogistic.

Dar să analizăm exemplele înseși ale ale Aristotel, pentru a observa cum poate îndeplini termenul mediu funcția de cauză.

Vrem să știm, de exemplu, de ce Luna are partea ei luminoasă întoarsă totdeauna către Soare. Cauza stă în faptul că Luna primește lumina de la Soare. „Fie A „latura luminoasă către Soare”, B „lumina de la Soare” și C „Luna”. Atunci B „lumina de la Soare” este enunțată ca aparținând lui C „Luna”, iar A „a avea latura luminoasă către Soare” este enunțată ca aparținând lui B. Așadar, A este enunțat despre C prin B”⁴. Obținem silogismul următor:

² An. post. II, 11.

³ An. post. II, 2.

⁴ An. post. I, 34, 89 b 16—20.

Ceea ce primește lumina de la Soare are partea luminoasă întoarsă către Soare.

Luna primește lumina de la Soare.

∴ Luna are partea luminoasă întoarsă către Soare.

Să ne concentrăm atenția asupra concluziei. Doar însuși Aristotel ne-a învățat în *Analitica primă* că în silogism trebuie ca „altceva decit datul” să urmeze cu necesitate din ceea ce a fost dat⁵. Concluzia ne informează că „Luna are partea luminoasă întoarsă către Soare”, adică ceea ce știam de la început. Silogismul nu aduce nimic nou în concluzie.

Gindirea noastră, se pare, urmează, în această împrejurare, un alt curs și anume :

Ceea ce are partea luminoasă întoarsă către Soare primește lumina de la Soare.

Luna are partea luminoasă întoarsă către Soare.

∴ Luna primește lumina de la Soare.

Sub această formă, silogismul răspunde aşteptărilor noastre. Concluzia ne învăță ceva. Aflăm că Luna primește lumina de la Soare și aceasta în virtutea unei legi, enunțată în premisa majoră : ceea ce are partea luminoasă întoarsă totdeauna către Soare primește lumina de la Soare. Se trece astfel de la general la particular, prin aplicarea unei legi intr-un caz dat.

Acesta este desigur silogismul nostru. Dar el nu este silogismul lui Aristotel. Aristotel specifică limpede : termenul mediu este *primește lumina de la Soare* și silogismul atribuie A (*partea luminoasă întoarsă către Soare*) lui C (*Luna*) prin mijlocirea lui B (*primește lumina de la Soare*)⁶.

Să analizăm un alt exemplu. Ne întrebăm de ce planetele nu sclipesc. Cauza se află în faptul că ele sunt aproape de noi. Cu A *nesclierea*, B *apropierea* și C *planetele*, obținem silogismul⁷ :

Tot ce este aproape nu sclipește.

Planetele sunt aproape.

∴ Planetele nu sclipesc.

Concluzia conține iarăși adevărul cunoscut, dat inițial.

Silogismul nostru, silogismul deductiv în accepția tradițională, imbracă formă :

Tot ceea ce nu sclipește este aproape.

Planetele nu sclipesc.

∴ Planetele sunt aproape⁸.

⁵ An. pr. I, 1, 24 b 18—19.

⁶ An. post. I, 34, 89 b 16—20.

⁷ An. post. I, 13, 77 a 40—78 b 3.

⁸ În *Organon*, III, Ed. St. Buc., 1961, p. 53, nota 2, reconstituirea silogismului de mai sus conține o greșală, minoră fiind transpusă cu concluzia.

Acum din faptul cunoscut că planetele nu scăpăsesc să dedus faptul nou, exprimat în concluzie, că planetele sunt aproape.

Aristotel cunoaște și această formă, silogismul modern. Dar el îl situează pe un plan secundar. Aici intervine deosebirea fundamentală între *cunoașterea faptului* (a lui „că”, διότι) și *cunoașterea cauzei* (a lui „pentru ce”, διότι). Aristotel impută silogismului deductiv tocmai această trăsătură: de a ne oferi doar demonstrația faptului și nu a cauzei. „Acest silogism nu dovedește cauza, ci numai simplul fapt. Căci ele [planetele] nu sunt aproape fiindcă nu scăpăsesc, ci fiindcă sunt aproape nu scăpăsesc”⁹. Termenul mediu trebuie să exprime totdeauna cauza. Cind nu o face, forța cognitivă a silogismului este diminuată.

Cind, de exemplu, se demonstrează sfericitatea Lunii prin felul cum crește lumina ei:

Tot ce suferă creșteri succesive de lumină este sferic.

Luna suferă creșteri succesive de lumină.

∴ Luna este sferică,

se obține un „silogism al faptului”. „Silogismul cauzei” are formă¹⁰:

Tot ce este sferic suferă creșteri succesive de lumină.

Luna este sferică.

∴ Luna suferă creșteri succesive de lumină.

La fel, raționamentul¹¹:

Toate plantele care pierd frunzele au frunza lată.

Vița de vie pierde frunzele.

∴ Vița de vie are frunza lată.

este un silogism care ne dă numai faptul, în timp ce raționamentul:

Toate plantele cu frunza lată pierd frunzele.

Vița de vie are frunza lată.

∴ Vița de vie pierde frunzele.

este un silogism care ne oferă cauza.

Două exemple încă — unul aparținând geometriei, celălalt istoriei¹² — ne vor convinge că aceasta este ținuta silogismului aristotelic.

Cu A unghi drept, B jumătate din două unghiuri drepte și C unghi inscris în semicerc, se construiește silogismul cauzal:

Orice unghi care este jumătatea a două unghiuri drepte este un unghi drept.

Orice unghi inscris într-un semicerc este jumătatea a două unghiuri drepte.

⁹ An. post. I, 13, 78 a 36—38.

¹⁰ An. post. I, 13, 78 b 4—11.

¹¹ An. post. II, 16, 98 b 5—16.

¹² An. post. II, 11, 94 a 26—b 6.

∴ Orice unghi inscris în semicerc este un unghi drept.

Concluzia enunță faptul care trebuie demonstrat: de ce unghiul inscris în semicerc este drept. Silogismul ne dă răspunsul: fiindcă el este jumătatea a două unghiuri drepte.

In sfîrșit, care a fost cauza războiului cu Persii? Războiul a izbucnit fiindcă Atenienii au atacat mai întîi cetatea Sardes. A înseamnă război, B agresor, C atenieni. Obținem silogismul:

Cei ce sunt agresori provoacă războiul.

Atenienii au fost agresori.

∴ Atenienii au provocat războiul.

Procedeul este totdeauna același. Pentru ca termenul mediu să reprezinte cauza, concluzia trebuie să enunțe propoziția cunoscută, aceea pe care vrem să o demonstrăm. Dovada nu-și are locul în concluzie, fiindcă termenul mediu nu figurează aici. Ea se află în mod normal în corpul silogismului.

Dar atunci, în această interpretare, nu mai interesează concluzia silogismului. Aceasta expune constatarea care a prilejuit silogismul: „dacă cineva vede că Luna are partea ei luminoasă întoarsă totdeauna către Soare...”¹³ — spune Aristotel. *Noutatea nu se află în concluzie, ci în termenul mediu*, cu toate că acesta dispără din concluzie. Silogismul nu atribuie pe A lui C, relația fiind cunoscută, acceptată. Silogismul dovedește că A este legat de C prin mijlocirea lui B, că deci acesta reprezintă „cauza” care explică apartenența lui A la C.

Noi pretindem silogismului altceva: să subsumeze un caz particular nou unei legi cunoscute: să deducă din apartenența lui A la B, apartenența lui A la C, care — aici apare noutatea — face parte din sfera lui B. În această interpretare se naște problema redutabilă dacă nu cumva minorul era dinainte inclus în mediu, ceea ce ne-ar sili să gîndim circular.

Dacă termenul mediu detine funcția explicativă, atunci determinarea căilor prin care îl putem descoperi devine o problemă de importanță primordială. Desigur, cauza aristotelică nu este cauza în accepția modernă. La Aristotel, cauza semnifică rațiune, principiu de explicație; ea poate fi cauză propriu-zisă sau scop, principiu sau lege. Dar oricare ar fi sensul său, ea trebuie să apară ca termen mediu în silogism. Considerind cauza în această pozitie logică, se puteau indica unele procedee pentru descoperirea ei.

Aristotel și-a propus acest scop în *Analitica primă*¹⁴. Metoda se reduce, în esență ei, la *compararea noțiunilor date*, urmărindu-se even-

¹³ *An. post.* I, 34, 85 b 11.

¹⁴ *An. pr.* I, 28.

tualele aspecte comune. Se examinează subiectele și predicatele posibile ale celor doi termeni care constituie subiectul și predicatul concluziei și dacă vre-un termen din prima serie este identic cu un termen din cealaltă serie, atunci acesta reprezintă termenul mediu.

Cercetarea este delimitată în fiecare caz de forma concluziei, care poate fi de tipul A, E, I sau O. Dacă, de exemplu, vrem să obținem o concluzie în A, se recomandă să se examineze subiectele posibile ale termenului major și predicatele posibile ale termenului minor. Descoperirea unei identități între acestea, face posibil un silogism în *Barbara*. Urmărим, de exemplu, să găsim termenul mediu între *planete* și *nesclipire*, pentru a dovedi că *planetele nu scăpesc*. Se examinează, în acest scop, predicatele posibile ale noțiunii *planetă* și se găsește, printre altele, noțiunea *aproape*. Cercetindu-se apoi subiectele posibile ale noțiunii *nesclipire*, se întâlnește printre ele aceeași noțiune *aproape*. Cu aceasta, termenul mediu a fost descoperit și silogismul poate fi constituit.

Dar dacă termenul mediu nu există? În cazul acesta se recurge la *silogismul inductiv*¹⁵, procedeu a cărui natură a suscitat atîtea dispute. Vrem să stim de ce unele animale, ca omul, calul și catirul trăiesc mult. Fie A *viață lungă* și C *omul, calul și catirul*. Termenul mediu ar putea fi B *fără fiere*, dacă ar fi dovedit că *animalele fără fiere au viață lungă*. Dar tocmai aceasta este în discuție și deci termenul mediu nu-și poate juca rolul său mediator. Vom încerca atunci să demonstrăm chiar această teză, ceea ce — arată Aristotel — este posibil printr-un „silogism inductiv”, care leagă majorul de mediu prin minor, dar numai în caz că minorul și mediul sint noțiuni echivalente, dotate cu aceeași sferă. Minorul preia astfel, în mod provizoriu, funcția de termen mediu:

Omul, calul și catirul au viață lungă.

Toate animalele fără fiere sunt omul, calul și catirul.

∴ Toate animalele fără fiere au viață lungă.

Dar termenul minor nu poate constitui un termen mediu propriu-zis, deoarece el constă dintr-o enumerare de obiecte, deci se reduce la invocarea unor exemple. Există animale care nu au fiere și totodată au viață lungă. Aceasta nu poate constitui o „cauză”, o explicație. De aceea Aristotel declară pur și simplu că în acest caz nu există termen mediu.

Silogismul se poate totuși constitui pe baza faptului că aceleași obiecte posedă două proprietăți diferite. Dar acesta nu va mai fi un silogism cauzal, ci un silogism inductiv. Si dacă vrem să evităm concluzia doar particulară ce rezultă din figura a treia, trebuie să pretindem că minorul și mediul să aibă aceeași extensiune: omul, calul și

¹⁵ An. pr. II, 23.

cătrîn să fie singurele animale fără fiere¹⁶. De aceea silogismul inductiv necesită enumerarea completă a cazurilor.

Cu prilejul analizei silogismului inductiv, Aristotel se referă din nou la o distincție foarte importantă în sistemul său și anume deosebirea dintre *ordinea naturală* și *ordinea umană* a cunoștințelor. Această deosebire se impune atunci cînd răspundem la întrebarea ce este anterior și mai bine cunoscut¹⁷. În ordinea naturii sunt anterioare și mai bine cunoscute „cauzele universale”, cele mai îndepărtate de percepția directă a omului. Omului însă îi apar mai clare și ca date în mod direct „cauzele particulare”, nemijlocit perceptibile. Ordinea naturii este înlănuirea cauzelor aşa cum are ea loc în natură. „Silogismul cauzei” reproduce această ordine. Necesitatea legăturilor naturale se traduce în necesitatea legăturilor silogistice. Cauza devine termenul mediu, care este legat de termenii extremi în același fel în care cauza este legată în natură de lucrul asupra căruia acționează și de efectul pe care-l produce în acesta. Se remarcă în acest punct latura dialeptică a gnoseologiei aristotelice. Lenin a subliniat acest aspect: „La Aristotel peste tot logica obiectivă se amestecă cu cea subiectivă, și aceasta în aşa fel încit peste tot este vizibilă cea obiectivă”¹⁸.

Cunoașterea după ordinea naturii este perfectă, ideală. Dar aceasta nu este totdeauna accesibilă. Pentru noi, mai apropiate și mai evidente sunt constataările de fapte. Pe această bază se naște o cunoaștere imperfectă, dar mai accesibilă, caracterizată prin „silogismul faptului”, acela care în loc să ne ofere cauza, ne dă efectul. Iar atunci cînd cauza este ignorată complet — în limbajul aristotelic, cînd termenul mediu nu există — se recurge la silogismul inductiv, care, și acesta, este „mai luminos” pentru noi, dar nu în sine.

Înțelegem acum obiecția pe care Stagiritul o adresează și „silogismului simplului fapt” și silogismului inductiv. Acestea nu ne dau „cauza”, adică explicația faptului. Dar scopul cunoașterii științifice este să ne înarmeze cu cunoașterea rațiunii lucrurilor. Urmează că cele două forme de raționament sunt condamnate să constituie doar substituenți ai cunoașterii. Aristotel se exprimă foarte clar în această privință: se face dovada faptului și nu a cauzei, numai atunci cînd cauza este necunoscută sau prea puțin cunoscută¹⁹. Alteori, cele două cercetări aparțin unor științe diferite: „Este treaba observatorilor empirici să cunoască faptul și a matematicienilor să cunoască și cauza,

¹⁶ Ceea ce nu era cazul, Aristotel enumerind în *Istoria animalelor* și alte animale fără fiere: o specie de cerb, căpriorul, foca, delfinul și.a. (cf. O. Hamelin, *Le système d'Aristote*, F. Alcan, 2-e éd., Paris, 1931, p. 257—258).

¹⁷ An. post., I, 2, 71 b 33—72 a 5.

¹⁸ V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 296.

¹⁹ An. post., I, 13, 78 b 11—14.

pentru că aceștia din urmă sunt în posesia demonstrațiilor care dau cauzele, dar sunt adesea neștiutori ai faptului..."²⁰.

Să ne întoarcem la „silogismul cauzei”, pentru a-i cunoaște funcția epistemologică.

Silogismul reproduce ordinea naturii. În natură, orice lucru are o rațiune de existență. Menirea silogismului este de a exprima această rațiune și mai ales de a o verifică. Construind silogismul care susține concluzia dată, se verifică temeinicia rațiunii invocate ca explicație a faptului enunțat în concluzie. Dacă presupusa cauză este cea adevărată, se obține un silogism acceptabil. Cauza exactă și numai ea, poate participa, ca termen mediu, în constituirea unui silogism valid.

Dacă cineva pretinde, de pildă, că generozitatea lui Pittacos se datorează ambiției sale, vom construi silogismul de control al cauzei²¹:

Oamenii ambițioși sunt generoși.

Pittacos este ambițios.

∴ Pittacos este generos.

care poate fi acceptat, dacă este acceptată premsa majoră. Argumentarea că „oamenii înțelepți sunt buni, deoarece Pittacos este nu numai bun, ci și înțelept”²², urmează să fie respinsă, deoarece silogismul corespunzător:

Pittacos este bun.

Pittacos este înțelept.

∴ Unii înțelepți sunt buni.

dă naștere unei concluzii particulare.

In problema mult discutată dacă virtutea se poate invăța, se va recurge la silogismul²³:

Orice știință se poate invăța.

Virtutea este o știință.

∴ Virtutea se poate invăța.

în care însă premisa minoră constituie un subiect de controversă.

În intrecerile dialectice, în controversele filozofice, științifice și politice ale timpului, se invocau tot felul de cauze, adică de rațiuni. Silogismul constituia mijlocul prin care explicația corectă era deosebită de explicația aparentă.

Astăzi, noi verificăm cauzele prin observații și experiențe. Dar, pentru noi, cauzele sunt fapte. Pentru Aristotel cauză înseamnă rațiune, totdeauna un universal. Chiar dacă am fi în situația de a constata direct cauza — de pildă, fiind pe Lună, am observa cum se interpuine Pământul

²⁰ An. post., I, 13—79 a 1—6.

²¹ An. pt. II, 27, 70 a 26—27.

²² An. pt. II, 27, 70 a 27—28.

²³ An. pt. II, 25, 69 a 24—26.

între Lună și Soare -- nu am fi, prin această constatare directă, în posesia cauzei, deoarece senzația nu poate cuprinde universalul²⁴.

Cauza este universalul. Aristotel a descoperit o formulă care, convenabil interpretată, se poate aplica în orice domeniu. Sugerată de gândirea matematică și disputele cotidiene, această formulă duce la unificarea științei pe baza silogismului. Toate acestea însă cu o condiție: să se accepte cauza în sensul larg și ambiguu al lui Aristotel: cauza care este sinonimă cu fundamentalul. Numai cu acest sacrificiu de claritate și precizie se poate contopi într-o clasă unică demonstrația matematică cu dovezile astronomiei și istoriei, ale medicinei și arhitecturii, ale muzicii și botanicii etc. Astfel s-a putut constitui o teorie unitară a cunoașterii științifice — și a cunoașterii dialectice, care îi este înrudită.

Ne dăm seama acum că silogismul era, pentru Aristotel, altceva decât este pentru noi. Citeodată el îmbrăca chiar altă formă: aceea care punea mai bine în lumină cauza. Pe noi ne interesează concluzia, pe Aristotel îl interesau premisele. Noi suntem atenți la raportul judecărilor, Aristotel la raportul termenilor. Noi ne întrebăm dacă prima majoră poate intemeia concluzia, Aristotel se întreba dacă termenul mediu poate lega termenii extremi. De cele mai multe ori el enunță doar termenii și ordinea atribuirii: A aparține lui C prin B. Din moment ce s-a indicat „cauza”, enunțarea este suficientă.

Analizind, de astă dată înarmat cu mijloacele logicii moderne, drumul urmat de Aristotel în *Analitica primă*, Jan Lukasiewicz a rămas uimit de răspândirea și persistența unor imagini cu totul false despre silogistică aristotelică²⁵. Istorici, comentatori, interpreți continuă și astăzi să privească logica aristotelică prin prisma logicii tradiționale, să confundă silogismul aristotelic cu silogismul tradițional. Logicianul polonez arată că între acestea există o deosebire de natură. Silogismul tradițional reprezintă o regulă de inferență, pe cind silogismul aşa cum il formulează Aristotel este o implicație, o lege logică, a cărei formă originară este aceasta: dacă A aparține tuturor B și B aparține tuturor C, atunci A aparține tuturor C. Regula poate fi validă sau nu; implicația este adevărată sau falsă. Firește din orice lege logică se poate deduce regula inferențială corespunzătoare; dar nu se poate proceda și invers.

Cercetarea noastră nu numai confirmă, dar și lărgeste diferențierea descoperită de Lukasiewicz.

Silogismul aristotelic apare în primul rînd ca o trecere de la principiu la consecință și, numai întrucât „cauza” este un universal, apare și ca trecerea de la general la particular. „Universalul este prețios, pentru că el pune în lumină cauza...” — declară Aristotel²⁶.

²⁴ An. post. I, 31.

²⁵ J. Lukasiewicz, *Aristotle's Syllogistic from the Standpoint of Modern Formal Logic*, 2nd edition, Oxford, Clarendon Press, 1958.

²⁶ An. post. I, 31, 88 a 5.

Noi deducem funcția silogismului din structura lui. Ne închipuim că din moment ce silogismul se fundează pe incluziunea claselor, el ar fi destinat să reprezinte în cunoaștere doar raporturi care rezultă din ierarhia genurilor și speciilor. Aristotel separă în mod hotărît funcția silogismului de structura lui. Deși, prin structură, silogismul aparține logicii claselor, rolul său în cunoaștere este de a exprima raporturi de implicație: *condiționarea concluziei de către termenul mediu*. Silogismul ocupă la Aristotel, locul rezervat mai târziu raționamentului ipotetic²⁷.

Aristotel nu deduce generozitatea lui Pittacos din generozitatea tuturor ambicioșilor — ceea ce l-ar expune obiecției de *petitio principii*²⁸ — ci susține numai că Pittacos este generos, fiindcă este ambicios. Silogismul slujește la demonstrarea legăturii necesare dintre două atribute — un fel de a gîndi cu totul modern.

Este greu de precizat momentul istoric cind această concepție despre silogism — atât de bine închegată, deși prima din istoria logicii — a fost înlocuită cu concepția devenită azi tradițională, care a făcut din silogism inferență tipic deductivă. Probabil că aceasta s-a întâmplat atunci cind a fost părăsită și doctrina aristotelică a științei. Constituirea logicii inductive a atrăs în domeniul său o bună parte din cercetarea explicațiilor. Cauzele aristotelice s-au diferențiat în fenomene și legi, în axiome și teoreme.

Cu toate acestea, intrucât doctrina aristotelică era rezultatul unui studiu atent al gîndirii omenești și reflecta astfel demersurile efective ale acesteia, silogismul continuă să dețină funcția explicativă descoperită de Aristotel, iar distincția dintre silogismul cauzei și silogismul faptului se dovedește importantă și utilă.

In primul rînd, doctrina aristotelică ne atrage atenția asupra sensului normal al raportului explicativ. Logica ne autorizează, în anumite condiții, să derivăm nu numai consecința din principiu, dar și principiul din consecință. Dar explicația corectă trebuie să sprijine consecința pe principiu și nu invers. Aceasta este ordinea naturală a înlăntuirii cunoștințelor.

Știința modernă, prin preferința pe care o acordă tot mai hotărît metodei axiomatice, nu face altceva decît să se integreze în programul

²⁷ Rezultă din *An. pr.* I, 44, 50 a 16—28; II, 2, 53 b 12—16 și II, 4, 57 a 40—b 3, unde sunt exprimate clar structura modurilor *ponens* și *tollens* (cf. I. M. Bochenski, *Ancient Formal Logic*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1957, p. 66, 70) că Aristotel a cunoscut raționamentul ipotetic. El împuță acestuia neputința explicativă, deoarece premissa majoră este doar postulată. Fiind lipsit de termen mediu, raționamentul ipotetic nu poate fi redus la figurile silogistice. El nu poate, deci, oferi cunoștințe necesare.

²⁸ Aristotel pare să fi fost conștient de posibilitatea acestei obiecții, *Top.* VIII, 13, 163 a 1; cf. O. Hamelin, *op. cit.*, p. 179—180.

aristotelic. Axiomatica modernă se remarcă prin grija de a demonstra orice aserțiune și de a face totdeauna pornind de la axiome către teoreme. Idealul aristotelic al intelibilității totale este incorporat științei.

Fără, așa cum a prevăzut Aristotel, acest drum luminos nu este totdeauna accesibil. În practica gîndirii suntem săliți să parcurgem și calea inversă, de la consecințe la principii. Iarăși după indicațiile clare ale lui Aristotel, inversarea ordinei naturale a explicației este posibilă numai cu respectarea unor condiții, care rezultă clar din structura silogismului folosit în acest scop.

Aceste considerații ne conduc în mod firesc la examinarea rolului pe care-l poate avea silogismul în *determinarea raportului dintre ipoteze și fapte*. Aceasta constituie un raport explicativ, de la principiu la consecință. Legătura dintre ipoteze și fapte poate fi studiată, e adevărat, și ca o schemă inferențială ipotetică. Adevărul ipotezei atrage adevărul faptului derivat din ea (*modus ponens*), iar falsitatea faptului implică falsitatea ipotezelor (*modus tollens*). Confirmarea faptului nu atrage adevărul ipotezei, decit dacă implicația este reciprocă, cu alte cuvinte dacă ipoteza este unică posibilă (*modus ponens* cu premisa majoră o judecată de echivalență).

Silogismul poate juca același rol, dar cu o eficacitate sporită. Prin elementul nou, al cuantificării enunțurilor, prin bogăția sa în moduri, silogismul este capabil să exprime aceste relații esențiale într-un mod mai nuanțat și mai complet.

Să examinăm, ca ilustrare, silogismul prin care s-a demonstrat sfericitatea planetei noastre, pornind de la observația că, în timpul eclipselor de Lună, Pământul aruncă umbre circulare.

În „ordinea naturală”, se derivă caracterul circular al umbrei Pamintului din ipoteza sfericității lui :

Corpurile sferice aruncă umbre circulare din orice poziție.

Pământul este sferic.

∴ Pământul aruncă umbre circulare din orice poziție.

Acesta este silogismul cauzei. După cum se observă, el servește la derivarea unor fapte din ipoteza dată.

Faptul se verifică. Putem deduce oare din aceasta adevărul ipotezei ? Acum intervine silogismul faptului :

Corpurile care aruncă umbre circulare din orice poziție sunt sferice.

Pământul aruncă umbre circulare din orice poziție.

∴ Pământul este sferic.

Se observă acum cu ușurință în ce condiții poate fi susținut al doilea silogism alături de cel dintii. Premisa majoră trebuie să-și păstreze prin conversiune, caracterul de propoziție universală. Cu alte cuvinte se cere ca majorul, *corpori care aruncă umbre circulare din orice poziție*, și mediul, *corpori sferice*, să fie noțiuni care să se reciproke, să

aibă sfere egale. În exemplul analizat condiția fiind satisfăcută, ipoteza se consideră verificată.

Dacă însă am invoca drept dovedă a sfericității Pământului posibilitatea călătoriei în jurul său, perechea silogismelor demonstrative ne dezmine. Deducerea faptului este corectă :

Corpurile sferice permit călătorii în jurul lor.

Pământul este sferic.

∴ Pământul permite călătorii în jurul lui.

Derivarea ipotezei se face prin silogismul :

Corpurile care permit călătorii în jurul lor sunt sferice.

Pământul permite călătorii în jurul lui.

∴ Pământul este sferic.

care însă nu poate fi însușit, deoarece nu toate corpurile care permit călătorii în jurul lor sunt sferice.

Dacă electronii sunt unde, ei trebuie să suferă fenomenul difracției:

Undele se difractă.

Electronii sunt unde.

∴ Electronii se difractă.

Aceasta verificindu-se experimental, ne întrebăm în continuare dacă, pe acest temei, putem declara că electronii sunt unde. Construim atunci silogismul faptului :

Ceea ce se difractă este undă.

Electronii se difractă.

∴ Electronii sunt unde.

Vom putea deci susține că electronii sunt unde dacă cele două noțiuni *fenomen ce se difractă* și *fenomen ondulatoriu* se acoperă complet una pe alta.

De cele mai multe ori această cerință nu este împlinită. Cu alte cuvinte aceleasi fapte sunt compatabile cu mai multe ipoteze. Stelele degajă energii uriașe. Oare pot fi considerate, pe acest temei, ca fiind reactori termonucleari? Să constituim silogismul faptului :

Ceea ce degajă energii uriașe este reactor termonuclear.

Stelele degajă energii uriașe.

∴ Stelele sunt reactori termonucleari.

Unii astronomi pun sub semnul întrebării afirmația din premsa majoră. Nu este exclus, ni se spune, ca în condițiile existenței cosmice, deosebite de ale noastre, energii uriașe să izvorască și din altfel de reacții. De aceea concluzia rămîne doar probabilă.

Silogismele intervin astfel în însăși dezvoltarea teoriilor inductive, având un rol **hotăritor** în desfășurarea relațiilor complexe dintre ipoteze și fapte. Prin silogismul cauzei se derivă fapte noi din ipoteza propusă, iar prin silogismul faptului se verifică gradul de înțemeiere al ipotezei pe acele fapte.

Analog raportului dintre ipoteze și fapte este, în teoriile deductive, raportul dintre axiome și teoreme sau dintre teoreme antecedente și teoreme secvente. Dar, oricât ar părea de paradoxal — căci suntem în plină deducție și silogismul este doar inferență „prin excelență deductivă” — silogismul nu este la locul său în acest domeniu.

Explicația acestei curiozități a fost dată de eminentul logician francez E. Goblot²⁹. Metoda deductivă, așa cum este ea practicată în științele matematice, nu înaintează de la general la particular, cum s-a crezut timp de secole, ci de la simplu la complex. A axiomatizata o teorie înseamnă a-i reconstrui obiectul în mod sistematic și progresiv. În geometrie, punctul, linia și planul — sau doar punctul și mișcarea — constituie elementele din care apoi se reconstituiesc treptat toate formele geometrice. În aceste condiții, proprietățile obiectelor matematice nu derivă din proprietăți mai generale, ci din proprietăți mai simple. Deduția matematică este *constructivă*. Silogismul face loc inferențelor ipotetice sau de altă natură, necunoscută încă³⁰.

Silogismul nu constituie, în general, o unealtă a demonstrației matematice. În acest punct s-a înselat și Aristotel. Dar silogismul își arată puterea acolo unde, așa cum a intuit-o Aristotel, teoriile și faptele se confruntă. El aparține, ca atare, mai mult cercetărilor inductive.

СИЛЛОГИЗМ АРИСТОТЕЛЯ И ЕГО СОВРЕМЕННОСТЬ

Краткое содержание

Традиционная концепция которая представляет силлогизм как дедуктивное умозаключение привела к тому что мы упустили из виду оригинальную концепцию Аристотеля. С точки зрения Аристотеля, настоящий силлогизм — это „силлогизм причины“. Цель этого силлогизма направлена на открытие среднего термина, который является причиной явления и представляет собой таким образом объяснение связи между терминами заключения. Значение силлогизма состоит в том, что он служит нам для проверки объяснения. В таком случае, силлогизм примыкает скорее к индуктивному чем к дедуктивному процессу, то что и подтверждается современной наукой.

²⁹ E. Goblot, *Traité de Logique*, A. Colin, Paris, 1937, 6-e ed., ch. XI; *Le système des sciences*, A. Colin, Paris, 1922, p. 48—53.

³⁰ Raționamentele partitive (de la întreg la parte și invers) dețin, probabil, un loc de seamă în gindirea matematică și de asemenea raționamentele relaționale (de egalitate și de inegalitate).

LE SYLLOGISME ARISTOTÉLIQUE ET SON ACTUALITÉ

Résumé

La conception traditionnelle du syllogisme présenté comme le raisonnement par excellence déductif a eu pour effet de nous faire oublier les vues originales d'Aristote, qui s'en distinguent nettement. Pour Aristote, c'est „le syllogisme de la cause” qui est le véritable syllogisme. Tout l'effort va, dans celui-ci, vers la découverte du moyen terme, qui représente la cause de la nature et offre ainsi l'explication de la liaison établie dans la conclusion. Dans cette acception, le syllogisme est, en premier lieu, un moyen de vérifier les explications. Comme tel, il est plutôt associé aux recherches inductives qu'au processus deductif, ce que l'examen de la science moderne confirme.

IDENTITATEA DIALECTICĂ DIN TRE MATERIALISMUL ISTORIC ȘI SOCIOLOGIA MARXISTĂ

DE

IOSIF NATANSOHN

Filozofia marxist-leninistă este o concepție despre lume, unitară, armonioasă și consecventă, care dă o explicație științifică intregii realități. Filozofia marxist-leninistă — materialismul dialectic și materialismul istoric — constituie baza teoretică a activității politice, practice, a partidelor comuniste și muncitorești.

Creat de către Marx și Engels, la mijlocul secolului trecut, în condițiile ascuțirii luptei de clasă a proletariatului împotriva burgheziei, materialismul istoric este o parte integrantă a filozofiei marxiste, indisolubil legat de materialismul dialectic. Materialismul istoric nu poate fi conceput fără materialismul dialectic, tot aşa după cum materialismul dialectic rămâne incomplet, inconsecvent, dacă nu este extins la domeniul vieții sociale. „Dezvoltind și aprofundind materialismul filozofic—arăta Lenin — Marx l-a dus pînă la capăt și l-a extins de la cunoașterea naturii la cunoașterea *societății omenești*”. (V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. II, Ed. politică, Buc. 1964, vol. 23, p. 45). Toți filozofii premarxiști, chiar dacă se situau pe o poziție materialistă în interpretarea naturii, rămîneau idealiști în interpretarea societății. De aceea, materialismul premarxist era incomplet, inconsecvent, extrem de limitat. Marx și Engels au fost cei mai consecvenți gînditori materialiști, care au înțeles faptul că materialismul nu este dus pînă la capăt, dacă nu cuprinde și viața socială. Materialismul istoric — parte componentă a filozofiei marxiste — este unica știință despre legile generale ale istoriei și societății omenești.

„Materialismul istoric al lui Marx — sublinia Lenin, în continuare, — s-a dovedit a fi cea mai grandioasă cucerire a gîndirii științifice” (*ibidem*).

Așa cum problema fundamentală a filozofiei este problema raportului dintre existență și conștiință, tot aşa problema fundamentală a

științei despre societate este problema raportului dintre existența socială și conștiința socială. Rezolvarea materialist-dialectică a acestei probleme înseamnă recunoașterea primordialității existenței sociale asupra conștiinței sociale, precum și rolul activ al conștiinței sociale.

Subliniind faptul că filozofia marxistă este materialismul filozofic desăvîrșit, care a dat omenirii un puternic instrument de cunoaștere, Lenin remarcă că elaborarea materialismului istoric reprezintă întregirea materialismului filozofic și pe linia cunoașterii:

„Intocmai cum cunoașterea omului oglindește natura, care există independent de el, adică materia în dezvoltare, tot astfel și *cunoașterea socială* a omului (adică diversele concepții și doctrine filozofice, religioase, politice etc.) oglindește *orînduirea economică a societății*“.
(ibidem).

Ca parte integrantă a filozofiei marxiste, materialismul istoric studiază, sub aspectul cel mai general, societatea omenească în dezvoltarea ei logică. Obiectul materialismului istoric îl constituie societatea privită ca un întreg, în unitatea și corelația laturilor constitutive, în mersul ei logic progresiv. Marxism-leninismul privește dezvoltarea societății omenești ca un proces istoric natural. Lenin sublinia faptul că genialitatea lui Marx constă tocmai în aceea că a reușit să desprindă din rețeaua complicată a fenomenelor sociale, relațiile materiale de producție, ca relații determinante, făcind posibil, astfel, să se aplique acestor relații criteriul științific general al repetării, punând, prin urmare, sociologia — pentru prima oară — pe un teren științific.

Elementele reformiste au încercat să nege legătura îndisolubilă dintre materialismul dialectic și materialismul istoric, să nege caracterul filozofic al materialismului istoric. Marxist-leniniștii au demonstrat întotdeauna, nu numai faptul că materialismul istoric este o parte integrantă a filozofiei marxiste, dar și că materialismul dialectic ar fi de neconceput fără materialismul istoric.

Dacă astăzi este clar pentru toți sociologii marxiști că materialismul istoric formează o unitate îndisolubilă cu materialismul dialectic, în cadrul filozofiei marxiste, mai există discuții asupra raportului dintre materialismul istoric și sociologia marxistă, precum și asupra raportului dintre materialismul istoric și socialismul științific. Unii tovarăși au considerat că materialismul istoric ca știință filozofică, studiază legile sociale numai la cel mai înalt nivel de generalitate, în timp ce legile sociale la nivelul fiecărei formațiuni social-economice trebuie să constituie obiectul unei alte științe, a sociologiei generale marxiste, știință nefilozofică, distinctă deci de materialismul istoric.

In cadrul debaterilor, care au avut loc în țara noastră, s-au confruntat, în esență, trei puncte de vedere:

1. Un punct de vedere, susținut la noi în țară de tov. Radu Florian, consideră necesară existența unei sociologii generale, distinctă de materialismul istoric, care studiază legile sociale la nivelul fiecărei forma-

țiu. Socialismul științific n-ar fi altceva decit sociologia formațiunii socialiste.

2. Un punct de vedere, susținut de imensa majoritate a participanților la discuții, consideră că materialismul istoric este însăși sociologia marxistă. Adeptații acestui punct de vedere nu neagă necesitatea unor sociologii concrete particulare, însă consideră că nu poate exista o sociologie generală nefilosofică, adică distinctă de materialismul istoric. În ceea ce privește socialismul științific, susținătorii punctului de vedere respectiv consideră că socialismul științific este știința politiciei și nu poate fi confundat cu sociologia.

3. Un al treilea punct de vedere este susținut de tov. Mihu Achim din Cluj, care, deși se ridică împotriva existenței unei sociologii generale, la nivelul fiecărei formațiuni, consideră greșită identificarea materialismului istoric cu sociologia. Tov. Mihu Achim afirmă că „sociologia științifică constituie un ansamblu unitar de științe despre societate, în cadrul căreia locul central îl ocupă materialismul istoric ca fundație teoretică și metodologică al tuturor disciplinelor sociale. Înțeles în acest mod, materialismul istoric este singura știință filosofică, toate celelalte științe despre societate fiind particulare” (vezi „Cercetări filozofice”, nr. 2/1963).

Acest ultim punct de vedere este asemănător cu poziția susținută în U.R.S.S. de G.G. Karavaev și este legată de o serie de alte dezbatieri mai largi privitoare la locul și însemnatatea unor științe sociale particolare.

In ceea ce privește socialismul științific, tov. Mihu Achim împărtășește punctul de vedere al majorității participanților la discuții.

In articolul de față, ne propunem să aducem în discuție unele elemente noi, neabordate pînă în prezent în materialele publicate, și care ar putea să intregească cu alte aspecte semnificația saltului săvîrșit de apariția materialismului istoric, aducînd lumină asupra raportului dintre materialismul istoric și sociologie.

După părerea noastră, una din rădăcinile deosebirilor de păreri în abordarea raportului dintre materialismul istoric și sociologie, se află în insuficiența subliniere a saltului revoluționar săvîrșit de apariția materialismului istoric. Recunoscînd că materialismul istoric este o parte integrantă a filozofiei marxiste, participanții la discuții s-au găsit în același timp în fața problemei dacă o știință filosofică poate avea ca obiect și un domeniu limitat al realității (viața socială pe o anumită treaptă a dezvoltării ei). Autorii materialelor publicate au arătat că materialismul istoric este știința celor mai generale legi ale societății, în două sensuri: studiază legile dezvoltării societății de-a lungul tuturor formațiunilor sociale și totodată și legile interacțiunii tuturor laturilor vieții sociale. Unul din argumentele invocate în sprijinul identificării materialismului istoric cu sociologia marxistă era imposibilitatea reduc-

cerii obiectului materialismului istoric doar la problema fundamentală a științei despre societate. Însăși dilema ivită: știință filozofică sau știință despre societate, ne arată că deosebirea radicală dintre materialismul istoric și sociologia premarxistă nu este sesizată în toată profunzimea ei.

În articolul *Karl Marx* (Lenin, *Opere complete*, ed. a doua, vol. 26, Ed. politică, Buc., 1964, p. 57), Lenin arată cele două neajunsuri principale ale teoriilor istorice și sociologice premarxiste, subliniind faptul că numai materialismul istoric este știință despre societate și istorie.

Limitele pe care le indică Lenin constituie cauza contradicțiilor profunde, inerente tuturor sistemelor sociologice burgheze. Vom aminti în cele ce urmează de două din aceste contradicții, care ne vor ajuta să conturăm mai clar saltul infăptuit prin apariția materialismului istoric.

Multe din teoriile sociologice burgheze concep societatea ca un agregat mecanic de indivizi, ca o sumă de indivizi sau reduc fenomele sociale la manifestări ale conștiinței individuale. În afara de aceste teorii, mai există și numeroase alte sisteme sociologice, care înțeleg faptul că societatea nu se reduce la suma indivizilor, că ea își are manifestările sale specifice, guvernate de un determinism deosebit, determinismul social. Asemenea concepții sunt superioare teoriilor amintite mai sus, dar rămân și ele în cadrul unor interpretări idealiste, reacționare în ultimă instanță, a fenomenelor sociale. Una din contradicțiile la care ne referim este proprie concepțiilor sociologice care admit deosebirea calitativă dintre societate și suma indivizilor. Contrațictia provine din faptul că, pe de o parte se admite caracterul „obiectiv” al societății (sociologul Gaston Bouthoul arată, pe drept cuvînt, că este vorba mai curînd de „exterioritatea” societății față de indivizi decît de caracterul „obiectiv” al societății), iar pe de altă parte societatea este privită ca un fenomen de esență spirituală („conștiința colectivă” la Durkheim de pildă). Sociologii respectivi admit existența determinismului sociologic, vorbesc despre „presiunea”, „constringerea” pe care societatea o exercită asupra individului, dar nu pot explica cum din această „sintează” a indivizilor, care este societatea, poate apărea o asemenea forță, ce predomină pe indivizi. Mulți sociologi burghezi au sesizat această contradicție și au încercat să o rezolve. D. Drăghiceanu, de pildă, în lucrarea sa *Du rôle de l'individu dans le déterminisme social* (Paris, 1904, p. 134, 135) arată că această contradicție este proprie multor școli sociologice. El consideră că această contradicție este rezolvabilă, dar atunci cînd a trecut la rezolvare, a înlocuit în fond „conștiința colectivă” cu „viața colectivă” (respectiv „viața socială”), admitînd caracterul obiectiv al vieții sociale, ceea ce înseamnă o denaturare a premiselor problemei, pe care căuta să o rezolve.

E. Durkheim și-a dat și el seama de această profundă contradicție și, de aceea, în toate lucrările sale el revine asupra problemei, încercând să aducă noi argumente în sprijinul „transcendenței” conștiinței colective. Dar chiar elevii săi au recunoscut imposibilitatea de a rezolva contradicția. G. Gurvitch în *Essais de sociologie* (Paris, 1947) a urmărit pe larg, evoluția concepției durkheimiene, în scopul rezolvării contradicției amintite. Referindu-se la Durkheim, care considera că dumnezeu este autodivinizarea societății și că societatea este pentru individ ceea ce este dumnezeu pentru credincioși, Gurvitch arată că în fond „conștiința colectivă” a lui Durkheim nu este decât o altă denumire dată lui dumnezeu. „Între dumnezeu și societate trebuie de ales” — spunea Durkheim — deoarece este greu să servești doi dumnezei în același timp. Tocmai pe această bază ajunge Gurvitch la concluzia că „le Grand Être de l'Humanité” a lui A. Comte sau Ideea Absolută a lui Hegel sau „Conștiința Colectivă” a lui Durkheim sunt unul și același lucru și anume dumnezeu.

Gurvitch a încercat și el să rezolve contradicția considerind că eroarea lui Durkheim ar consta în faptul că sistemul său sociologic este închis, se rotește mereu în jurul aceleiași conștiințe colective. El considera că trecerea la un sistem deschis la o sociologie „pluralistă” sau la hyperempirismul sociologic ar constitui unica soluție în rezolvarea contradicției. Ca și Durkheim însă, Gurvitch și-a dat seama — în lucrările ulterioare — de imposibilitatea rezolvării problemei.

În ultimele lucrări, Durkheim căutase să-și salveze sistemul, adincindu-se în studiul popoarelor primitive, pentru a urmări evoluția formelor sociale și pentru a găsi astfel suporturi noi în teoria „conștiinței colective”. Aceste studii l-au adus însă în fața unei contradicții mult mai grave, proprie întregii sociologii burgheze, contradicție evidentă și anterior, dar de care sociologii nu erau conștienți pe deplin. La această a doua contradicție este necesar să ne oprim în mod deosebit. Dacă am prezentat și prima contradicție, aceasta deoarece ea dezvăluie mai profund și a doua contradicție. Este vorba de ruptura adincă, radicală dintre „filozofia istoriei” și sociologie. Această ruptură caracterizează întreaga gîndire sociologică burgheză, ca și pe toți reprezentanții „filozofiei istoriei”. Fără îndoială că sociologii burghezi s-au străduit să găsească o punte de legătură între evoluția societății și fenomenele sociale existente într-o societate dată, dar aceste străduințe s-au dovedit zadarnice. Dacă o parte din sociologi au camuflat această ruptură, contradicție dintre „filozofia istoriei” și sociologie, alții însă, mai direct sau mai puțin direct, au recunoscut existența acestei contradicții. Contradicția dintre „filozofia istoriei” și sociologie se exprimă cel mai clar, în distincția pe care o face întreaga sociologie burgheză și care pornește de la A. Comte și anume între „dinamica socială” și „statica socială”.

Este demn de remarcat, în această privință, că mulți dintre gînditorii români au sesizat ruptura dintre „dinamica socială” și „statica socială” dezvăluind esența ei. Astfel, C. Stere, în lucrarea sa de licență *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept* apărută la Iași în 1897, după ce arată că „știința dreptului nu poate fi decit o știință specială și subordonată științei generale asupra fenomenelor sociale — sociologiei: științei asupra *structurei societăților* (statica socială) și *evoluției lor* (dinamica socială)” constată, cu amărițiu, că „sociologia, pur și simplu, nu ...există încă”, tocmai pentru că ruptura dintre statica socială și dinamica socială face imposibil acest lucru.

Cel care a exprimat cel mai clar și mai deschis divorțul dintre „filozofia istoriei” și sociologie, de pe pozițiile, însă, ale unui adept al „filozofiei istoriei” a fost A. D. Xenopol. În *Principiile fundamentale ale istoriei*, Xenopol susține: „Confuzia care s-a făcut întotdeauna între fenomenele coexistente (termenul de „fenomene coexistente” e folosit numai în ediția din 1899; în ediția română din 1900, precum și în celelalte ediții, ca și în *Teoria istoriei*, 1908, precum și în alte lucrări Xenopol folosește termenul de „fenomene de repetiție”, n.n.) și fenomenele succesive, se repetă și în domeniul faptelor sociale, în care se confundă pe nedrept, sociologia statică, studiul stărilor societății sau a acțiunii lor reciproce simultane, cu sociologia dinamică, studiul dezvoltării sociale. Fără să se țină seama de diferența de natură între faptele coexistente (de repetiție, n.n.) și faptele succesive, se aplică întregei științe a manifestărilor spiritului social, principii care nu pot cîrmui decit o parte din ele; se trece ideea de lege de pe tărimul faptelor coexistente (de repetiție, n.n.) al sociologiei statice, pe cel al faptelor succesive al sociologiei dinamice și se face din întreaga sociologie, prin urmare și din istorie (sociologie dinamică) o știință în genul științelor naturale de caracter coexistent (de repetiție, n.n.), intemeiată pe legi de manifestare și de producere și comportînd o previziune a evenimentelor”.

În sociologia burgheză s-au făcut simțite, chiar de la început, numeroase încercări de a lega, de a qăsi ceva comun, o punte de legătură dintre ceea ce era numit „filozofia istoriei” și sociologie. Aceste încercări s-au concretizat, de cele mai multe ori, în modificări și corijări repetitive ale sistemelor sociologice, fără însă a se putea ajunge la vreun rezultat. Mai puțini au fost aceia care au recunoscut deschis eşecul unor asemenea încercări. Leopold von Wiese, de pildă, sublinia el însuși că teoria lui sociologică înseamnă respingereaoricării posibilități de a transpunе formele sociabilității în faze istorice. Durkheim, Fauconnet și Mauss au criticat un asemenea punct de vedere, dar nu au putut nici ei să dea o soluție profundei contradicții, caracteristice sociologiei burgheze. Pentru a face față situației, concepția lui

Tönnies despre comunitate și societate a fost modificată și „ajustată” de Herman Schmalenbach și Max Scheler, pînă cînd însuși Tönnies, în 1931 (*Einführung in die Soziologie*) a adus o serie de corijări esențiale, stabilind 12 tipuri diferite de sociabilitate.

Încercări de a găsi o soluție, în rezolvarea contradicției amintite, aparțin și sociologilor români. G. Scraba a abordat o asemenea problemă în 1922 (*Dialectica istorică*), iar M. Ralea — pe vremea cînd nu era încă marxist, înainte chiar de a fi publicat teza sa de doctorat *Ideea de revoluție în doctrinele socialiste. Studiu asupra evoluției tacticii revoluționare* (Paris, 1923 — Buc., 1930), în care s-a dovedit un gînditor progresist profund — a publicat în «Arhiva pentru știință și reformă socială» (anul IV, nr. 6, p. 673—699) studiul *Problema clasificării societăților*. În acest studiu, M. Ralea, pornind de la clasificările existente atunci în sociologie, a încercat să stabilească o nouă clasificare care să privească societatea și din punct de vedere al evoluției fenomenelor sociale și din punct de vedere al tipurilor fundamentale posibile. El a găsit astfel patru feluri de societate.

Interesant este faptul că și în sociologia burgheză contemporană, în care contradicția amintită apare cu o deosebită vigoare, se fac simțite două tendințe deosebite. Pe de o parte, tendința unor sociologi sau adepti ai „filozofiei istoriei” de a pretinde imposibilitatea împăcării contradicției, pe de altă parte încercarea unor alți sociologi de a ieși din impas prin găsirea unor puncte de contact. Primei tendințe li apartin Raymond Aron și Pitirim Sorokin. Începînd cu *Introduction à la Philosophie de l'Histoire*, apărută în 1938 și pînă la lucrarea *Dimensions de la conscience historique* (1961), R. Aron susține teza imposibilității existenței vreunei legături între „filozofia istoriei” și „critica prezentului”. Într-o serie de lucrări apărute în 1961 și 1962, Pitirim Sorokin se situează pe același punct de vedere, dar mai puțin clar conturat.

Cea de a doua tendință, de a găsi o legătură între „filozofia istoriei” și sociologie, este reprezentată de G. Gurvitch. Pornind de la prima contradicție, amintită aici, dintre interpretarea societății ca un dat obiectiv și încercarea de a explica socialul printr-un fenomen spiritual („conștiința colectivă”) Gurvitch s-a străduit să rezolve această contradicție pe calea hyperempirismului, adică a abandonării determinismului social. În fața faptelor, a realităților sociale, Gurvitch și-a dat seama de eșecul încercării sale și și-a îndreptat eforturile în direcția rezolvării contradicției dintre „filozofia istoriei” și sociologie.

În cursul unei polemici pe care a purtat-o cu Braudel, Gurvitch, situîndu-se pe un punct de vedere asemănător cu Mauss, ajungea la concluzia că evoluția societății omenești s-ar caracteriza prin continuitate, în timp ce sociologiei i-ar fi caracteristică discontinuitatea. Aceasta înseamnă consacrarea rupturii definitive dintre teoria istoriei

și sociologie și eșecul total în încercarea de a găsi o punte de legătură între aceste două „științe”. Iată însă că în 1962, Georges Gurvitch publică *Dialectique et Sociologie*, în care revine asupra tezelor sale anterioare, încercând din nou să rezolve contradicția amintită. El precizează aici că nu trebuie confundată continuitatea istorică cu continuitatea dialectică. Continuitatea istorică reprezintă legătura fenomenelor în timp, stabilirea de raporturi de cauzalitate, trecerea treptată de la trecut la prezent; ea reduce revoluțiile la evoluții rapide și menține în schimbări, ceea ce durează. Continuitatea dialectică — afirmă mai departe Gurvitch — admite intreruperile, salturile, discontinuitatea, tipurile de solidaritate, tipurile sociale cu conflictele lor, răsturnările și actele de libertate specifice. Gurvitch atrage atenția asupra pericolului unei exagerări filozofice, care ar duce la misticism, dar totodată afirmă că această discontinuitate este „operatorie”, adică se stabilește între concepte sau construcții ale spiritului, între tipuri discontinui, realizate prin metoda hyperempirică. Raporturile astfel stabilite sunt foarte variabile (de la complementaritate la polaritate) și deci dinamice. Iată, aşadar, că în cele din urmă, încercând să rezolve contradicția, Gurvitch ajunge la negarea oricărui determinism, atât în teoria istoriei, cât și în sociologie, anulind în fapt orice fel de tendință științifică în aceste domenii.

Cu toate acestea, lucrarea lui Gurvitch *Dialectique et Sociologie* are o mare importanță, ca și lucrarea sa din 1947 *Essais de sociologie*. Importanța lucrării constă — după părerea noastră — în faptul că ea dezvăluie că izvorul contradicției constă în abordarea metafizică a fenomenelor istorice și sociale, în ruptura dintre continuitate și discontinuitate în dezvoltarea societății. Dacă prima contradicție caracteristică sociologiei burgheze, își are izvorul în interpretarea idealistă a societății, cea de a doua își găsește izvorul principal în abordarea metafizică a fenomenelor sociale. Evident, Gurvitch încearcă să rezolve contradicția, făcind apel la dialectică, dar dialectica lui este „operatorie”, adică idealistă, falsă și de aceea nu poate aduce nici o rezolvare. Acest lucru subliniază cu deosebită tărie legătura indisolubilă dintre cele două contradicții pomenite: cea de a doua își are izvorul principal în abordarea metafizică a fenomenelor sociale, dar ea nu poate fi rezolvată decât în condițiile unei interpretări materialiste a societății.

Sociologia burgheză este, fără îndoială, plină de contradicții. Am vorbit doar de aceste două contradicții, deoarece evidențierea lor poate ilustra mai clar saltul săvîrșit de apariția materialismului istoric în știința despre societate.

Intr-adevăr, materialismul istoric se deosebește radical de toate celelalte concepții despre societate, între altele, și prin faptul că a reușit să rezolve științific problema interpretării unitare a dezvoltării societății omenești și a interacțiunii tuturor laturilor vieții sociale pe

fiecare treaptă a istoriei. Cum a reușit materialismul istoric să rezolve contradicțiile care macină sociologia burgheză? Lenin sublinia că generalitatea lui Marx și Engels constă în desprinderea din mulțimea relațiilor sociale, a relațiilor materiale ca relații fundamentale, determinante, primordiale. Aceasta a permis interpretarea dezvoltării societății ca un proces istoric-natural.

„...Analiza relațiilor sociale materiale — sublinia Lenin — a făcut imediat posibilă constatarea elementului de repetare și de regularitate și generalizarea rinduielilor din diferitele țări într-o singură noțiune fundamentală, noțiunea de formătunie socială...”, ceea ce „a făcut pentru prima oară posibilă o sociologie științifică...” (V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a doua, Ed. politică, Buc., 1960, p. 136).

Elaborarea categoriei de formătunie socială a permis prin urmare, atât înțelegerea caracterului logic al dezvoltării societății omenești, cit și înțelegerea legităților interacțiunii tuturor laturilor vieții sociale.

În lumina acestei trăsături distinctive, apar clar — după părerea noastră — faptul că materialismul istoric este atât parte componentă a filozofiei marxiste, cit și unica știință despre societate. Se poate vorbi, în acest caz, de identitatea dintre materialismul istoric și sociologia marxistă? Cum trebuie interpretate cuvintele lui Lenin care sublinia că materialismul istoric este unica sociologie științifică? Considerăm că este justă afirmarea identității dintre materialismul istoric și sociologia marxistă, cu specificarea că este vorba de o identitate dialectică și nu de o identitate abstractă, mecanică. Tot așa cum filozofia marxistă subliniază identitatea dintre dialectică și teoria cunoașterii, tot așa este necesar să subliniem identitatea dintre materialismul istoric și sociologia marxistă. Nu este vorba desigur de o simplă suprapunere, tot așa cum nu poate fi vorba de faptul că sociologia ar include mai multe științe sociale, printre care materialismul istoric ar ocupa locul principal. Noțiunea de formătunie social-economică care este categoria fundamentală a materialismului istoric ne oferă cheia înțelegерii acestei identități dialectice: ea „a așezat pentru prima oară sociologia pe o bază științifică” și a făcut, în același timp, ca această concepție să fie „unica concepție științifică asupra istoriei” — așa cum sublinia V. I. Lenin (*ibidem*, p. 138—139).

ДИАЛЕКТИЧЕСКАЯ ТОЖДЕСТВЕННОСТЬ ИСТОРИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛИЗМА И МАРКСИСТСКОЙ СОЦИОЛОГИИ

Краткое содержание

Изложив главные точки зрения участников обсуждения вопроса о соотношениях между историческим материализмом и марксистской социологией, автор представляет некоторые виды внутренних проти-

воречий, присущих буржуазной социологии, выявление которых твёрдо подчеркивает значение скалка, современного появлением исторического материализма.

Настоящая работа анализирует два этих противоречий: противоречие между обществом и индивидуумом и между „философией истории“ и социологией. Эти противоречия создаются из-за идеалистического, метафизического рассмотрения социальных явлений и потому что они и присущи всей буржуазной социологии.

Исторический материализм является единственным мировоззрением, научно разрешившим вопрос соотношения между унитарным объяснением развития человеческого общества и взаимодействием всех сторон социальной жизни на каждой исторической ступени. Разработка категории социального строя является выражением этого научного решения.

В заключение, автор показывает что между исторические материализмом и марксистской социологией существует тождество, но это диалектическое тождество, которое нельзя смешивать с современно абстрактным наслаждением. Это тождество нужно понимать в том смысле что: исторический материализм является как составной частью марксистской философии, так и единственной наукой об обществе.

PROBLEME ALE SPECIFICULUI LIBERTĂȚII MORALE

DE

I. GRIGORAȘ

Atât lucrările de filozofie privitoare la problema libertății cit și cele care urmăresc cercetarea sensului ei etic au un neajuns care se face tot mai mult simțit. În primul caz analiza problemei este limitată la conturul ei general teoretic, lipsind indicarea unor criterii metodologice pentru studierea formelor specifice, particulare ale libertății cum sint de pildă libertatea juridică, morală, politică etc. În al doilea caz sensul libertății morale este identificat cu cel al noțiunii filozofice. Lipsește încă o teorie specific etică a libertății, cu toate că studii consacrate acestei probleme există în literatura marxistă. Lucrările existente însă nu depășesc cadrul redării în limbajul eticii a teoriei general-filozofice a libertății. Pasul de început și important pentru elaborarea unei teorii etice a libertății trebuie să consteă în studierea conținutului specific al principalelor ei categorii cum sint „necesitate morală”, „libertate morală”, „răspunderea morală” etc. Firește, teoria filozofică are însemnatatea cardinală de bază teoretico-metodologică pentru asigurarea succesului cercetării de specialitate.

Cunoașterea necesității ca formă și conținut al libertății trebuie să fie nu simplu transpusă în termeni etici, ci analizată și prezentată în contururile și particularitățile ei morale iar necesitatea pătrunsă în conținutul ei specific moral. În afară de aceasta cercetarea acestei probleme are sarcina să completeze și imbogățească generalul și cu trăsături care sunt inexistente sau se fac mai puțin prezente în realizarea altor forme ale libertății.

Actul moral este manifestarea raportului dintre necesitate și libertate, dintre cerințele normative ale moralei — reflex al unor nevoi social-obiective ale vieții oamenilor — și conștiința și conduită personalității. Morala se prezintă ca un factor normativ de reglemen-

tare a libertății omului în condițiile vieții sale specific sociale cind activitatea sa materială și spirituală trebuie să fie pusă de acord cu activitatea celorlalți oameni, să se integreze sau alinieze cu aceasta. De aceea, aşa cum arăta Engels, „nu se poate trata despre morală și drept fără să se ajungă la chestiunea aşa-zisului liber arbitru, a responsabilității omului, al raportului dintre necesitate și libertate”¹. Afirmand pentru om, pentru conduită sa imperativități sociale, morala reprezintă o cale specific socială de reglementare a actelor și manifestărilor umane, o modalitate, printre cele mai timpurii, de umanizare a omului, de formare în condiții de libertate relativă, determinată a esenței sociale a personalității. Ea intrușează prin cerințele sale imperitative acele repere, cadrul în limitele căror omul se poate realiza ca ființă socială în esență sa specifică și ca personalitate realmente și nu iluzoriu liberă.

Pornind de la cercetarea raporturilor sociale obiective dintre individ și societate, de la determinarea specific socială a esenței umane, etica științifică se delimită prin principal de teoriile etice idealiste (ca de pildă pragmatismul, intuitivismul, emotivismul, existențialismul etc.) care declarativ sunt prezentate ca afirmarea libertății și individualității, în fapt justifică individualismul, relativismul-subiectivist, arbitrariul, incălcarea moralei. Acesta este sensul și finalitatea teoriilor care prin libertate, în general și morală în special înțelege libertatea absolută de voință, nedeterminată, spirituală.

Libertatea morală reprezintă un caz particular al libertății care imbogătește esența generală a libertății (luată în înțelesul ei filozofic) cu un domeniu al specificității. Considerarea acestui domeniu presupune fixarea unor elemente prealabile care au valoarea unor criterii de diferențiere.

Este necesar să diferențiem grupa formelor normative ale libertății care include libertatea morală, juridică, într-o anumită măsură libertatea politică, de acele forme ale ei care se leagă de diferite domenii ale cunoașterii adevărului². Caracterul normativ al libertății morale presupune că ea este manifestarea unei necesități, care, deși prin conținut este obiectivă, prin modul de împlinire îmbracă o formă ideală aşa cum ea se reflectă în normele și principiile morale. De aici rezultă că în sfera moralei (ca și în cea a dreptului și politiciei) raportul dintre libertate și necesitate este mijlocit de principiile, normele sau regulile de conduită morală. Tot de aici rezultă că libertatea morală presupune într-un sens imediat și restrâns cunoaș-

¹ Fr. Engels, *Anti-Dühring*, ediția a III-a, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 128.

² Vezi în această privință și articolul lui A. Naschitz intitulat *Necesitate și libertate în domeniul respectării dreptului*, în «Studii și cercetări juridice», anul III, 1958, nr. 1.

terea și însușirea cerințelor normative ale moralei, așa cum necesitatea apare în forma indicațiilor normative, și într-un sens mai îndepărtat și cuprinzător cunoașterea acelei necesități obiective care formează conținutul normelor morale, altfel spus, confruntarea normelor morale cu cerințele și legile obiective ale conviețuirii și progresului social. Ambele aceste sensuri se imbină și întrepătrund strâns între ele.

Considerarea libertății morale ca făcind parte din grupa amintită ne conduce la următoarele concluzii: a) este important de știut că în sfera moralei libertatea depinde nu numai de cunoașterea necesității obiective a dezvoltării istorice și a modului în care aceasta se reflectă în cerințele imperitive ale moralei, ci, și în special, de conținutul social și caracterul de clasă (care este diferențiat) al moralei; b) libertatea morală depinde nu numai de modalitatea *acțiunii* pe care o exercită asupra omului legile dezvoltării sociale obiective, ci și de *caracterul influenței* (coercitive sau conștiente și libere) pe care o exercită asupra omului normele moralei și activitatea factorilor sociali sau individuali meniți să asigure respectarea lor (forță coercitivă sau educativă a opiniei publice, a instituțiilor educative, convingerea personală); c) realizarea libertății morale presupune ca omul, pe baza cunoașterii legilor dezvoltării obiective, a normelor morale corespunzătoare lor și a identificării sale cu ele, să se elibereze în felul acesta și prin aceasta de influența coercitivă a determinărilor exterioare ale conduitelor (necesitate, norme, principii) precum și ale unor moravuri, obiceiuri, tradiții etc. de conduită devenite frină în calea progresului social în ansamblu și moral în particular.

Așadar în realizarea morală a libertății au însemnatate determinantele obiective ale moralei și ale conduitelor, poziția social-obiectivă a omului așa cum ea se reflectă în atitudinea față de normele sociale, poziția subiectivă a personalității gnoseologică, axiologică și practică așa cum ea se reflectă și împlineste în calitatea omului de subiect al fenomenelor morale și al creației și aplicării normelor morale.

De caracterul normativ al libertății morale (și al celorlalte forme de libertate cu care ea se înrudește) se leagă și o altă caracteristică importantă care se referă la raportul dintre momentul gnoseologic și cel axiologic. Astfel, spre deosebire de domeniul cunoașterii științifice a realității unde în realizarea libertății momentul gnoseologic este precumpărător, în domeniul activității normative (în special în cel al moralei) realizarea libertății solicită în măsura cea mai mare momentul axiologic, aprecierea valorii sociale (morale) a posibilităților de conduită. Nici în acest ultim domeniu latura gnoseologică nu este exclusă (după cum nici latura axiologică nu este exclusă din activitatea de cunoaștere), dar ea se subordonează în morală (ca și politică) laturii valorice. În morală momentul cunoașterii se realizează ca

mijloc pentru împlinirea momentului axiologic, al aprecierii valorii morale a posibilităților de conduită. Prin recunoașterea unității dintre gnoseologic și axiologic etica științifică se delimită de etica neopozitivistă care neagă caracteristica de adevăruri a judecăților etice, concepând între morală și știință o graniță inaccesibilă. De exemplu H. Reichenbach afirma următoarele: „Expresiile lingvistice în etică nu sunt judecăți. Ele sunt directive. Directivele nu pot fi clasificate ca adevărate sau false; lor nu li se aplică aceste predicate, deoarece judecățile directive (imperative — n.m.I.G.) după caracterul lor logic se deosebesc de judecățile care indică fapte”².

În realitate însă realizarea libertății morale presupune folosirea unor criterii obiective de apreciere morală iar aceasta este favorizată direct de intemeierea valorilor morale pe cunoașterea adevărului lor obiectiv, pe reflectarea veridică a faptelor și fenomenelor morale.

Care sunt criteriile principale de diferențiere a libertății morale?

După părerea noastră criteriul fundamental este determinat de necesitatea obiectivă specifică a cărei manifestare (prin cunoașterea ei și identificarea valorică și practică a omului cu cerințele morale în care ea se reflectă) este libertatea morală. În sens specific³) libertatea morală este expresia unor determinări particulare, manifestarea unei necesități specifice pe care o numim necesitate morală și care obiectiv este dată de cerința cu caracter logic a înfăptuirii concordanței (armoniei) dintre interesele personale ale oamenilor și interesele lor comune (ale poporului, națiunii, clasei, colectivului, familiei etc.)⁴). Această necesitate constituie determinarea nemijlocită care impune stabilirea și dezvoltarea relațiilor umane după sensul și forma valorilor morale; ea reprezintă izvorul și criteriul obiectiv fundamental al principiilor, normelor și categoriilor morale, determină conținutul lor.

Fiind expresia acestei necesități, libertatea morală se realizează ca factor și indiciu al esențializării omului, ca manifestare a insușirilor sociale ale personalității — acestea fiind o expresie a semnificației specifice sociale a activității umane.

Și libertatea juridică este expresia unei necesități care reprezintă conținutul specific al normelor de drept. Din punct de vedere obiectiv și istoric această necesitate apare ca urmare a polarizării

² H. Reichenbach, *The Rise of Scientific Philosophy*, p. 280.

³) Precizarea de „sens specific” urmărește să nu excludă, prin determinismul particular al libertății morale, determinismul social obiectiv în ansamblu și valoarea morală pentru conduită. În sens mai larg libertatea morală presupune determinismul social în ansamblu, iar sensul etic se subordonează sensului general filozofic.

⁴) Vezi și articolul *Cu privire la determinismul specific al datoriei morale* de I. Grigoras din «Revista de filozofie», nr. 10, 1965.

cu caracter de clasă a intereselor sociale, fiind intruchiparea intereselor și voinței comune a clasei dominante. Polarizarea de clasă a intereselor, existența unor interese de clasă dominante face insuficientă reglementarea morală a conduitelor și libertății personalității, determinând apariția dreptului și statului menit să-i asigure respectarea; o dată cu aceasta se creează concordanțe între dreptul existent și morala clasei dominante și discordanțe între primul și morala maselor exploatației și asuprile. Se nasc contradicții determinate de diversele tipuri de necesitate socială pe care le exprimă diferitele norme de conduită, morale sau juridice: necesitatea care intruchipă tendințele dezvoltării istorice, necesitatea al cărei conținut și sens are caracter conservator. De aici rezultă și complexitatea realizării libertății în același timp și condiții prin morală și drept. Această complexitate se explică nu numai prin conținutul social și de clasă diferențiat al moralei și dreptului sau numai prin poziția obiectivă și subiectivă a indivizilor față de ele, ci și prin aceea că fiecare clasă, grupare socială etc. se străduiește să impună drept norme general-obligatorii de conduită normele morale și juridice care reflectă interesele lor.

Abia în socialism necesitatea morală concordă pe deplin cu necesitatea pe care o exprimă dreptul socialist, iar libertatea morală se realizează prin imbinarea armonioasă cu libertatea juridică.

Dar pentru înțelegerea esenței libertății morale este importantă nu numai cunoașterea conținutului obiectiv specific al necesității a cărei expresie ea este, ci și a formelor morale specifice prin care se exprimă și realizează acest conținut. Așa, de pildă, necesitatea morală se realizează sub forma unor asemenea motive morale de conduită cum sunt datoria (obligația), dragostea față de muncă, oameni, conștiința valorilor morale ca onoarea, cinstea, dreptatea, binele etc., etc. Din acest punct de vedere libertatea se poate realiza fie ca expresie a conștiinței datoriei, a caracterului obligatoriu al unei comportări, fie în sens pozitiv cind necesitatea unor acțiuni morale se realizează pe deplin ca necesitate interioară, ca pasiunea sau dragostea, ca atașament sincer și dezinteresat.

Libertatea morală se deosebește de alte forme ale libertății și prin modalitatea ei subiectivă de realizare. Existența diverselor tipuri ale necesității obiective (necesitatea care intruchipă cerințele progresului social, necesitatea determinată de existența claselor dominante exploatațiale, necesitate biologică, psihică etc.), a diverselor posibilități ca moduri concrete ale fiecărei necesități reprezentă temeiul obiectiv al libertății de voință și conștiință în general, menite să decidă și aleagă dintre diversele căi posibile ale conduitelor. Dar pentru ca omul să se realizeze moralicește și să cunoască adevărata și morala libertate, conduită sa trebuie să fie determinată prin acele tipuri ale necesității care fie că intruchipă conținutul necesității

morală, fie că nu o contrazic pe aceasta din urmă. De aceea afirmarea normelor moralei, al căror corolar este libertatea reală, adevărată, presupune efort de voință, luptă internă, încordare, renunțare la sine, autoînfrinare, stăpinire de sine, comportarea după motive superioare, renunțarea la interesele imediate în numele celor de perspectivă etc. „Acțiunea etică — arăta M. Ralea — izvorăște dintr-un principiu, dintr-un conflict intern, dintr-o luptă care presupune sforțare, dominare de sine, deci inhibiție a pornirilor naturale, o soluție de reechilibrire care depășește și simplul conformism și aspirația către plăcere, către slăbiciunile simpatiei sau către plenitudinea vieții. Constringerea de sine nu poate lipsi în nici un caz. Cursul neglijat, lăsat la întimplare al vieții sufletești nu e întru nimic de domeniul moralei”³. În acest sens, libertatea morală se împlineste ca autodeterminare a personalității prin idealul moral, prin normele imperative ale moralei. Libertatea morală înseamnă îngrădire, constringere în raport cu manifestările exagerate ale naturii biologice, a intereselor individuale; ea este libertate întrucât incadrează armonios pe om în ritmurile generalității sociale; ea este libertate întrucât omul, prin conștiința sa etică, ajunge să țină seama de cerințele altora, să-și realizeze libertatea în aşa fel încât ea să nu aibă drept consecință încălcarea libertății celorlalți; ea este libertate și întrucât omul este subiectul ei purtător și creator, creator în sensul că prin cunoașterea cerințelor necesității morale obiective se autodetermină moralicește, se creează ca personalitate morală, își făurește activ condițiile libertății sale reale, morale. Omul își creează condițiile reale ale libertății sale tocmai prin insușirile și trăsăturile morale care și le formează, prin aceea că respectind morală, el se afirmă ca ființă socială, ca personalitate stăpină pe condițiile sale de existență.

De aici rezultă și o altă particularitate a libertății morale, anume caracteristica ei de a fi o manifestare a responsabilității pozitive, indicu că necesitatea morală a devenit o necesitate interioară, reflectându-se în integritatea morală a personalității.

În sfera dreptului (avem în vedere dreptul din formațiunile pre-socialiste), unde necesitatea, reflectată în normele juridice, păstrează pentru majoritatea societății caracterul unei forme externe, libertatea depinde în cea mai mare măsură de factori externi, de rolul statului, de regimul de drepturi și libertăți politice pe care il stabilește clasa dominantă. Dreptul este, de aceea, necesar în măsura în care libertatea se realizează pentru această majoritate ca opoziție în raport cu necesitatea juridică, în măsura în care are loc tipul negativ al răspunderii cind statul acionează în calitate de subiect al tragerii la răspundere, în timp ce individul exploatat, încălcind sau opunându-se normelor dreptului exploataator, este obiectul răspunderii în fața sta-

³. M. Ralea, *Scrieri din trecut în filozofie*, E.S.P.L.A., 1957, p. 247.

tului respectiv. În acest sens, libertatea morală poate fi deosebită de cea juridică din punct de vedere al raportului dintre intern și extern. Analiza acestei laturi a problemei este impusă de considerarea caracterului diferențiat al acțiunii celor două forme ale necesității — morală și juridică. Încă în literatura premarxistă libertatea morală era înțeleasă ca o formă a libertății interne, o libertate de conștiință, în timp ce libertatea juridică era considerată ca o libertate externă. Kant, spre exemplu, considera libertatea ca fiind prin esență ei morală, întrucât domeniul ei de realizare era lumea conștiinței, în timp ce dreptul era caracterizat ca totalitatea condițiilor, datorită căror arbitrariu unuia poate fi pus de acord cu arbitrariul altuia, pe baza legii generale a libertății. Poziția sa metafizică l-a împiedicat pe Kant să înțeleagă legătura dintre intern și extern, interpătrunderea lor și de aceea el ajunge să absolutizeze autonomia conștiinței și, în felul acesta, îngădirea pe cale juridică a arbitrariului unuia față de cea a altuia ajunge lipsită de sens. Hegel a încercat și în mare măsură a reușit să depășească poziția metafizică a lui Kant prin dialectica sa cu privire la obiect și subiect, prin înțelegerea transformării externului în intern însă, în cele din urmă, teoria sa constituie o justificare etică a dreptului și statului prusac. În concepția hegeliană trecerea de la obiectiv la subiectiv și de la extern la intern este însoțită prin trecerea de la domeniul reglementării juridice a libertății la cel al reglementării morale în cadrul realității juridico-politice existente în statul prusac.

Marxismul așează teoria libertății pe temeiul concepției dialectice materialiste. De aceea analiza raportului dintre extern și intern și dintre obiectiv și subiectiv nu se opune, ci reflectă raporturile și legitățile proceselor materiale. Concepția marxistă recunoaște prezența momentelor externe și interne în orice formă de libertate, precum și dialectica transformării lor reciproce. O asemenea înțelegere a problemei permite respingerea teoriilor autonomiste cu privire la libertatea morală care opun pe individ societății și necesității. Totodată marxismul arată că numai socialismul reprezintă condiția reală de care depinde schimbarea caracterului influenței pe care necesitatea istorică o exercită asupra conștiinței și conduitei oamenilor. Nu numai necesitatea morală, ci și cea juridică tinde tot mai mult să se transforme prin intermediul cunoașterii științifice, al moralei, dreptului și politicii socialiste într-o necesitate interioară. Aceasta explică apropierea tot mai mult care ajunge pînă la o identificare a atitudinii oamenilor față de morală și drept, precum și a factorilor meniți să asigure respectarea celor două categorii de norme. Prin transformarea necesității juridice, oglindită de normele de drept socialiste, într-o necesitate interioară are loc împlinirea treptată a finalității dreptului socialist și necesității sale și realizarea acesteia cu mijloacele reglementării morale a libertății.

QUELQUES PROBLÈMES DU SPÉCIFIQUE DE LA LIBERTÉ MORALE

Résumé

Dans cette étude l'auteur souligne la nécessité et l'importance d'une théorie scientifique de la liberté morale.

Selon l'opinion de l'auteur, l'explication de l'essence spécifique des principales catégories de la théorie éthique de la liberté (la nécessité morale, la liberté morale, la responsabilité morale) doit être considérée comme un problème central.

L'auteur présente, du point de vue du matérialisme dialectique, quelques critériums fondamentaux pour expliquer certains traits spécifiques de la liberté morale.

Ces traits de la liberté morale sont analysés par rapport à d'autres formes de la liberté : la liberté philosophique, la liberté juridique et la liberté politique.

CRITICA CONCEPTULUI DE CULTURĂ ÎN FILOZOFIA LUI LUCIAN BLAGA

DE

P. DUMITRESCU și N. SIMION

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, o parte a intelectualității europene începe să manifeste tendințe de nemulțumire, stări de spirit anticapitaliste, o apropiere de ideile socialismului. În aceste condiții ideologia burgheză a resimțit necesitatea de a încadra aceste tendințe într-o concepție despre lume, pentru a anihila inclinațiile socialiste mult mai eficace decât o putea face filozofia reacționară clasică, care își dovedise ineficiență.

Orientarea filozofică care a convertit de pe pozițiile iraționalismului și spiritualismului, în spirit mistificator, aprehensiunile, resenimentele și stările de spirit anticapitaliste ale unei părți a intelectualității este cunoscută sub numele de „Lebensphilosophie” („Filozofia vieții”). Caracteristic acestei construcții filozofice este substituirea analizei contradicțiilor societății capitaliste și a căilor de lichidare a lor cu o contradicție iluzorie, inherentă întregii existențe, aceea dintre viu-mort, viață-intelect. Viața este confundată de cele mai multe ori cu trăirea, cu scopul de a escamota problema fundamentală a filozofiei: opoziția dintre obiectiv și subiectiv, dintre materie și conștiință. Viciile societății capitaliste, nu mai erau atribuite proprietății private, ci unei pretinse „mortificări” a vieții (în fond a trăirii), de către intelect. Atacul principal era îndreptat astfel împotriva rațiunii, științei și tehnicii. Potențele esențiale umane erau făcute vinovate de situația omului în capitalism. Desprindem din aceste susțineri orientarea iraționalistă și spiritualistă a „filozofiei vieții”.

Incapacitatea unei părți a intelectualității de a explica racilele capitalismului, refuzul lor de a rupe cu modul de existență și ideologia burgheză, spaimea în fața socialismului a generat inevitabil mistificarea și deformarea în spirit iraționalist a sentimentului real de nemulțumire față de societatea capitalistă.

Prin mistificarea și deformarea iraționalistă a acestui sentiment real a luat naștere în construcțiile filozofice burgheze de tipul „filozofiei vieții”, teza falsă a opoziției absolute între „civilizație” în general și „cultură” în general. Opoziția relativă dintre cultură și civilizație își are originea în condițiile istorice ale dezvoltării culturii, în opoziția dintre munca fizică și munca intelectuală, în dezumanizarea omului în orînduirile sociale bazate pe proprietatea privată. Eroarea fundamentală a teoriilor care opun „civilizația” în general „culturii” în general constă în aceea că ceea ce are o valoare relativă și este limitat la anumite condiții este absolutizat și considerat ca un dat al omului, al condițiilor sale de existență, al destinului său de ființare.

Filozofia lui Lucian Blaga stă de la început sub influența pozițiilor iraționaliste și spiritualiste, proprii filozofiei reaționare germane din epoca imperialismului. Repugnarea sinceră a condițiilor de viață inherente capitalismului ia în gîndirea sa forma mistificată și eronată a „Filozofiei vieții”, vădind prin aceasta refuzul de a rupe cu ideologia claselor dominante și al unei tentative de evaziune în fața problemelor reale ale capitalismului care își impuneau rezolvarea.

Fiind o variantă a formelor de mistificare și deformare a sentimentului real de insatisfacție prezent în conștiința unei părți a intelectualității din prima jumătatea a secolului nostru, filozofia blagiană va ajunge la teza care opune civilizației cultura. El însă va radicaliza distincția dintre cultură și civilizație, dindu-i proporții ontologice

Nemulțumirea omului față de realitatea prezentă, imediată nu are temei, după Blaga, în existența pozitivă, reală, ci ar deriva dintr-o particularitate ontologică a omului. „Nemulțumirea cu imediatul — se arată în „Triologia culturii” — e mai curind un fapt secundar, un aspect derivat, care se produce tocmai din pricina că omul se simte încărcat cu alt destin decât acela al existenței întru imediat. Într-un fel nemulțumirea cu imediatul presupune cu alte cuvinte o depășire prealabilă a acestuia, cel puțin virtuală”¹. Lumea concretă deci nu este capabilă să satisfacă capacitatea existențială a omului. Pentru capacitatea existențială a omului lumea concretă nu reprezintă decât un simplu „moment”, un „punct de salt”. Omul totdeauna a încercat să vadă dincolo de lumea reală, dincolo nu în sensul dimensiunilor spațiale și temporale ale concretului, ci în sensul transcederii. „A aduce însă imediatul în relație simptomatică cu un „dincolo” înseamnă a te situa într-un „mister” ca atare”².

Pornind de la asemenea premise, Blaga va considera că distincția dintre civilizație și cultură are o origine mai profundă decât s-a crezut

¹ L. Blaga, *Triologia culturii*, Buc., 1944, p. 469.

² *Ibidem*, p. 470.

pină la el³. Spre deosebire de animale, susține Blaga, omul există în două orizonturi cu totul diferite, este „amfibic”. Ca „animal” trăiește „întru imediat, autoconservare și securitate”. Ca om în „orizontul misterului”. Civilizația ar corespunde primului mod de a exista, care este nespecific și nedefinitoriu. El poate fi întîlnit și la animale. Cultura ar corespunde modului de a exista în „orizontul misterului”, care este specific destinului omenesc.

Contra afirmațiilor sale numeroase cu privire la ineficiența manierii naturaliste de abordare care a caracterizat gîndirea teoretică a secolului al XIX-lea, în expunerea modurilor de existență în univers, Blaga plătește tribut teoriei biologice a mutațiilor. El arată că aşa cum în natură admitem mutațiuni biologice „de apariție subită prin salturi a unor noi specii”, trebuie să admitem și „în cosmos apariția subită a unor mutațiuni ontologice”, adică a noi moduri de existență. În demonstrarea necesității mutațiunilor ontologice în univers, Blaga folosește ca suprem argument analogia. Existența specifică a omului, datorită căreia el este ce este, subliniază Blaga, nu se produce prin mutație biologică, pentru că acestea dau naștere numai la noi specii animale. Cu toate că speciile animale s-au produs printr-o mulțime de mutații biologice, ele nu reprezintă decit un singur tip ontologic, intrucât toate animalele există în unul și același fel: întru imediat și pentru securitate. Omul a fost produs printr-o mutație biologică numai în ceea ce privește conformația sa de specie vitală; în ceea ce privește modul său de a exista — în orizontul misterului — acesta a apărut în urma unei mutații ontologice. Orizontul misterului apare în filozofia blagiană ca un implicat fundamental și imanent al existenței umane. Situației omului de a trăi într-un orizont al misterului îi corespunde un destin înzestrat cu nevoie de revelare a misterului. Prin încercările sale revelatorii omul devine însă creator și anume creator de cultură. „Cultura, zice Blaga, o înțelegem ca o dimensiune complementară, necesară, a modului specific uman de a exista”⁴.

Spiritul uman, prin structura și funcțiile sale, nu duce în mod necesar la cultură, pentru că el poate fi pus și în serviciul imediatului, al instinctului de dominare a vieții. Pentru ca geniul omului să devină creator de cultură, acest act a trebuit să fie precedat de o schimbare a modului de a exista.

Concluzia care se desprinde din cele spuse pînă acum este aceea că în filozofia blagiană originea culturii se explică prin începerea în lume a modului de existență „întru mister și revelare”.

Din perspectiva teoriei marxist-leniniste observația critică care se impune este că temeiul culturii nu constă în modul de existență „întru

³ Deosebirea tranșantă dintre civilizație și cultură care se operează mai ales de la carteau lui H. St. Chamberlain, *Temeliile veacului al XIX-lea*, se baza pe o delimitare convențională și prin enumerare, și nu pe un criteriu precis, structural.

⁴ L. Blaga, *Triologia culturii*, Buc., 1944, p. 545.

mister și revelare", ci în modul de existență în și prin muncă, prin activitatea practică. Originea oricărei creații culturale își află, în cele din urmă, izvorul în activitatea de producere și reproducere a vieții reale. Omul nu este om pentru că trăiește în „orizontul misterului”, ci pentru că produce. Munca este elementul principal prin care distingem existența umană de existența animală. Practica social-istorică, activitatea de transformare a naturii și societății este implicatul fundamental al ființei umane care, în ultimă instanță, generează și creează cultura.

Explicind originea culturii datorită declanșării în om a modului de a exista „întru mister și revelare”, Blaga va considera superficiale toate încercările teoretice „de a explica cum și de ce s-a produs cultura, recurgîndu-se la viața omului în natură, și la condițiile ei”⁵. A combătut tocmai acele teorii care au încercat să pună pe un teren real problema cardinală a culturii — izvorul acesteia — din care se degaja perspectiva unei înțelegeri științifice a tuturor celorlalte trăsături ale ei.

În strînsă legătură cu rezolvarea problemei originii culturii este și determinarea trăsăturilor ei fundamentale. După Blaga, creația de cultură cuprinde două elemente fundamentale : a) aspectul metaforic ; b) aspectul stilistic.

Aspectul metaforic desemnează substanța, materialul culturii. Blaga arată că spre deosebire de substanța lucrurilor din lumea sensibilă, substanța creațiilor culturale nu posedă o semnificație și un rost prin ea însăși. În creația de cultură „substanța este un precipitat ce implică un transfer și o conjugare de termeni, ce aparțin unor regiuni sau domenii diferite”⁶. Substanța dobindește prin aceasta un aspect „metaforic”. Blaga distinge două grupuri de metafore : 1) metafore plasticizante ; 2) metafore revelatorii.

Metaforele plasticizante apar din cauza neconcordanței dintre lumea concretă și lumea noțiunilor abstracte, cu ajutorul lor urmărindu-se să se realizeze congruența dintre concret și abstract. Metaforele plasticizante nu imbogățesc cu nimic conținutul ca atare al faptului, la care ele se referă. O astfel de metaforă are forma : rindurilele așezate pe firele de telegraf sint ca niște note pe portativ.

Metaforele revelatorii au ca scop revelarea unui „mister”, prin mijloacele pe care ni le pune la indemînă lumea concretă, experiența sensibilă și lumea imaginară. Metaforele revelatorii imbogățesc semnificația faptului la care se referă. De exemplu, cînd ciobanul din balada *Miorița* numește moartea „a lumii mireasă” și pieirea sa „o nuntă”, el reveleză, scoțînd în relief o latură ascunsă a faptului „moarte”, zice Blaga.

⁵ L. Blaga, *Triologia culturii*, Buc., 1944, p. 439.

⁶ L. Blaga, *Triologia culturii*, Buc., 1944, p. 358.

Observăm că în filozofia blagiană metafora îndeplinește alte funcții, nu mai este socotită o determinantă stilistică, aşa cum în mod obișnuit e definită de teoria literaturii.

Al doilea fenomen dominant și definiitoriu pentru creația de cultură este stilul. Blaga concepe stilul ca mijlocul prin care ne îndepărțăm de lumea concretă și revelăm misterul. Spre deosebire de teoria morfologică a culturii, promovată de O. Spengler și Leo Frobenius, care considerau că stilul are o singură determinantă — reprezentarea particulară a spațiului — filozoful român îi atribuie mai multe. Stilul unei culturi este „rezultatul unor factori mulți, discontinui, de expresie categorială care prin amestecul și uneori prin interfața lor, constituie o matrice stilistică...”⁷. Matricea stilistică și determinantele ce o caracterizează nu-și are originea în lumea conștiinței, ci în abisurile spiritului, în inconștient. De aceea, deseori, Blaga numește determinantele stilului și categorii abisale.

O matrice stilistică e alcătuită din următoarele categorii principale :

1. Categoriile orizontice sau de perspectivă :

a) orizontul spațial (de exemplu spațiul tridimensional infinit, sau infinitul ondulat, sau spațiul alveolar, sau spațiul plan, etc.) ;

b) orizontul temporal (timpul — havuz, timpul — cascadă, timpul — fluviu).

2. Categoriile de atmosferă : afirmarea globală, sau negarea, sau neutralitatea față de tot ce se petrece în orizontul spațial și temporal (aceste categorii se mai numesc și „inconștient axiologic”).

3. Categoriile orientării prin care se exprimă sensul atribuit mișcării vieții în orizontul dat : anabasicul, catabasicul, starea pe loc.

4. Categoriile formative prin care se exprimă tendința de structurare a imaginii lucrurilor într-un anumit fel : individualul, tipicul și stihialul.

Aceștia sunt factorii de prim ordin care stau la temelia stilului oricărei culturi. Alături de aceștia există un număr neprecizabil de factori secundari. Ca factori secundari pot fi de exemplu, dragostea de materialitatea sgrunțuroasă sau dragostea de nuanță, de inefabil ; sau dragostea de liniste, sau dragostea de mișcare etc.

Pe urmele lui Kant, Blaga consideră categoriile abisale ca fiind subiective și apriorice. El arată, de asemenea, că matricea stilistică și determinantele ei pe lingă că permită îndepărțarea de lumea concretă, impregnează lumea plăsmuită, creând astfel cadrul, osatura valorilor culturale. Categoriile abisale îndeplinesc deci, ca și categoriile intelectului în filozofia kantiană o funcție ordonatoare. Categoriile conștiinței creează cadrul lumii sensibile, iar categoriile inconștientului cadrul lumii plăsmuite.

⁷ L. Blaga, *Triologia culturii*, Buc., 1944, p. 431.

Blaga consideră că întrucit cunoașterea umană este supusă unei cenzuri transcendentale, același lucru trebuie să-l presupunem și despre spontaneitatea plăsmuitoare. „Cîtă vreme categoriile intelectuale (de exemplu ideea de substanță, de cauzalitate etc.), arată filozoful, le socotim drept momente și structuri impuse spiritului uman, datorită unei cenzuri transcendentale, credem că sintem îndrăguți să facem afirmațiunea că și categoriile abisale, stilistice, pot fi de asemenea socotite drept momente constitutive ale unui control transcendent”⁸.

Vorbind despre semnificația filozofică a creației culturale, Blaga privește categoriile abisale care dau conținut stilului, ca niște „frine transcendentale” cu ajutorul căror Marele Anonim (centrul existenței) ne împiedică, în avantajul nostru și al existenței în general de a ne substitui lui, și cu ajutorul căror sintem menținuți în permanentă stare creatoare.

Pe temeiul desprinderii elementelor constitutive ale culturii, Blaga va da următoarea definiție structurală acestui concept: cultura desemnează „o plăsmuire a spiritului omenesc, o plăsmuire de natură metaforică și de intenții revelatorii care poartă constitutiv o pecete stilistică”⁹.

Urmărind, după Blaga, maniera de desprindere a elementelor care caracterizează creația culturală ne dăm seama că definiția dată conceptului în cauză este organic legată de încercarea de a discredită existența omului ca ființă rațională și de a exacerbă o aşa-zisă existență a omului „întru mister și revelare”.

În literatura marxistă, cultura este în mod obișnuit caracterizată ca un ansamblu de valori materiale și spirituale create în procesul practicii social-istorice și care exprimă progresul omenirii în cunoașterea fenomenelor naturii și societății și în transformarea lor.

Analiza științifică din perspectiva materialismului istoric consideră cultura nu ca un dat, ci ca un rezultat istoric și de aceea dezvăluirea elementelor componente ale acestui concept se întemeiază pe procesul de constituire a valorilor culturale în cadrul practicii social-istorice. Majoritatea autorilor marxiști din țara noastră¹⁰, definind structural cultura, desprind următoarele trăsături caracteristice: a) momentul gnoseologic: orice act de cultură cuprinde, înainte de toate, reflectarea fenomenelor naturale și sociale; b) momentul axiologic: reprezintă trăsătura cea mai importantă și specifică a culturii și constă în raportarea rezultatelor cunoașterii la nevoile, trebuințele și aspirațiile omului, aprecierea lor critică în funcție de interesele sociale umane. În societățile impărtășite în clase antagoniste, interesele au un

⁸ L. Blaga, *Triologia culturii*, Buc., 1944, p. 480.

⁹ L. Blaga, *Triologia culturii*, Buc., 1944, p. 420.

¹⁰ Al. Tănasă, *Valoare-Cultură*, revista „Contemporanul”, nr. 925 și 926 din 1964 și L. Grumberg, *Marxismul și teoria generală a valorilor*, „Lupta de clasă”, nr. 8/1965, etc.

caracter de clasă ; c) momentul creator : este actul prin care are loc prefacerea unor obiecte, procese, însușiri etc., din natură și societate, în valori de cultură ; d) momentul comunicării valorilor culturale ; aceasta înseamnă că valorile culturale nu există în sine, ci prin influența pe care o exercită asupra oamenilor, prin modul în care contribuie la transformarea progresivă a societății.

Prezentind, în cadrul filozofiei marxist-leniniste, structura conceputului de cultură, dobândim perspectiva necesară dezvăluirii deficiențelor definiției blagiene a culturii. Viciul fundamental al definiției conceputului de cultură în filozofia lui Blaga constă în subordonarea momentului gnoseologic momentului axiologic, în negarea, în ultimă instanță, a valorii gnoseologice a creațiilor culturale.

Sesizarea legăturii dintre gnoseologie și filozofia culturii reprezintă în sine o idee valoroasă, dar modalitatea de explicare a acestei relații în filozofia blagiană se îndepărtează de adevăr. Blaga în loc să fundamenteze cultura pe cunoaștere, întemeiază invers, cunoașterea pe cultură.

Premisele teoretice și metodologice ale teoriei despre cultură sunt prefigurate de către Blaga încă din teza sa de doctorat intitulată *Cultură și cunoștință*, susținută la Viena și publicată în 1922, la Cluj. În teza de doctorat, Blaga susține că ideile, cunoștințele nu reprezintă o reflectare a realității obiective, ci ele sunt expresia unei atitudini creaoare fundamentale. Exprimând această idee cu claritate, Blaga scria : „Elementul *necesar* al științei e această atitudine determinată a spiritului omeneșc față de lume, dar nu *anumite* idei, care formează cuprinsul atitudinii ; acestea din urmă pot fi totdeauna și altele”¹¹. Intrucît ideile exprimă o atitudine creaoare sint, spune Blaga, „mărimi culturale”.

În teza de doctorat conținutul noțiunii de atitudine creaoare fundamentală sau determinantă nu era precizat. În lucrările de mai târziu, *Filozofia stilului*, dar mai ales în *Geneza metaforei și sensul culturii*, conținutul este concretizat și dezvoltat. După cum reiese din aceste lucrări, Blaga prin atitudine creaoare fundamentală nu înțelege altceva decât stilul creațiilor culturale, compus dintr-un număr definit de categorii, care alcătuiesc o constelație sau mai bine spus o matrice stilistică.

În perioada elaborării lucrării *Filozofia stilului*, Blaga reducea conținutul atitudinii în fața vieții și a lumii la „năzuință formativă”, care va fi considerată mai târziu, doar una din componentele stilului. Referindu-se la modul cum înțelegea stilul ca element determinant al culturii în *Filozofia stilului*, Blaga va arăta, ulterior : „Din nefericire, în momentul cînd scriam acel studiu, nu ne găseam încă în situația de a preciza locul „năzuinței formative” în constelația determinantă

¹¹ L. Blaga, *Cultură și cunoștință*, Editura Ardealul, Cluj, 1922, p. 82.

a fenomenului stilistic. Seduși de aparențe și de insinuările obiectului în sine, făceam chiar greșeala de a socoti năzuința formativă drept substrat principal, sau chiar unic, al stilului"¹². De asemenea, în această lucrare, Blaga prezintă mai clar și rolul atitudinii determinante în raport cu produsele spiritului uman, subliniind că „Atitudinea în față vieții și a lumii variază de la epocă la epocă; centrul ei, cheagul ei, e totdeauna o valoare fundamentală, pe care o realizează în materialul plastic al simțurilor, și nu numai în acesta, ci și în toate plăsmuirile conștiinței omenești: în cele teoretice, morale, religioase, sociale, artistice”¹³.

Considerînd matricea stilistică și categoriile ce-i dau conținut ca determinante spirituale inconștiente, ce-și pun amprenta asupra tuturor produselor culturale ale unui popor, Blaga va încerca să desprindă specificul național al diferitelor culturi naționale. Deschizîndu-i-se o asemenea perspectivă el va încerca să dezvăluie în special particularitățile culturii românești, pe baza analizei produselor acesteia.

Blaga recunoștea că și-a alcătuit teoria sa asupra culturii în „legătură atât cu filozofia noastră în general, cit și cu materialul folcloric atât de abundant și de lămuritor al poporului românesc”¹⁴.

Studiind folclorul românesc, Blaga urmărește să dezvăluie pe de o parte, particularitățile culturii noastre și pe de altă parte, funcția modelatoare a categoriilor abisale apriorice care alcătuiesc matricea stilistică.

Încercarea definirii specificului nostru național este întreprinsă de Blaga în lucrarea *Spațiul Mioritic*. Care sunt categoriile matricei stilistice care modelează creația culturală a poporului român, determinându-i specificul național?

După părerea lui Blaga, orizontul spațial al culturii românești este spațiul mioritic sau „plaiul”, adică succesiunea infinită deal-vale. În strînsă legătură cu orizontul spațial inconștient se află, un sentiment al destinului, „trăit tot ca o ondulare, ca o alternanță, de sușiuri și coborîșuri, ca o înaintare într-o patrie siderală, unde se urmează ritmic dealurile încrederii și văile resignării”¹⁵.

Alte particularități ale culturii noastre, dezvăluite de Blaga, îl apropie de poziția gîndiristă care atribuia spiritualității ortodoxe rolul de componentă esențială a „sufletului național”. Dintre aceste elemente fac parte preferința arătată „organicului” și atitudinea „sofianică”.

Preferința arătată organicului este exemplificată prin faptul că biserică ortodoxă ar fi o comunitate de indivizi și nu suprastat, că limbile naționale sunt acceptate în oficierea slujbei, credințele populare respectate, misionarismul și prozelitismul disprețuite ca o forțare a

¹² L. Blaga, *Triologia culturii*, Buc., 1944, p. 118.

¹³ L. Blaga, *Filosofia stilului*, Cultura Națională, 1924, p. 44.

¹⁴ L. Blaga, *Triologia valorii*, Buc., 1944, p. 300.

¹⁵ L. Blaga, *Triologia culturii*, Buc., 1944, p. 532.

firescului. De asemenea, bogata creație folclorică a poporului nostru este considerată tot ca o manifestare a preferinței „organicului”.

Blaga este de părere că cea mai importantă determinantă a spiritualității ortodoxe și deci a poporului român este atitudinea sofianică (transcendentul care coboară și se face vizibil prin iluminarea materiei). Construcția bisericilor ortodoxe, care lasă să pătrundă lumina de sus în jos, ar fi o dovadă a atitudinii sofianice.

„Năzuința formativă” a poporului nostru este orientată spre forme geometrice și stihiale, aceasta într-un chip „organic atenuat”.

Acestor determinante stilistice fundamentale filozoful îi adaugă poporului nostru „o invincibilă dragoste de pitoresc”, „un foarte vădit simț al măsurii și al întregului” și faptul că „totul se infăptuiește cu un uimitor simț pentru nuanță și cu tot atâtă simț al discreției”¹⁶.

Părerea noastră este că tentativa de desprindere a particularităților naționale, a specificului național, prin analiza produselor culturale, reprezintă în teoria culturii a lui Blaga o întreprindere, care într-un studiu plin de disociații, nuanțat nu poate fi trecută cu vederea. Pe de altă parte însă, trebuie să subliniem că, modalitatea de determinare a elementelor componente ale specificului național suferă de viciile filozofiei sale, orientată în direcția iraționalismului și spiritualismului. Dintr-un asemenea unghi de abordare, după cum am văzut, Blaga a ajuns a considera specificul național ca rezultat al unor categorii apriorice și inconștiente, impuse structurii sufletești de forțe misteroase. Specificul național este, prin urmare, înțeles în afara oricărora condiții naturale și sociale, în afara oricărora condiții reale de ființare a omului. Dar problema specificului național în gîndirea filozofică a lui Blaga, cu toate că este strins legată de înțelegerea conceptului de cultură, impune un studiu special, care depășește limitele a ceea ce ne-am propus să analizăm.

КРИТИКА КОНЦЕПТА КУЛЬТУРЫ В ФИЛОСОФИИ ЛУЧИАНА БЛАГИ

Краткое содержание

Настоящая работа подчеркивает, что Блага при объяснении истоков культуры, пренебречая материалистическими объяснениями, исходит из ложного тезиса, противопоставляющего „цивилизацию” вообще „культуре” вообще. Румынский философ обосновывает данное противопоставление выдуманной им двойной онтологических особенностью человека: бытием в „непосредственности и самосохранений” и бытием в „тайинственности и откровений”, причем, по его мнению, культура основана на бытие „в тайнственности и откровении”.

¹⁶ L. Blaga, *Triologia culturii*, Buc., 1944, p. 333.

Рассматривая структурное определение концепта культуры у Благи, автор данной работы выявляет с точки зрения марксизма-ленинизма, что основной недостаток этого определения состоит в подчинении гносеологического момента аксиологическому, в отрицании, в конечном счете, гносеологической ценности культурного творчества.

В заключении устанавливается связь между структурным определением культуры у Благи и его попыткой выявления национальной самобытности: однако, будучи идеалистом, Блага отклоняется от истины.

LA CRITIQUE DU CONCEPT DE CULTURE DANS LA PHILOSOPHIE DE LUCIAN BLAGA

Résumé

Les auteurs se proposent de montrer que Blaga dans ses considérations sur la culture, en ignorant les explications matérialistes, a comme point de départ la thèse fausse qui oppose „la civilisation“ en général „à la culture“ en général.

Le philosophe met à la base de cette opposition une soi-disant double particularité de l'homme : l'existence „dans l'immédiat et l'auto-conservation“ et l'existence „dans le mystère et la révélation“.

En analysant la définition structurale du concept de culture chez Blaga, on voit, dans la perspective de la philosophie marxiste-léniniste, que le vice fondamental de la définition de celui-ci est dû à la subordination du moment gnoséologique au moment axiologique, à la négation, en dernière instance, de la valeur gnoséologique des créations culturelles.

En conclusion, les auteurs expliquent le rapport qui existe entre la définition structurale de la culture chez Blaga et sa tentative de mettre en évidence le spécifique national. En vertu de son orientation idéaliste, sa pensée ne correspond pas à la vérité.

ROLUL UNIVERSITĂȚILOR

DE

CORNELIA DIMITRIU

1. *Transformările științei și tehnicii.* Este pe deplin îndreptățită părerea că tehnica și știința contemporană trec prin transformări revoluționare. Istoria umanității n-a cunoscut pînă astăzi ritm mai rapid în procesul acumulării cunoștințelor, al invenției și creației, mai ales în domeniul exploatarii și dominației naturii de către om. Epoca noastră este caracterizată ca epoca energiei atomice, a automatizării, a creierului electronic și a zborurilor cosmice.

Recentele date culese de la organizația UNESCO arată că numărul oamenilor de știință aflați azi în activitate reprezintă 90% din totalul oamenilor de știință de la începutul istoriei științei pînă azi [20, p. 642].

Dacă în 1896, în întreaga lume, existau aproape 50.000 de oameni de știință, „dintre care nu mai mult de 15.000 contribuiau efectiv la dezvoltarea cunoașterii prin cercetări științifice”, astăzi cifra acestora se ridică la cel puțin 400.000, iar numărul total al oamenilor de știință care lucrează în industrie, instituții publice și invățămînt, este aproape imposibil de stabilit cu precizie; probabil că se ridică la aproape 2.000.000” [6, p. 504].

După ultimele statistici, „numărul oamenilor de știință se dublează la fiecare 10 ani” [4].

O privire sumară comparativă asupra perioadelor științifice ne oferă următorul tablou :

Incepîtul sec. al XIX-lea, circa	100 reviste științifice
Anul 1850	1.000
Anul 1900	100.000
Anul 1960	1.000.000

După calculele lui Casimir ar rezulta că, dacă Physical Review ar continua să crească tot atît de repede ca și între anii 1945 și 1960, ea ar sfîrși prin a cîntări, în cursul secolului apropiat, mai greu decît pămîntul. [19, p. 524].

Bernal citează cifre impresionante privitoare la sporirea subvențiilor acordate științei din bugetul public. În ultimii 58 de ani (1896–1954), cheltuielile pentru activitatea științifică au crescut de la o jumătate de milion de lire sterline la 2 miliarde, ceea ce, ținind seama de schimbarea cursului monedei, reprezintă o creștere de 400 de ori.

Ritmul de creștere în domeniul științific depășește ritmul oricărei alte activități a societății, chiar și pe acela al cheltuielilor militare, ridicindu-se, în ultimii cinci ani, pînă la 25% [6, p. 505].

„În scopul dezvoltării bazei materiale a invățămîntului de toate gradele — spune tov. Nicolae Ceaușescu în Raportul la cel de-al IX-lea Congres al P.C.R., — în următoiri cinci ani se vor investi peste 3,5 miliarde lei”. [2, p. 63]. „Pentru finanțarea cercetărilor se vor aloca peste 7 miliarde lei, din care circa 1,5 miliarde vor fi destinate construirii de noi instituții și laboratoare, dotărîi cu aparatură de nivel tehnic ridicat” [2, p. 69].

Bugetul invățămîntului superior, în 1970, va fi cu 30% mai mare decît în 1965. Aceste cifre exprimă „conștiința legăturii indestructibile între știință și societate” [16, p. 76].

Este important de subliniat că aceste transformări *cantitative* sunt însoțite de importante modificări *calitative*, privind înțelesul și funcția științei însăși. Dacă în secolul al XIX-lea, de exemplu, știința, după cum afirmă Rühle, avea un rol secundar în societate, astăzi ea contribuie în mod direct și hotărîtor la ridicarea stării materiale, spirituale și sociale a umanității [20, p. 643].

Știința și tehnica ne asigură dominația asupra naturii, oferă omului posibilități reale de satisfacere a trebuințelor legate de hrană, îmbrăcăminte, educație, cultură, sănătate. Tot în știință, omul de astăzi caută sprijinul aspirațiilor sale spre fericire.

Ritmul de creștere fără precedent al științei și tehnicii, sporirea cantitativă și transformările calitative în funcția științei însăși, se oglindesc în mod firesc în viața instituțiilor de invățămînt superior. „La ritmul acesta trepidant — spune acad. Șt. Bălan, — să adăugăm numeroasele cerințe impuse de pregătirea unui cercetător, cerințe care devin pe zi ce trece tot mai mari” [4]. „În instituțiile de invățămînt superior, sub regimul nostru, s-au înființat secții și grupe noi de specializare de mare actualitate”, — s-au introdus „discipline moderne în planurile de invățămînt..., au fost cuprinse în programele de curs capitole care privesc cercetarea științifică”. (*Ibid.*).

La activitatea de creație științifică din țara noastră participă astăzi circa 13.000 cadre din invățămîntul superior. Circa 4.300 de persoane sunt inscrise pentru obținerea de titluri științifice. Invățămîntul superior a devenit astfel — după expresia lui J. Livescu — nn „puternic rezervor de cercetare științifică” [16, p. 84]. La numărul de cadre din invăță-

mintul superior se adaugă numeroși oameni de știință și cultură, luând în alte domenii de activitate.

„Numărul total al studenților școlarizați a crescut continuu, ajungind de la 63.208 studenți în anul universitar 1959/1960, la 123.284 în anul universitar curent, 1963/1964, ceea ce reprezintă o creștere de 2 ori” [9, p. 7].

Paul Fraisse vorbește cu oarecare îngrijorare de „gigantismul facultăților”, citind numărul de 30.000 studenți care urmează facultatea de litere de la Sorbona, dintre care 15.000 sunt înscriși la limba franceză. La multe universități străine s-a luat hotărirea de a nu se depăși numărul de 15.000 studenți pe întreaga universitate [13, p. 276].

Acumularea vertiginioasă a cunoștințelor omenești, progresele uriașe ale științei, pun într-o nouă lumină rolul universităților, problema asimilării tezaurului științific, a transmiterii noilor generații a cunoștințelor dobândite, precum și a metodelor cercetării și creației științifice; asistăm la transformarea funcției universității, ca efect al adaptării acestei instituții la noile condiții sociale.

2. *Funcția universității*. În dicționarul pedagogic al Academiei de științe pedagogice din R.S.F.S.R., universitatea este definită ca „instituție științifică de învățămînt superior care pregătește specialiști de înaltă calificare și face cercetări științifice în diferite domenii ale științei” [12, vol. II, cuvântul „Universitate”, p. 1541].

Analizată din punct de vedere al sferei, noțiunea se află cuprinsă în genul proxim al noțiunii de învățămînt superior, avind drept caracter proprii pregătirea de specialiști calificați și cercetarea științifică.

Dacă comparăm această definiție cu aceea dată învățămîntului superior „care pregătește specialiști cu o înaltă calificare” [12, vol. I, p. 720], constatăm că specificul universității ar consta în obligația suplimentară de a pregăti cadre în domeniul de cercetare științifică. Rolul universității s-ar limita deci la transmiterea cunoștințelor esențiale unei specializări înalte și calificate precum și la pregătirea tinerei generații pentru munca de promovare a științei. Se înțelege astăzi de la sine că acest rol nu exclude, ci implică pe acel de formare a unei personalități adică rolul educativ al universității.

Nu putem fi, însă, de acord cu limitarea celorlalte institute de învățămînt superior numai la formarea de specialiști. Ar însemna că învățămîntul superior tehnic, ca și învățămîntul agronomic sau economic, n-ar pregăti decât ingineri sau economiști, n-ar tinde decât la transpunerea cunoștințelor necesare în *practica vieții sociale*, la *aplicarea cunoștințelor teoretice*. Acest sens ne apare ca o ingustare nu numai a rolului altor institute de învățămînt superior, ci și al celui universitar, sugerînd ideea că universităților le-ar apartine numai investigația teoretică a realității și transmiterea numai a cunoștințelor de ordin teoretic.

Acest înțeles implică un caracter de gravitate mai mare și anume ideea *ruperii teoriei de practică*. Or, tocmai această izolare nu este permisă astăzi, în noile condiții sociale, cind știința a devenit factorul de seamă al transformării societății însăși, cind știința a dobândit o funcție socială de cea mai mare importanță. Tov. Jean Livescu subliniază cu toată claritatea noul aspect al concepției de azi asupra invățământului superior punind „accentul pe formarea științifică fundamentală a inginerului” [16, p. 77] și pe scopul invățământului superior tehnic, care constă în „promovarea formăției științifice fundamentale” [16, p. 78]. „Știința și cercetarea — spune Jean Livescu — sunt aliatul firesc al socialismului, singura orînduire care le creează un fundament solid, filozofic, și le creează condițiile de perspectivă pentru o dezvoltare ascendentă conformă cu necesitățile progresului și civilizației, cu năzū înțele umanității spre o viață de belșug material și spiritual spre pace și înțelegere între popoare” [16, p. 84].

Invățământul superior este un invățământ de *specializare*, spre deosebire de treptele anterioare, unde se formează o *cultură generală*. În schimb, în ceea ce privește caracterul fundamental, deosebirea între universitate și celealte instituții de invățământ superior este redusă aproape pînă la dispariția ei. În felul acesta considerăm ca foarte importantă precizarea că „tinărul inginer, medic, agronom, economist, profesor sau jurist” nu dobîndesc în instituția de invățământ superior „un complex organizat de cunoștințe la nivelul ultimelor cuceriri ale științei și tehnicii, al necesităților economice și sectorului social-cultural, o maturitate de gîndire și conștiință a răspunderilor sale ca intelectual al patriei socialiste, dar și capacitatea de dezvoltare pe viitor, de adaptare la noile cerințe ce vor interveni în decursul activității”. [16, p. 77].

Am socotit necesar să facem precizările de mai sus întrucît discuțiile de azi din diverse publicații de specialitate dezvăluie o mare diversitate de păreri cu privire la rolul universității. Autorul unei analize critice a cîtorva studii recente asupra universității subliniază ambiguitatea înțelesurilor folosite și încearcă să clarifice problema prin deosebirea sensului sociologic al *funcțiilor universității* de cel istoric, al *instituțiilor*. Analiza istorică arată „o extremă diversitate a scopurilor și rolurilor universității” [15, p. 549]. Prima problemă este aceea a funcției sociale a științei: „Societatea în întregul ei se bazează din ce în ce mai mult pe cunoștința științifică și tehnică. Această nouă funcție impune un nou stil. Educația, factor de conservare și de transmitere a valorilor și a tehniciilor încercate, cedează pasul inovației, cercetării” *{ibid.}*.

Profesorul german Dahrendorf, ocupîndu-se de tradițiile universității germane, relevă procesul interesant al rivalității celor două tendințe sau funcții ale universităților: *funcția de invățământ și cea de cercetare*, explorare științifică. Astăzi se pare că s-a ajuns la unitate

sub acest raport. Învățământul trebuie să fie în funcție de cercetări; profesorul trebuie „să lege cursurile sale și exercițiile sale de procesul viu al cunoștințelor pe cale de elaborare”. [10, p. 271]. Iar profesorul George Gusdorf (Strasbourg) vorbește despre o nouă funcție a universității, „care nu este numai un institut de învățământ, dar și un organism de cercetări” [14, p. 119]. Nu este vorba deci de a preda o știință gata făcută, „ci de a contribui la știința care se va face și de a iniția pe cei mai buni dintre tineri la urmărirea acestui adevăr în devenire, care justifică mișcarea perpetuă a conștiinței umane”. *[Ibid.]*

Aceeași observație o face și J. D. Bernal. „Universitățile, spune el, pe lîngă vechea lor funcție de instituții de învățământ, au dobîndit una nouă: de organizare a cercetărilor științifice”. [6, p. 898].

Dacă la început „dezvoltarea științei a apărut ca un produs auxiliar al învățământului general” ... „pe măsură ce importanța ei a crescut, s-a manifestat tendința ca cercetările să prevaleze asupra activității didactice și însuși învățământul științific să devină o simplă inițiere în munca de cercetare” *[Ibid.]* Astfel și Bernal recunoaște schimbarea ponderii în raportul dintre funcția de învățământ al universităților și cea științifică, în favoarea celei științifice. Așa se explică astăzi și crearea în cadrul catedrelor a unor norme pur științifice, precum și integrarea în universități a unor institute cu scop de cercetare pur științifică.

Nu trebuie neglijat în același timp și un alt fenomen și anume cel de gravitație a științelor spre diferitele sectoare industriale. Instituțiile de cercetări industriale atrag „în serviciul lor cercetători capabili din domeniul științelor de bază” *[Ibid., p. 899]*.

3. *Problema specializării.* Ritmul relativ lent al descoperirilor din trecut permitea generației tinere să asimileze experiențele înaintașilor în limite de timp aproape invariabile, fără ca să se simtă o presiune în sensul lărgirii timpului afectat invățării. Orice tânăr normal, în condiții materiale și sociale asemănătoare, se putea ridica, cu același efort și în același număr de ani, pînă la culmile științei contemporane.

Primele semne ale dificultăților și cele dintii măsuri de înlăturare a acestora s-au manifestat prin obligația unei specializări din ce în ce mai timpurii, conform cu proliferarea și diferențierea crescîndă a disciplinelor. Specializarea progresivă într-un domeniu înseamnă totodată renunțarea la adincirea altor multe discipline științifice. Idealul unei erudiții enciclopedice a devenit astăzi o utopie. Problema, deci, care se pune cu o acuitate crescîndă, este aceea a *raporturilor dintre cultura generală și activitatea instructivă de specializare*, precum și disciplinele fundamentale și cele de specialitate, aplicative.

Progresul rapid al științei și tehnicii ne pune astăzi în mod imperios în fața problemelor: Ce raport trebuie să existe între *specializarea într-o anumită ramură și cultura generală a specialistului* și care sunt limitele specializării în timpul studiilor universitare? „În fața dilemei

unei diviziuni orizontale și verticale, universitatea medievală a optat pentru diviziunea orizontală cunoscută ca *globus scientiarum*". (Bulletin Assoc. XI, 2, p. 107, 1963). Universitatea modernă, contemporană, trebuie însă spre echilibrarea acestor două planuri, „completând formăția profesională, factorul structurii verticale a piramidei științei, printr-o solidă formăție culturală, pe care o poate oferi numai structura orizontală a acestei piramide". (*Ibidem*).

„Universitatea este conștiința socială a națiunii", declară Eduardo Frey Montalva, președintele republicii Chile, la un recent congres de *Pax Romana* [17, pp. 268—270]. Afirmația este exagerată; ea conține totuși un adevăr, în sensul că universitățile, alături de alte instituții sociale, reflectă conștiința socială și au nobila misiune de a contribui la progresul conștiinței sociale. De aceea „universitatea este o forță socială și mare sursă de rezerve morale" [17, p. 269].

Se înțelege de ce universitățile, ca de altfel și toate celelalte instituții de învățămînt superior nu pot neglija acest aspect al culturii generale, fără de care nu se concepe formarea personalității multilaterale a omului. Poate datorită faptului că universitățile pregătesc în special profesori, cadre calificate în domeniul instructiv-educativ, pe tărîmul transmiterii valorilor sociale, științifice, artistice, rolul acestor instituții implică în mai mare măsură preocuparea de a forma la tineri o conștiință cu o suprafață cît mai întinsă de permeabilitate față de valorile culturii care, în ansamblul lor, formează conținutul ideii de cultură generală.

Așadar se cere să deosebim sensul noțiunii de cultură generală de acela al noțiunii de disciplină fundamentală. Se poate susține că „școala de cultură generală", medie, oferă baza viitoarei specializări pe „discipline fundamentale" ale institutelor de învățămînt superior, iar aceste institute, pe baza disciplinelor fundamentale și în cadrul acestora, adîncesc specializarea respectivă. Astfel obținem trei trepte în raporturile dintre formarea generală și specializare: cultura generală, disciplina fundamentală și disciplina specială împreună cu cea aplicativă.

Raportul dintre disciplina fundamentală și cultura generală s-ar prezenta ca fiind similar cu raportul dintre specializarea maximă și disciplina fundamentală. Clarificarea unui asemenea raport în felul acesta este sprijinită de legile psihologice ale asimilării cunoștințelor. Tehnicia memorării și a asimilării cunoștințelor este asigurată prin integrarea acestora în sisteme cît mai vaste și mai bogate de cunoștințe. Afară de aceasta procesul însuși al *transferului* de cunoștințe atât de important pentru orice specialist, pus neconitenit în fața unor noi situații și probleme, nu poate fi asigurat decit printr-o solidă bază generală științifică, prin cunoașterea principiilor generale din domeniul respectiv. *Procesul de creație presupune o vastă cultură generală și fundamentală.*

Iată primul aspect al repercusiunii exercitate de progresul științific asupra învățământului superior în general și a universității în special. Care este durata de timp ce se cere unui tânăr ca să poată deveni un bun specialist, fără a se pierde legătura atât cu disciplinele fundamentale, cit și cu cele de cultură generală?

Specializarea prea timpurie se repercuzează în mod defavorabil nu numai asupra integrității personalității tinerului, ci și asupra dezvoltării științei insăși, frinind puterea și ampolarea creatoare a tinerului. Se impune deci, ca necesitate imperioasă, revizuirea și restructurarea planurilor și programelor la toate gradele de învățămînt. Această necesitate se oglindește în mod clar în preocupările conducerii din învățămîntul superior. „Ridicarea nivelului calitativ al pregătirii studenților — scria acad. St. Bălan ministru al învățămîntului — este indisolutibil legată de *îmbunătățirea procesului de învățămînt* prin perfecționarea planului de învățămînt și a programelor de curs”. [5, p. 18]. „În elaborarea și *îmbunătățirea planurilor de învățămînt* — continuă acad. St. Bălan — s-a urmărit modernizarea diferitelor sectoare de învățămînt superior, concomitent cu asigurarea unei mai mari stabilități în structura acestuia. În acest sens, s-a prevăzut un număr corespunzător de ore pentru disciplinele de bază și pentru disciplinele legate de noile cuceriri ale științei și tehnicii mondiale, încercindu-se în același timp să se evite supraîncărcarea studenților și să se creeze condiții pentru intensificarea studiului individual al acestora”. [5, p. 18—19].

Presiunea crescîndă a nevoii de informație, a trebuinței de transmitere și asimilare a cunoștințelor, arată din ce în ce mai vădit că problema echilibrării cunoștințelor fundamentale cu acelea de specialitate nu poate fi soluționată în limitele temporale ale învățămîntului de astăzi. Așa se explică luarea de măsuri privitoare la prelungirea duratei învățămîntului, atât mediu cât și superior. Durata învățămîntului elementar și general la noi se ridică la 8 ani, a celui mediu la 11 apoi 12 ani și a celui superior, cu excepția institutelor pedagogice de 2 sau 3 ani, de la 3 sau 4 ani la 5 sau 6 ani.

Creșterea progresivă și vertiginosa a tezaurului științific, avînd ca efect rămînerea în urmă a specialistului scurt timp după absolvirea facultății, a impus măsura unei perfecționări a cadrelor prin invățămînt postuniversitar. La cadrele didactice această măsură este legată de acordări de grade sau definitivări în funcție, pe baza organizării institutelor de perfecționare a cadrelor didactice. Asemenea organizare există pe lîngă institutele de medicină. Ele se impun astăzi într-o și mai mare măsură în domeniul pregătirii tehnice. Directivele Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român cu privire la dezvoltarea economiei naționale, în anii 1966—1970, prevăd ca o sarcină de bază „dezvoltarea învățămîntului pentru formarea și perfecționarea

cadrelor de specialiști, ridicarea nivelului de pregătire profesională a muncitorilor și cadrelor tehnice". [1, p. 62].

Pof. univ. Gh. Buzdugan, în articolul *Studiul nu se termină la absolvirea facultății* („Scîntea”, nr. 6660, 1965), analizează posibilitățile dezvoltării invățământului postuniversitar, propunind „să se înființeze secții de specializare în invățământul postuniversitar ingineresc, ale căror cursuri să asigure perfecționarea pregătirii specialiștilor la nivelul noilor cuceriri ale științei și tehnicii”. Se constată că cel puțin după 5 ani de activitate în producție un inginer are nevoie nu numai de reîmprospătarea unor cunoștințe, ci și de asimilarea noilor progrese realizate în specialitatea sa. Nu este nevoie de subliniat importanța social-economică a unei asemenea măsuri.

Ministerul Invățământului se ocupă în mod deosebit de această formă de specializare și-și propune „extinderea formelor postuniversitare de pregătire” [16, p. 78]. Scopul acestei forme este triplu: perfecționarea în disciplinele de bază, specializarea în domenii de necesitate imediată și împrospătarea cunoștințelor fundamentale sau tehnologice.

Experiența arată însă că aceste măsuri nu se dovedesc totdeauna a fi eficiente; timpul de care dispun astăzi cadrele de specialiști devine uneori insuficient pentru a putea asimila quantumul necesar și nou de cunoștințe. Limita de timp impune noi soluții în efortul realizării scopului propus pentru a se menține la nivelul actual al științei.

4. *Instrucție și educație*. Dacă și în trecut marii pedagogi subliniau legătura dintre instrucție și educație, astăzi această legătură devine o axiomă pedagogică. Ridicarea eficienței muncii intelectuale nu se poate realiza fără formarea intelectualului, fără suscitarea intereselor și a motivației celui ce învăță, fără formarea unei atitudini adecvate față de muncă, în cadrul unei personalități multilaterale.

Din cele schițate mai sus se pot explica trăsăturile esențiale ale rolului invățământului superior, ale modului cum se conturează astăzi misiunea acestui invățămînt. Este lesne de înțeles că, în cadrul unor direcții generale de dezvoltare a științei și tehnicii, cu represurile lor inevitabile asupra invățământului, sarcinile invățământului au o finalitate specifică în țările socialiste, cind mișcarea comunistă internațională a devenit cea mai influentă forță politică a contemporaneității.

Formarea unei noi concepții socialiste nu se poate face fără școli și fără încordare conștientă și stăruitoare a cadrelor didactice de toate gradele spre sporirea eficienței muncii instructiv-educative.

Directivele Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român subliniază importanța imbinării disciplinelor fundamentale cu cele aplicative. Tov. Nicolae Ceaușescu a subliniat, la conferința avută cu oamenii de știință și artă, deosebita valoare a discuțiilor libere în procesul de creație.

În lumina celor de mai sus considerăm justificate concluziile formulate de St. Birsănescu cu privire la sarcinile învățământului superior și anume:

1. Să se dea studenților o știință *înaltă*, fundamentată pe învățatura marxist-leninistă;
2. Să supună pe studenți unei triple activități:
  - a) să le predea știința, tehnica, conducîndu-i de la instrucție la *autoinstrucție*;
  - b) să-i educe, conducîndu-i de la educație la *autoeducație* și
  - c) să-i îndrumăze să facă cercetări științifice, conducîndu-i astfel de la asimilarea științei la *creația ei* [7, p. 6].

Într-un studiu postum al Mariei Montessori se afirmă pregnant că în afară de pregătirea tinărului pentru exercitarea unei profesiuni, rostul universității este acela de „a învăța pe studenți să studieze”. „Examenul de diplomă trebuie să facă dovada că știi să studiezi, că știi să cauji singur cultura, că te-ai îndrumat pe calea cercetării științifice. Aceasta înseamnă că instrucția nu constituie rolul esențial al universității [7, p. 7]. „Un om care studiază la universitate — continuă Maria Montessori — știe că va trebui să studieze toată viața” [7, p. 8].

Realizarea însă a acestui scop, de a forma oameni capabili de cercetare independentă și creațoare desfășurată în întreaga traекторie a vieții, nu se poate efectua decât printr-un efort de organizare și pe linie *verticală* a învățământului, prin legătura mai strânsă cu etapele anterioare de învățămînt și prin planificarea de coordonare și integrare a activității științifice creațoare la nivelul ei cei mai înalt.

În ceea ce privește prima sarcină, ea impune pregătirea elevului de la intrarea lui în școală pentru forme din ce în ce mai independente de muncă, pentru formarea unui stil rațional de muncă intelectuală. „Dacă baza educației o constituie formarea omului — spune tot Maria Montessori — atunci prima sarcină este aceea de a realiza o coordonare a tuturor școlilor de la cresă pînă la Universitate, deoarece este vorba de același om, trecut printr-o serie de faze independente. Faza precedentă o pregăteste pe cea următoare, formează baza ei, cultivă energiile care înaintează către următoarea perioadă de viață. Lipsa de coordonare între gradele succesive se resimte azi ca un obstacol în organizarea școlilor: universitățile au un plan de studii, dar găsesc că elevii școlilor nu sunt suficient preparați pentru a le urma. La fel judecă și școlile secundare în raport cu cele elementare și toate simt ce obstacol constituie personalitatea elevului nepregătit”. [7, p. 2—3].

Chiar dacă constatăriile făcute de Maria Montessori nu au astăzi la noi aceeași gravitate, ele nu și-au pierdut actualitatea, în sensul că în soluționarea problemei armonizării eforturilor instructiv-educative de pe treapta universitară cu acelea de pe treptele inferioare de învățămînt, se pot realiza încă noi progrese.

În cadrul dezbatelerilor ce au avut loc la cea de-a IV-a Conferință generală a Asociației internaționale a Universității de la Tokio (1965) s-a ajuns la „o apropiere și chiar o relativă unitate de vederi a universitarilor din lume în ceea ce privește țelurile fundamentale ale școlii superioare în zilele noastre, țeluri sintetizate astfel în alocuțiunea rostită de F. Cyril James: „Misiunea universității este de a forma bărbați și femei capabili de a contribui la dezvoltarea societății”. [11, p. 72].

5. Metodele de învățămînt. Progresele pedagogice au demonstrat, de multă vreme, importanța metodei de predare și asimilare a cunoștințelor. Problema pusă azi în discuția largă este dacă formele de predare în învățămîntul superior (prelegeri, seminarii, etc.) corespund cerințelor actuale ale învățămîntului superior.

Cum pot fi folosite mijloacele tehnicii moderne pentru perfecționarea procesului de instruire?

Metoda didactică este instrumentul de sporire a eficienței procesului instructiv-educativ, cu același efort elevul sau studentul poate asimila mai mult și mai bine. Nevoia îmbunătățirii metodelor de transmitere a cunoștințelor și de asimilare a acestora devine mai urgentă ca întotdeauna: el privește atât metodele de predare, cât și metodele de asimilare a cunoștințelor.

Dacă în anul trecut atenția se îndrepta în special asupra primului aspect, fiindcă cel de-al doilea era privit ca o consecință firească a celui dinții, astăzi diferențierea progresivă a acestor aspecte impune acordarea unei atenții deosebite aspectului al doilea, metodelor, tehnicii de învățare a elevului și a studentului.

Grija de a spori eficiența procesului de asimilare a cunoștințelor prin metoda și tehnica învățării se explică prin faptul că metodele de predare singure, fără efortul suplimentar, individual și independent din partea elevului și mai ales a studentului, nu poate asigura asimilarea trainică a quantumului necesar de cunoștințe. Se înțelege de ce pedagogia și psihologia de astăzi se îndreaptă spre găsirea unor noi metode și procedee tehnice de învățare.

Dar rolul învățămîntului superior nu poate fi considerat ca împlinit în momentul cînd acesta oferă societății un specialist. Un absolvent al unui institut de învățămînt superior, chiar dacă a reușit, cu toate eforturile făcute, să asimileze știință la nivelul ei actual, în foarte scurt timp rămine în urmă, dacă nu se menține la curent, dacă nu continuă să-și îmbogățească repertoriul său științific. Învățămîntul postuniversitar nu-ar reprezenta, ca soluție unică, decît eșalonarea pe durata unei vieți a unui quantum de cunoștințe, adică sporirea duratei învățămîntului superior. Se cere capacitatea, pricpeerea și deprinderea de a învăța singuri mai departe, de-a lungul anilor lor de muncă profesională. Eforturile studentului trebuie deci integrate în perspectiva viitorului său profesional cu conștiința că munca sa de învățare nu se încheie cu obținerea diplomei de absolvire a institutului de învățămînt superior.

Se înțelege de ce în prevederile conducerii noastre de partid și ale conducerii ministerului nu se omite grija de a se crea „condiții pentru intensificarea studiului individual” al studentului [4].

Concomitent cu eforturile îndreptate spre îmbunătățirea muncii individuale a studentului, privind tehnica muncii sale intelectuale, nu putem pierde din vedere un alt imperativ legat de sporirea eficienței muncii studentului și anume: sporirea puterii sale creatoare. Prefacerile calitative ale științei transformă consumatorul intelectual pe tărîmul științific în creator al științei. Ridicarea gradului de eficiență a muncii intelectuale nu se poate efectua numai prin aplicarea unor măsuri de ordin tehnic; ea impune perfectionarea aparatului însuși de asimilare a cunoștințelor, a intelectului, a capacitații de înțelegere și creație a studentului. „Universitatea trebuie să încurajeze căutarea unei căi proprii” spune E. Montalva [17, p. 269]. „Pînă în prezent, spune tot el, referindu-se la America latină — defectul nostru cel mai mare a fost absența autenticității; este timpul de a ne ajuta prin propriile noastre mijloace, de a gîndi prin noi însine, pentru a găsi o soluție problemelor noastre și de a exprima ceva care să constituie o contribuție valabilă prin autenticitatea sa”. [17, p. 270]. Această declarație, completată cu afirmarea voinei ca „universitatea să fie integrată în viața poporului” — nu poate fi neglijată în analiza noilor aspirații ale universității contemporane.

În studiul lui Jean Livescu asupra perspectivelor învățămîntului superior se arată clar formele noi care urmează să le dobîndească prelegerea, seminarul și consultațiile în procesul învățămîntului superior. „Noua situație — spune autorul studiului citat — nu poate avea drept consecință decît stimularea gîndirii creatoare a studentului, o mai amplă introducere în metoda de cercetare specifică disciplinei, o întărire a răspunderii individuale a studentului pentru o organizare ratională, planificată a studiului”. [16, p. 82]. „Această caracteristică dă cercetării științifice din învățămîntul superior o notă specială. Ea este legată nemijlocit de procesul instructiv-educativ, pe care-l completează organic”. [16, p. 86].

6. *Coordonarea activității științifice.* Este necesar de semnalat însă și realizările îndreptate spre o *planificare, coordonare a muncii creatoare la nivelul suprauniversitar*. Se constată lipsa de coordonare a muncii științifice, ceea ce face pe unii oameni de știință, ca J. Bernal, să afirme că „unitatea științei se poate prăbuși sub povara științei înseși”. [6, p. 910]. În adevăr, astăzi „este mai ușor să se descopere ceva nou sau să se formuleze o teorie nouă, decît să se verifice dacă acestea nu fuseseră descoperite sau deduse anterior”. *[Ibid.]*

Problemele de creație științifică nu se mai dezbat astăzi pe plan local al fiecărei universități sau institut de cercetare, ele devin probleme de „politică de învățămînt superior”. La Universitatea Humboldt (Berlin) s-a înființat în 1964 un „Institut de politică a învățămîntului superior”, cu misiunea de a ridica pe o treaptă științifică problematica

conducerii și planificării activității științifice. Scopul acestui institut este de a se urmări:

1. Prelucrarea, completarea și concretizarea planurilor de cercetare din învățămîntul superior;
  2. Coordonarea și organizarea tematicii științifice;
  3. Conducerea și controlul cercetărilor;
  4. Elaborarea unui sistem de documentare și informare științifică;
  5. Valorificarea rezultatelor;
  6. Realizarea modurilor de propagare a rezultatelor obținute.
- [20, p. 647—648].

La noi, planurile de muncă științifică ale tuturor institutelor de învățămînt superior din fiecare centru universitar se analizează la nivelul Academiei. Un pas mai departe s-a făcut prin înființarea Consiliului Național al Cercetării științifice.

În raportul prezentat în fața Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român, tov. Nicolae Ceaușescu face cunoscută o inițiativă deosebit de importantă, în sensul „îmbunătățirii sistemului de organizare a activității științifice, a concentrării cadrelor și mijloacelor materiale spre obiectivele cu cea mai mare eficiență. În acest sens pe lingă Consiliul de Miniștri, urmează să ia ființă Consiliul Național al cercetării științifice, care va avea sarcina să elaboreze directivele de orientare și programul unitar de cercetare științifică și de pregătire a cadrelor, să asigure coordonarea activității în acest domeniu”. [2, p. 60].

De asemenea se constată un interes deosebit de crescut pentru problemele semnalate mai sus, interes ce se concretizează în numeroase articole, nu numai din periodicele noastre de specialitate ci și din presa cotidiană. Studiul citat al tov. Jean Livescu subliniază importanța creării „unui organism stabil de coordonare”. Acest organism va contribui la „orientarea cercetării spre problematica științifică priorităță” și va asigura, pe lingă altele o „repartiție a mijloacelor materiale în funcție de importanța tematicii științifice fundamentale și aplicative”. [16, p. 85].

7. *Concluzii.* În concluzie, transformările revoluționare ale societății se reflectă în noua funcție a științei devenită factor de prim ordin al transformărilor sociale. Noua funcție socială a științei are ca urmare o legătură și mai strinsă între teorie și practică, între disciplinele fundamentale și cele aplicative. Această nouă orientare se reperează asupra funcției învățămîntului superior prin apropierea învățămîntului universitar de învățămîntul tehnic și accentuarea crescîndă a ponderii activității științifice, creațoare, alături de sarcinile din domeniul instructiv-educativ.

Problema specializării dobindește o soluție justă, materialist-dialectică, prin imbinarea armonioasă a culturii generale dobîndite în școală medie cu aprofundarea și restrîngerea studiilor în cadrul disciplinelor fundamentale și, în sfîrșit, prin specializarea în cadrul acestor

discipline în probleme și mai speciale în ultimii ani de învățămînt superior și prin studii postuniversitare.

Aceste linii directrice ale activității universitare implică eforturi în direcția formării la student a unui stil independent de muncă intelectuală, precum și în sensul de coordonare a întregii activități științifice cu ajutorul unor organisme special create în acest scop.

BIBLIOGRAFIE

1. Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara largită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964. Editura politică, București 1964.
2. Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, 19—24 iulie 1965. Editura politică, București 1965.
3. Bălan St. — Formarea cadrilor de cercetători științifici. „Contemporanul”, 2 iulie 1965.
4. — Dezvoltarea învățămîntului în Republica Populară Română. „Lupta de clasă”, nr. 9, 1964.
5. Bernal J. D. — Știința în istoria societății. Ed. politică, București 1964.
6. Birsanescu St. — Institutele pedagogice de trei ani și specificul lor. „Revista de pedagogie”, nr. 3, 1965.
7. Buzdugan Gh. — Studiul nu se termină la absolvirea facultății. „Scintela”, nr. 6660, 1965.
8. Buzdugan Gh. și Pop Aurel — Succese remarcabile în domeniul pregătirii specialiștilor pentru economie și cultură socialistă. „Revista învățămîntului superior” nr. 6, 1965, p. 5—14.
9. Dahrendorf D. — Traditions de l'université allemande. „Bull. Association internationale des universités”, XII, nr. 4, 1964.
10. Dinculescu C., Roșca Al. — A IV-a conferință generală a universităților. „Rev. inv. sup.” nr. 12, 1965, p. 70—72.
11. Dictionar pedagogic, 2 volume. Edit. didactică și pedagogică, 1964.
12. Fraisse Paul — Etudiants et professeurs. „Bull. Assoc. intern. des universités”, vol. XII, nr. 4, 1964.
13. Gusdorf G. — Des universités: pour quoi faire? „Bull. Ass. intern. des universités”, vol. XII, nr. 2, 1964.
14. Lechner B. P. — Traditions de l'université allemande. „Bull. Assoc. internationale des universités”, vol. XII, nr. 2, 1964.
15. Livescu Jean — Perspectivele învățămîntului superior. „Lupta de clasă”, nr. 7, 1965, p. 76—88.
16. Montalva Eduardo Frey — L'université, conscience sociale de la nation. „Bull. Assoc. intern. des universités”, vol. XII, 1964, nr. p. p. 268—270.
17. Montessori M. — La funzione dell'Università. „Rev. de pedag.” nr. 3, 1965, p. 5—19.
18. Oppenheimer R. — Science et culture. „Les études philosophiques”, nr. 4, 1954, p. 519—537.
19. Ruhle Otto — Zur Idee der universität. Hochschulbildung und Forschungsthemă. „Das Hochschulwesen”, nr. 10, 1964, p. 641—649.

РОЛЬ УНИВЕРСИТЕТОВ

Краткое содержание

Революционное преобразование общества отразилось и отражается, в основном, на роли науки, ставшей в наши дни одним из важнейших факторов общественных превращений. Автор выявляет характер новой, социальной роли науки и в то же время указывает как эта роль воздействует на высшее образование посредством сближения университетского образования с техническим и постепенного возрастания значимости научной творческой деятельности сравнительно с задачами обучения и воспитания.

Университетская деятельность требует особых усилий не только в смысле формирования у студента стиля самостоятельной работы, но и согласования всей научной деятельности путем использования некоторых организмов, созданных специально для этой цели.

LE RÔLE DES UNIVERSITÉS

Résumé

Les transformations révolutionnaires de la société se reflètent aussi sur la fonction de la science devenue aujourd'hui facteur principal des changements sociaux. On met en relief le mode dont la nouvelle fonction sociale de la science se répercute sur l'enseignement supérieur : la liaison plus étroite entre les universités et les instituts techniques, de même que l'accroissement de l'effort scientifique créateur, en comparaison avec les tâches imposées dans le domaine de l'enseignement.

L'activité universitaire implique la formation chez l'étudiant d'un style de travail indépendant, ainsi que la nécessité de la coordination de l'activité scientifique entière par les organes créés dans ce but.

DIFFÉRENCES INDIVIDUELLES DANS LE PROCESSUS
DE LA PENSÉE *)

PAR

A. COSMOVICI

Bien que notre recherche ait poursuivi un progrès pour la résolution des problèmes théoriques, elle est étroitement liée à la pratique de l'orientation et de la sélection professionnelle. En effet, l'orientation des jeunes, vers un certain groupe de professions, suppose la connaissance préalable des traits essentiels du processus de la pensée et des méthodes qui permettent de les diagnostiquer (avec une grande exactitude). Or dans cet ouvrage on cherche de tirer au clair la controverse : *existe-t-il, oui ou non, une capacité générale de penser, un facteur „g“ qui ait un rôle décisif pour la résolution des problèmes les plus variés?* En liaison avec celle-ci on se demande si l'on peut établir des différences typiques dans la manière de penser et, spécialement, s'il existe un type concret („pratique“), opposé à celui abstrait („théorique“).

Un deuxième problème dont nous nous sommes occupé c'est de déterminer *la valeur des tests expérimentaux limités*, ce qui nous oblige à préciser l'importance de l'expérience antérieure parmi les facteurs influençant la réussite des tests, et *d'analyser la signification des diverses différences individuelles qui apparaissent pendant le processus de la pensée.*

I. *Le facteur „g“ dans la psychologie contemporaine.*

La théorie de Ch. Spearman qui soutenait l'importance décisive d'un facteur „g“ (général) pour la résolution des plus variés types de problèmes semble ne plus avoir d'adeptes notables. L'école

* Cette étude comprend les idées essentielles développées dans la thèse de doctorat (ayant comme spécialité la psychologie) soutenue en séance publique, le 26 juin 1965.

anglaise contemporaine (C. Burt et Ph. Vernon [29]) parle encore de l'importance du facteur „g”, mais en lui attribuant 40% de valeur, parmi les facteurs qui déterminent un coefficient élevé de corrélation entre plusieurs tests. Quoique les psychologues anglais refusent d'exprimer leur opinion sur la nature du facteur „g”, nous sommes d'accord avec P. Oléron [14] qui démontre, qu'au fond, le facteur „g” constitue, tout au moins pour Ch. Spearman [25, p. 17], une nouvelle manière de définir l'intelligence.

Mais, à présent, c'est la théorie plurifactorielle de L. L. Thurstone [27] (soutenue aussi par les expériences de H. Piéron [19], A. Honnacker [8] etc.) qui prédomine en Occident. De plus, il semble que la „théorie anarchique” réapparaisse (selon l'opinion de J. P. Guilford, un très grand nombre de facteurs indépendants expliqueraient l'intellect).

A notre avis, on n'a pu trouver la solution de cette longue controverse parce que presque tous les psychologues se sont contentés de l'application plus ou moins scientifique des tests et de l'analyse factorielle des résultats obtenus.

Ce calcul ne peut aboutir à des conclusions certes concernant la nature des facteurs psychiques, puisque d'une part (et c'est l'opinion de C. Burt, Tryon, V. Pavelcu [16], p. 43) il est fondé sur l'hypothèse que ces facteurs sont indépendants et d'autre part il analyse seulement les résultats, effets des causes complexes et variées : cette dernière objection est exprimée par P. Oléron [15, p. 469], Al. Roșca [22, p. 15], B. Teplov, G. Zapán [30], etc. C'est uniquement l'observation directe et l'expérimentation organisée adroitement qui permettent d'établir les causes réelles de certaines corrélations (V. Pavelcu [16], p. 21).

Chez nous L. Rusu [24] a traité expérimentalement le problème du facteur „g”. L'auteur soutient l'idée de l'existence d'une intelligence générale, mais en s'appuyant trop sur des tests d'intelligence, appliqués en groupe, ce qui fait que la démonstration ne soit pas suffisante. Ultérieurement, après la critique des tests, on a abandonné ce genre de recherches. Nos psychologues et la majorité des psychologues des pays socialistes acceptent l'idée de l'existence d'une capacité ou d'une aptitude générale. Leurs arguments sont empruntés à la pratique scolaire.

On a enregistré d'importants progrès, sur le plan mondial, dans l'étude de la psychologie générale de la pensée. Les résultats justifient le point de vue qui accorde une grande importance aux capacités spécifiques ou „de groupe” en démontrant le rôle que certaines „constructions”, „actions”, „opérations” mentales ont dans le processus de la pensée (Ed. Goblot, P. Janet, J. Piaget, A. N. Leontiev [11], P. I. Galperine [7], Al. Roșca [22], B. Zörgö [31]). Cela

dépend, en grande mesure, de l'expérience relativement limitée du sujet.

Il existe en même temps des arguments solides pour démontrer une assez grande influence de la capacité générale : le rôle de la „perception“ dans le processus de penser et sa restructuration (Wertheimer, K. Duncker, P. Guillaume) qui s'explique par des opérations plus générales encore (l'analyse par la synthèse selon S. L. Rubinstein [23]) et par la nature des connaissances antérieures (qui facilitent le transfert). En ce cas-là, le facteur général dépendrait moins d'une expérience concrète que de tout le processus d'instruction.

Lesquels des aspects du processus de la pensée sont les plus importants ? Quelle est la valeur de chaque facteur ? Voilà un des problèmes complexes qui font l'objet de notre étude.

II. *La méthode*

La qualité des conclusions dépend beaucoup de la méthode. En utilisant des tests expérimentaux limités, sur la valeur desquels nous allons faire des considérations, nous avons essayé d'éviter les erreurs commises souvent dans la manière de concevoir et d'appliquer ces tests.

On a fait 9 expérimentations ayant chacune 76—79 sujets¹. La durée moyenne de résolution des problèmes donnés a été de 9 à 30 minutes. Sept expérimentations totalisant 530 épreuves ont poursuivi les possibilités de déterminer les différences existantes entre les sujets en ce qui concerne la capacité de penser ; les deux autres expérimentations auxiliaires (l'expérimentation associative-verbale et le test Dieter-Masselon) ont relevé d'autres aspects.

Si deux de ces tests (celui d'histoire et celui de littérature) constituent des expériences naturelles, et si deux d'entre eux (le test „tours“ et celui de sciences naturelles) n'ont pas été utilisés comme „tests d'intelligence“, les trois autres tests appartiennent à la psychotechnique. Mais dans tous les cas, la manière dont nous les avons appliqués a été nettement différente à celle caractéristique aux tests traditionnels.

En effet, les 7 tests principaux (à l'exception d'un seul) ont été appliqués individuellement, sans limiter le temps et en observant très attentivement la conduite des sujets. Les discussions ont été enregistrées sur un ruban magnétique. On a recueilli des renseignements sur la situation scolaire et la vie privée des élèves. C'est ainsi que l'expérimentation a été combinée avec d'autres méthodes.

¹ Exception fait le test de sciences naturelles auquel ont participé seulement 68 sujets.

Tenant toujours compte de l'importance de la création des conditions intérieures, subjectives identiques ([16], p. 39) nous nous sommes préoccupé de l'attitude et de l'intérêt accordés à ces tests. Au moment où l'échec était visible, on aidait toujours l'élève de manière qu'il ait l'impression d'avoir trouvé seul la solution du problème. On a changé ensuite de tests, on les a présentés comme faisant partie d'un concours à prix, etc.

L'analyse de la valeur des tests s'est basée spécialement sur une comparaison qualitative. Dans ce but, de même que pour la validation des résultats nous avons utilisé une groupe de „validation“ (le groupe V), formé de 16 étudiants (ou des personnes qui ont terminé leurs études depuis une année), deux adultes et une élève, lesquels nous connaissions très bien : les trois derniers de leur vie privée et les premiers des discussions, des séminaires, de la pratique pédagogique ou des examens (pendant quelques années). C'est encore A. Binet [2] qui recommande l'examen des personnes bien connues comme moyen précieux d'interprétation des protocoles.

On a employé de même des procédés statistiques : on a quantifié les résultats, en vérifiant les procédés de classement en se rapportant à leur distribution et en calculant les quartiles (on a utilisé dans ce but un groupe homogène, B, formé de 44 élèves). Les sujets étant peu nombreux, on ne pouvait obtenir des courbes parfaites ; mais celles-ci ont permis, quand même, d'observer si les critères sont unitaires. Ainsi on a pu calculer les coefficients de corrélation et l'analyse a gagné en précision et en généralité.

III. Les tests utilisés²

a) Le test „tours“ (T) et le test „Winkeltrieb“ (W). Les deux épreuves constituent des tests „pratiques“ en opposition avec les autres tests qui sont „théoriques“. Le premier test (étant une modification du „jeu de Ziggurat“ décrit par W. Dériaz [6]) exigeait aux sujets de changer la place d'une „tour“ (formée de 3 cubes) en respectant 3 règles ; on répète ensuite le jeu avec 4 ou 5 cubes. Les règles obligeaient à un détour, à la construction d'une tour formée de $n-1$ cubes sur un point intermédiaire.

L'appareil Winkeltrieb (conçu par H. Bogen) se compose de 4 roues, situées sur des plans différents, entraînées par une manivelle ; le sujet devait disposer la courroie qui engrenait les pièces. On a rendu le test plus difficile en démontant une roue. L'élève devait mettre en fonction l'appareil.

² Les photos de certains tests et les courbes représentant la distribution des résultats obtenus par les élèves se trouvent dans l'étude : Metode de cercetare și diagnoză a deosebirilor individuale în procesul gindirii, Rev. de psihol., nr. 1/1965.

L'examen des sujets du groupe V a relevé l'influence sensible de l'expérience antérieure sur les résultats : la majorité de ceux qui passent leur temps libre en lisant obtiennent des résultats très faibles. Cette influence, très évidente au test W, se manifeste dans le mode de travail : l'accoutumance avec la technique permet aux écoliers la perception claire des différentes pièces, des vis, etc., ce qui entraîne la formation des dextérités générales, étroitement liées au maniement de certains outils techniques d'usage courant : roues, manivelles, courroies, etc. Mais les qualités de la pensée ont elles aussi un rôle très évident : certains étudiants, malgré leur riche expérience technique, ont obtenu des résultats faibles, tandis que d'autres, ayant peu de connaissances techniques, s'en tirent mieux parce qu'ils savent profiter de l'expérience ; ensuite, bien qu'au test T une partie des sujets aient employé la même méthode, les résultats sont très inégaux. L'analyse comparative d'un cas typique d'étudiant flegmatique et d'un autre colérique a relevé la différence considérable entre la promptitude de l'esprit et la vivacité manifestée dans la manière de parler et d'agir ; à l'occasion de ce test, la promptitude de l'esprit s'avère être (dans les conditions d'une expérience pratique et technique courante), le symptôme d'un niveau relevé de la capacité de penser.

Par conséquent, on a pu classer les sujets d'après le temps nécessaire à l'exécution des tests. La mesure au test „tours“ a été précisée en tenant compte du nombre des mutations.

b) *Le test de littérature* consistait dans l'interprétation d'une poésie de Tudor Arghezi. On a prouvé que la compréhension des images et du langage poétique dépend, en grande mesure, de l'attitude (dans le sens de „set“) du sujet. La possibilité de prendre une attitude esthétique est le résultat d'une éducation spéciale. Par conséquent, ce test ne nous a pas fourni des indications précises concernant le niveau et les facultés de l'esprit des sujets³.

c) *Le test de combinaison numérique* (C) a été conçu d'après les „problèmes d'ingéniosité“ de L. M. Terman. On a utilisé une série de 5 problèmes semblables au test de L. M. Terman : un récipient à 3 litres, l'autre 5 litres. Obtenez 7 litres exactement mesurés. Les exercices impliquent des difficultés diverses et on ne les résout pas de la même façon. Pour quantifier les résultats nous avons tenu compte du nombre des problèmes solutionnés, de leurs difficultés, de la qualité et la durée de l'exécution.

On a pu constater que la tendance d'adopter et conserver sans raison un procédé tout fait (ou „la sensibilité dans la détermination du set“, ainsi appelée par P. Oléron [15]) correspond à un niveau

³ L'analyse de ce test se trouve dans l'article: Însemnatatea atitudinii adoptată în procesul înțelegerii metaforei, Rev. de ped., Nr. 2/1965.

assez bas de la résolution et inversement : tous les 11 sujets du quartile supérieur ont prouvé de la souplesse, de ce point de vue ; des 10 élèves du quartile inférieur, 5 ont manifesté une inertie accentuée, un seul a prouvé de la rigidité peu intense, et enfin, si 30 passait rapidement d'un procédé à l'autre⁴, (pour les 3 autres les renseignements nécessaires nous ont manqué). Donc cette souplesse „incipiente” peut exprimer un signe de supériorité, mais considérée individuellement elle ne constitue pas un indice suffisant.

Pour l'autre genre de souplesse „la capacité de dépasser un set établi”, le test C a confirmé une série de recherches antérieures (comme par exemple celles de N. C. Forster et W. E. Vinacke) ; il en résulte que dans ce cas-là les états affectifs jouent un rôle important.

La résolution des problèmes proposés au test C dépend beaucoup du degré de prise de conscience du processus de la pensée, de la possibilité des élèves de se figurer les diverses opérations, les rapports et les diverses combinaisons numériques. C'est le résultat de l'expérience accumulée dans le domaine des mathématiques. Bien que le test C soit artificiel et qu'il n'exige d'autres connaissances que les opérations arithmétiques élémentaires, sa résolution dépend de la qualité de l'instruction antérieure. Cette dépendance est mise en évidence par le fait suivant : les élèves de X-ème classe (R) qui ont eu d'une à trois années un professeur éminent (si exigeant à la fois que beaucoup d'élèves consacraient presque tout leur temps à apprendre les mathématiques) ont obtenu des résultats sensiblement meilleurs que les élèves de XI-ème classe (P), qui ont eu un professeur moins exigeant : la moyenne fut de 7,17 pour les élèves de XI-ème classe P (la médiane inférieure) et de 9,93 pour les élèves de X-ème classe R (la médiane supérieure). En même temps, au test de physique, par exemple, les résultats obtenus par les deux classes sont égaux.

d) *Le test d'histoire (I) et le test de sciences naturelles (N).* Le premier test exigeait à l'élève de résumer un texte très court, de 4 pages, spécialement rédigé et intitulé : „Le règne de Petru Rareș”. La discussion qui suivait lui demandait de résoudre une controverse formulée dans ce texte.

Le test de sciences naturelles commençait par la présentation d'une planche qui représentait une plante très rare, d'un aspect bizarre et qui ressemblait aux animaux inférieurs⁵. Les sujets devaient décrire la plante, montrer si c'était une plante ou un animal et en relater en même temps la manière de vivre. Ce fut le seul test collectif, effectué par écrit, mais on a formé des groupes restreints (de 4 à 15 élèves

⁴ Les sujets ont été notés par des numéros et la lettre „s” („S” jeunes gens et „s” jeunes filles).

⁵ Ce test est exposé complètement dans l'article : Asupra deosebirilor individuale observate în interpretarea unei imagini complexe, Analele științ. ale Univ. „Al. I. Cuza” Iași, st. soc., 1964.

rangés de manière qu'ils ne puissent pas communiquer entre eux et qu'on puisse les observer ; on discutait avec ceux, qui par leur conduite, attiraient notre attention).

La manière dont on a traité les questions proposées au test *N* nous permet de faire la classification suivante : a) manière multilatérale ; b) descriptive ; c) imaginative ; d) explicative ; e) reproductive ; f) descriptive-imaginative ; g) descriptive-reproductive. Elles ressemblent beaucoup aux „types” observés par A. Binet, J. Piaget [18] et par d'autres psychologues à l'occasion de la „description d'un tableau”. On peut classifier presque de la même façon les textes d'histoire. Mais les psychologues ci-dessus mentionnés n'ont pas interprété clairement ces „types”.

L'analyse montre que les manières que nous venons de présenter constituent des méthodes de résoudre les tâches reçues. C'est intéressant qu'il existe une corrélation entre les méthodes utilisées et le niveau d'interprétation des thèmes.

Voici, par exemple, les résultats obtenus au test *N* :

Manière d'interprétation	Nombre des sujets	Moyenne	Quartile
Multilatérale	8	+ 6,50	III
Complexes (toutes les deux)	8	+ 4,87	III
Descriptive	10	+ 1,10	II
Imaginative	7	- 0,85	II
Reproductive	3	- 2	II

Il existe en chaque manière d'interprétation tous les niveaux, mais si les niveaux supérieurs prédominent dans les manières complexes, les manières reproductive illustrent d'habitude un niveau plus bas des processus de la pensée.

On peut solutionner les tests *I* et *N* sans avoir des connaissances spéciales, mais les principes d'interprétation des événements historiques et des caractéristiques des êtres y jouent un grand rôle. Ces principes ne sont pas toujours tout à fait claires pour les sujets, ceux-ci se rendent compte qu'une hypothèse n'est pas probable, sans avoir des arguments à l'appui. Puisque l'élève n'arrive pas à une étape supérieure qui lui permette de formuler un principe ou une notion claire, nous disons que dans ce cas-là il interveint les „schémas orientatifs”. Faute de schémas (puisque les élèves ont appris superficiellement) ils affirment des absurdités (tel le s. 30 : „ces feuilles se déplacent pour

chercher de la nourriture"; or, il n'existe pas des plantes ayant le même comportement que la poulpe).

Pour apprécier les résultats on a tenu compte de critères multiples; les qualités des arguments et des hypothèses ont été représentées par une échelle ordinaire à 3—5 degrés.

e) *Le test de physique (F)* consistait dans une série de questions se rapportant au schéma d'un appareil (selon [17]). Il s'agit de deux vases communicants de capacité différente, remplis d'un liquide; on plonge dans le grand vase un corps volumineux „A" sur lequel pèse un poids; dans le petit vase il y a un piston qui sert à régler une aiguille indicatrice. On demande, par exemple: qu'est ce qui se passe avec le corps „A" si l'on relève le poids? Certaines questions exigeaient des connaissances élémentaires (par exemple le principe d'Archimède).

L'analyse des protocoles a relevé le fait que pour apprécier les possibilités de penser, il est très important de saisir et d'analyser la nature des fautes commises par les sujets, qui constituent quelquefois des indices caractéristiques des déficiences mentales.

On a quantifié les résultats de la même façon que les tests antérieurs (*I* et *N*).

IV. *La valeur des tests limités*

En vue de la validation, de la vérification du sens et de la valeur des résultats obtenus, nous avons fait la moyenne arithmétique de ces résultats aux 6 tests (exprimée en quartiles) pour chaque élève; le coefficient de corrélation en rapport avec la moyenne scolaire est de 0,28 (selon la méthode des rangs, la formule de Ch. Spearman). Cette corrélation faible ne nous étonne pas puisque les notes obtenues à l'école dépendent en grande mesure des facteurs subjectifs et reflètent le processus de mémorisation (déterminé surtout par la diligence). Pour mieux apprécier la valeur des tests nous avons discuté avec le maître d'étude de la XI-ème classe en lui demandant des renseignements sur la diligence des élèves et le niveau de développement de leur pensée.

Il y a chez 9 élèves une coïncidence parfaite entre les résultats obtenus aux tests, les résultats scolaires et les appréciations faites par le maître d'étude. En 14 cas (de 29) les disproportions s'expliquent par le décalage entre la diligence et l'intellect, et chez le S. 7 à cause des défauts de prononciation et de la timidité excessive. On n'a pu clarifier les disproportions entre les appréciations et les tests chez 5 élèves (17,24%); tout au moins deux d'entre elles s'expliquent par les défauts des tests utilisés.

Pour élucider cet aspect, nous avons comparé les moyennes obtenues aux tests avec les rangs établis d'avance, en fonction de la capacité réelle de penser, déterminée à l'aide de nombreuses données et observations relatives aux 14 étudiants du groupe V (ils forment un

collectif homogène). Ces sujets ont été observés au cours de leurs études. Le coefficient de corrélation est dans ce cas-là de 0,48 — à peine satisfaisant. Nous avons calculé les corrélations entre la classification basée sur nos observations et les résultats obtenus à chaque test. Voici la situation :

<i>Rang (au cours des études) et :</i>	<i>Corrélation</i>
la moyenne aux tests	0,48
le test d'histoire	0,55
Winkeltrieb	0,20
Tours	0,31
Combinaison numérique	0,08
Physique	0,32 ⁶

Il est significatif le fait que la seule corrélation satisfaisante soit obtenue au test d'histoire : c'est seulement cette discipline qui correspondait aux connaissances des étudiants ; ceux-ci faisant des études de pédagogie et de roumain avaient étudié l'histoire de la littérature roumaine et de la pédagogie. En effet l'analyse des tests a relevé l'influence de l'expérience antérieure même pour la résolution des problèmes relativement artificiels (les tests *T* et *C*). Cette influence s'exerce généralement par l'intermédiaire des schémas orientatifs, antérieurement constitués. Ces schémas doivent être adaptés quand même aux conditions spécifiques, ce qui sollicite un effort mental. C'est pourquoi les tests dépendent, en grande mesure, des qualités de cette capacité complexe. Cela explique le fait que certains sujets (du groupe V), tels que le s. 205 et le S. 215 qui ont terminé des écoles techniques et qui ont une expérience de production ont obtenu un rang inférieur tant aux tests techniques qu'au cours de leurs études supérieures.

De nombreux cas illustrent la dépendance des résultats de l'expérience et des qualités de la pensée. Le sujet 217, par exemple, (une employée adulte) dont nous connaissons l'intelligence supérieure, la perspicacité, l'habileté et la souplesse, a prouvé des difficultés surprises aux tests. Elle ne comprenait pas les consignes et ne savait pas expliquer ses propres idées. Après avoir terminé ses études elle y a renoncé totalement (d'ailleurs, au lycée, elle n'a pas été une élève conscienteuse). C'est le manque de certaines notions et de certains schémas orientatifs qui lui ont créé des difficultés, notamment au tests *W* et *F*. Ces difficultés s'expliquent par le fait qu'elle ne s'était pas familiarisée avec les problèmes et les tâches respectives. Les tests artificiels elle les a résolu plus facilement.

Le résultat final obtenu par le s. 217 a la moyenne 2,60 (la médiane supérieure). Le résultat, bien qu'inférieur au niveau mental réel, est quand même bon.

⁶ On n'a pu établir la corrélation avec le test *N* puisque c'est seulement une partie des étudiants qui avaient effectué ce test.

Donc, bien qu'influencés par l'expérience, les tests utilisés permettent l'obtention de bons résultats, même à défaut de certaines notions et schémas explicatifs : ils nous fournissent des données relatives au niveau intellectuel. *L'expérience antérieure n'a pas d'importance décisive.*

Néanmoins, le s. 217 a été moins désavantagé que d'autres parce qu'il se distingue justement par la *promptitude* de l'esprit, qualité que les tests limités ont bien mise en évidence. Une série de données ont montré que certains sujets dont la pensée se distingue par d'autres qualités : ampleur, profondeur, mais qui sont en même temps dépourvus de promptitude, sont désavantagés par les tests expérimentaux à structure simple. Par exemple, le S. 216, ingénieur très doué (qui a été lauréat au lycée de même qu'à la faculté et qui maintenant obtient d'excellents résultats dans son travail au chantier ainsi que dans son travail de recherche), obtient la moyenne 3 qui ne le situe pas à la place convenable (quoiqu'il se trouve dans le quartile supérieur). C'est de même pour les sujets 211, 203 et d'autres.

Ce sont les sujets qui ont de la promptitude de l'esprit, mais dont l'esprit manque à la fois d'ampleur et de profondeur, qui sont avantageés. Le cas du sujet 204 est typique. Ce qui frappe chez cet étudiant (du groupe V) c'est le fait qu'aux examens oraux, lorsqu'on lui pose des questions limitées, qui solliciteraient même un effort de discrimination, de compréhension, il se tire d'affaire aisément. Mais, lorsqu'aux épreuves écrites on lui donne un sujet de synthèse qui comporte la comparaison et l'interprétation des conceptions de quelques auteurs étudiés séparément, il échoue lamentablement. Il s'agit là d'une étroitesse de vues. En échange, on peut dire que sa promptitude d'esprit se développe en bonnes conditions car il sait éliminer tout élément qui ne peut servir à la résolution immédiate du problème et parce qu'il en trouve la solution en se bornant aux données précises existentes. Il ne faut pas confondre la promptitude de la pensée avec la rapidité, celle-ci n'est qu'une des conséquences de celle-là ; la promptitude est une faculté propre à une certaine manière de penser : celle sollicitée par des problèmes qui, ayant à peine quelques éléments, sont résolus au moyen des notions et des schémas acquis antérieurement, que les sujets appliquent dans la situation respective. Leur application exige sans doute un effort mental : les notions, les principes, les schémas doivent être transformés, adaptés aux conditions concrètes. C'est justement l'effort que les tests expérimentaux limités sollicitent.

Dans d'autres cas, lorsqu'on demande à faire l'intégration d'un grand nombre de données ou d'événements, exigence qui s'impose souvent à l'homme de science, à l'ingénieur, au directeur d'une grande institution, etc. — la simple application des faits déjà connus ne suffit

pas : il faut créer des notions et des schémas nouveaux, abstraire et généraliser des observations et des idées nombreuses.

Donc les tests expérimentaux limités rendent possibles seulement l'étude de la détermination d'une certaine manière de penser, d'ailleurs très importante pour quelques professions. Puisque la promptitude de l'esprit et son ampleur ou sa profondeur ne sont pas étroitement liées, n'étant non plus opposées, les expériences limitées ne permettent pas de constater ces dernières facultés, en favorisant quelques unes et désavantageant les autres. C'est pourquoi les coefficients de corrélation entre les résultats des tests et les rangs déterminés par le niveau intellectuel réel sont cependant petits, même dans les tests artificiels où l'influence de l'expérience antérieure est moindre (par exemple, dans le test T.).

Malgré leurs déficiences ci-dessus mentionnées les tests à structure simple restent très utiles tant pour la recherche que pour la détermination des qualités de la pensée : a) on peut examiner en peu de temps un grand nombre de sujets et l'on peut trouver des „cas“, des personnes chez qui apparaissent des dissociations ou des combinaisons de facteurs édificatrices ; b) on peut observer les sujets dans des conditions exactement déterminées, ainsi que les facteurs qui influencent variablement les processus de la pensée se réduisent considérablement ; c) cela nous permet d'examiner la réaction des sujets aux problèmes très divers et de nous faire, en peu de temps, une image plus complète, globale sur ses aptitudes et ses intérêts.

Il y a une double possibilité de remédier aux déficiences des tests concernant leurs possibilités de diagnostiquer : 1. en alternant les tests limités avec d'autres méthodes et encore avec d'autres tests plus complexes ; 2. en examinant avec soin certaines indications qui, en opposition avec le résultat obtenu, peuvent nous renseigner sur le niveau réel de l'esprit et sur les facultés essentielles de celui-ci. A la suite de l'analyse des protocoles on a pu établir des symptômes indiquant un niveau intellectuel plus relevé, même si le résultat est faible (faute de culture ou de schémas orientatifs déjà formés) et inversement. Voilà ces indices : a) la nature des fautes commises ; b) la méthode utilisée par le sujet (les tests I, N, T, W) ; c) certaines formes de plasticité ; d) le progrès dans la résolution des tests (C, T, W) et parfois e) la rapidité (les tests T, C). En général il faut examiner avec soin non seulement les résultats mais les qualités de la pensée aussi (ampleur, profondeur, intégration etc.), qui semblent être beaucoup plus importantes, plus caractéristiques. Ces considérations nous mènent au problème du facteur „g“.

V. L'importance de la capacité générale

1. Pour vérifier par des méthodes traditionnelles s'il y a des indications sur l'existence d'un facteur „g“, on a calculé les corrélations entre les rangs des sujets fondées sur les résultats obtenus à deux tests à la fois (dans le groupe B — 44 sujets) :

Voilà les coefficients :

Tests	W	T	N	F
W	—	0,33	0,31	0,39
T	0,33	—	0,19	0,35
N	0,31	0,19	—	0,29
F	0,39	0,35	0,29	—

Toutes les corrélations sont positives mais elles sont faibles. On n'a pu calculer les coefficients des deux autres tests (C et I) par la méthode du rang parce qu'il y avait trop de sujets avec la même cote. C'est pourquoi on a noté les différences entre les résultats obtenus par le même sujet à deux tests (les résultats étant exprimés en quartiles). Toutes les comparaisons entre les six tests pris deux par deux ont relevé la prédominance visible des cas où il avait des différences de 1 à 3 quartiles.

Une autre vérification s'est effectuée par la classification des sujets en 9 groupes d'une „hétérogénéité extrême“ à une „homogénéité parfaite“, en fonction des différences entre les six résultats obtenus par chaque sujet, en évitant l'atténuation des différences grandes ou nombreuses, et en nous basant sur des règles précises. Cette classification, représentée graphiquement, a donné une courbe de type Gauss mais beaucoup inclinée vers l'hétérogène ; l'hétérogénéité prédomine visiblement : seulement 25% des sujets obtiennent des résultats rapprochés entre eux à tous les tests.

Donc, toutes les données correspondent aux résultats obtenus par les psychologues partisans des théories plurifactorielles et à ceux constatés à l'occasion des autres recherches spéciales (par exemple celles d'A. Honnacker et H. Piéron — [8] et [19]).

2. Malgré cela on ne peut nier l'importance d'une capacité générale dans le processus de penser, comme la grande majorité des psychologues l'ont fait. Bien au contraire, l'analyse plus poussée des données fournies par ces six tests a relevé trois arguments puissants qui attestent l'existence et l'influence d'un „facteur général“ :

a) Si l'on examine le tableau de distribution des sujets, selon le critère de l'homogénéité, on observe que de 10 élèves qui peuvent passer pour homogènes, il y a trois qui sont les meilleurs, quatre qui sont très faibles et à peine trois qui sont à un niveau moyen (ces qualificatifs se basent sur la moyenne arithmétique des six résultats exprimés en quartiles et sur l'analyse de l'histogramme respectif). Mais

dans le collectif homogène de 40 personnes sur lequel on a opéré le groupement des sujets, il n'y a qu'un seul élève excellent en dehors de ceux mentionnés, situé dans un groupe intermédiaire entre l'homogène et l'hétérogène.

Donc tous les sujets très faibles et la grande majorité des meilleurs ont obtenu des résultats homogènes ; parmi les résultats homogènes on trouve à peine 37,50% à niveau moyen par rapport à ceux qui auraient dû y figurer conformément aux lois de la probabilité.

Il en résulte que *dans les cas des niveaux intellectuels extrêmes il existe un capacité générale extrêmement importante même pour la résolution des problèmes à structure simple*. Dans d'autres situations son influence paraît être moindre.

b) Les corrélations entre les rangs réels qui tiennent au niveau intellectuel (dans le groupe V) et les rangs établis par la détermination de la moyenne de chaque sujet à quatre tests théoriques est de 0,36.

Les corrélations entre les premiers rangs et chacun des tests pratiques sont moindres : aux „tours“ + 0,31 et au Winkeltrieb + 0,20. Mais si l'on effectue les moyennes de tous ces six tests, les rangs résultés, en comparaison avec les rangs réels donnent un coefficient de 0,48 — sensiblement plus grand. Le résultat est beaucoup plus surprenant au cas des sujets du groupe V dont les connaissances théoriques sont prédominantes.

Nous considérons qu'on ne saurait expliquer cette situation (qui correspond aussi aux observations d'Ed. Claparède [5], p. 110) *qu'en acceptant l'importance d'une capacité générale*, mode d'interprétation adopté par P. Oléron. Elle se forme graduellement, petit à petit, au cours de l'expérience et elle crée inévitablement des possibilités intellectuelles (celles d'assimiler des notions, des dextérités, des schémas) inégales chez différents individus. C'est pourquoi en un même laps de temps d'aucuns peuvent acquérir des capacités supérieures dans plusieurs domaines, tandis que d'autres excellent seulement dans un domaine ou deux — leurs capacités restant à un niveau moyen ou inférieur dans les autres domaines.

Si l'on pose aux sujets des questions relatives à 3 ou 4 domaines d'activité, ils peuvent obtenir soit des résultats meilleurs soit des résultats plus faibles que ceux qui correspondent au niveau de la capacité générale. Mais si on les fait travailler dans des domaines nombreux et variés — la moyenne des résultats s'approchera beaucoup de leurs possibilités réelles (existantes en ce moment-là ; elles peuvent se modifier sans doute après un long intervalle de temps). C'est seulement ainsi qu'on explique le fait observé ci-dessus.

c) Voilà le troisième argument qui plaide en faveur de l'unité de la pensée : quand on effectue les tests on remarque chez les sujets certaines caractéristiques de la pensée beaucoup plus constantes que le niveau des résultats. Elles se manifestent dans plusieurs tests, même

si les résultats obtenus par le sujet sont à un niveau beaucoup différent. Il s'agit des ainsi-dites qualités de la pensée : la clarté, la conséquence, la profondeur, l'intégration, l'ampleur, la souplesse etc. Quoiqu'elles ne se manifestent aussi clairement dans tous les tests et qu'elles n'aient pas un rôle décisif dans la détermination des résultats, elles représentent toutefois des aspects généraux, caractéristiques qui confèrent à la pensée d'un individu une certaine physionomie. On a pu observer cela surtout chez les sujets du groupe V : c'étaient justement les qualités mentionnées qui nous permettaient de distinguer certaines déficiences ou certaines côtés positifs de la pensée des sujets ; on a bien remarqué tout ceci à l'occasion des séminaires ou des examens. En tenant compte des qualités de la pensée, un psychologue qui a une riche expérience peut diagnostiquer, souvent avec exactitude, les particularités et le niveau intellectuel d'un individu, sans même recourir à des tests spéciaux.

Les qualités de la pensée dépendent de la culture du sujet et même de quelques particularités de son tempérament et de son caractère mais, considérant ce que nous avons ci-dessus mentionné, il paraît que le niveau de développement de la capacité générale ait un rôle décisif dans la formation de celles-ci.

3. Par conséquent, de fortes raisons viennent à l'appui de l'idée d'unité de la pensée, de l'importance d'une capacité générale. Mais alors comment s'explique l'hétérogénéité des résultats obtenus aux tests ?

Les psychologues occidentaux ont considéré qu'elle ne s'expliquerait que par la structure hétérogène de la pensée ; mais les expériences dont nous nous occupons, l'analyse des protocoles mènent à d'autres conclusions : l'hétérogénéité des résultats des tests expérimentaux à structure simple est due notamment au fait que *la réussite en ces cas-là dépend beaucoup du degré d'assimilation préalable des schémas orientatifs*. La formation d'un tel schéma dépend aussi bien du niveau intellectuel que de l'intérêt et de la persévérance de l'élève (elle n'exige pas une simple mémoration mais bien l'approfondissement de l'entendement), de la méthode d'enseignement du professeur, de la qualité des manuels, des préoccupations familiales, des livres lus, etc., bref, la formation d'un schéma dépend de nombreux facteurs⁷ — d'où la grande variabilité des résultats. Si l'on a obtenu quand même des corrélations positives, cela s'explique par le fait que la compréhension et l'application des schémas exigent un effort de la pensée qui, étant unitaire, constitue un facteur de nivellation des résultats obtenus par les sujets.

⁷ On entend par le mot *facteur* toute condition qui influence (positivement ou négativement) sur un phénomène psychique.

4. Le problème qui se pose immédiatement c'est de définir la nature de la capacité générale. On n'a pas encore organisé une recherche spéciale pour y trouver une solution définitive.

Les observations effectuées aboutissent à l'hypothèse que cette capacité comprendrait trois fonctions fondamentales : la discrimination, l'intégration (une forme de synthèse) et l'invention (ou la variabilité combinatoire — une autre forme de synthèse). Leur importance a été mise en évidence par la résolution de tous les tests utilisés. Une telle structure explique pourquoi les résultats des tests qui vérifient la capacité de penser donnent des corrélations positives aussi dans le cas des autres tests très différents : tests sensoriels, d'habileté manuelle etc. ; on sait que l'analyse et la synthèse, présentes en toute acte psychique, dans le processus de la pensée jouent un rôle extrêmement important (S. L. Rubinstein) ; c'est de même pour „l'inventivité“ (dans le sens large de „variabilité combinatoire“).

D'ailleurs beaucoup de psychologues notables (A. Binet, C. Spearman [25], E. Claparède [5] etc.), ont caractérisé la pensée justement par l'intermédiaire de ces fonctions-là, connues sous un nom ou un autre.

5. Les données fournies par nos expériences ne plaident pas pour l'existence du type *concret* (pratique) et de celui *réfléchi* (théorique-abstrait) : elles soutiennent plutôt *le contraire*.

Tout d'abord la corrélation entre les deux tests pratiques (W-T) est 0,33, c'est-à-dire elle est presque égale avec les coefficients obtenus de chaque test „pratique“ et d'un autre „théorique“ (W-F = 0,39 ; T-F = 0,35). Le manque d'une bonne corrélation aurait pu s'expliquer justement par le fait que la réussite du test W dépend beaucoup de l'expérience technique du sujet, tandis que la réussite du test T n'en dépend pas. Mais on observe que, s'il y avait une manière de penser concrète, pratique, alors une personne qui résoudrait très bien le test „tours“ pourrait échouer au test Winkeltrieb, faut d'expérience technique. Et inversement, la réussite au test W dépend essentiellement d'une pensée pratique évoluée et alors le sujet doit aussi savoir s'y prendre au test T. La statistique indique que le nombre des élèves qui ont résolu mieux le test T que le test W est rigoureusement égal au nombre des sujets qui, au contraire, ont obtenu de meilleurs résultats au test W qu'au test T.

Il n'y a pas donc d'arguments qui soutiennent l'existence d'une pensée concrète, pratique, indépendamment d'une autre réfléchie (théorique).

On ne peut pas tirer de conclusions définitives parce que les deux tests W et T diffèrent beaucoup comme structure et encore à cause de la population testée (ayant reçu une instruction surtout théorique).

VI. Conclusions

1. Contrairement au point de vue prédominant de la psychologie occidentale contemporaine, les expériences analysées ont indiqué l'existence d'une capacité générale, importante pour la résolution des plus divers types de problèmes. On n'a pas trouvé des différences significatives entre les résultats obtenus aux tests pratiques et ceux remarqués aux tests abstraits.

2. Cette constatation est d'autant plus valable que la recherche ne s'est pas limitée à l'étude de certaines moyennes statistique (coefficients de corrélation), mais on a analysé qualitativement la composition des résultats consignés dans les tableaux de distribution. De même les expérimentations faites avec un groupe de sujets bien connus préalablement par l'expérimentateur se sont avérées très utiles (comme terme de comparaison, en vue de la validation).

3. Contrairement à la manière unanime d'interpréter l'hétérogénéité des résultats provenus des tests à structure simple, on a démontré que cette hétérogénéité est due au rôle des schémas orientatifs dans la résolution des tests — et non pas aux caractéristiques de la pensée, à l'intellect. L'influence de l'expérience antérieure a pour conséquence le fait que seulement 25% des sujets ont obtenu des résultats homogènes aux tests appliqués. La capacité générale semble avoir un rôle d'autant plus évident que l'activité de la pensée est plus complexe ; cela exige la création de notions et de schémas nouveaux.

4. Si l'on évite les fautes commises par la création et par l'application de certains tests, les tests à structure simple s'avèrent très utiles tant pour la recherche que pour le diagnostic. Cependant ils ne révèlent qu'une certaine manière de penser : celle qui sollicite la promptitude mais qui nous fournit des informations trop vagues sur une série d'importantes qualités de la pensée (ampleur, profondeur, intégration et d'autres). Or la plasticité momentanée et la rapidité (caractéristiques auxquelles les psychologues ont trop recouru) se sont avérées insuffisantes pour caractériser la pensée d'un individu. C'est pourquoi les tests, même ceux qui ont été conçus et appliqués d'une manière scientifique, avantagent certains sujets tandis que d'autres en sont désavantagés.

5. En conséquence, aujourd'hui on ne peut utiliser des „tests-réactifs“ qui seuls nous conduisent immédiatement à un diagnostic précis. Cela s'applique aussi bien aux tests ci-dessus mentionnés qu'à tous les autres tests à structure simple (comme, par exemple, aux tests de L. M. Terman ou à ceux, très réputés aujourd'hui, de D. Wechsler : WAIS et HAWIE).

6. La possibilité des tests limités d'établir des diagnostics augmenterait beaucoup si l'on effectuait une symptômatologie, en établissant

avec exactitude la signification de certaines manifestations indépendantes en quelque sorte des résultats mais ayant trait au niveau et à la structure de la capacité générale. En ce sens on a relevé la nécessité de déterminer les qualités de la pensée et la valeur des différences individuelles. Excepté quelques différences plus connues (le progrès dans la résolution des tests, la rapidité) on a relevé la signification d'une certaine méthode de travail (concret-actif et réfléchi; multi-latéral, imaginatif, descriptif etc.), de la nature des fautes commises par le sujet et d'une catégorie de plasticité („incipiente").

7. Les psychologues peuvent utiliser les expériences que nous avons analysées aussi bien que d'autres tests limités, dans les écoles et les entreprises; mais ils doivent étudier non seulement les résultats mais aussi bien la méthode de travail, les aspects qualitatifs mentionnés ci-dessus. C'est ainsi qu'on établit les possibilités des sujets d'appliquer des notions et des schémas pour solutionner les problèmes; toutes ces données sont précieuses pour la diagnose psychologique. Étant donné la grande influence de l'expérience antérieure, il est recommandable d'alterner les tests naturels avec les tests artificiels⁸.

Il est absolument nécessaire que les tests limités se combinent avec d'autres méthodes, surtout la conversation et la méthode biographique. Une grande importance présenteraient les épreuves écrites complexes, de longue durée (éventuellement il faut donner spécialement une épreuve trimestrielle) ou l'on exige un effort mental plus complet. Ainsi on peut mettre en évidence d'autres qualités de la pensée qui complètent le portrait intellectuel réalisé à l'aide des tests limités.

Donc, tant dans la recherche que dans la pratique, on peut se baser sur l'hypothèse de l'existence d'une importante capacité générale; de même, on peut utiliser des tests limités, mais il faut le faire avec circonspection. Ceux-ci peuvent constituer un moyen efficient pour une orientation et une sélection professionnelle scientifiques — si importantes pour le progrès dans tous les domaines.

EXTRAIT DE LA BIBLIOGRAPHIE

1. Bartlett F. — *Thinking. An experimental and social study.* London, Allen, 1958.
2. Binet Alfred — *L'étude expérimentale de l'intelligence.* Paris, Schleicher, 1903.
3. Binet Alfred — *Les idées modernes sur les enfants.* Paris, Flammarion, 1918

⁸ Contrairement à un préjugé existant dans la psychologie occidentale, les expériences analysées ont montré que la résolution des tests artificiels dépend beaucoup de l'expérience antérieure, des schémas formés. Mais, bien sûr, le rôle des connaissances spéciales y est moindre.

4. Botezatu P. — Teoria raționamentului intemeiată pe structura obiectelor. An. șt. Univ. Iași, șt. soc., Iași, t. V, 1959.
5. Claparède Ed. — Comment diagnostiquer les aptitudes chez les écoliers. Paris, Flammarion, 1924.
6. Dériaz W. — Deux types d'intelligence. Archives de psychologie, Genève, t. XXII, 1929.
7. Galperin P.I. — Dezvoltarea cercetărilor asupra formării acțiunilor intelectuale (in vol. *Psihologia în U.R.S.S.*). București, Edit. științifică, 1963.
8. Honnacker A. — Untersuchungen zum Begriff der praktischen und theoretischen Intelligenz unter dem Gesichtspunkte der Berufsführung Archiv für die ges. Psychol., Bd. 74, H. 1, 1930.
9. Iff W. — Investigations psychométriques des aptitudes humaines. Bull. de psychol., V. XVI, nr. 218, 1963.
10. Лейтес Н. С. — Об умственной одаренности. АПН, Москва, 1960.
11. Leontiev A. N. — Învățarea ca problemă a psihologiei. Analele rom.-sov., seria psihologie, 4, 1957.
12. Левитов Н. О. — Проблема экспериментального изучения способностей. Проблемы способностей, АПН Москва, 1962.
13. Meili R. — Expériences et observations sur l'intelligence pratique-technique. L'Année psychol., v. 50, 1951.
14. Oléron P. et Bonneaud Colette — Sur les rapports entre abstraction et plasticité. L'Année psychol., 2, 1954.
15. Oléron P. — Les composantes de l'intelligence d'après les recherches factuelles. Paris, P.U.F., 1957.
16. Pavelcu V. — Problema măsurării în psihologie. Iași, Terek, 1943.
17. Peteanu M. — Aptitudinea tehnică. Inst. psihol. Sibiu, 1942.
18. Piaget J. et Rossello P. — Les types de description d'images chez l'enfant. Archives de psychol., v. XVIII, 1925.
19. Piéron H. — Theoretical and practical aspects of intelligence. Brit. J. Psychol., v. 22, 1931.
20. Piéron H. — La psychologie différentielle. Traité de psychologie appliquée. v. 1, Paris, P.U.F., 1949.
21. Reuchlin M. — La mesure en psychologie. Traité de psychologie expérimentale (réd. Piaget J. et autres). Paris, P.U.F., 1963.
22. Rosca Al. — Aspectul teoretic al cercetării experimentale ; Gindirea ; Aptitudinile (in vol. *Tratat de psihologie experimentală*, red. Al. Rosca). Ed. Acad. R.S.R., 1963.
23. Рубинштейн С. Л. — О мышлении и путях его исследования. Москва, АПН, 1958.
24. Rusu L. — Aptitudinea tehnică și inteligența practică. Inst. psihol., Cluj, 1931.
25. Spearman C. — Les aptitudes de l'homme. Mac-Millan-Conservatoire, London-Paris, 1936.
26. Stoian St. și Coman Any. — Cîteva probleme de metodologie a cercetării științifice în pedagogie. Rev. pedag., 5, 1958.
27. Thurstone L. L. — Psihologia ca știință rațională cantitativă. Rev. de psihol., 5, 1938.
28. Tudoranu D. — Problemele aptitudinii tehnice. Rev. de filozofie, 2, 1934.
29. Vernon Ph. — La structure des aptitudes humaines. Paris P.U.F., 1952.
30. Zapan G. — Metoda aprecierii obiective a personalității. Analele rom.-sov., 3, 1957.
31. Zörgö B. — Însușirea operațiilor cu simboluri literale la școlarul mic. Studia Univ. „Babeș-Bolyai”, s. Psychol. 1963.
32. Méthodes de la psychologie (red. Andrews T.G.). Paris, P.U.F., 1952.

33. *Les attitudes. Symposium*, (réd. Duijker U., Fraisse P.). Paris, P.U.F., 1961.
 34. *Handbuch der Psychologie* (red. Göttschaldt K.). Bd. 6: *Psychologische Diagnostik*. Göttingen, Hogrefe, 1964.

DEOSEBIRI INDIVIDUALE IN PROCESUL DE GINDIRE

Rezumat

Pe baza a 7 experimente efectuate cu 79 subiecți, se aduc argumente în favoarea existenței unei capacitați generale de gindire. Se arată că influența acesteia asupra rezultatelor obținute la probe cu structură simplă este mai greu de sesizat, intrucât în acest caz intervin schemele orientative dobândite anterior, iar formarea schemelor depinde de mulți factori.

Probele scurte sunt utile în diagnoza gindirii, dar ele pun în lumină numai un singur fel de gindire: gindirea operativă. Pentru observarea și a altor calități: profunzimea, amplitudinea etc., se cere imbinarea lor cu probe mai complexe și cu alte metode.

ИНДИВИДУАЛЬНЫЕ РАЗЛИЧИЯ В ПРОЦЕССЕ МЫШЛЕНИЯ

Краткое содержание

На основание семи экспериментов, проведенных с семьюдесятью девятью субъектами, проводятся аргументы в пользу существования общей способности мышления.

Автор указывает на то, что влияние общей способности мышления на результаты, полученные экспериментах с простойструктурой трудно заметить, так как в этом случае оказывается воздействие ориентировочных схем, добывших раньше, а формирование схем зависит от многих факторов.

Краткие испытания являются полезными в диагнозе мышления, но они проливают свет только на один вид мышления а именно на оперативное мышление.

Для наблюдения и других качеств мышления как, например, глубины объема и др., необходимо соотношение простых проб с другими, более сложными пробами и с другими методами.

CONȘTIINȚA LATINITĂȚII LA ROMÂNI
ÎN LUMINA UNUI VALOROS DOCUMENT

DE

STEFAN BÎRSĂNESCU

Nimic nu pare mai simplu decit să repeți cu mulți alții că conștiința latinității apare la români cu Gr. Ureche, după care „de la Rim ne tragem” și să recunoști în formula marelui cronicar cea mai veche afirmație despre unitatea neamului și originea latină a limbii noastre cîștigată ca un efect al studiilor sale de latină în colegiul iezuit din Lwow.

Și totuși, nimic nu-i mai necesar, decit să cauți dacă nu cumva mai înainte, în trecut nu se întîlnesc afirmații care să fi precedat pe aceea a marelui cronicar, cu sute de ani.

Problema prezintă o deosebită importanță pentru rațiuni evidente. Dacă a avea conștiință despre ceva inseamnă *a lua poziție* față de acel ceva¹; și — apoi, dacă conștiință — fie ea morală sau științifică, fie filozofică sau politică — este „gestuală”², implicind o dispoziție spre acțiune, atunci cercetarea mai adîncă a lucrurilor nu-i de loc lipsită de interes; dimpotrivă rezolvarea ei pozitivă ar putea ajuta la o interpretare și mai profundă a evoluției noastre istorice ca popor, la altă idee despre nivelul lui cultural și chiar la o anumită dovedă despre existența mai veche a școlii la români.

Luind în considerare toate acestea și preoccupați de a scoate la lumină un adevăr istoric deosebit de important, prezentăm mai jos un material istoric — un text latin de la începutul secolului al XV-lea, pentru a vedea dacă nu cumva conține elemente precise despre exis-

¹ P. P. Panaitescu, *Grigore Ureche, Letopiseful Tării Moldovei*, Buc., s.d. p. 19; I. Chițimia, *Gr. Ureche* (în *Istoria literaturii române*, Buc., 1964, p. 385).

² Paul Foulquier, *Dictionnaire de la langue française*, Paris, 1962, p. 123.

³ Ibidem: „Toute conscience est gestuelle. Un geste voulu doit se mêler, si obscure que cela soit...”.

tența conștiinței latinității la Români cu mai bine de 200 de ani înainte de Grigore Ureche.

„Încă din 1923 s-a tipărit la noi în *Ephemeris Daco-Romania* un text dintr-o scrisoare a lui Flavio Biondo⁴ adresată în 1453 lui Alfonz de Aragon, regele Siciliei și dictată de problema unei cruciade a creștinilor contra Turcilor⁵. Acest text, tipărit, dar neinterpretat pînă acum, spune următoarele:

„...Eet qui e regione Danubii item adiacent Ripenses Daci (Dani in ms.) sive Valachi, originem, quam se decus prae se ferunt praedicantque Romanam, loquela ostendant, quos catolice christianos Romam, quotannis et Apostolorum limina invisentes, aliquando gavisi sumus ita loquentes audiri, ut, quae communique gentis suae more dicunt rusticam male grammaticam redoleant latinitatem”.

(traducere)

„...Si acei Daci Ripensi, sau Valahi din regiunea Dunării, își proclamă ca o onoare și își afișează originea lor romană, pe care intr-adins o fac să se vadă din vorbirea lor, pe acești creștini, care după obiceiul catolic vin în fiecare an să viziteze Roma și bisericile apostolilor, odinioară ne-am bucurat mult că i-am auzit vorbind în așa chip, încît cele ce ei le rosteau după obiceiul național și comun al neamului lor, aveau o mireazmă de limbă latină țărănească și puțin gramaticală”.

Acesta este textul care privește una din cele mai importante probleme din istoria culturii poporului român. El este un text clar, precis și elocvent, care, de la prima vedere, constituie o dovedă indelebilă de prezența conștiinței originii romane a poporului și limbii românești în jurul lui 1400. Să-l analizăm mai de aproape.

Textul începe cu precizarea că în el este vorba de „acei Daci Ripenses sau Valahi din regiunea Dunării”. Această precizare este de o mare importanță, fiindcă în ea, Flavio Biondo indică în mod indubitabil, apartenența națională a interlocutorilor săi, scriind că ei erau Daci sau Valahi. În felul acesta, orice încercare de a se demonstra că acești vizitatori ar fi fost de alt neam se exclude.

Și faptul că precizarea naționalității vizitatorilor se face prin doi termeni — Daci sau Valahi — este și ea binevenită: este încă o dovadă că aici e vorba de noi români și nu de alții, locuind din vechime aici, la Dunăre.

Tot așa de importantă este și precizarea că acești Daci sau Valahi erau din regiunea Dunării, de pe malurile ei. Asta incurajează pentru

⁴ Flavio Biondo (1388—1463) un mare istoric și arheolog italian a fost secretar al curiei papale și apoi papă la Roma.

⁵ Alexandru Marcu, *Riflessi di storia rumena* (*Ephemeris Daco-Romania*, I, 1923, p. 362—363).

ideea că acești strămoși erau din părțile Banatului sau ale Tării Românești. Textul este atât de clar și de categoric, încit nu permite nici o altă interpretare.

Primul text se completează cu al doilea, în care se spune că „... (acei Daci sau Valahi) își proclamă ca o onoare și își afișează originea romană pe care intr-adins o fac să se vadă din vorbirea lor...”. Acest text e deosebit de interesant, probind multe. Mai intii acel (ei) „... proclamă ca o onoare și își afișează originea lor romană... intr-adins...” arată în mod indubitabil că ne găsim în fața unor oameni *conștienți* de originea romană a neamului și limbii lor. În această privință, ei sint tot aşa de categorici ca și Gr. Ureche, care, peste 200 de ani, avea să scrie că „de la Rîm ne tragem”. Ba ceva mai mult: acel „... și o proclamă ca o onoare” îi arată pe Valahi ca firi *sensibile* față de originea lor, stare de suflet care reflectă un anumit nivel spiritual, o finețe sufletească, o conștiință de neam — stări psihice care vădesc rădăcini adinci și mai vechi în conștiința lor, chiar și o conștiință de mase.

Pe lîngă toate acestea, acel: „(Valahi) își afișează originea lor romană, pe care *intr-adins* o lasă să se vadă...” dovedește că interlocutorii lui Flavio Biondo nu s-au limitat la o convorbire simplă, la niște răspunsuri vagi, ci au procedat la exprimarea unor *convingeri* adinci. La rîndul ei, formula: „o fac să se vadă din vorbirea lor”, probează că ei își bazau *afirmațiile* pe comparații între cele două limbi, deci pe *dovezi* de ordin *filologic*.

Și atunci, dacă textul duce la concluzia că acești Valahi probau *convingeri* ferme despre originea romană a neamului și limbii lor și dacă *convingerile* în astfel de materie se bazează pe *argumente*, pe probe de ordin *intellectual*, care presupun *școală*, este de conchis că acești Valahi implicind în discuția lor probe de filologie comparată — oricit de reduse vor fi fost acestea — erau niște oameni trecuți prin *școală*. Altfel, fără o atare pregătire *intellectuală*, o astfel de conversație nici nu ar fi putut avea loc, iar Flavio Biondo, dacă n-ar fi fost impresionat de logica argumentării, n-ar fi avut nici un motiv să se impresioneze atât de puternic, încit să și-o reamintească după 25—30 de ani și încă într-o corespondență diplomatică.

În privința argumentării, să se observe perfecta identitate de procedare dintre acești Valahi și Gr. Ureche: peste 200 de ani, Gr. Ureche va urma tot drumul filologiei — al comparației dintre vocabularul român și cel latin spre a proba același adevăr istoric, latinitatea limbii române. Și atunci, dacă în privința lui Gr. Ureche se vine cu explicația perfect intemeiată că astfel de lucrări cer *școală*, este cazul ca, procedind prin analogie, să conchidem la fel: că și capacitatea acestor Valahi de a purta astfel de discuții a fost tot operă de *școală*.

Adăugăm că conversația dintre Flavio Biondo și Valahi trebuie să fi fost una destul de lungă. Numai o astfel de conversație i-a putut

da primului posibilitatea de a trage concluzii ca de exemplu aceea că : „își proclamau ca o onoare” originea romană, că o „afișau într-adins”, că limba lor era o limbă latină cu „mireasmă țărânească” etc. Or, ca să stabilești astfel de concluzii trebuie timp și răbdare, iar ca să consumi vremea în conversații trebuie să ai și condiții potrivite: niște interlocutori interesanți, ișteți la minte, cu un capital de idei și capabili de a lua poziție în probleme.

Există astfel toate datele pentru a conchide că Valahii menționați probau o vie conștiință a originii romane a neamului și limbii lor, adică o conștiință ca *luare de poziție față de ceva* (în cazul de față : față de originea lor), ca o conștiință gestuală concretizată într-o atitudine fermă : proclamarea ei ca o onoare și afișarea originii lor romane.

Alt fragment interesant din acest text este cel ce urmează mai jos cu privire la datarea evenimentului. Din el rezultă că evenimentul a avut loc „odinioară”, „aliquando” potrivit cu fraza : „*odinioară* ne-am bucurat mult că i-am auzit vorbind...”. Acest rind spune și el ceva : arată că evenimentul s-a produs nu în momentul în care se făcea scrierea (1453), ci cu mult mai înainte de această dată. Dar, fiindcă autorul scrisorii n-o precizează, să încercăm s-o facem noi. Știm că Flavio Biondo se născuse în secolul al XIV-lea, în 1388 și că a murit în 1463. Mai știm apoi că acest eveniment a avut loc „odinioară”, „aliquando”. Aceasta poate să însemne că e vorba de ceva de demult, cu mult înainte de 1453, data scrisorii. Cunosând toate acestea am putea conchide că și conversația s-a produs cu circa 25—30 de ani în urmă. În acest caz, e posibil ca ea să fi avut loc cu reprezentanții români de la conciliul din Constanța (1415—1418), sau mai probabil, cu cei veniți la conciliul din Florența (1439), cind delegații din țările române să intre în prezență la adunările respective. Totuși, textul scrisorii că „...acești creștini, care după obiceiul catolic vin în fiecare an să viziteze Roma...” îndreptășește și ipoteza că Valahii noștri vizitau Roma deosebit de delegațiile la congresele citate. Aici esențialul este că evenimentul s-a produs pe la 1425—1430 și, ca atare, că la această dată conștiința latinității exista la români ca un fapt spiritual cert, indelebil.

În final, textul conține aprecierea lui Flavio Biondo asupra limbii noastre că atunci cind Valahii o „rosteau după obiceiul” național, limbă noastră părea că are o mireasmă de limbă latină țărânească și puțin gramaticală. Din acest text retinem în legătură cu tema noastră că discuția purtată trebuie să fi durat oarecare timp ca să-i fi putut să-l încă o probă că interlocutorii erau Valahi.

Un astfel de text că acel de mai sus obligă la unele comentarii și anume :

a) ce fel de Valahi erau interlocutorii lui Flavio Biondo și dacă pentru acea vreme s-ar fi putut vorbi de o conștiință a latinității;

b) La ce școală ar fi invățat acei „Valahi”?

Raportindu-ne la prima chestiune, ce fel de Valahi erau aceștia: „simpli țărani sau reprezentanți ai clasei feudale? Răspundem: ai clasei feudale. Obligă la această concluzie două lucruri: întii, natura călătoriei lor și apoi aceea a discuției lor. O călătorie din Tara Românească pînă la Roma — în condițiile de atunci — constituia un drum lung și costisitor, cerind animale de tracțiune, mijloace de subzistență și bani. Incurajează la astfel de considerații știrile ce deținem despre călătoria delegațiilor similare din țările române la conciliul din Constanța, compuse din boieri însoțiti de „slugi”⁶).

Dar și natura discuției conduce la aceeași concluzie: o astfel de conversație, ca aceea purtată la Roma de Valahi cu Flavio Biondo, implică instrucție, școală, care în vremea aceea erau un drept, un apanajiu al clasei conducătoare. Iar dacă asociem conversația citată de sensul scrisorii — intervenția lui Flavio Biondo, pe lingă regele Alfons de Aragon, spre a-l determina să participe la o cruciadă contra turcilor care înaintau atunci în Europa — cu atit mai mult ne vedem încurajați pentru ipoteza că acești Valahi aparțineau clasei conducătoare, întrucât este de presupus că ei aveau tot interesul ca să dezbată astfel de probleme, pentru că, semnalind primejdia turcească, să coalizeze lumea contra turcilor, ca astfel să-și pună la adăpost averea și propria lor situație.

În legătură cu problema — dacă se poate vorbi la vremea aceea de existența unei conștiințe a apartenenței naționale și a latinității, observăm următoarele: notația lui Flavio Biondo că acești Valahi veniseră la Roma „după obiceiul catolic” incurajează pentru afirmarea unei conștiințe religioase; totuși notația, în privința acestui gen de conștiință, este destul de săracă. În schimb, în ce privește conștiința latinității, textul este mult mai precis și mai probant: ea este consemnată prin declarații ferme și cu detalii aşa că, existența acestei conștiințe nu permite nici un dubiu. Într-adevăr, afirmind originea lor romană și într-adins, cu ostentație ca pe o onoare, acești Valahi făceau în mod evident dovada unei vii conștiințe a latinității. Totuși, o întrebare rămîne deschisă: dacă un astfel de gest era cu puțință la acea dată, cînd de o educație organizată, în spirit național începea a se vorbi mult mai tîrziu, abia spre finele secolului al XVIII-lea?

Deja la acea vreme se vorbea de o conștiință națională. Aceasta reiese din St. d'Irsay, care într-o chestiune analogă scrie că: „...la Praga, la 1384, se manifestă (la studenți) un viu sentiment național amestecat cu chestiuni religioase și politice...”⁷. Chiar și mai înainte

⁶ A. Sirg, *Concilienbuch zu Constanța*, 1483.

⁷ St. d'Irsay, *Histoire des Universités*, Paris, 1933, p. 186—187.

acest eveniment se manifestase la Oxford și Bologna și ceva mai tîrziu la universitățile germane⁸).

Deci, manifestarea conștiinței naționale la Valahii noștri se încadrează perfect într-o formă de manifestare spirituală a epocii. Iar faptul constituie încă o dovedă că acești Valahi nu puteau fi oameni simpli, ci invers, oameni de o anumită cultură.

Asociață de această problemă se poate pune încă una, deosebit de însemnată: oare conștiința latinității reprezenta o calitate numai a grupului de vizitatori menționați în materialul istoric citat sau ea era ceva ce privea un cerc social cu mult mai larg?

St. d'Irsay face în *Histoire des Universités* o notație de subtilă și justă observație, scriind că: „la vie universitaire reflecte la pensée d'un pays”⁹. Interesantă și profundă observație. Ea ar putea fi lărgită fără ezitare în formularea: „viața intelectuală (a cărturilor) reflectă firește, în anumite condiții, gîndirea unei țări”. Și-atunci, răspunsul la întrebarea pusă decurge logic că în țările române această conștiință a latinității noastre ca popor și limbă nu ținea numai de cîțiva oameni, ci constituia un fapt mult mai larg răspîndit, că grupul de vizitatori reflectă în gîndirea lor, gîndirea țării și a poporului lor.

Și — atunci, dacă luăm în considerație adevărul stabilit de filozofia materialismului istoric că elementele de suprastructură se află în relații de influență reciprocă, se clarifică și problema rolului acestei conștiințe, în desfășurarea istoriei poporului nostru, pentru a se ajunge la o explicație mai amplă și mai adîncă a trecutului nostru în perspectiva unei conștiințe naționale mai largi.

Toată discuția purtată de acei „Daci Ripenses” precum și toate precizările de mai sus conduc logic la concluzia că acești Valahi erau niște oameni instruiți în școală. De aici rezultă o nouă problemă: unde? În ce școală au putut ei invăța? Ce școală putea fi în acea epocă — pe la 1425 — în Tara Românească?

Se știe că la vremea aceea, invățămîntul laic dispunea în Europa de două tipuri de școli: școala gramaticului și universitatea. La aceasta, pe la finele secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea se adaugă *schola latina*. Profesorii lor purtau nume diferenți: de *grammaticus* pentru prima; de *magister artium liberalium* — pentru cealaltă.

Se știe apoi că în acea epocă, în Moldova și Tara Românească erau persoane care purtau atributul de „*grammaticus*”. Multă vreme, aceștia au fost considerați de istorici doar secretari de cancelarie; totuși ținind seama că din Franța și pînă-n Ungaria „*grammaticus*” era profesorul scolii elementare care predă cele trei gramatici (*inferior*, *media*, *suprema*).

⁸ Ibidem.

⁹ St. d'Irsay, op. cit.

ar fi greu de conceput că trecind Carpații, el și-ar fi schimbat subit sensul. Cât privește faptul că gramaticul făcea și servicii de secretariat, el este în ordinea logică a lucrurilor: în acea perioadă nu se realizase încă o diviziune a muncii în forma de azi, iar practica meseriei, mai ales a celor intelectuale, avea de aceea un caracter difuz¹⁰. Ca atare, valahii noștri care merseră la Roma puteau să fi obținut instrucția trebuitoare de la acești gramatici la ei acasă. Totuși, se poate emite și ipoteza că ei ar fi putut învăța carte în mănăstirile patriei sau în școli de peste hotare¹¹.

СОЗНАНИЕ ЛАТИНСКОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ У РУМЫН В СВЕТЕ ОДНОГО ЦЕННОГО ДОКУМЕНТА

Краткое содержание

В этой статье автор показывает и анализирует один исторический документ который представляет собой письмо папы Флавио Биондо которое адресует Королю Арагона в середине XV-ого века чтобы изложить свое интересное собеседование с группой валахов которые посетили Рим.

Изложив содержание этого письма Ш. Бырсэнеску показывает что валахи доказали в начале XV-ого века сознание латинского происхождение своего языка и доказали в тот момент существование грамматических школ в Валахии.

LA CONSCIENCE DE LA LATINITÉ CHEZ LES ROUMAINS DANS LA LUMIÈRE D'UN VALEUREUX DOCUMENT

Résumé

Dans cet article l'auteur présente et analyse un document historique, en consistant d'une lettre que Flavio Biondo a adressée au roi d'Aragon au milieu du XV-ème siècle, pour relater son intéressante conversation avec un groupe de Valacques qui ont visité Rome.

Fondé sur le contenu de cette lettre, St. Birsănescu démontre que les Valacques ont probé au commencement du XV-ème siècle la conscience de l'origine latine de leur langue et que probablement à celle heure existaient des écoles des grammariens en Valachie.

¹⁰ Întreaga problemă se tratează amplu și cu documentația necesară în lucrarea noastră: *Învățământul, educația și pedagogia din epoca feudalismului timpuriu și dezvoltat* (sec. X — 1562), manuscris.

¹¹ Josephus M u c z k o w s k i, *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinid in Universitate Studiorum Jagellonica*, -a d a 1402 -a d a 1849, Cracowiae, 1849.

CU PRIVIRE LA SISTEMUL METODELOR DE ÎNVĂȚĂMINT
DE
SILVESTRU GÂINA

Avind să contribuie cu un coeficient deosebit de însemnat la formarea omului corespunzător vremii și societății noastre — membru conștient și activ al colectivității, constructor cult și destoinic al societății socialiste în țara noastră — mișcarea noastră pedagogică este insuflareșită de străduință de-a valorifica, pe linia interesului determinat de realitățile de la noi, experiența practicei școlare, moștenirea pedagogică și achizițiile științei moderne pe plan mondial, în vederea perfecționării neîncetate a tehnologiei didactice, astfel ca în școală noastră să fie folosite metode de învățămînt care să asigure în condiții progresiv superioare o însușire temeinică și sistematică, activă și conștientă a bunurilor și valorilor cultural-științifice, precum și o dezvoltare puternică și multilaterală a personalității, în cît mai deplina ei capacitate de cunoaștere, trăire și conduită.

Eficiența metodelor de invățămînt este în funcție, printre altele, și de prelucrarea lor creațoare în focarul unei clare prize de conștiință pedagogică asupra metodologiei didactice. Or, teoria pedagogică, reflectată în manualele curente la noi, se arată în privința aceasta oarecum aderentă planului descriptiv, mulțumindu-se să infățișeze metodele într-o ordine mai mult enumerativă, însirîndu-le una după alta, fără o succesiune logică și fără vreo legătură între ele, fără preocupări vădite pentru integrarea lor într-o ordonare mai sistematică — carență care restringe posibilitățile unei cunoașteri mai profunde, pe cind configurarea metodelor într-un cadru sistematic facilitează înțelegerea lor esențială, în natura și funcțiunea lor specifică.

Neplăcerea intelectuală ce-o provoacă acest neajuns este mai accentuată în ceea ce privește prima și principala dintre cele trei categorii de metode de învățămînt — de predare și însușire, de fixare, de verificare. Ne propunem, deci, să schităm în cele următoare un

sistem al metodelor de predare și înșușire, accentul căzind, tocmai asupra sistematicii.

În vederea construirii acestui sistem, trebuie să stabilim anumite puncte de vedere, după care să considerăm și să clasificăm metodele de predare.

În acest scop, vom porni mai întii de la *modul de colaborare între profesor și elevi* în procesul de învățămînt. Sub acest aspect, există două posibilități principale de predare și înșușire a materiei de studiu: sau profesorul este factorul prin excelență activ, donator, iar elevii se comportă mai mult receptiv — sau participă și elevii la dobîndirea cunoștințelor, la sporul cunoașterii, printr-o contribuție efectivă și activă. În primul caz, profesorul predă cunoștințele prin expunerea lor în fața elevilor, care le recepționează și le înșușesc: profesorul *dăruiește*, iar elevul *primește*. În cazul al doilea, profesorul pune în lucrare activă fondul de cunoștințe și puterile mintale ale școlarilor, care își îmbogățesc cunoașterea prin efort propriu: școlarii nu primesc pur și simplu ceea ce le dăruiește profesorul, ci, cu ajutorul și sub îndrumarea lui, ei află *singuri* ceea nou, prin muncă proprie.

Aveam, prin urmare, sub acest aspect, două tipuri fundamentale de activitate didactică: metode de *expunere (expozitive)* și metode de *activitate creaoare (active)*. Pentru a nu interpreta în mod greșit sensul just al acestei dualități — îndeosebi pentru a nu crede cumva că metodele expozițive, în contrast cu cele active, ar presupune pasivitatea elevilor — se cuvine subliniat că *ambele* aceste tipuri de metode se bazează pe *activitatea* elevilor, în conformitate cu principiul participării active și conștiiente, care este un principiu general al învățămîntului din școala socialistă și de aceea trebuie să fie respectat în orice act didactic, prin urmare în *toate* metodele de învățămînt, deci și în metodele expozițive. Dar trebuie să precizăm că există o deosebire apreciabilă în ceea ce privește *caracterul* activității respective a elevilor: în cadrul metodelor expozițive elevii trebuie să fie activi mintal, pentru a primi și înțelege — adică pentru a *reproduce* în conștiința lor — ceea ce le expune profesorul; pe cînd în cuprinsul metodelor active elevii trebuie să desfășoare o activitate mintală vie, pentru a ajunge prin străduință proprie la cunoștințe noi — deci în vorba de o activitate *productivă, creaoare*.

Acestui cuplu metodologic — metode expozițive și metode active — i se adaugă un altul, care rezultă din aplicarea altui criteriu. Aceasta se referă la *forma* în care materialul didactic-cultural este prezentat elevilor. *Și* în privința aceasta există două posibilități metodice principale. Anume, fenomenele care constituie conținutul cunoștințelor ce se predau la diferitele materii de învățămînt pot fi infășurate școlarilor fie în mod *intuitiv*, pe calea percepției prin simțuri, fie în mod *verbal*, prin cuvinte, adică pe planul reprezentărilor mai abstrakte și al noțiunilor. Altfel spus: obiectele, procesele, fenomenele pot fi *aratate* ele-

vor — sau profesorul le vorbește despre ele. Elevii pot dobândi prin urmare cunoștințele fie îndeosebi pe baza *primului* sistem de semnalizare, perceptindu-le în realitatea lor concretă — fie pe baza celui de al *doilea* sistem de semnalizare, cel verbal-conceptual, prin cuvinte, care *indică* mijlocit acele fenomene și exprimă esența lor, încât elevul și le reprezintă pe plan mintal în formă mai abstractizată și le înțelege în sensul lor generalizat. Avem deci o altă dualitate metodologică: tipul metodelor *intuitive* și tipul metodelor *verbale* — alături de prima: tipul metodelor *expozitive* și tipul metodelor *active*.

Deoarece aceste tipuri le-am deosebit pe baza unor criterii *diferite* — mai întii colaborarea între profesor și elevi, iar apoi forma materialului didactic-cultural — rezultă că cele două cupluri metodologice nu se *opun*, nu-și sint exclusive, ci se *suprapun*, se combină, încât una și aceeași metodă poate fi, din punctul de vedere al colaborării între profesor și elevi, expozițivă sau activă, iar din punctul de vedere al formei materialului didactic-cultural, intuitivă sau verbală. Din încrucișarea acestor două perechi metodologice (expozițiv-activ și intuitiv-verbal) rezultă o clasificare care înseamnă încadrarea metodelor de predare și înșuire într-un *sistem* metodologic.

Pentru plasticizarea ideii, înfățișăm schema acestui sistem într-o schiță grafică*).

met.	verbale	intuitive
expozitive	Expunerea	Demonstrația
active	Lucrul cu cartea Conversația	Excursiile Observațiile Experiențele

După cum se vede din această schiță, metodele nu se alătură pur și simplu, paratactic, fără legătură, fără ordonare sintactică, ci se coördonează, se configurațiază într-un plan sistematic, putând fi astfel mai bine înțelese și în esență și funcțiunea lor.

Este de remarcat, apoi, în dimensiunea comprehensiunii, că nici una din metode nu este așa-zicind „pură”, simplă, ci fiecare este de

*) Bineînteleas, nu intră în obiectul comunicării noastre să ne ocupăm de fiecare din metodele încadrate în sistem.

natură *sintetică*, de vreme ce face parte în mod esențial, necesar, din două categorii.

Fiecare din metodele verbale și intuitive este totodată expozițivă sau activă — fiecare din metodele de expunere și de activitate creative este în același timp intuitivă sau verbală. Mai mult chiar, ținind seama de cuvenita diferențiere terminologică și conceptuală între *metodă* și *procedeu* — în sensul că *metodele* de învățămînt sunt cîile principale, modurile fundamentale ale muncii didactice comune a profesorilor și elevilor în procesul de învățămînt, pe cînd *procedeele* didactice sunt anumite acte și mijloace mai limitate, mai mărunte, care apar *înlăuntru* metodelor, ca amânunte ale metodelor, ca elemente prin care se realizează metodele — se poate spune că fiecare metodă poate intra întrui ceva din caracterul și funcțiunea *tuturor* tipurilor de metodă. Constatăm, într-adevăr, că, de pildă, metoda conversației (metodă *verbală* și *activă*) poate și e bine să apeleză și la procedee *intuitive*, iar discuția poate fi presărată cu intervenții *expozițive* ale profesorului. Sau, metoda excursiilor (metodă *intuitivă* și *activă*) implică în mod necesar procedee *verbale* și *expozițive* ș.a.m.d. pentru celelalte metode. Fiecare din metodele de predare este complexă și implică *toate* funcțiunile didactice, dar în dozaj și structurare diferită ș.a. cu predominarea funcțiunilor ei specifice, celelalte funcțiuni fiindu-le subordonate, ca simple procedee. După caracterul lor *predominant*, după funcțiunile lor *prevalente* pot fi determinate și încadrate în sistem metodele de predare, fiecare cu specificul ei complex.

Încheiem schitarea acestui sistem, conceput în spirit dialectic, cu sublinierea că, în baza aceluia specific, fiecare din metodele de predare satisfac o *anumită* trebuință instructivă și educativă, indeplinește o *anumită* funcțiune, în care ea nu poate fi înlocuită și care nu poate fi neglijată, încit, în școală noastră trebuie folosite *toate* metodele și anume, bine înțelese, în chip mlădios, în mod dialectic, facilitat de însăși structura lor complexă și sintetică — în legătură cu diversele circumstanțe paideutice, cu diferenții factori și variantele elemente implicate în procesul de învățămînt.

К ВОПРОСУ СИСТЕМЫ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ

Краткое содержание

Для более глубокого понимания дидактической технологии, представляющей интерес как теоретический, так и практический, автор предлагает методологическую систему, построенную на основе педагогических и психологических критериев.

В пределах этой системы методы обучения занимают свое естественное и логическое место, определяемое их сложной природой и функцией.

CÄILE DEZVOLTÄRII PEDAGOGIEI IN REPUBLICA SOCIALISTÄ ROMÄANIA

DE

I. ROMAN

La Congresul al IX-lea al P.C.R. s-a arătat că programul de dezvoltare a României în următorii cinci ani este „indisolubil legat de progresul științei, de intensificarea cercetărilor fundamentale și aplicative în toate ramurile” și că neglijarea activității proprii de cercetare științifică duce la „urmări negative în dezvoltarea economică și socială a țării, duce la dependență față de străinătate”. Realizarea acestui program este strins legată de dezvoltarea invățămîntului — care a devenit „unul din obiectivele principale ale politicii partidului și statului” — și de dezvoltarea școlii, care a devenit „principalul izvor de cultură și factor de civilizație”. Școala, în ansamblul ei, are ca sarcină principală „ridicarea pe o treaptă mai înaltă a cunoștințelor de cultură generală, științifice și tehnice ale tuturor cetățenilor patriei”. E firesc deci ca și pedagogiei să-i revină sarcini noi, multiple și variate. Modalitatea de a le aborda trebuie să fie de asemenea multiplă și variată.

Ca orice știință, pedagogia se dezvoltă în strînsă legătură cu anumite realități sociale și politice interne. De exemplu, după 23 August 1944, dezvoltarea pedagogiei noastre are la bază politica P.C.R. de transformare a societății românești, de făurire a relațiilor socialiste unitare, de dezvoltare a personalității umane. De aceea pedagogia se constituie acum ca știință unitară, caracterizată nu prin ramificare în tot mai multe concepții, curente, direcții, ci prin dezvoltare în profunzime în sensul descoperirii legilor și principiilor educației comuniste, iar orizontal în sensul imbogățirii cimpului de acțiune a educației și cercetării pedagogice. Cunoașterea căilor prin care s-a realizat o asemenea dezvoltare prezintă o însemnată valoare metodologică, permitîndu-ne să conchidem asupra modalităților și direcțiilor viitoare ale cercetării pedagogice. V. I. Lenin scria că pentru rezolvarea științifică a problemelor sociale este necesar „să privești fiecare fenomen din

punctul de vedere al modului în care a apărut în istorie un fenomen dat, al etapelor pe care le-a parcurs în dezvoltarea lui acest fenomen, și să vezi privind prin prisma acestei dezvoltări, ce a devenit acest fenomen în prezent”¹.

1. Dezvoltarea pedagogiei prin însușirea filozofiei marxist-leniniste

În ordinea importanței, cît și în ordine cronologică, prima cale a dezvoltării pedagogiei noastre după 23 August 1944 a fost însușirea și aprofundarea, de către pedagogi, a filozofiei marxist-leniniste, în vederea fundamentării pedagogiei pe baze teoretice noi, științifice. Fără o asemenea poziție teoretică nu ar fi putut fi folosite cu succes nici celelalte căi ale cercetării pedagogice.

Pedagogia a fost întotdeauna strins legată de filozofie, deoarece problema ei centrală, problema scopului, nu poate fi rezolvată judicios decit în și din perspectivă filozofică. De aceea, a deduce concepții, sarcini și norme educative din teze filozofice considerate ca juste este una din cele mai vechi căi de cercetare pedagogică. De la Platon și Aristotel și pînă la Herbart, pedagogii fiind în primul rînd filozofi, această cale a fost folosită aproape exclusiv, ceea ce a și conferit pedagogiei din această lungă perioadă istorică titlul de pedagogie filozofică sau pedagogie a filozofilor². În cadrul pedagogiei filozofice însă copilul răminea nestudiat. Aceasta a și provocat marea reacție din jurul anului 1900, cunoscută sub numele de „noua pedagogie”, care își propunea ca normă metodologică ideea „să pornim de la copil”. „Noua pedagogie”, care a avut reprezentanți străluciți și în țara noastră, are meritul de a fi creat un puternic curent de opinie în favoarea studierii copilului, dar renunțînd la fundamentare filozofică, ajunge, în unele cazuri, la concluzia eronată că scopul educației poate fi dedus din natura psiho-fizică a copilului. Totodată ea nu a putut sesiza caracterul de clasă al educației.

Moștenind o asemenea situație, pedagogia din țara noastră de după 23 August 1944 avea nevoie în primul rînd de o bază filozofică nouă, științifică. Potrivit cu concepția despre natură și societate a P.C.R. aceasta nu putea fi decit filozofia materialismului dialectic și istoric.

Însușirea și aprofundarea bazelor filozofice marxiste și dezvoltarea gîndirii pedagogice, pe această cale, a fost un proces de durată, în cadrul căruia distingem mai multe momente, corespunzătoare cu rolul mereu crescînd al școlii în opera de făurire a noii societăți.

În primii ani de după eliberare, cînd — aşa cum s-a arătat la Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945 — sarcina principală în

¹ V. I. Lenin, Opere, vol. 29/1956, p. 457.

² Cf. St. Bîrsăneanu, Curs de pedagogie generală, 1933—1935, p. 78—80.

domeniul școlii era lichidarea neștiinței de carte și reorganizarea întregului învățămînt pe baze democratice — în domeniul gindirii pedagogice sarcina principală a fost trecerea de la vechile poziții filozofice ale pedagogiei la abordarea principalelor probleme ale educației de pe pozițiile filozofiei marxist-leniniste. Sub îndrumarea P.C.R. a început opera de studiere, de pe poziții marxist-leniniste, a scopului și sarcinilor educației, a legăturii dintre educație și societate, dintre școală și societate, a raportului dintre factorii formării și dezvoltării copilului, a rolului educatorului și.a. Dezbaterile de acest fel s-au reflectat în publicații ca „Scoala nouă”, „Noua școală românească”, în ziarul „Scînteia” și.a. După Reforma învățămîntului din 3 august 1948 s-au creat posibilități pentru dezbateri teoretice mai largi. Presa pedagogică — îndeosebi, „Gazeta învățămîntului” a devenit o tribună a cercetărilor pedagogice de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric. Aproximativ pînă în anii 1951—1952 s-au clarificat, de pe poziții marxiste, probleme ca: scopul și sarcinile educației în perioada de construire a socialismului; legătura dintre educație și politică, educație și societate, rolul conducător al educației și educatorului în procesul formării și dezvoltării personalității copilului. În didactică s-a făcut trecerea de la vechea concepție intelectualistă la concepția despre procesul de învățămînt ca proces de dezvoltare multilaterală a copilului. În această perioadă în cercetarea pedagogică și în practica educativă s-a produs totuși o subestimare a factorului ereditar, ceea ce a intrerupt pentru un timp o tradiție valoroasă a pedagogiei românești, aceea a studierii sistematice a naturii psihofizice a copilului.

Spre deosebire de trecut, cînd cele mai multe dintre concepțiile pedagogice noi își găseau cu greu și tirzii o aplicare în practica educativă, noua orientare pedagogică de după 23 August 1944 a fost înțătenită în rîndul cadrelor didactice cu sprijinul activ al P.C.R. Pe lîngă influență pe care o producea presa pedagogică, s-au organizat conferințe, cursuri etc. După Reforma învățămîntului din 3 august 1948, în învățămîntul pedagogic secundar și superior s-a introdus studiul pedagogiei pe baze marxist-leniniste, iar cadrele didactice existente au fost cuprinse la cursuri sistematice de filozofie și pedagogie marxist-leninistă. Pe lîngă rostul lor practic, aceste cursuri au avut urmări însemnate și pentru cercetarea pedagogică: după aceste cursuri un mare număr de învățători și profesori, au putut participa la studierea faptelor de educație de pe pozițiile filozofiei marxist-leniniste. Acestui scop i-a servit și elaborarea unor lucrări de informații și traduceri din pedagogia sovietică.

Perioada 1945—1951 poate fi totuși considerată perioada de abordare a problematicii generale a pedagogiei și educației de pe pozițiile filozofiei marxist-leniniste și ea corespunde etapei de reorganizare a învățămîntului pe baze democratice, sociale. O dată cu primul plan cincinal însă, școala este angajată direct în opera de făurire a cadrelor

pentru socialism. De aceea acum apare necesitatea aprofundării principiilor pedagogice marxist-leniniste în vederea rezolvării sarcinilor specifice noi ale școlii. În primul rînd era necesară elaborarea unei concepții unitare asupra rolului invățămîntului în această perioadă. Elementele fundamentale ale acestei concepții au fost enunțate în cuvintarea lui Gh. Gheorghiu-Dej, la Congresul invățătorilor din aprilie 1952. Cu această ocazie s-a arătat că :

— Școala este izvorul principal de cadre pentru socialism.

— La baza concepției regimului democrat-popular asupra invățămîntului stă „nu cultul morții, ci cultul vieții, cultul muncii creațoare, cultul luptei dîrze pentru fericirea poporului”.

— Menirea educatorilor este de a făuri cadrele noi „necesare construcției socialiste, capabile să aplice în viață știința și tehnica nouă”.

— Invățămîntul trebuie pus în slujba luptei împotriva obscurantismului, a inapoierei culturale și în slujba valorificării bogățiilor naturale ale patriei : „Avem cîmpii mănoase al căror rod poate fi înzecit. În măruntaiile pămîntului nostru se găsesc petrol, fier, cărbune și alte comori încă necercetate. Avem căderi de apă a căror putere încă neîmplinită poate pune în mișcare sute de uzine pe întreg cuprinsul țării. Să înarmăm tinerii patriei noastre cu puterea științei, să aprindem în sufletul fiecăruia tînăr mindria de stăpin al acestor bogății nesecate și rîvna de a le pune în slujba poporului, pentru binele omului, pentru înflorirea Patriei”.

— În centrul educației morale trebuie să stea educația patriotismului socialist și a internaționalismului proletar. „Trebue să se acorde o atenție deosebită studierii în scoli a limbii române făurită de popor, prin eforturile a zeci de generații, a literaturii progresiste clasice și contemporane, care oglindește năzuințele poporului, lupta și cuceririle sale, a istoriei României, care infățișează lupta de veacuri a poporului pentru libertate”.

Tezele enunțate la Congresul invățătorilor au adus și posibilitatea elaborării unor studii de aprofundare a bazelor teoretice marxiste ale pedagogiei. În deceniul care a urmat s-au publicat studii referitoare la scopul educației, raportul dintre educație, ereditate, mediu, bazele teoretice ale educației politehnice, ale educației morale și estetice etc. Aceste studii au avut un rol important în dezvoltarea concepției pedagogice marxist-leniniste a cadrelor didactice și în orientarea comunistă a practicii educative.

Declarația din aprilie 1964 a P.C.R. referitoare la mișcarea comunistă și muncitorească internațională a scos în evidență faptul că „construirea noii societăți este opera istorică a poporului din țara respectivă, rodul activității sale creațoare, al eforturilor și muncii sale”. De aceea și legile generale, obiective ale construirii socialismului se aplică „potrivit stadiului sau etapei de dezvoltare a fiecărei țări socia-

liste, particularităților ei istorice". Ca urmare și principiile generale ale pedagogiei marxiste trebuie aprofundate și aplicate potrivit cu aceste particularități. În momentul de față cercetarea pedagogică din țara noastră se găsește angajată într-o activitate de dezvoltare a bazelor teoretice marxiste ale pedagogiei potrivit cu ultimele date ale științelor rezolvarea pe această cale putem cita: rezolvarea raportului dintre educație, ereditate și mediu potrivit cu ultimele date ale științelor contemporane; elaborarea principiilor educației în epoca înfloririi statului și națiunii socialiste, modalitățile de îmbinare a învățământului cu practica, cu producția și.a.

Aplicarea și dezvoltarea creațoare a principiilor pedagogice marxiste rămîne în continuare o datorie a cercetării pedagogice și calea fundamentală de rezolvare a problemelor privind scopul și sarcinile educației într-o etapă sau alta a noii societăți.

2. Dezvoltarea pedagogiei prin studierea și valorificarea experienței pozitive a școlii noastre

Pe lîngă o bază filozofică științifică, pedagogia are nevoie și de studierea faptelor de educație, practica educativă fiind cel mai important izvor al teoriei pedagogice. Prin H.C.M. din 16 august 1951 conducețea de partid și de stat a pus în față pedagogilor sarcina „valorificării și generalizării experienței pozitive” a cadrelor didactice din țara noastră. Pentru aceasta, aceeași Hotărîre prevede înființarea unor mijloace importante: un institut de științe pedagogice, o revistă de pedagogie, o editură didactică și pedagogică, un institut central de perfecționare a cadrelor didactice și.a.

Studierea experienței pozitive a școlii noastre a înscris o evoluție interesantă, a cărei cunoaștere este necesară pentru aprecierea stadiului actual al acestei activități.

Aproximativ între anii 1951—1955 studierea și valorificarea experienței pozitive a școlii s-a făcut de către organele centrale, create prin H.C.M. din august 1951. Efortul principal a fost orientat atunci spre elaborarea de programe și manuale corespunzătoare cu cerințele unui învățămînt științific și democratic, spre elaborarea de metodici necesare activității de predare și spre studierea tehnicii învățămîntului educativ în condițiile educației comuniste. Studierea experienței pozitive a fost totuși impiedicată parțial în această perioadă prin trecerea necritică la sistemul școlii de 10 ani, fapt care a produs fenomenul de suprareincarcare și răminere în urmă la învățătură a elevilor.

Incepînd cu anul 1955 activitatea de studiere și generalizare a experienței pozitive a cadrelor didactice capătă caracter de masă. Lucrul s-a realizat prin înființarea instituțiilor interregionale de perfec-

ționare a cadrelor didactice (1955) și prin înființarea sistemului de „lecțuri pedagogice” (1956). Institutele interregionale de perfecționare a cadrelor didactice au avut și au ca sarcină principală descoperirea experienței pedagogice pozitive, studierea și generalizarea ei în masa educatorilor. Între 1955—1959, în sistemul de activitate al I.P.C.D.-ului au fost cuprinse peste 60.000 de cadre didactice. Sistemul de lecturi pedagogice constă din sesiuni regionale și centrale, o dată la 2 ani, în cadrul cărora cadrele didactice fac comunicări din munca lor. Rezultatele obținute în acești ani s-au reflectat în numeroase volume de studii și comunicări cu caracter didacticometodic, dar mai ales în incetătenirea ideii că învățământul este o activitate care necesită o continuă perfecționare.

O dată cu întemeierea sistemului de grade didactice (1959), activitatea de studiere și valorificare a experienței pozitive a cadrelor didactice capătă caracter de activitate sistematică la nivelul tuturor școlilor din țară. Lucrul s-a vădit în măsurile de îmbunătățire a diferitelor forme de muncă metodică din școli: consiliu și cercuri pedagogice, schimburi de experiență, comisii metodice etc. — toate având drept sarcină principală studierea și răspindirea experienței didacticopedagogice pozitive.

Astăzi studierea și generalizarea experienței pozitive a școlii noastre este o sarcină principală a tuturor cercetătorilor din domeniul pedagogiei, a tuturor organelor de îndrumare și control și a tuturor învățătorilor și profesorilor, dar metodologia ei încă nu este pe deplin elaborată. O lucrare consacrată acestei teme este o necesitate de prim ordin.

3. Dezvoltarea pedagogiei prin studierea moștenirii pedagogice progresiste naționale și universale

Așa cum scria V. I. Lenin, comunismul nu s-a născut departe de drumul mare al civilizației. El este rezultatul dezvoltării de pînă acum a societății omenești și de aceea este și moștenitorul legal al întregului tezaur cultural al lumii. Totodată construirea socialismului presupune insușirea cunoștințelor acumulate pînă acum de omenire.

Congresul al VII-lea al P.C.R. (1955), analizind diversele aspecte ale vieții culturale din țara noastră a recomandat și valorificarea critică a moștenirii culturale progresiste naționale și universale. Implicit aceasta a însemnat și obligația de studiere a moștenirii pedagogice progresiste românești și universale — istoria pedagogiei fiind al doilea izvor principal al teoriei pedagogice. În anii care au urmat Congresului al VII-lea al partidului s-au publicat numeroase studii și lucrări privind momente, școli, practici educative și personalități din istoria pedagogiei românești și s-au editat volume critice din operele lui I. A. Komensky, J. Locke, J.J. Rousseau, I. H. Pestalozzi, A. Diesterweg, D.

Diderot și C. A. Helvetius și-a elaborat un manual de istoria pedagogiei universale, pe baze marxiste, și este în pregătire un tratat al istoriei pedagogiei românești.

Studierea moștenirii pedagogice progresiste naționale și universale a avut un rol însemnat în adîncirea bazelor teoretice ale pedagogiei și în valorificarea mai deplină a experienței pozitive a școlii noastre. Pe această cale a fost ilustrată pe larg teza naturii sociale a educației, a caracterului istoric și de clasă al educației și pedagogiei, s-au imbunătățit metodele de instrucție și de educație și s-a îmbogățit cultura pedagogică a cadrelor didactice. Așa cum s-a arătat la Congresul al IX-lea al P.C.R., tradițiile pedagogice progresiste naționale și universale constituie una din căile dezvoltării invățământului nostru de astăzi. Studierea moștenirii pedagogice rămîne în continuare una din căile principale ale dezvoltării pedagogice socialiste.

4. Dezvoltarea pedagogiei prin cercetarea experimentală a conținutului și mijloacelor educației și instrucției

Căile menționate pînă aici au avut o importanță primordială în dezvoltarea pedagogiei socialiste în țara noastră. Totuși la Congresul al VII-lea al P.C.R. se constată, o răminere în urmă a școlii față de viață, îndeosebi față de producție. Lichidarea acestei deficiențe presupunea folosirea unei căi noi în cercetarea pedagogică și anume *cercetarea experimentală*.

În perioada 1955—1960 cercetarea pedagogică experimentală a fost consacrată îndeosebi problemei politehnizării invățământului de cultură generală. În acest scop s-au înființat un număr de școli cu producție, cu caracter experimental, în care s-a studiat posibilitatea îmbinării *directe* a invățământului cu munca productivă. Afară de cercetătorii specialiști, la această activitate au fost antrenate și numeroase cadre didactice din țară. Paralel s-au studiat și alte probleme corelate: politehnizarea invățământului în funcție de sex, de vîrstă elevilor, de mediul urban sau rural.

După Congresul al VIII-lea al P.C.R., cînd în fața întregii țări s-a pus problema însușirii științei și tehnicii la nivel mondial, s-a simțit nevoia lărgirii bazei tematice a cercetărilor pedagogice experimentale. Trebuiau cercetate în mod experimental probleme de organizare școlară, de conținutul și metodica instrucției și educației. În acest scop conducerea invățământului a luat măsuri importante constînd în:

- a) Elaborarea unor lucrări teoretice, cu caracter experimental sau de proiect, în vederea verificării lor în practica școlară. De exemplu:
— Regulamentul pentru organizarea și funcționarea școlilor de cultură generală, proiect experimental, (elaborat încă din 1959);

- *Pedagogia*, manual pentru institutile pedagogice, proiect, 1960.
- Munca profesorului-diriginte, proiect experimental, 1961.

— *Scoala de 8 ani din Republica Populară Română*, proiect, 1961.

b) Organizarea unei vaste rețele de experimente pedagogice, conduse de M.I., de Institutul de științe pedagogice, de catedrele de pedagogie din învățămîntul superior și de la I.P.C.D. — pînă la experimentele desfășurate de comisiile metodice din școli, cu scopul de a se verifica unele ipoteze noi sau eficiența unor metode și mijloace tradiționale. Dintre acestea cel mai important a fost experimentul predării pe materii cu profesori de specialitate în clasele I—IV, experiment inițiat de M.I. în anul 1961—1962 și efectuat în cîteva sute de școli. Experimente de asemenea importante au fost cele referitoare la folosirea mijloacelor audiovizuale la lecții, la modernizarea conținutului matematicii în clasele I—IV, la organizarea și conținutul orelor educative și a.

Nu e locul să discutăm aici rezultatele acestor experimente. Menționăm numai că ele au dat un mare impuls cercetării pedagogice și au format o puternică opinie în direcția studierii și însușirii nouului. După Congresul al IX-lea al P.C.R., cind se pune problema sporirii duratei învățămîntului general și a reorganizării învățămîntului mediu în școli de tipul liceului, de diferite profile, experimentul pedagogic capătă o însemnatate și mai mare.

Cercetarea pedagogică experimentală cuprinde în ea un risc, confirmat în istoria pedagogiei — și anume acela al orientării spre o practică ingustă, fără orizont. De aceea experimentul pedagogic trebuie să se efectueze ținîndu-se seama de bazele filozofice ale pedagogiei, de experiența pozitivă a cadrelor didactice și de concluziile și ipotezele care se pot degaja prin studierea istoriei pedagogiei.

5. Dezvoltarea pedagogiei prin informare teoretică multilaterală

În condițiile revoluției tehnico-științifice contemporane în toate științele se impune o cale nouă, aceea a informării teoretice multilaterale. Progresul tehnico-științific este astăzi atât de rapid, încît orice lacună în informarea teoretică duce la răminerea în urmă și în ultimă instanță la fenomene negative în dezvoltarea economică și socială a țării. De aceea folosirea acestei căi se impune cu necesitate și în domeniul cercetării pedagogice. După Declarația din aprilie a P.C.R. — conduserea învățămîntului a luat măsuri importante pentru lichidarea informației unilaterale în domeniul pedagogiei. Ca urmare, „Revista de pedagogie” și-a deschis paginile pentru studii de pedagogie universală contemporană, pentru pedagogie comparată, s-a intensificat schimbul de experiență cu pedagogii din alte țări și a sporit fondul de documentare al bibliotecilor pedagogice.

Pe calea informației teoretice multilaterale în domeniul pedagogiei s-a putut dobîndi : o mai bună cunoaștere și dezvoltare a noțiunilor fundamentale ale pedagogiei și a cîmpului ei de acțiune ; o dezvoltare pe ramuri a științei pedagogice ca pedagogie a învățămîntului superior, a educației de masă, a educației post-școlare și post-universitare, cunoașterea și utilizarea achizițiilor pedagogice universale în domeniul învățămîntului, a tehnicii didactice, în domeniul elaborării manualelor scolare, a dotării școlilor și.a.

Avind ca bază obiectivă politica P.C.R. de transformare revoluționară a societății românești, după 23 August 1944, dezvoltarea pedagogiei a fost determinată de sarcinile sociale și școlare din diferitele etape de construire a socialismului. E firesc însă ca pedagogia să anticipeze dezvoltarea socială prin elaborarea idealului educativ, a idealului de om pe care viitorul, mai apropiat sau mai îndepărtat, îl va reclama — și să tindă să-l realizeze. Din acest punct de vedere pedagogia noastră nu și-a îndeplinit întotdeauna menirea, atât din cauza lipsei de experiență, inherentă oricărui început, cît și din cauza folosirii relativ disparate a căilor cercetate în studiul de față. Trecerea la un nou stadiu al dezvoltării pedagogiei sociale românești, potrivit cu sarcinile desăvîrșirii construirii socialismului în țara noastră, impune folosirea judicioasă, corelată și creatoare a acestor căi în mai multe scopuri :

1. Aplicarea creatoare a principiilor pedagogice marxiste la realitățile școlii românești. Este necesară publicarea unor lucrări cu caracter monografic referitoare la bazele filozofice ale pedagogiei sociale, la raportul dintre educație-ereditate-mediul, la scopul, sarcinile și laturile educației comuniste, la principiile educației în epoca înfloririi statului și națiunii sociale, lucrări în care să se țină seama de achizițiile științelor contemporane și de tradițiile și sarcinile specifice ale școlii noastre.

2. Elucidarea problemei legilor educației. Fără rezolvarea acestei probleme atât practica educativă cît și cercetarea teoretică vor avea mereu de suferit. De exemplu, cînd nu tinde să ajungă la generalizări și legi, istoria pedagogiei rămine istorie, iar studierea și răspindirea experienței pozitive nu poate depăși stadiul empiric al căii de la concret la concert : „căutare face așa, faceți și voi la fel”.

3. Rezolvarea cu maximum de eficiență a problemelor privind organizarea, conducerea și îndrumarea școlii, pregătirea și perfecționarea corpului didactic, activitatea educativă a organizațiilor de copii și tineret din școli. Asemenea probleme nu pot fi rezolvate judicios decît de la înălțimea experienței istorice și a experienței pedagogice universale contemporane.

4. Formarea unei puternice opinii în vederea descoperirii, studierii și introducerii noului în ceea ce privește conținutul și metodele învățămîntului, organizarea școlară, educația etc., — în vederea pregătirii

tineretului pentru însușirea științei și tehnicii contemporane, pentru formarea devotamentului față de comunism.

Totodată trebuie lărgită considerabil și baza tehnico-materială a cercetării pedagogice ca de exemplu: înființarea unor școli-pilot, sprijirea numărului de publicații pedagogice, cointeresarea cadrelor didactice în cercetări de lungă durată etc. De importanță deosebită ar fi înființarea unui institut de pedagogie experimentală și statistică sau profilarea în acest scop a unei secții a institutului actual de științe pedagogice.

ПУТИ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИКИ В СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ РУМЫНИЯ

Краткое содержание

В данной работе автор рассматривает развитие педагогики в Социалистической Республике Румыния. Это развитие осуществляется путём внедрения марксистско-ленинского учения, изучения передового опыта лучших преподавателей и прогрессивного мирового и отечественного педагогического наследия, а также путём экспериментальных исследований и многосторонней теоретической информации.

LES VOIES DU DÉVELOPPEMENT DE LA PÉDAGOGIE DANS LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE

Résumé

L'auteur s'occupe du développement de la pédagogie dans la République Socialiste de Roumanie par l'appropriation créatrice de la philosophie marxiste-léniniste, par l'étude de l'expérience positive des enseignants et de l'héritage pédagogique progressiste, national et universel, par les recherches expérimentales et par l'information théorique multilatérale.

CONTROLUL STATISTIC AL CALITĂȚII FIRELOR ÎN INDUSTRIA TEXTILĂ

DE

AL. BĂRBAT și AUREL CUCIUREANU

Printre sarcinile economice primordiale ce revin în perioada 1966—1970 organelor de conducere, întreprinderilor și oamenilor muncii din toate ramurile economiei noastre naționale, Rezoluția Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român înscrie pe prim loc sarcina îmbunătățirii sistematice a calității produselor¹. Acest fapt își are semnificația lui deosebită. De pe pozițiile pe care le-a atins industria noastră socialistă la sfîrșitul șesenalului (1960—1965), ea are posibilitatea să facă un simțitor pas înainte în etapa următoare. Aceste pas se referă, pe de o parte, la satisfacerea exigențelor în continuă creștere ale populației noastre în ce privește durabilitatea și aspectele produselor industrii românești, iar, pe de altă parte — așa cum indică tov. Nicolae Ceaușescu în Raportul prezentat la cel de al IX-lea Congres al P.C.R. — la necesitatea și posibilitatea reală de „a face ca mărfurile românești să fie competitive pe piața externă”².

Îmbunătățirea calității produselor industriale însemnează ridicarea caracteristicilor tehnico-economice și estetice ale acestor produse. În această direcție, evident, rolul fundamental îl are ridicarea nivelului tehnic al producției, concretizat într-un echipament tehnico-industrial modern, în perfecționarea procesului tehnologic și organizatoric al producției, în calitatea materiilor prime utilizate, în spiritul creator al

¹ *Rezoluția Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român*, Editura politică, Buc., 1965, p. 13.

² Nicolae Ceaușescu, *Raport prezentat la cel de-al IX-lea Congres al Partidului Comunist Român*, E. P., Buc., 1965, p. 31.

corпуului tehnic și în cel al calificării forței de muncă. Un rol deosebit îi revine însă în această privință controlului calității producției.

Plecind de la sarcinile trasate de Directivele Congresului al IX-lea al P.C.R. cu privire la stringerea continuă a legăturii științei cu practica construcției sociale și sporirea aportului științei în realizarea obiectivelor planului economic, ne propunem să prezentăm în cele ce urmează, pe bază de date concrete, modul în care este aplicat în două întreprinderi textile importante din țara noastră (una de bumbac, alta de lină) sistemul controlului statistic al calității firelor.

Se știe că producția firelor de bumbac și de lină (pure sau în amestec) are o pondere mare în ansamblul industriei noastre textile și că produsele filaturilor noastre din aceste ramuri reprezintă o mare parte a materiilor prime (respectiv semifabricate) utilizate în producția noastră de țesături și tricotaje. De calitatea firelor ce le producem în cele două ramuri la care ne referim depinde în mare parte calitatea produselor textile finite pure la dispoziția maselor de consumatori din țara noastră și a celor care iau calea exportului.

Imbunătățirea sistemului de control statistic al calității firelor poate contribui și ea la ridicarea calității produselor finite în ramura textilelor.

1. Noțiunea și sistemul de control statistic al calității produselor

Controlul calității produselor se leagă strins de procesul de producție. El nu face însă parte integrantă din acest proces. Are numai un rol completiv, urmărind desfășurarea producției la nivelul condițiilor calitative stabilite pentru fiecare produs, prevenind rebuturile și producția calitativ neomogenă sau semnalind existența acestora.

Caracteristic este faptul că acest control se aplică cu caracter completiv, dar în *mod necesar*, în orice proces de producție industrială, indiferent de gradul de tehnicitate la care s-a ajuns.

Ceea ce îi dă controlului calității produselor o însemnatate deosebită, este faptul că el asigură ridicarea calității produselor, omogenizarea calitativă a acestora, ducind prin aceasta la o creștere a valorii producției obținute, fără cheltuieli suplimentare de materii prime și materiale (făcând chiar o economie la aceste articole) și numai cu mici suplimente de investiții și de oameni.

Controlul calității produselor este în fond un control tehnic. El se referă la determinarea concretă, cu ajutorul unor mijloace și apărate speciale (adecvate), a caracteristicilor calitative (tehnico-economice etc.) ale produselor și raportarea acestor caracteristici reale la cele stabilite în mod teoretic (necesar) pentru produsele respective. Ca metodă, acest control, cind se referă la producții de masă, ia forma controlului statistic selectiv.

Acest control se aplică astăzi în întreprinderile industriale din țara noastră în mod sistematic și obligatoriu, pe bază de standarde de stat elaborate pe categorii diferite de industrie și de produse. El constă în determinarea caracteristicilor tehnico- și economico-calitative pentru o parte (un eșantion reprezentativ) din masa unei producții, cu scopul de a caracteriza masa întreagă, prin datele eșantionului, sub aspectul caracteristicilor stabilită.

Folosind în mod conștient legea numerelor mari, „lege obiectivă a lumii materiale”³, în care se reflectă sintetic modul de manifestare al fenomenelor de masă, controlul statistic selectiv al calității produselor are un caracter științific obiectiv. Indicatorii de probabilitate calculați în condițiile acestei legi, privind regularitatea cu care se manifestă, în generalitatea lor, în diferite laturi și direcții, numeroasele colectivități și procese social-economice și tehnice, nu reprezintă decit expresii ale legităților statistice concrete, acestea folosind nu numai la cunoașterea științifică a lucrurilor, ci și la orientarea practică a omului în acțiunile lui curente și în planurile lui de viață. Prin studierea experienței, în condițiile legii numerelor mari, s-a ajuns la determinarea *datelor normale ale dezvoltării* diferențelor fenomene în anumite condiții date.

După modul în care se aplică controlul selectiv al calității produselor, acesta se clasifică în *control final*, efectuat la sfîrșitul perioadei de producție și în *control preventiv*, efectuat în timpul desfășurării procesului de producție.

În sistemul de control practicat în întreprinderile industriale din țara noastră, cel dintii are rolul de a stabili procentul producției rebutate sau de calitate scăzută față de volumul total al producției și a indica măsurile ce urmează să se ia în vederea preîmpinării pentru viitor a lipsurilor privitoare la calitatea produselor. El se practică în mod obligatoriu și sub forma controlului de recepție a produselor.

Controlul preventiv semnalează dereglarea progresivă a mașinii și necesitatea unor măsuri pentru preîmpinarea trecerii la rebuturi de răpt (efective) sau servește cel puțin la evitarea apariției rebuturilor în număr mare. Se înțelege că acest control, prin rolul ce-l îndeplinește, are o însemnatate de prim ordin.

În practica metodei selective, normativele determină elementele controlului statistic al calității produselor în două laturi principale:

a) stabilesc *limitele tehnice admisibile* (limita inferioară și cea superioară, uneori numai una din ele);

b) stabilesc *volumul eșantionului*, sub forma mărimii fiecărei probe ce urmează să fie luată și a intervalelor la care se cere să fie luată.

³ Gh. Mihoc și V. Ursoreanu, *Legea numerelor mari — element component al legității statistice*, în «Revista de filozofie», Buc., 1965, nr. 6, p. 752—754.

pentru ca acesta (eșantionul) să reprezinte în mod corespunzător (autentic) colectivitatea întreagă la care se referă.

În ambele laturi, standardele de stat aplicate în țara noastră stabilesc, pentru fiecare produs supus controlului, datele normale (normative) ce trebuie să fie respectate sub titlul de condiții de calitate și de control selectiv eficient. Ele prevăd și procedeele de control și de calcul, stabilind și anumiți indicatori auxiliari ce trebuie să fie avuți în vedere, ca : *media admisibilă* a caracteristicilor cercetate și aşa numitele *limite de siguranță* sau de control, situate undeva între limitele tehnice, acestea marcând nu apariția rebutului (ca cele tehnice), ci apropierea amenințătoare de rebut prin deregлarea progresivă a mașinii.

2. Tehnica controlului statistic al calității produselor în filatură

Caracterizarea calității firelor se face sub aspectul unor caracteristici diferite ale acestora.

Una din aceste caracteristici este *linețea*, adică proprietatea ca pe toată lungimea, firul să aibă aceeași suprafață transversală, dacă îl considerăm ca pe un cilindru.

Deoarece practic nu se poate măsura cu ușurință această suprafață transversală, se utilizează pentru aceasta mărimea „număr metric”. Aceasta este dată de raportul dintre lungimea firului, exprimat în metri și greutatea lui, exprimată în grame ($Nm = 1/g$).

O altă expresie calitativă a firului o constituie *rezistența*. Aceasta se caracterizează prin sarcina de rupere, care constă în forță de tracțiune, aplicată axial, în momentul ruperii și se exprimă în gf (grame forță).

Alungirea firului, o altă caracteristică, ne indică limita pînă la care se intinde firul fără a se rupe și e dată de diferența dintre lungimea firului în momentul ruperii (L) și lungimea inițială (L_i) a lui, raportată la lungimea inițială. Este un indicator care în mod obișnuit se exprimă

$$\text{în procente } (A\%) = \frac{L - L_i}{L_i} \cdot 100.$$

Este o alungire limită, la care firul se rupe, rezistența lui în momentul ruperii fiind egală cu zero.

Torsiunea firului este dată de numărul de răsucituri pe metru.

Firul se obține prin așezarea paralelă a fibrelor de lină sau de bumbac, unele în lungul altora, într-o înșiruire cu grosime uniformă pe toată lungimea, în care prin răsucire se capătă rezistență necesară. Cu cit crește torsionea firului, cu atit legătura între fibre se mărește, însă numai pînă la o mărime anumită a torsioni, după care ea, crescind, rezistența la rupere a firului scade. Aceasta se numește torsion critică. În mod practic, firele trebuie să aibă o torsion mai mică decît torsionea critică.

Umiditatea influențează și ea calitatea firelor. Bumbacul de pildă, în condiții normale de temperatură ($20^\circ \pm 3^\circ\text{C}$) și umiditate relativă ($65\% \pm 5\%$) trebuie să conțină 8,5% apă, calculul făcindu-se la 100 g material uscat, acesta fiind procentul legal sau aşa-numita *repriză*. Repriza este luată în considerare în calculul celorlalte caracteristici ale firelor. În ceea ce privește calitatea firelor textile, rolul primordial îl are felul materiei prime utilizate, de pildă la lină: merinos, țigăie, turcană etc., iar la bumbac: indigen, brazilian, egiptean etc.

Firele se consideră de bună calitate dacă sunt uniforme din punct de vedere al tuturor caracteristicilor indicate, adică dacă au pe toată lungimea lor aceleași proprietăți (Nm, rezistență, torsionă, etc.).

Determinarea acestor caracteristici se face în laborator, cu aparate speciale pentru fiecare din ele. Probele de materiale care sunt supuse analizelor de laborator, sunt luate sub forma loturilor de sondaj din totalul produselor.

Procedeele aplicate în țara noastră pentru depistarea erorilor de producție în filatură au fost stabilite prin standarde de stat, care prevedă pentru aceasta aplicarea metodei selective.

In condițiile prevăzute de STAS, atât pentru firele de bumbac cât și pentru cele de lină, se cuprinde în selecție cîte un lot de 2 000 kg din fiecare partidă de 16 000 kg fire, precizindu-se că se ia pentru fiecare cercetare primul lot al partidei.

Din lotul de 2 000 kg stabilit pentru cercetare, se selectează un alt lot mai restrins, de 10 copsuri (bobine sau scule), acesta fiind supus tuturor probelor privind caracteristicile de calitate despre care s-a vorbit mai înainte. Eșantionul astfel format reprezintă aproximativ 0,5 la mie din volumul întregii partizi.

Rezultatele obținute din cercetarea acestui lot se extind, după principiile metodei selective, asupra întregii colectivități de 16 000 kg fire.

Spre a se asigura reprezentativitatea eșantionului, STAS-ul prevede că lotul de 2 000 kg fire, stabilit pentru selectarea eșantionului restrins (de 10 copsuri), să provină de la toate mașinile care au lucrat firul supus controlului.

3. Lipsurile tehniciilor și indicatorilor utilizati de întreprinderi

Pentru determinarea indicatorilor calității firelor, STAS-ul prevede procedee de calcul diferite și anume:

a) calculul mediei aritmetice; b) calculul abaterii medii pătratice (abatere standard); c) calculul coeficientului de variație; d) calculul neregularității.

Pentru fiecare din acestea, este indicată formula corespunzătoare:

a) Media aritmetică ($\bar{x}$)

$$\bar{x} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i f_i}{\sum_{i=1}^n f_i} \text{ în care } x_i \text{ -- valorile individuale}$$

f_i -- numărul valorilor individuale din care s-a calculat media.

b) Abaterea medie pătratică (T):

(Notațiile s-au menținut aceleași ca și la calculul mediei aritmetice).

$$T = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 f_i}{\sum_{i=1}^n f_i}}$$

c) Coeficientul de variație:

$$C_v = \frac{T}{\bar{x}} \cdot 100$$

d) Pentru neuniformitate este indicată formula Sommer-Dobicin.

$$N = \frac{2(\bar{x} - Sm) ns}{\bar{x} \cdot n}$$

în care: N -- neregularitate, în %

$\bar{x}$ -- media aritmetică a tuturor valorilor individuale

Sm -- media aritmetică a valorilor individuale care sunt mai mici decât $\bar{x}$.

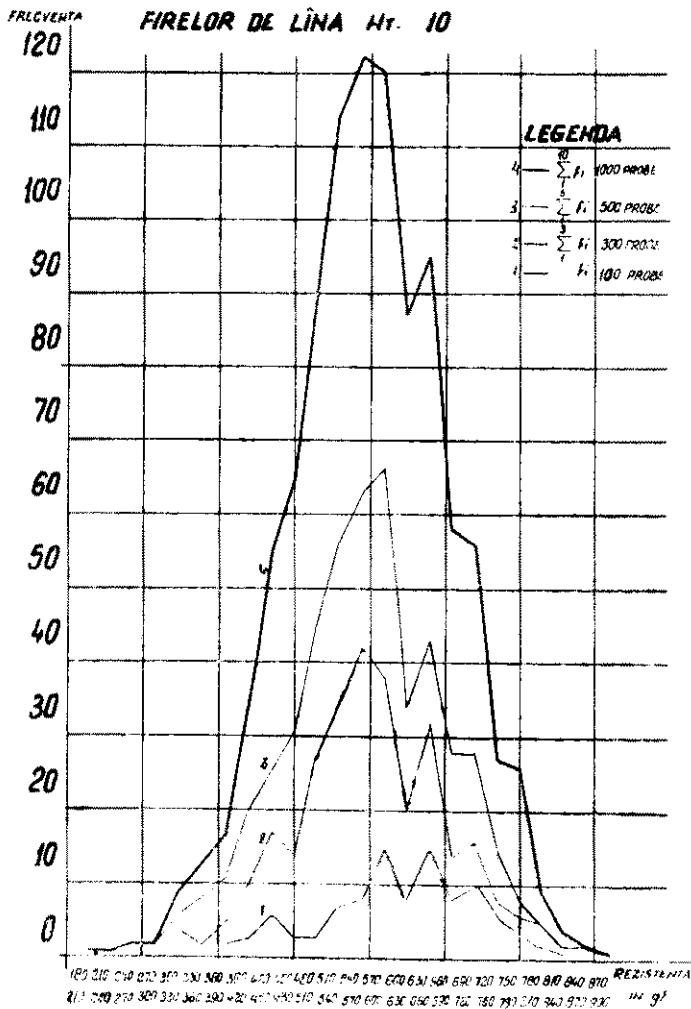
n -- numărul total de valori individuale

ns -- numărul de valori individuale care sunt mai mici decât $\bar{x}$.

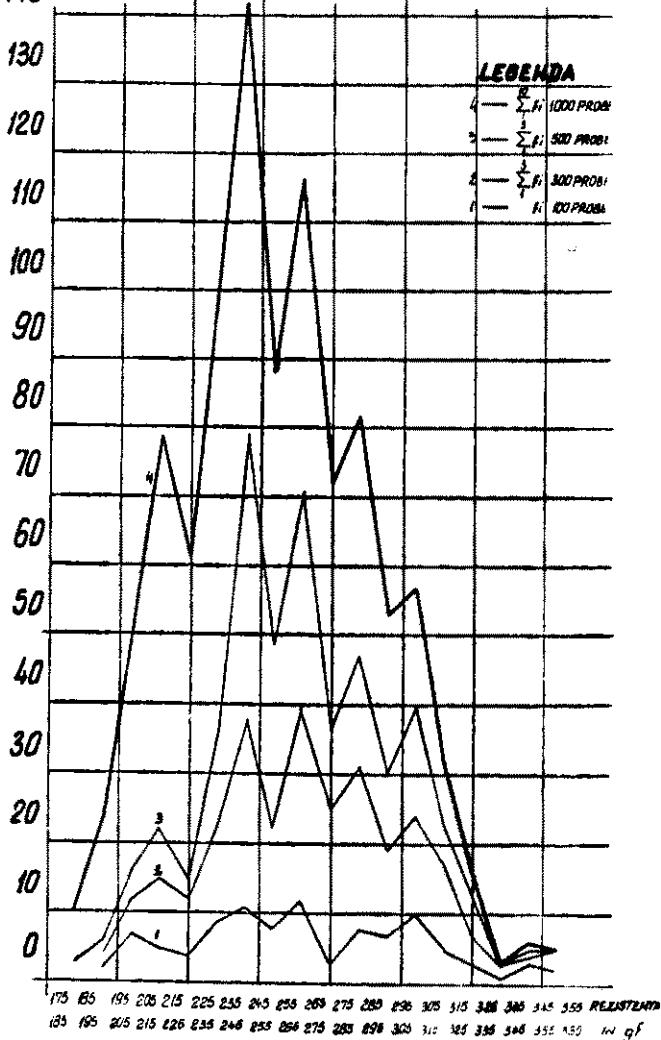
Intreprinderile calculează toți indicatorii stabiliți prin STAS. Nu aplică însă dintre procedeele de calcul indicate de STAS decât pe cel al mediei aritmetice și al neuniformității. Sunt eliminați astfel din aplicarea practică abaterea medie pătratică și coeficientul de variație, deci tocmai indicatorii care ar putea caracteriza în mod mai riguros, mai complex și mai sintetic, firele sub aspectul neregularității, în ce privește toate caracteristicile de calitate care trebuie să fie determinate și urmărite.

CIMPUL DE VARIATIE A REZISTENȚEI

FIRELOR DE LINĂ HT. 10

FRECUENTA
**CAMPUL DE VARIATIE A REZISTENTEI FIRELOR
 DE BUMBAC NR. 30**

Motivul eliminării acestor indicatori este, evident, „înlesnirea” sistemului de lucru. Indicatorii înlăturați ar implica de fapt calculele mai numeroase.

O astfel de simplificare are însă consecințe asupra determinării mai riguroase a calității produselor și, indirect, asupra îmbunătățirii calității produselor.

Media aritmetică a nivelurilor individuale ale caracteristicilor înregistrate caracterizează în adevăr colectivitatea (multimea) firelor sub aspectul acestor caracteristici. Ea însă prezintă neajunsul, în felul în care este aplicată, că ascunde nivelurile individuale necorespunzătoare sau de limită minimă și în general variațiile firului sub aspectul oricărei caracteristici date. Abaterea medie pătratică și coeficientul de variație au tocmai rolul de a scoate în evidență aceste variații.

Este adevărat că prin calculul neregularității ce se practică în întreprinderi prin aplicarea formulei Sommer-Dobicin se are în vedere tocmai variația firelor în ce privește rezistență, numărul metric, alungirea și torsionea. Se observă însă că această formulă dă rezultate mai puțin pretențioase (mai lejere) decât abaterea medie pătratică, și coeficientul de variație. Formula Sommer-Dobicin poartă caracterele abaterii medii liniare, ea acordând aceeași importanță abaterilor mari și mici. Mai mult decât atât, prin simplificările pe care le folosește, ea reduce calculul abaterilor la o diferență între două medii și anume: între media generală și o submedie, calculată din valorile individuale mai mici decât media generală. În cazul abaterii medii pătratice, fiecare abatere individuală, prin ridicare la pătrat, este introdusă în calcul proporțional cu numărul unităților ce le conține. În felul acesta, ea scoate în evidență abaterile mari, atrăgind atenția asupra factorilor întimplători care influențează mai puternic asupra unor unități din colectivitate. Ea este astfel un mijloc mai eficace de descoperire a cauzelor neuniformității produsului.

Pentru a scoate în evidență lipsurile controlului calitativ al firelor, în felul în care este el practicat efectiv în întreprinderi, precum și unele lipsuri ale STAS-urilor referitoare la acest control, am procedat la o analiză în diferite laturi a tehnicilor aplicate, comparind indicatorii calculați de fapt cu alți indicatori cunoscuți și indicați de teoria statistică.

Am calculat, cu acest scop, coeficientul de variație pentru două din principalele caracteristici calitative ale firelor (număr metric și rezistență) și am comparat rezultatele obținute cu datele neregularității calculate de întreprinderi în condițiile formulei Sommer-Dobicin.

Indicatorii, aşa cum reiese din tabelul de mai jos (I), prezintă diferențe semnificative, neregularitatea exprimată prin coeficientul de variație fiind în general mult mai mare (la lină, pentru rezistență, cu aproape 15%) de cît neregularitatea calculată după formula S-D.

TABELUL I
Indicatori ai neregularității firelor

Produsul	Indicatorii	Neregularitate conform STAS %	Indic. reali ai neregularității	
			Cf. formula S-D %	Coef. de variație %
Fir 50 bumbac	Nm	3,5	2,7	3,2
	Rez.	10,0	11,46	13,69
Fir 10 lină	Nm.	10 ± 0,6	10,3	12,05
	Rez.	13,0	13,4	18,34

Indicatorul atât de important al neuniformității firului din punct de vedere al rezistenței etc., este deci mai riguros în cazul aplicării formulei clasice a coeficientului de variație. Evident, precizia mai mare a coeficientului de variație va duce la o mai bună caracterizare calitativă a firelor, iar rigurozitatea mai mare a lui va determina o mai mare atenție în reglarea mașinilor, ceea ce se va repercuta favorabil asupra calității produselor.

O altă problemă este ridicată de faptul că nivelurile medii înregistrate în mod real de întreprinderi pentru rezistența firelor sunt în general mult mai ridicate decât cele stabilite de standardele de stat care se aplică în prezent pentru acest principal indicator (tabelul II).

Faptul poate fi privit ca pozitiv, în sensul că întreprinderile s-au orientat spre fabricarea unor amestecuri mai rezistente.

Avantajele ce decurg din această îmbunătățire pot atrage atenția în două laturi: a) firul în sine este mai rezistent, ceea ce va influența calitatea fabricadelor în a căror compozitie va intra ca materie primă; b) prelucrarea pe mașină se efectuează cu mai puține greutăți (opriri, ruperi de fire etc.).

Diferențele acestea accentuate pot fi privite însă și sub alt aspect. S-ar putea observa că nivelurile cuprinse în normative au devenit cu timpul prea lejere. Întreprinderile pot acoperi în aceste condiții prevederile STAS fără nici o bătaie de cap. Normativele stabilite nu mai au un caracter mobilizator pentru îmbunătățirea calității produselor.

Calitatea produselor, în orice caz, nu trebuie privită static. Ea își are dinamica ei, legată de perfecționarea tehnicii și a proceselor tehnologice, precum și de ridicarea continuă a exigențelor populației,

TABELUL II

Rezistența firelor, exprimată în gf, pentru un eșantion de 10 buletine de analiză.

Fir lină art. 323-14-2		Fir 50 bumbac 100%			Fir lină art. 132			
Bul. nr.	media cf. STAS	media reală	Bul. nr.	media cf. STAS	media reală	Bul. nr.	media cf. STAS	media reală
439		613	1170		294	257		394
437		581	1179		294	258		451
441		535	1147		296	260		392
453		653	1141		282	54		402
452	360	481	1143	250	299	295	370	439
467		502	1132		249	268		391
471		605	1140		271	272		464
473		518	1136		271	273		390
475		617	1126		263	276		409
514		614	1131		259	278		406

Rezultă din aceste date necesitatea unei mai mari mobilități a standardelor de stat, în sensul adaptării acestora la condițiile rezultate din dezvoltarea tehnico-economică. Pentru „firele obișnuite de bumbac” de pildă se aplică în prezent (1965) STAS-ul nr. 287 din anul 1952, iar pentru „fire de lină și fire de lină în amestec” se aplică STAS-ul 714 din 1957. Problema comportă cu atât mai mult o atenție, cu cit se știe că s-au făcut progrese mari în ce privește calitatea materiei prime ce intră în amestecuri. Au intervenit și progrese simțitoare în domeniul tehnicii.

Observăm tot aici că STAS-ul nu prevede o limită minimă pentru rezistență. Condiția de admisibilitate a firelor din punctul de vedere al rezistenței este privită sintetic, sub forma mărimilor medii. Media ascunde însă, în multe cazuri, numeroase niveluri slabe, care n-ar trebui să fie continute de produs. O precizare a unei limite minime ar duce spre o atenție mai mare în ce privește obținerea firelor de calitate.

Urmează să privim acum și modul defectuos în care este alcătuit eșantionul supus probelor tehnice de control calitativ.

Am arătat că, în principiu, lotul de 2000 kg fire, stabilit pentru selectarea eșantionului restrins (de 10 copsuri), care este supus tuturor probelor de calitate, trebuie să provină de la toate mașinile care au produs firul respectiv. În mod practic, această cerință (condiție), se realizează sub forma selecției întimplătoare nerepetate din întregul lot și nu pe grupe, adică pe mașini. Probele și calculul indicatorilor calității se efectuează pentru colectivitatea totală de selecție.

Sistemul de formare a eșantionului are importanță pentru caracterizarea calității firelor și indicarea măsurilor operative care se cer a fi luate pentru îmbunătățirea funcționării mașinilor.

4. Avantajele sistemului de control pe grupe

Se știe că utilajul modern utilizat în filatură este de mare capacitate și fiecare unitate de utilaj poate influența simțitor, prin specificul său de lucru și prin calitatea producției sale, asupra calității întregii partide. Compensarea reciprocă a calității produselor unor astfel de mașini nu poate fi considerată ca o formulă admisibilă în operația de determinare a calității produselor acestora, privite în global.

În condițiile lucrului cu utilaje de mare capacitate, niciunul din aceste utilaje nu trebuie să scape unui control calitativ direct (individual) privitor la producție.

Efectuând un control pe grupe, ceea ce înseamnă în cazul nostru pe unități de utilaj de mare producție, ne ridicăm de la selecția întâmplătoare, aplicată la o colectivitate largă, la *selecția pe grupe*, care, incluzind factorul întimplător în selecția produselor pe mașină, asigură în același timp avantajele analizei pe grupe.

În mod practic, în sistemul aplicat de întreprinderile noastre, se constată că nu poate fi ocolit un control efectiv al fiecărei mașini în parte în ce privește calitatea produselor date. Un astfel de control se efectuează însă indirect, sub forma unui control suplimentar, acesta referindu-se în special la reglarea și buna funcționare a mașinilor. Un astfel de control este de fapt util și necesar. El este însă mai greoi și mai costisitor. Cheltuielile ce se fac cu acesta ar putea fi orientate mai bine, spre munca de calitate ce ar trebui să fie depusă în controlul statistic al calității, inclusiv spre munca ce ar trebui îndreptată în direcția perfecționării sistemului de control.

În sistemul controlului statistic al producției pe grupe (în cazul nostru pe mașini), se integrează controlul mașinii în controlul calitativ general. Evident, un astfel de control este avantajos din punctul de vedere al muncii cheltuite și al corelațiilor dintre elemente.

Pentru a pune în evidență importanța și posibilitatea controlului calitativ pe grupe, deci separat pentru fiecare mașină de mare capacitate de producție, am procedat la luarea unor probe în aceste condiții, de grupă, la întreprinderea de bumbac de care ne-am ocupat, calculind și controlind pe baza probelor luate, una din calitățile de bază ale firului și anume rezistență⁴.

⁴ Am realizat experiența noastră în colaborare cu tov. Vultur I., șeful laboratorului de analiză „Tesațura” Iași.

Drept criteriu al grupării în cazul nostru am considerat *specificul de lucru al fiecărei mașini*, determinat mai ales de gradul de uzură, condițiile de întreținere și calificarea lucrătorului, elemente care se reflectă într-o deregлare și funcționare diferențiată (inegală) a mașinilor și, în ultimă analiză, în calitatea producției.

Ne-am propus să calculăm influența acestui factor și, separat, *influența factorilor întimplători comuni tuturor mașinilor*, în acest grup cuprindându-se: a) influența inegalității calitative a materiei prime; b) influența unor factori întimplători ce apar în funcționarea tuturor mașinilor, ca umiditate, temperatură etc.

Probele au fost luate de la 5 mașini, cîte două copsuri de la fiecare, indiferent de gradul de umplere a copsisului⁵. Producția fiecărei mașini, în sensul arătat, reprezintă o grupă în calculul efectuat.

Pentru a scoate în evidență *influența specificului de lucru* al fiecărei mașini (grupe) asupra calității produsului, am asigurat, pentru fiecare, în momentul în care am început observația, parametri medii optimi de funcționare. Copsurile pentru eșantionul de probă au fost apoi luate în același timp și la același interval pentru toate mașinile.

Experiența s-a limitat la proba și calculul indicatorilor pentru rezistență firului, întrucît, ca procedeu, calculul este același pentru oricare alt indicator de calitate (număr metric, alungire etc.). În orice caz, rezultatele obținute exprimă o concluzie cu un caracter general cu privire la sistemul de control pe grupe.

Observind că *neuniformitatea firului* este accentuată în general la toate probele de calitate care se efectuează, am apreciat că procedeul cel mai indicat pentru a scoate în evidență această caracteristică este calculul *dispersiei*. Calculați pe grupe, indicatorii dispersiei prezintă avantajul de a permite *determinarea cauzelor* care stau la baza neuniformității firului.

În sensul acestei necesități, am calculat în exemplul nostru, următorii indicatori ai dispersiei: dispersiile de grupă, media dispersiilor de grupă și dispersia mediilor de grupă; fiecare din aceștia avîndu-și rolul specific în determinarea gradului de împrăștiere, în cazul nostru de neuniformitate, a firului.

Prezentăm în tabelele de mai jos calculul mediilor de grupă (tabelul III) și calculul dispersiilor pentru cele cinci grupe cuprinse în exemplu (tabelul IV).

Dispersiile de grupă, după cum se vede din tabelul IV, scot în evidență mari diferențe între gradul de împrăștiere (neuniformitate) a rezistenței firelor produse la diferitele mașini supuse controlului.

Mediile de grup își au fără îndoială semnificația lor în ce privește caracterizarea rezistenței firului. În calculele noastre, ele constituie însă și elemente de calcul pentru dispersiile de grup.

⁵ Se fac cîte 10 determinări de pe fiecare cops.

TABELUL III
Calculul mediilor de grup

Grupa I (mașina 1)			Grupa a II-a (mașina 2)			Grupa a III-a (mașina 3)			Grupa a IV-a (mașina 4)			Grupa a V-a (mașina 5)		
x_1	f_1	$x_1 f_1$	x_2	f_2	$x_2 f_2$	x_3	f_3	$x_3 f_3$	x_4	f_4	$x_4 f_4$	x_5	f_5	$x_5 f_5$
210	1	210	190	1	190	190	1	190	200	1	200	205	1	205
220	2	440	205	1	205	260	1	260	220	1	220	210	2	420
240	5	1200	210	2	420	270	2	540	225	1	225	230	2	460
250	2	500	220	3	660	275	1	275	230	3	690	240	4	960
260	3	780	225	1	225	280	6	1680	240	1	240	260	1	260
270	1	270	230	1	230	290	2	580	250	1	220	270	2	540
280	1	290	240	2	480	300	2	600	260	5	1300	300	2	600
300	3	900	250	1	250	310	3	930	270	2	540	310	1	310
310	1	310	260	2	520	320	1	320	280	2	560	320	2	640
320	1	320	270	2	540	325	1	325	290	2	580	330	1	330
—	—	—	275	2	550	—	—	—	300	1	300	350	2	700
—	—	—	280	2	560	—	—	—	—	—	—	—	—	—
×	20	5220	×	20	4830	×	20	5700	—	20	505	—	20	5425
$x_1 = \frac{5220}{20} = 261$			$x_2 = \frac{4830}{20} = 241,5$			$x_3 = \frac{5700}{20} = 285$			$x_4 = \frac{5105}{20} = 255$			$x_5 = \frac{5425}{20} = 271$		

TABELUL IV

Grupa I (mașina 1)			Grupa a II-a (mașina 2)			Grupa a III-a (mașina 3)			Grupa a IV-a (mașina 4)			Grupa a V-a (mașina 5)		
A_1^1	A_1^2	A_1^3	A_2^1	A_2^2	A_2^3	A_3^1	A_3^2	A_3^3	A_4^1	A_4^2	A_4^3	A_5^1	A_5^2	A_5^3
-51 2601	2601	-51,5 2652,25	2652,25	-95 9025	9025	-55 3025	3025	-79 6241	6241					
-41 1681	3363	-36,5 1332,25	1332,25	-25 625	625	-35 1225	1225	-66 4356	8712					
-21 421	2105	-31,5 992,25	984,50	-15 225	450	-30 900	900	-61 3721	7442					
-11 121	242	-21,5 461,25	1383,75	-10 100	100	-25 625	1875	-41 1681	6724					
-1 1 3	81	-16,5 272,25	272,25	-5 25	150	-15 225	225	-31 961	961					
9 81	81	-11,5 132,25	132,25	5 25	50	-5 25	25	-11 121	242					
29 841	841	-1,5 2,25	4,50	15 225	450	5 25	125	-1 1 2						
39 1521	4563	8,5 72,25	72,25	25 625	1875	15 225	450	29 841	841					
49 2401	2401	18,5 342,25	684,50	35 1225	1225	25 625	1250	39 1521	3042					
49 3481	3481	28,5 812,25	1624,50	40 1600	1600	35 1225	2450	49 2401	2401					
—	—	33,5 1122,25	2244,50	—	—	45 2025	2025	59 31S1	6962					
—	—	38,5 1482,25	2964,50	—	—	—	—	—	—					
—	—	19 680	—	15352,00	—	15550	—	13575	—	—	—	—	—	43570

$$t_1^2 = 984$$

$$t_2^2 = 767,6$$

$$t_3^2 = 777,5$$

$$t_4^2 = 678,75$$

$$t_5^2 = 2128,5$$

*) $| \cdot x_i = x_i$

Rezultă din calcul următoarele dispersii pe grupe :

$$T_1^2 \text{ (dispersia mașinii 1)} = 984,0 \text{ gf}$$

$$T_2^2 \text{ (} \quad \quad \quad \text{ 2) } = 767,6 \text{ "}$$

$$T_3^2 \text{ (} \quad \quad \quad \text{ 3) } = 777,5 \text{ "}$$

$$T_4^2 \text{ (} \quad \quad \quad \text{ 4) } = 678,7 \text{ "}$$

$$T_5^2 \text{ (} \quad \quad \quad \text{ 5) } = 2128,5 \text{ "}$$

Făcind media dispersiilor de grupă, avem :

$$T_i^2 = \frac{\sum_{i=1}^n T_i^2}{n} = \frac{984,0 + 767,6 + 777,5 + 678,7 + 2128,5}{5} = \frac{5336,3}{5}$$

$$T_i^2 = 1067,2 \text{ gf}$$

n = numărul de grupe (mașini) de selecție.

Acest indicator caracterizează variația medie a rezistenței pentru cele 100 probe cuprinse în cercetare, cu variația provocată de *factorii întâmplători comuni tuturor grupelor*, factori care intervin în procesul de producție.

Cea dintâi observație ce ni se impune din analiza datelor privind variația nivelurilor individuale ale rezistenței față de medie (tabl. III) este că această variație este foarte mare. La mașina 3 de exemplu, scara de variație a rezistenței se desfășoară între 190 și 325 gf, iar la mașina 5 între 205 și 350 gf. În raport cu media generală a caracteristicii înregistrate pentru cele 100 de probe ale eșantionului (263 gf), diferența dintre nivelul maxim și minim reprezintă la mașina 3 (135 gf) peste 51%, iar la mașina 5 (145 gf) peste 55%.

Am calculat și *dispersia mediilor de grupă* față de media generală :

$$\delta^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (\bar{x}_i - \bar{x})^2}{n}$$

$$= \frac{(261 - 263)^2 + (241,5 - 263)^2 + (285 - 263)^2 + (255 - 263)^2 + (271 - 263)^2}{5}$$

$$\delta^2 = \frac{1078}{5} = 215,6 \text{ gf} \qquad \delta^2 = 215,6 \text{ gf}$$

Acest indicator arată variația rezistenței firului pentru cele 100 probe sub *influența factorilor care au determinat gruparea* în cazul nostru, adică influența mașinii, specificul condițiilor ei de lucru.

Calculind media și dispersia generală a colectivității de selecție (cele 100 probe), fără a ține seama de existența grupelor din cadrul ei, obținem : $\bar{x} = 263$ gf și $T^2 = 1282,8$ gf. Dispersia calculată caracterizează variația rezistenței pentru cele 100 de probe provocată în global, atât de factorii întimplători comuni, cât și de specificul de lucru al mașinii. Ea nu scoate însă în evidență condițiile de lucru și calitatea ce se obține la fiecare mașină în parte. Rolul acesta revine dispersiilor de grupă.

Datele obținute în calculele de mai sus, permit verificarea regulii adunării dispersiilor :

$$T^2 = T_i^2 + \delta^2 = 1067,2 + 215,6 = 1282,8 \text{ gf}$$

Se observă din acești indicatori, că influența specificului de lucru al mașinii reprezintă în cazul nostru aproape 17% din totalul dispersiei. În unele cazuri aceasta se accentuează și mai mult. Înlăturarea acestei influențe, depinzând în cea mai mare măsură de calitatea muncii depuse în procesul de producție, poate duce la o simțitoare ridicare a calității produselor.

Interesantă este observația, pe care n-am mai prins-o în tabelul nostru, că apar mari neregularități în ce privește caracteristica rezistenței, chiar la firul infășurat pe același cops, deci produs într-un scurt interval de funcționare a mașinii.

Marile abateri medii se accentuează foarte mult în nivelurile dispersiilor de grupă și în mediile acestora, ceea ce se poate vedea din tabelul IV. Ele ne arată că este mult de făcut în direcția combaterii factorilor întimplători comuni, care influențează calitatea firelor. Constatarea își are însemnatatea ei practică dacă se observă că unii din factorii întimplători comuni (ca neomogenitatea calitativă a materiei prime, variația umidității etc.), își au rădăcinile în superficialitate și neglijență în muncă.

Plecind de la indicatorii dispersiei, putem extinde observațiile asupra calității firelor produse prin calcularea abaterii medii pătratice și a coeficientului de variație, tot pe grupe.

Așa cum se vede din tabelul V, diferențierea pe grupe a indicatorilor de mai sus, ne dă posibilitatea să facem o caracterizare calitativă a produsului dat de fiecare mașină în parte. În aceste condiții, am putut stabili de pildă că mașinile 3 și 4 au dat produse de calitate superioară, mașinile 1 și 2 au dat produse de calitate bună, iar mașina 5 a dat produse de calitate inferioară (sub normă).

Pe ansamblu, firele îndeplinește condiții de calitate bună, dar o astfel de caracterizare, în care se pierd particularitățile grupelor nu poate fi satisfăcătoare.

Cu privire la modul în care este format eșantionul, STAS-ul stabileste că în loturile de 2 000 kg fire pot fi cuprinse și copsis incom-

TABELUL V
Rezistența, abaterile medii pătratice și coeficienții de variație pe grupe (mașini)

Mașina (grupa)	Media STAS (gf)	Media reală ($\bar{X}$) (gf)	Abaterea medie pătratică (T/gf)	Neregularitate			Încadrarea calității firului
				Admisă de STAS (%)	Reală (%)	Coef. de variație (%)	
nr. 1		261,0	31,3	10	10,4	12,00	bun
nr. 2		245,5	27,7	11	19,2	11,40	bun
nr. 3		285,0	27,9	10	6,7	9,81	superior
nr. 4	250	255,0	26,1	10	8,5	19,20	superior
nr. 5		271,0	45,9	13	15,0	16,80	sub normal
TOTAL	250	262	33,4	10-13	11,5	13,3	bun

plete, dar acestea „numai în proporție de 3% din greutatea netă a lotului” (STAS 713—56).

În mod practic, se constată că întreprinderile evită greutățile ce ar fi legate de determinarea acestei părți (3% din greutatea netă a lotului), înlăturind total copsisurile incomplete din componența eșantionului.

Evident, procedeul influențează nivelul indicatorilor calității firelor. Se știe că formatele incomplete provin de la mașinile care lucrează cu parametri necorespunzători la un moment dat sau timp mai îndelungat. A elibera din eșantion astfel de formate (copsisuri), înseamnă a îmbunătăți în mod artificial eșantionul. Indicatorii calculați în aceste condiții nu vor reflecta calitatea autentică a produselor.

Se înțelege că un astfel de procedeu în alcătuirea eșantionului, necorespunzând cerințelor științifice, trebuie înlăturat.

5. Importanța metodei grafice

Între metodele moderne de control statistic al calității produselor în industrie, un rol important a căpătat metoda grafică, sub forma curbei lui Gauss-Laplace. Așa-numitul „clopot al lui Gauss” are rolul de a caracteriza gradul de omogenitate calitativă a produselor și de a arăta cîmpul erorilor (abaterilor) admisibile și, dacă este cazul, al rebuturilor. Cu cît scara de variație pe abscisă este mai mică, iar „clopotul lui Gauss” este mai înalt, cu atît el exprimă o mai mare omogenitate calitativă a colectivității pe care o reprezintă.

Întreprinderile cuprinse de noi în cercetare nu folosesc această metodă pentru caracterizarea calității firelor.

În cercetarea noastră am căutat să ne orientăm și asupra modului în care se conturează colectivitatea cercetată sub forma acestui grafic, și a semnificației pe care o poate avea aplicarea acestei metode în analiză.

Întocmînd graficul respectiv pentru una din caracteristici și anume pentru rezistența firelor, la eșantioane de volum diferit (100, 300, 500 și 1000 de probe — determinări — cuprinse în eșantion), atît pentru firele de bumbac cît și pentru cele de lină, am constatat că pentru eșantionul cel mai mare frecvența grupelor a căpătat forma caracteristică a curbei lui Gauss⁶. Pentru ambele feluri de fire însă (lină și bumbac), graficul scoate în evidență faptul că erorile variază pe abscașă între limite foarte mari, (Graficele 1 și 2). Mai ales pentru firele de lină scara de variație este foarte mare, valorile reale ale rezistenței înregistrate fiind cuprinse între 180 și 900 gf. Pentru firele de bumbac, în funcție de specificul acestora, scara de variație a rezistenței este cuprinsă între 175 și 355 gf.

Graficul scoate în evidență prin urmare și el constatarea făcută mai înainte și pe altă cale, că neuniformitatea firelor (în cazul studiat, sub aspectul rezistenței), este foarte accentuată, fapt care se repercuzează asupra calității țesăturilor și în general a produselor în a căror fabricație intră firele ca materie primă.

În special pentru firele de lină, graficul scoate și el în evidență deplasarea mare a valorilor individuale ale rezistenței față de media respectivă stabilită de STAS (360 gf), spre o rezistență mai bună, ceea ce însemnează o confirmare și pe această cale a punctului de vedere exprimat cu privire la caracterul învechit al standardelor aplicate în aceste cazuri.

Cercetarea aceasta, privind perfecționarea sistemului de control statistic al calității produselor în filaturile de bumbac și de lină a poruit de la ideea de a aduce o contribuție efectivă la problema îmbunătățirii calității produselor în industria textilă. Concluziile ce s-au desprins treptat, privind în special calculul pe grupe al indicatorilor de calitate, utilizarea metodei grafice, mai ales pentru caracterizarea scării de variație a caracteristicilor de calitate, îmbunătățirea metodei de determinare a eșantionului, necesitatea actualizării normativelor stabilite prin stasuri, constituie în același timp propunerî, care credem că pot căpăta o aplicare practică, ducînd la îmbunătățiri efective în sistemul controlului statistic ce se aplică în prezent în ramura filaturilor din textile.

⁶ Se știe că clopotul lui Gauss are înălțimea cu atît mai mare cu cît numărul cazurilor cuprinse în cercetare (volumul eșantionului) este mai mare, în condițiile unei omogenități date. Plecînd de la această proprietate, se poate ajunge la determinarea grafică a eșantionului într-o cercetare selectivă. În cazul nostru, se poate stabili că eșantionul de 1000 probe (determinări) este reprezentativ.

Procedeele statistice aplicate în verificarea și asigurarea calității produselor trebuie să meargă în pas cu teoria și cu tehnica cea mai nouă, precum și cu creșterea exigențelor privitoare la calitate.

Sporirea exigenței și a răspunderii în ce privește calitatea trebuie să se manifeste nu numai în cadrul livrărilor dintre întreprinderi (livrări externe), cum se obișnuiește astăzi, ci, cu aceeași rigoare, și în livrările interne, dintre secțiile și sectoarele aceleiași întreprinderi.

Cerințele referitoare la calitate trebuie să fie privite în continuă evoluție. Standardele trebuie să-și aibă mobilitatea lor în această privință. În strânsă legătură cu această mobilitate, trebuie să privim și sistemul de control statistic al calității.

Astăzi, cind cibernetica își aduce pe plan mondial contribuțiiile ei imense în toate domeniile, ar fi de dorit să se manifeste și la noi preocupări practice în ce privește sesizarea, înregistrarea, transmisie și prelucrarea automată a abaterilor (erorilor) referitoare la calitatea produselor.

СТАТИСТИЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ КАЧЕСТВА НИТЕЙ В ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Краткое содержание

Данная работа относится к изучению статистической контрольной системы, употребляемой в шерстяных и хлопковых предприятиях нашей страны.

После опытов, осуществляемых авторами в сотрудничестве с начальником аналитической лаборатории одного исследованного предприятия пришли к выводу, что можно улучшить не только метод определения образца, но и исчисление указателей качества изделий.

В таком смысле, делаются конкретные предложения, как на пример: исчисление указателей качества (средних, дисперсии и т. д.) по группам, употребление графического метода к лучшему установлению изменения качественных свойств.

LE CONTRÔLE STATISTIQUE DE LA QUALITÉ DES FICHES DANS L'INDUSTRIE TEXTILE

Résumé

La communication se réfère à l'étude du système de contrôle statistique appliqué dans notre pays en filatures de coton et de laine.

Suivant les expériences effectuées par les auteurs, en collaboration avec le chef du laboratoire d'analyse dans l'une des entreprises,

examinées, on est arrivé à la conclusion qu'on peut apporter quelques améliorations quant à la méthode de détermination de l'échantillon et aussi dans le calcul des indicateurs relativement à la qualité des produits.

Dans ces directions on fait des propositions concrètes, dont nous retenons le calcul en groupes des indicateurs de qualité (moyenne, dispersion etc.), l'utilisation de la méthode graphique pour une meilleure caractérisation de la variation des caractéristiques de qualité.

DEZVOLTAREA BAZEI ENERGETICE A ȚĂRII NOASTRE
LA NIVELUL TEHNICII MONDIALE ÎN PERIOADA 1966—1970

DE

VASILE A. COSMA

Producția și consumul de energie, îndeosebi a energiei electrice raportată pe cap de locuitor, constituie în epoca noastră un indicator principal care caracterizează potențialul economic industrial al unei țări, o condiție tehnică fundamentală a creării unei economii moderne. Deși în revoluția industrială rolul hotărîtor l-a avut mașina—unealta și nu sursa de energie, cu toate acestea nu-i mai puțin adevărat faptul că însăși creaarea mașinilor unelte a făcut necesară mașina cu abur revoluționară, iar posibilitatea de a utiliza și alte forme de energie de mii de ori mai puternică decât forța motrice umană a avut și are un rol hotărîtor în dezvoltarea societății. Subliniind acest rol, Marx arată „Moara acționată cu mină creează societatea cu stăpini feudali, moare cu aburi societatea cu capitaliști industriali”¹. Adăugind la aceasta și caracterizarea lapidară făcută de Lenin societății socialiste, ca fiind puterea sovietică plus electrificarea intregii țări, reiese în mod pregnant importanța surselor de energie pentru dezvoltarea forțelor de producție pe diferite trepte ale dezvoltării societății omenești.

Progresul înregistrat în dezvoltarea surselor energetice, pe plan mondial, este concluziunea dacă luăm în considerare, după datele O.N.U.², schimbarea radicală produsă în raportul dintre sursele de energie folosite în perioada 1850—1950 și anume de la 94% energie produsă prin forță fizică umană și animală și numai 6% energie produsă din alte surse energetice, în 1850, la 94% energie produsă de sursele primare de energie (cărbuni, petrol, gaze naturale, hidro-energie etc.) și 6% energie produsă de forță fizică a omului și animalelor în 1950.

¹ Marx-Engels, *Opere*, vol. IV, Editura politică, 1958, p. 130.

² Cauzele și consecințele evoluției demografice, editat de O.N.U., New York, 1950.

Totodată, concomitent cu diversificarea surselor energetice s-au produs și se produc schimbări în structura balanței energetice mondiale, iar ca formă de energie, energia electrică și-a cucerit rolul primordial, ceea ce a confirmat previziunile făcute încă de Marx în 1861, care arată că locul „regelui abur”, care în veacul al XIX-lea a revoluționat lumea, va fi luat „de o forță mult mai revoluționară : scintia electrică”.

Pe baza datelor statistice internaționale, privind creșterea vertiginoasă a consumului de energie în lume, s-a dedus „legea de dedublare la zece ani” a producției de energie electrică. Astfel, după datele O.N.U.¹, rezultă următoarele :

Producția de energie electrică (în milioane Kwh)

	1948	1955	1960	1963
— Mondial	809.800	1.544.500	2.301.300	2.849.200
— Africa	13.400	26.300	39.900	48.900
— America de Nord	392.000	725.200	978.500	1.158.400
— America de Sud	17.900	31.500	51.300	59.700
— Asia	58.800	104.800	227.300	263.900
— Europa*)	249.000	463.900	679.700	855.100
— Oceania	12.400	22.500	32.400	40.800

*) Nu cuprinde U. R. S. S.

Rezultă cu multă claritate legătura potrivit căreia producția și consumul de energie electrică se dublează la zece ani și se învecește la fiecare 33 de ani.

In economia secolului al XX-lea electricificarea producției a devenit o realitate, iar în ultimii 20 de ani ea reprezintă, alături de automatizarea și chimizarea producției, o direcție principală a actualei revoluții științifico-tehnice. În aceste condiții, asigurarea unei baze energetice corespunzătoare necesităților de dezvoltare și perfecționare a economiei naționale constituie o problemă de importanță majoră pe care fiecare țară o soluționează în raport cu sursele pe care le posedă și de posibilitățile de valorificare.

România din timpul regimului burghezo-mosieresc se caracteriza și în domeniul energetic, ca urmare a insuficienței dezvoltări industriale, printr-o accentuată răminere în urmă față de numeroase alte țări, deși dispunea de importante resurse energetice (petrol, cărbune, gaze naturale, resurse hidroenergetice). Baza energetică a țării era formată în principal din cele 600 centrale electrice mici, de nivel scăzut, a căror

¹ Annuaire statistique - 1964, Nations Unies, p. 351.

putere totală instalată se cifra, în 1938, la 501 Mw. Datorită acestei situații, producția de energie electrică pe cap de locuitor era, în același an, doar de 72,4 Kwh anual, în timp ce unele țări industriale din apusul Europei atingeau nivelul de 1.350 Kwh.

În balanța energetică a vechii României, ponderea cea mai însemnată, privind sursele energetice primare, o aveau combustibilii superioiri îndeosebi țăteiul, gazele naturale și cărbunii superiori. Resursele hidroenergetice, de care dispune țara, erau foarte puțin valorificate, în timp ce petrolul și lemnul erau supuse unei exploatari prădălnice. Astfel, după 1938, cînd în domeniul extracției petrolului, cu o producție record de 8,7 milioane tone, România se situa pe locul al patrulea în lume, a urmat o perioadă de accentuat declin (în 1945 doar 3 milioane tone). Se vorbea, în mod insistent, de secătuirea zăcămintelor noastre de petrol.

O astfel de politică, caracterizată prin lipsa de gospodărire și slabă valorificare a resurselor energetice primare, era extrem de avantajoasă pentru capitaliști.

Răminerea în urmă a bazei energetice a vechii României, expresie a insuficientei dezvoltări industriale a țării, explică și faptul că doar un sfert din populația țării beneficia de iluminatul electric al locuințelor.

Elaborînd politica economică, științific fundamentată, de creare și dezvoltare a bazei tehnico-materiale a socialismului pe baza industrializării socialiste, P.C.R. a dat o atenție deosebită dezvoltării bazei energetice și electrificării țării, ca o condiție tehnică principală a creării economiei sociale. „Trebuie — scria Lenin în 1920 — să avem o bază tehnică nouă pentru noua construcție economică. Această bază tehnică nouă este electrificarea. Pe această bază va trebui să construim totul”⁴.

Linia generală a politicii partidului în domeniul energeticii, schițată la Conferința Națională a P.C.R. în octombrie 1945, pe baza condițiilor concret-istorice și necesităților legate de industrializarea țării noastre, la nivel tehnic ridicat, s-a cristalizat ulterior ca sistem de politică energetică o dată cu adoptarea planului de electrificare 1951—1960.

În concepția științifică a P.C.R., dezvoltarea bazei energetice și electrificarea țării cuprinde un plan de probleme perfect corelate, în legătură cu sărurile unei economii sociale la nivelul tehnicii mondiale, cum sint: creșterea de energie primară pentru asigurarea cerințelor crescînd de energie din surse interne, înzestrarea electroenergetică crescîndă a muncii ca direcție principală a introducerii progresului tehnic în economie, valorificarea rațională a surselor energetice ale țării și îndeosebi a potentialului hidroenergetic, extin-

⁴ V. I. Lenin, Opere, vol. 30, p. 326.

derea termoficării industriale și urbane, electrificarea rurală, dezvoltarea armonioasă a tuturor regiunilor țării, ridicarea gradului de civilizație și cultură a întregului popor prin folosirea mai intensă a energiei electrice etc.

In cei 16 ani de înfăptuire a politicii energetice a P.C.R., pe baza fondurilor alocate, reprezentind aproximativ 42% din totalul investițiilor industriale, a fost creată o bază energetică, calitativ diferită comparativ cu cea a vechii României.

In toate etapele construcției socialiste s-a asigurat o strînsă corelare între dezvoltarea producției de energie cerută de necesitățile industrializării țării și largirea resurselor energetice. Astfel, pe baza prospectiunilor efectuate care au dus la descoperirea unor noi zăcăminte petrolifere, cit și a aplicării unor metode tehnice noi și originale de forare, extracția de țiței s-a ridicat în perioada 1950—1965 de la 5,047 milioane tone la 12,571 milioane tone⁵. În producția de cărbuni și de gaze naturale, importante surse primare de energie, performanțele obținute în anii construcției socialiste sunt următoarele:⁶

	1938	1950	1957	1960	1965
— Cărbune (huilă și lignit) (în mii tone)	2.826	3.893	6.104	8.163	12.095
— Gaze naturale, efectiv captat și utilizat ca materie primă sau combustibil (milioane m ³)	2.026	3.243	6.169	10.142	17.281

Menționăm că la extracția de gaze ne situăm pe locul al patrulea în lume, după S.U.A., U.R.S.S. și Canada.

In urma acestor performanțe obținute în producția purtătorilor primari de energie, baza energetică a țării s-a dezvoltat nu numai cantitativ, ci și calitativ, în concordanță cu tendințele progresului tehnic manifestate pe plan mondial. In ceea ce privește consumul purtătorilor primari de energie se constată sporirea cantității acestora pentru producerea de energie electrică și termică. Astfel, pe baza alocării unor masive investiții, reprezentind 12.3% din totalul investițiilor industriale, puterea instalată ca și producția de energie electrică și termică au înregistrat următoarea evoluție în perioada 1950—1965:

⁵ Anuarul statistic al R. S. România, 1966, p. 173.

⁶ Ibidem, p. 172, 173.

Dinamica puterii instalate și a producției de energie electrică și termică⁷

	1938	1950	1955	1960	1964	1965 ⁸
Puterea instalată (în mii Kw)	501	740	1 220	1 779	2 866	3 258
— în %	100	148	244	355	572	650
Producția de energie electrică (în milioane Kwh)	1 130	2 113	4 340	7 650	13 851	17 215
— în %	100	187	384	678	1 226	1 523
Pe locuitori (în Kwh anual)	72,4	129,5	250,5	415,7	731,8	904,8

Din acest tabel, referindu-ne la puterea instalată, cifrată în medie pe an la circa 100 Mw în perioada planului decenal de electrificare 1951—1960 și de 300 Mw în perioada planului de șase ani 1959—1965, rezultă accelerarea ritmului de dezvoltare a industriei electrice și termice. În ceea ce privește creșterea producției de energie electrică, față de dublarea acestei producții la fiecare zece ani pe plan mondial, în țara noastră, începând din 1950, producția de energie electrică s-a dublat la fiecare 5 ani.

Totodată, ținind seama de importanța primordială a energiei electrice pentru industrializarea țării, ritmul mediu anual al industriei energetice a devansat în permanență ritmul mediu anual de creștere a producției industriale. Astfel, în anii planului economic de șase ani (1959—1965), acest ritm mediu anual a fost de 20,2% față de 14,5%, cît a înregistrat dezvoltarea întregii producții industriale.

Ca urmare a succeselor obținute în dezvoltarea bazei energetice, țara noastră a atins în anii șesenalului, sub raportul producției de energie, media mondială pe cap de locuitor. Pe ramuri de activitate, energia electrică a devenit sursa energetică principală folosită în industrie (în 1964 circa 62,2% din consumul total de energie electrică⁹, ceea ce a contribuit la creșterea însemnată a productivității muncii în această ramură. Totodată se manifestă o creștere a consumului de energie electrică în agricultură, transporturi și telecomunicații, utilizări casnice (în 1965 circa 8,3% din consumul total).

Succesele obținute de țara noastră, ca și cele ale tuturor țărilor socialiste, în domeniul producției de energie electrică, au contribuit la schimbarea substanțială a ponderii sistemului mondial socialist pe plan mondial în această ramură. Astfel, pe teritorii comparabile, ponderația țărilor socialiste în producția mondială de energie electrică a crescut de la 7,8% cît reprezenta în 1938, la 21,2% în 1963¹⁰.

⁷ Anuarul statistic R.S. România, 1966, p. 194—195.

⁸ Ibidem, 1966, p. 173.

⁹ Anuarul statistic, R.S. România, 1966, p. 197.

¹⁰ Anuarul statistic, R.S. România, 1965, p. 588.

Directivele Congresului al IX-lea al P.C.R., cu privire la valorificarea surselor energetice și electrificarea țării în perioada 1966—1975, marchează o nouă etapă în dezvoltarea bazei energetice a țării noastre. Dezvoltarea bazei energetice și în principal a producției de energie electrică este o necesitate obiectivă, în dependență directă de sarcinile trasate de partid privind continuarea neabătută a industrializării socialiste a țării — obiectiv central al politicii economice în actuala etapă de desăvîrșire a construcției sociale.

Cu toate succesele strălucite obținute în dezvoltarea industrială a patriei, care au schimbat profilul economic al țării, locul și rolul ei în economia mondială, totuși sub raportul unor indicatori economici principali, cum este producția și consumul de energie electrică pe cap de locuitor etc., România se află încă în urmă față de nivelul țărilor dezvoltate. Astfel, în 1963, situația țării noastre sub raportul producției de energie electrică față de media mondială și de producția altor țări era următoarea :

Producția de energie electrică pe cap de locuitor în 1963 (in Kwh) ¹¹

R.D.G.	— 2766	R.S. Cehoslovacia	— 2140	Suedia	— 5320
Italia	— 1360	U.R.S.S.	— 1833	Norvegia	— 10950
Polonia	— 1204	Ungaria	— 958	S.U.A.	— 5320
România	— 621	R.F.G.	— 2658	Bulgaria	— 889
		Franța	— 1844	Grecia	— 368
				Turcia	— 127

¹ (în uzinele pentru consum public)

² circa 96% din producția totală.

Răminerea în urmă sub raportul acestui principal etalon al potențialului economic industrial este evidentă. Totodată menționăm că deși sub raportul gradului de inzestrare a energiei electrice pe muncitor industrial țara noastră a obținut performanțe însemnante în anii construcției sociale (de la 2.300 Kwh pe an și muncitor industrial în 1950 la aproape 8.300 Kwh în 1965 ¹²), totuși comparativ cu unele țări membre ale C.A.E.R., cit și cu alte țări vest-europene, avem încă un consum inferior de energie electrică pe muncitor industrial. Astfel, în 1963, situația era următoarea :

Consum de energie electrică pe muncitor industrial (in Kwh) în 1963 ¹³

U.R.S.S.	— 13.400	Polonia	— 11.600	Franța	— 15.000
R.D.G.	— 17.400	România	— 6.152	Anglia	— 10.500
Cehoslovacia	— 12.100	R.F.G.	— 15.000		

¹¹ *Statistisches Jahrbuch der D.D.R.*, 1965.

¹² Congresul al IX-lea al P.C.R., p. 790.

¹³ «La vie internationale», nr. 9 (57), 1965, p. 29 (La communauté socialiste et progrès scientifique et technique).

Intensificarea eforturilor pentru dezvoltarea bazei energetice și a electrificării țării reprezintă condiția tehnică fundamentală pentru realizarea indicatorilor planului cincinal 1966—1970, pentru a ne situa într-o perioadă cit mai scurtă la nivelul țărilor dezvoltate din punct de vedere industrial.

Dezvoltarea bazei energetice este totodată o necesitate obiectivă impusă de importanțele procese calitative care au loc în economie ca urmare a desfășurării pe plan mondial a revoluției științifice-tehnice contemporane. Astfel, extinderea mecanizării și automatizării produselor, electronică, radiotehnică, extinderea proceselor electrochimice, a metodelor electrotermice, acțiunărilor electrice etc. necesită importante cantități de energie electrică. Totodată, crearea unor noi ramuri industriale, cum este producția de aluminiu este indisolubil legată de folosirea energiei electrice. În acest sens menționăm că numai combinatul de aluminiu de la Slatina, care va intra în funcțiune pînă în 1970, va consuma anual aproximativ 1 miliard Kwh, adică o cantitate de energie electrică cit cea produsă în 1938 în România.

Cantități immense de energie electrică sunt cerute de necesitățile modernizării transporturilor, de dezvoltarea agriculturii în special a ramurii zootehnice, de condițiile de confort și civilizație (iluminat public și general, utilizări casnice etc.), cit și de satisfacerea unor nevoi sociale și culturale ale populației. După cum sublinia tov. Chivu Stoica în raportul prezentat la Congresul al IX-lea al P.C.R., în legătură cu dezvoltarea bazei energetice a țării în perioada 1966—1975, numai pentru funcționarea televizoarelor care vor funcționa în 1970 „va fi necesară o putere instalată în centrale electrice de 200 Mw, ceea ce reprezintă mai mult de un sfert din capacitatea tuturor centralelor electrice existente în România în anul 1938”¹⁴.

Abordînd problemele complexe ale dezvoltării bazei energetice cu clarvizuire, în perspectivă istorică, în concordanță cu necesitățile de dezvoltare și perfecționare a economiei naționale, Directivele Congresului al IX-lea al P.C.R. prevăd ca pînă în 1975 baza energetică a țării să asigure un consum total de 70—75 milioane tone combustibil convențional.

Pe baza unor investiții importante făcute de statul nostru socialist, se prevede intensificarea dezvoltării industriei de energie electrică, puterea instalată ridicîndu-se de la 3.258 Mw, cit reprezenta în 1965, la 7.500 Mw în 1970 și la 13.500 Mw în 1975. Față de 100 Mw în medie anuală putere instalată în primul plan decenal 1951—1960 și de 300 Mw în sesenal, puterea instalată în medie, anuală, va fi de 800 Mw în actualul plan cincinal 1966—1970 și de 1.200 Mw în perioada următoare 1970—1975. În aceste condiții, producția de energie elec-

¹⁴ Congresul al IX-lea al P.C.R., p. 272.

trică va crește la 33—34 miliarde Kwh în 1970 și la 55—60 miliarde Kwh în 1975¹⁵.

Continuitatea politicii energetice a P.C.R. în etapa actuală este ilustrată de faptul că ritmul de creștere a producției de energie electrică de 12,7 — 14%, cit s-a planificat, va devansa ritmul de creștere a producției industriale, stabilit la 11,6%.

O caracteristică principală a dezvoltării bazei energetice a țării în perioada 1966—1975 o constituie reducerea ponderii resurselor energetice superioare (țiței, gaz metan) din balanța energetică a țării și creșterea ponderii altor purtători primari de energie (cărbuni inferiori, energie hidraulică etc.), atrași în circuitul economic. Această politică energetică, clarvăzătoare, care va determina schimbări structurale în balanța energetică a țării, își găsește formularea în Directivele Congresului al IX-lea astfel: „Dezvoltarea într-un ritm mai accentuat a extracției de cărbuni și a amenajărilor hidroenergetice, pentru a continua politica de economisire a rezervelor de țiței și gaze în vederea folosirii pe o perioadă de timp cit mai îndelungată a acestora ca materie primă în industria chimică și pentru utilizări în scopuri tehnologice”¹⁶.

O astfel de orientare în dezvoltarea balanței energetice a țării reflectă tendințele care se manifestă pe plan mondial în legătură cu revoluția științifică-tehnică contemporană, cit și capacitatea partidului de a asigura mobilitatea ramurilor industriale în concordanță cu direcțiile acestei revoluții. Pe plan mondial se manifestă tendință permanentă de înlocuire relativă a cărbunelui, ca sursă energetică, prin petrol și gaze naturale în producția mondială de energie, cit și tendință de echilibrare a balanței energetice cu noi surse și anume hidroenergia și energia nucleară.

Evoluția ponderii purtătorilor primari de energie, calculat în combustibil convențional¹⁷
(în % față de total)

	1913	1920	1929	1937	1949	1950	1965*
— Cărbune	89,8	83,5	76,3	70,2	59,3	53,0	42,5
— Petrol	5,6	11,6	14,1	17,8	24,2	24,9	34,7
— Gaze naturale	1,8	2,7	4,2	5,7	9,4	10,0	14,0
— Energie hidraulică	2,8	2,2	5,4	6,3	7,1	6,2	3,8
— Energie nucleară	—	—	—	—	—	—	0,3

* Numai pentru țările capitaliste

¹⁵ Congresul al IX-lea al P.C.R., p. 276.

¹⁶ Idem, p. 792.

¹⁷ Sursa: Pentru anii 1913 și 1920 după Records and statistics, september 24, 1948, p. 283. Pentru anii următori, Buletinul statistic lunar O.N.U., febr. 1952, iar pentru 1965, Petroleum Press Service, 1952.

Trebuie de menționat că unele tendințe privind structura balanței energetice mondiale sunt influențate în țările capitaliste și de fenomenele de concurență între diferite surse de energie, cu privire la prețul de livrare a unei unități energetice de producție diferită. Datorită acestui fapt, P.C.R. pornește în primul rînd în dezvoltarea balanței energetice a țării, în schimbarea structurii și a echilibrării ei, nu numai de la tendințele manifestate pe plan mondial, ci în primul rînd de la bogățiile naturale ale țării pe care caută să le valorifice la nivel superior și pentru folosirea lor rațională în perspectivă. În 1965, în balanță energetică a țării, ponderea cea mai însemnată a purtătorilor primari de energie o aveau gazele naturale (44%), în al doilea rînd petrolul cu o pondere de 38%, în timp ce cărbunii împreună cu energia hidraulică produsă reprezentau doar 11%. Din producția totală de energie electrică, de 17,215 miliarde Kwh în același an, cea mai mare parte și anume 16,210 miliarde Kwh, deci 94% era produsă în termocentrale și numai 1,005 miliarde Kwh, deci 6% de proveniență hidraulică. Datorită acestui fapt, politica partidului și a statului nostru socialist în domeniul energetic este în primul rînd o politică de eliberare treptată a petrolului și gazu-lui metan ca surse energetice în vederea valorificării lor superioare, cu eficiență economică crescută, ca materie primă pentru industria petro-chimică, iar în al doilea rînd o politică de valorificare a altor surse energetice pentru echilibrarea balanței energetice. În concordanță cu această orientare, care corespunde celor mai înaintate cerințe ale progresului tehnic mondial, în cursul planului 1966—1975 se vor aloca fonduri însemnante pentru noi prospectări geologice și pentru intensificarea exploatarii marilor bazine carbonifere prospectate care cuprind aproape 85% din rezervele industriale de lignit ale țării, cum este de pildă Oltenia. Producția de cărbuni se va cifra în 1970 la aproximativ 20—22 milioane tone și la 35—40 milioane tone în 1975¹⁸.

Intrucât exploatarea lignitului ca sursă energetică este mai avan-tajoasă din punct de vedere economic la locul extracției, date fiind valoarea calorică mică, în această regiune vor fi amplasate trei mari centrale termoelectrice, fiecare a cîte 1.000 Mw, ceea ce va reprezenta un aport substanțial al combustibililor inferiori în balanță energetică.

Pe linia echilibrării balanței electro-energetice a țării, Directi-vele Congresului al IX-lea al P.C.R. pun un accent deosebit în etapa actuală pe acțiunea de valorificare a potențialului hidroenergetic, care totalizează circa 24 miliarde Kwh producție anuală. Folosirea resur-selor hidroenergetice se intensifică pe plan mondial datorită necesită-tilor crescînde de energie electrică, deși în mod inegal. De pildă, în 1955, pe ansamblul lumii capitaliste dintr-un potențial hidroenergetic de 473,2 miliarde Kwh erau folosite doar 86,7 md. Kwh, din care 6,9 md. Kwh în țările capitaliste slab dezvoltate.

¹⁸ Directivele Congresului al IX-lea al P.C.R., p. 54.

Valorificarea potențialului hidroenergetic amenajabil al țării noastre a avut loc în mod treptat, pe măsura amenajării cursurilor de apă și a posibilităților de investiții, care sunt mai mari comparativ cu construirea de termocentrale. Valorificarea acestor surse este totuși mai avantajoasă privind prețul de cost al unui Kwh de energie hidroelectrică, de circa trei ori mai mic comparativ cu cel produs într-o termocentrală. Totodată, trebuie avut în vedere posibilitatea de funcționare a hidrocentralelor cu randamente ridicate la variații mari și rapide de sarcină, precum și siguranța în exploatare. Datorită acestor avantaje și a posibilităților mari de investiții pe care le oferă în prezent potențialul economic industrial al țării, în următorii 10 ani puterea instalată în hidrocentrale va fi de șase ori mai mare decât cea actuală, adică de 2.860 Mw ceea ce va permite în 1975 o producție de energie hidraulică de circa 10 miliarde Kwh. Printre mariile obiective care vor fi puse în funcțiune, menționăm hidrocentrala „Gh. Gheorghiu-Dej,” de pe Arges, hidrocentrala de la Porțile de Fier, construită în colaborare cu R.S.F. Jugoslavia, cea de la Islaz în colaborare cu R.S. Bulgaria, și altele pe râurile Lotru, Siret, Olt etc.

Pentru a evidenția justitatea acestei politici în domeniul energeticii, menționăm că sporirea producției de energie hidroelectrică va permite economisirea anuală, la nivelul anului 1975, a peste 3,5 miliarde metri cubi gaze naturale și deci valorificarea lor superioară în industria petrochimică. Totodată, amenajările hidroenergetice care se vor face, vor permite rezolvarea altor probleme economice importante cum sunt: irigații de noi terenuri agricole, alimentarea cu apă potabilă a orașelor și cu apă industrială a marilor unități industriale, dezvoltarea pisciculturii, imbu�ătățirea navigației etc.

O trăsătură caracteristică etapei actuale de dezvoltare a bazei noastre energetice o constituie valorificarea resurselor de uraniu, ceea ce reflectă capacitatea României socialiste de a asigura mobilitatea industriei energetice în concordanță cu tendințele actualei revoluții științifice-tehnice. Pe plan mondial, mai ales în țările capitaliste dezvoltate, echilibrarea balanței energetice este o problemă foarte acută determinată atât de creșterea vertiginosă a consumului de energie, cât și din cauza perspectivelor de epuizare a principalelor rezerve de combustibil organic (după date estimative în următoarele două secole). În aceste condițuni, după nenumăratele cercetări și încercări, energia nucleară — epocală cucerire a științei și tehnicii moderne — a început să fie cuprinsă în balanță energetică mondială. După ce în 1942, marele fizician Enrico Fermi a construit primul reactor nuclear, fenomenul fiziunii nucleare a devenit, datorită progresului științific și tehnic, un proces industrial care revoluționează tehnica producției. Din punct de vedere economic extractia unui kg de uraniu necesită aceleași cheltuieli ca și pentru extractia unei tone de cărbune, producind însă prin dezaggregare echivalentul termic a 5, 10, 20 și teoretic chiar a 300 tone de cărbune.

Cuprinderea energeticei nucleare în balanța energetică a unor țări dezvoltate ca Anglia, U.R.S.S., Franța etc. confirmă previziunea renumitului chimist englez Soddy de acum cinci decenii, privind posibilitatea valorificării energiei immense încătușate în nucleul atomilor, care spunea că „atunci pulsul lumii va bate cu o putere nouă”. Pe baza realizărilor obținute în acest domeniu, anumite calcule preliminarii prevăd că 3% în 1970, 10% în 1980 și 50% din energia electrică produsă în lume să fie de origine nucleară”¹⁹.

Directivele Congresului al IX-lea al P.C.R. prevăd punerea în funcțiune a două centrale electronucleare, cîte una în cursul fiecărui plan cincinal, însumind o putere instalată de 1.000 Mw. În acest mod „România va intra în rîndurile țărilor care utilizează pe scară largă energia nucleară în scopuri pașnice”²⁰.

Dezvoltarea bazei energetice și adaptarea ei la cerințele și tendințele unei economii moderne va determina modificări structurale în balanța energetică a țării. Astfel, în 1975 aportul cărbunilor, al sursei hidroenergetice și al energiei nucleare va reprezenta 28% față de 11% în 1965, ceea ce va determina scăderea corespunzătoare a ponderii hidrocarburilor ca surse energetice.

O altă direcție importantă a dezvoltării bazei energetice, o constituie termoficarea. Prin producerea combinată, în aceleași instalații, a energiei electrice și termice, se obțin însemnate avantaje economice: reducerea cheltuielilor de investiții, economii de combustibil, reducerea personalului de exploatare etc.

In perioada 1966—1975 se va extinde termoficarea industrială și urbană, astfel că puterea instalată a unităților de termoficare în centrtele termoelectrice să reprezinte o patrime din capacitatea centralelor care se vor pune în funcțiune. Pe această bază, potrivit cifrelor de plan, energia termică ce va fi livrată va fi de 35 milioane gigacalorii în 1970 și de 40—45 milioane gigacalorii în 1975²¹. Această acțiune va permite economii însemnante de combustibil, evaluate la nivelul anului 1975 la circa 3 milioane tone c.c.

Acordind o importanță primordială politicii de folosire rațională a resurselor energetice, P.C.R. promovează linia de dezvoltare a bazei energetice la nivelul tehnicii mondiale. Această politică își găsește expresia în concepția, execuția și exploatarea unităților sistemului energetic pe baza principiilor și soluțiilor tehnico-economice celor mai avansate.

Printre principiile moderne folosite în elaborarea proiectelor de valorificare a potențialului hidroenergetic amenajabil al țării menționăm: principiul concentrării debitelor mai multor riuri învecinate, mai

¹⁹ N. Gheorghiu, *Electrificarea țării*, «Probleme economice», nr. 7/1965, p. 51.

²⁰ Congresul al IX-lea al P.C.R., p. 276.

²¹ Ibidem, p. 793.

mici, într-un singur lac de acumulare și obținerea de căderi mari în uzine de mare putere, de pildă la construcția hidrocentralei „Gheorghiu-Dej” de pe Argeș, la cea de pe Lotru etc. Căderea de apă în centralele electrice amplasate subteran va fi de 120 m la prima și de peste 800 m la cea amplasată subteran pe Lotru. În ce privește soluția tehnică adoptată la prima mare hidrocentrală și anume construirea barajului în arc, folosindu-se condițiile naturale de la cheile Argeșului, având dimensiunile de 28 m lățime la bază și 6 m la coronament, iar înălțimea de 166 m, va situa această amenajare la nivelul celor mai remarcabile construcții de hidrocentrale din lume (al cincilea din Europa, al nouălea din lume). Soluția adoptată necesită un volum relativ mic de beton turnat (480.000 m^3), ceea ce reduce considerabil investiția specifică pe Kw putere instalată.

Un alt principiu adoptat este cel al amenajării în cascadă a râurilor de joasă cădere, prin centrale tipizate, folosit pe rîul Biștrîța, și care va fi aplicat și pe rîul Argeș. Construcția de centrale electrice în aval prezintă mari avantaje tehnico-economice, deoarece permite folosirea de hidroaggregate tipizate construite în țară.

În sfîrșit, aplicarea principiului imbinării amenajării de producție hidraulică cu folosințe complexe care se aplică la marile hidrocentrale în curs de construire, va permite folosirea apei în diverse domenii economice (irigare a peste 100.000 ha, alimentare cu apă potabilă și industrială a orașului București etc.). De mentionat că hidrocentrala de la Porțile de Fier, care prin parametrii ei va fi unul din cele mai mari obiective hidroenergetice din lume, va rezolva prin construcția ei și problema îmbunătățirii navegării comerciale pe Dunăre.

O altă caracteristică importantă a dezvoltării bazei energetice a țării în perioada 1966—1975 o constituie concentrarea producției de energie electrică în centrale puternice, înzestrate cu cel mai modern utilaj, ceea ce asigură o eficacitate sporită atât a investițiilor cit și a întregii activități economice. Astfel, comparativ cu anul 1950, cind centrala termoelectrică Grozăvești cu o putere instalată de 89 Mw era cea mai mare unitate energetică a țării, gradul de concentrare a producției electrice a crescut la 120 Mw în 1952 (C.E.T. Doicești), la 200 Mw în 1963 (C.E.T. Brazi), la 300 Mw în 1964 (C.E.T. Paroșeni și Luduș). În perioada 1966—1975 marile obiective electroenergetice vor avea puteri instalate de 1.000 Mw (C.E.T. Craiova s.a.), și chiar de 2.000 Mw (Hidrocentrala de la Porțile de Fier, care va produce anual peste 10 miliarde Kwh, jumătate revenind țării noastre).

Concomitent cu creșterea gradului de concentrare a producției va crește și capacitatea unitară a agregatelor. Astfel, comparativ cu 1952 cind la centrala termoelectrică Doicești au fost instalate grupuri de cîte 20 Mw, în anii sesenalului s-au montat grupuri de 100, 150 și chiar 200 Mw fiecare, de pildă la C.E.T. Luduș. În perioada 1966—1975, vor fi instalate grupuri cu puteri unitare mai mari de peste 300 Mw,

iar la hidrocentrala de la Porțile de Fier vor fi instalate grupuri turbo-generator, de tipul Kaplan, care sănt în prezent cele mai puternice turbine din lume (170 Mw). Trebuie de remarcat că trei din cele șase turbine care se vor instala la centrala care va flanca barajul pe partea românească, vor fi produse de către industria noastră constructoare de mașini.

Cresterea puterii instalate, ca și a capacitatei unitare a agregatorilor, asigură o eficiență economică ridicată. Astfel, prin instalarea grupurilor de putere unitare mari, investiția specifică a scăzut la centralele termoelectrice de la 39.000 de lei pe un kw, instalat, în perioada 1951—1960, la 2.200 pe un kw instalat în perioada 1961—1965, iar la centralele electrice de termoficare de la 6.400 lei la 3.900 lei pe un kw²². Totodată s-a redus considerabil consumul specific de combustibil convențional, precum și indicile personalului de exploatare. În direcția scăderii consumurilor specifice de combustibil acționează și introducerea instalațiilor moderne, cum sănt cazanele cu parametri aburului foarte ridicăți care ating 140 atmosfere și 570°C. Astfel, prin montarea unor asemenea instalații moderne la termocentralele în curs de construire (Craiova etc.) consumul specific de combustibil convențional se va reduce la 264 grame/kwh, prin care se va obține economisirea a sute de mii de tone c.c. În prezent, în laboratoarele de cercetări științifice din țară ale Institutului de energetică se experimentează cu succes metoda autocarburării (descompunerea gazului metan prin încălzire și formarea de mici particule de carbon cu calități ridicate sporite) în scopul îmbunătățirii arderii combustibililor gazoși.

Introducerea progresului tehnic în dezvoltarea bazei energetice se realizează tot mai mult prin extinderea automatizării, prin echiparea grupurilor cu instalații moderne de reglare automată, telecomandă, protecție și blocare. În planul de 10 ani de electrificare a țării se prevede, la unele centrale, automatizarea completă la toate operațiile de pornire și funcționare. Astfel, la hidrocentrala de la Porțile de Fier, metodele de reglare automată a turajiei agregatelor hidroelectrice, ca și cele ale reglării tensiunii care se vor introduce, vor constitui cele mai moderne soluții tehnico-științifice de pe plan mondial, unele din ele fiind originale.

Orientarea fermă a politiciei economice a P.C.R. de dezvoltare a bazei energetice a țării la nivelul tehnicii mondiale se constată și cu privire la exploatarea sistemului energetic național, creat în anii construcției socialiste, prin care se asigură vehicularea *energiei electrice* de la centrele producătoare la locurile de consum. Problema optimizării funcționării sistemului energetic este o problemă de importanță majoră determinată de o serie de factori specifici producției de ener-

²² Bujor Almășan, *Baza energetică a României în viitorul deceniu*, „Luptă de clasă”, nr. 7/1965, p. 10.

gie electrică cum sint: coincidența în timp a producției și consumului deoarece energia electrică nu se poate depozita, variația regimului apelor după anotimpuri, a cererilor de consum care variază chiar de la oră la oră, precum și de faptul că pierderile în rețele sunt încă mari (în 1965 circa 11,6% din întregul consum de energie)²³.

În scopul asigurării cu energie electrică de bună calitate privind tensiunea, frecvența și continuitatea, Directivele Congresului al IX-lea al P.C.R. prevăd modernizarea sistemului energetic național pe baza construirii de linii electrice de foarte înaltă tensiune, de 220—400 kw (circa 2.800—3.000 kw), cit și prin perfectionarea conductorii centralizate, prin dispucer național la nivel tehnic mondial.

Dezvoltarea bazei energetice a țării, care va necesita un volum sporit de investiții, de 130 miliarde lei în perioada 1966—1975, va contribui la dezvoltarea potențialului economic industrial al României socialiste, la nivelul țărilor înaintate. Astfel, în 1970, cu o producție pe cap de locuitor de circa 1.700 kwh anual, ne vom apropiia de nivelul actual al U.R.S.S. și al Franței, iar în 1975, cu aproximativ 2.850 kwh producție pe cap de locuitor, vom intrece nivelul actual al R.F.G. și R.D.G. Pe această bază va crește înzestrarea electroenergetică pe munitor industrial, factor esențial al creșterii productivității muncii. Totodată se va realiza una din cele mai importante probleme ale politicii partidului, încheierea electricificării întregii țări încă în 1972—1973, împărtindu-se previziunea făcută în 1945, la Conferința Națională a P.C.R., că pe baza electricificării se va „introduce lumina și forța electrică pînă în cel mai îndepărtat cătun al țării”²⁴. Energia electrică va fi folosită în toate ramurile economiei și se vor satisface într-o măsură tot mai mare necesitățile de consum ale populației, ridicîndu-se pe această bază gradul de civilizație și cultură al tuturor oamenilor muncii din țara noastră.

Sarcinile trasate de Congresul al IX-lea al P.C.R. cu privire la valorificarea surselor energetice și electricificarea țării reprezintă un program realist, științific, a cărui realizare impune mobilizarea tuturor forțelor, inclusiv ale cercetătorilor științifici, în scopul dezvoltării bazei energetice la nivelul cerințelor desăvîrșirii construcției socialistului în patria noastră.

²³ Anuarul statistic al R.S. România, 1966, p. 197.

²⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări, 1956, ed. IV, p. 71.

**РАЗВИТИЕ ОСНОВ ЭНЕРГЕТИКИ В НАШЕЙ СТРАНЕ НА УРОВНÉ
МИРОВОЙ ТЕХНИКИ В ПЕРИОД 1966—1970 гг.**

Краткое содержание

Исходя из предпосылки о том что в наше время производство и потребление энергии, в особенности электрической является основным показателем экономического развития и основным техническим условием для современного народного хозяйства, автор анализирует перспективы экономической политики РКП и достигнутые результаты в процессе развития основ энергетики в нашей стране.

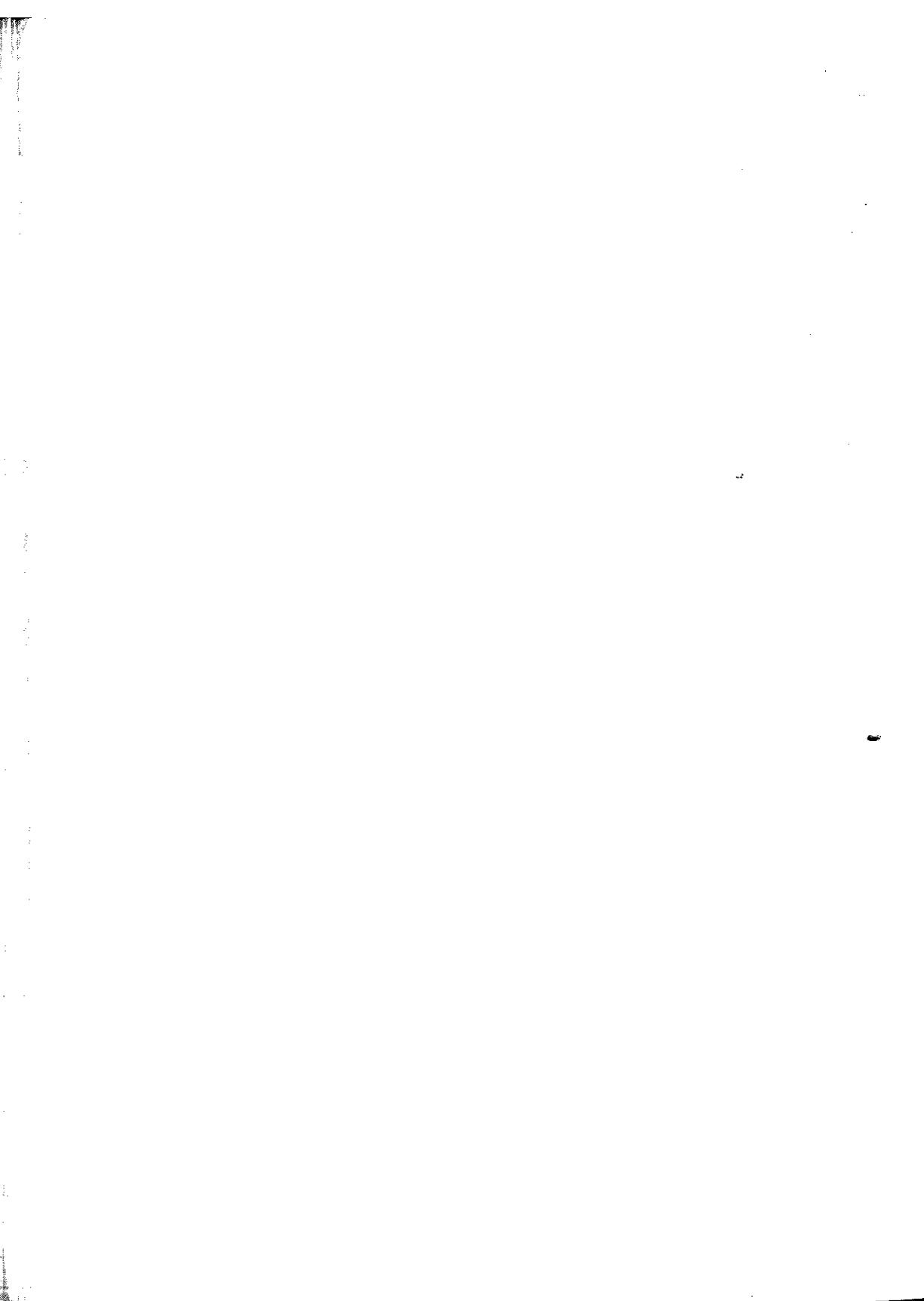
Анализирует количественные и качественные структурные изменения, которые будет иметь место в десятилетнем плане развития энергетики Румынии(1966—1976 гг.), учитывая существующие энергетические ресурсы и их усвоение в соответствии с основными тенденциями развития мировой энергетики.

**LE DÉVELOPPEMENT DE LA BASE ÉNERGÉTIQUE DE NOTRE PAYS ENTRE
1966—1970 AU NIVEAU DE LA TECHNIQUE MONDIALE**

Résumé

La production et la consommation de l'énergie (notamment de l'énergie électrique par habitant) représente, à notre époque, un des plus importants indicateurs du développement économique, une condition technique fondamentale en vue de créer une économie moderne.

L'article analyse les objectifs de la politique économique du Parti Communiste Roumain et les mesures élaborées par le IX-ème Congrès du Parti Communiste Roumain concernant le développement de la base énergétique de notre pays, au cours de la période 1966—1975. On y analyse également les changements structurels quantitatifs et qualitatifs qui se produiront dans la balance énergétique de la Roumanie en concordance avec les principales tendances de la technique mondiale.

FABRICA DE HIRTIE ȘI CELULOZA LETEA — BACAU
DE-A LUNGUL A OPT DECENTII DE ACTIVITATE ECONOMICA

DE

C. BOTEZ și I. SAIZU

Hirtia a jucat și continuă să joace un rol din ce în ce mai important în societate, în toate domeniile unde omul activează. Calitatea ei de a răspândi știință și cultură, de a satisface diverse necesități în industrie și comerț, în finanțe și transporturi, în genere în întreaga economie, a înlesnit, încă de timpuriu, dezvoltarea producției de acest gen.

Industria hirtiei are vechi tradiții în România¹, cunoscute încă din stadiul producției manufacturiere feudale². Începuturile producției de hirtie în țara noastră sunt cu mult mai timpurii față de producția similară a unor state din jur sau mai îndepărtate (Olanda, Danemarca, Suedia, Rusia etc.)³. Dezvoltarea capitalismului a atras după sine și largirea activității manufacturilor de hirtie, iar mai apoi a ușurat procesul de înființare a cîtorva fabrici în această ramură. O piedică însemnată în calea trecerii la producția mașinistă a hirtiei, pe baza utilizării lemnului a constituit-o, după 1875, convențiile încheiate cu Austro-Ungaria și mai tîrziu cu Germania. În baza acestor convenții produsele austro-ungare și germane au invadat țara, nimicind prin

¹ George Ionitiu și Nicolae Costache, *Industria hirtiei în România*, Buc., 1934, p. 19 și urm.; Cr. Simionescu, Cîteva date în legătură cu primele fabrici de hirtie din țara noastră, în «Industria lemnului, celulozei și hirtiei», nr. 11/1954, p. 421; Valerian Popovici, *Incepurile industriei de hirtie în Moldova*, în «An. șt. ale Univ. Iași», (s.n.), șt. soc., fasc. 1—2/1955, p. 87—108; N. N. Constantinescu, *Revoluția industrială în România*, în volumul *Revoluția industrială*, Editura politică, Buc., 1963, p. 230—232; Aurel Dîmbociu, *De la piatră la hirtie*, Editura științifică, 1964, p. 301—334.

² Olga Constantinescu și N. N. Constantinescu, *Cu privire la problema revoluției industriale în România*, Editura științifică, Buc., 1957, p. 97.

³ Citat după valorosul articol despre *Istoria științei și tehnicii românești* a lui D. Todiriciu, din „Contemporanul”, Buc., nr. 45 (1995), din 5 noiembrie 1965.

concurență orice inițiativă autohtonă. Ca urmare, pînă în 1881, diferite încercări făcute de statul român de a stimula crearea unor fabrici de hîrtie s-au soldat cu eșecuri. Încă din 1870, de pildă, guvernul proiectase să acorde autorizația de a se înființa o fabrică de hîrtie și dreptul de a furniza cu acest produs autoritățile și instituțiile publice, aceluia care în urma unei licitații va oferi prețurile cele mai avantajoase. După oferta inginerului ceh Hector I. Lahouse din octombrie 1872 și din decembrie același an a lui Socec, la 6 martie 1875 a fost aprobat proiectul de lege, care însă nu s-a aplicat. Puțin mai tîrziu, la 11 decembrie 1878, Ion C. Brătianu, prim ministrul, pregătește o lege mai „favorabilă”. El inițiază, totodată înființarea unei societăți de acțiuni în fruntea căreia a fost numit C. Porumbaru, devotat în acea vreme primului ministrului.

La propunerea societății, guvernul a prezentat în parlament un proiect pentru înființarea unei fabrici de hîrtie în România. Legea a fost votată de Adunarea Deputaților în ședință din 13 februarie 1880 și promulgată la 17 ianuarie 1881. În temeiul noii legi guvernul a fost autorizat să concesioneze vreme de 12 ani aprovizionarea hîrtiei de scris și de tipar necesară serviciilor publice „Primei societăți române pentru fabricare hîrtiei”. Concomitent, guvernul era autorizat să cedeze gratuit 10 ha de teren pentru fabrică, iar cu o indemnizație „convenabilă” terenul pentru canalele de aducție a apei curate și de epurare a celor reziduale, precum și scutiri de orice fel de impozite directe. Așa s-a semnat actul de naștere a fabricii Letea, care n-a putut intra efectiv în funcțiune decât în 1885⁴. S-a creat astfel o societate pe acțiuni, în care regele Carol I, interesat să obțină beneficii în cadrul unităților industriale nou create, s-a inscris în capul listei de acționari. În același timp, Ion C. Brătianu a reținut, cu asentimentul regelui, din diurnele senatorilor și deputaților prețul a cîte o acțiune de 5000 lei. Construcția ei a început la 12 iulie 1882⁵, pe malul Bistriței, în comuna Letea Nouă, la 3 km sud de Bacău. Pentru a-și completa investițiile, Letea a recurs la împrumuturile de stat, care pînă în 1885, anul intrării în funcțiune, s-au ridicat la 950.000 lei⁶. În afară de aceasta, guvernul a acordat fabricii, în intervalul 1881–1885 alte avantaje: a) Letea timp de 40 de ani primea cîte 150 ha anual din pădurile statului — Vadurile și Tarcău; b) iar din 1884 a fost sporită taxa la exportul de zdrențe. Ambele măsuri favorizau cu precădere pe patroni, deoarece atît cîrpele, cit și lemnul constituau principalele materii prime ale fabricii. Ulterior, prin legea din

⁴ George Ioanitius și Nicolae Costache, op. cit., p. 23.

⁵ Arh. St. Iași, Fond. Regiunea VI Industrială, dos. 1242/1920–1925, f. 42–43; *Fabrica de hîrtie Letea, 1885–1935*, s.l., 1935, p. 16.

⁶ George Ioanitius și Nicolae Costache, op. cit., p. 27.

1887 pentru incurajarea industriei naționale, fabrica Letea a beneficiat de o serie de noi avantaje, care apoi au fost prelungite⁶.

Trebuie precizate două lucruri în legătură cu înființarea fabricii Letea. În primul rînd, ideea că consumul tot mai mare de hirtie, care făcea rentabilă o industrie de acest gen, ca și necesitatea de a se reține în țară sumele de bani ce ieșeau pentru cumpărarea hirtiei peste hotare, au făcut ca statul să incurajeze inițiativele acelei burghezii care era interesată să-și sporească profiturile prin înființarea unor fabrici de hirtie și celuloză. Prin urmare, nu interesul de a dezvolta un punct de vedere economic județul Bacău și nici necesitatea de a contribui la dezvoltarea culturii i-a îndemnat pe industriali să înființeze societatea Letea, ci dorința de cîștig. În al doilea rînd, Letea s-a născut din cooperarea numai a capitalului românesc, deoarece în acea perioadă majoritatea burgheziei industriale a țării era încadrată în „mișcarea economică” de dezvoltare a unei industrie naționale (burghezia se săturase de convențiile încheiate de statul român cu Austro-Ungaria și Germania, convenții care au desfînțat industria națională și au ruinat pe micii meseriași). Un rol important în cadrul acestei „mișcări” l-a avut Congresul economic, înăuntru la Iași între 6—8 ianuarie 1884⁸. C. Porumbaru, coproprietar la fabrica Letea, a fost ales atunci președintele comitetului central al Congresului. Din inițiativa lui, în ultima zi a lucrărilor, cei mai mulți membri au fost invitați să viziteze fabrica Letea, aflată în stadiul construcției⁹.

Letea a inceput să funcționeze în 1885 cu o mașină de fabricat hirtie de 192 cm lățime, producind hirtie de scris, de tipar și ambalaj. Forța ei motrice, produsă de Bistrița, însuma în acel an 450 H.P. În primul an fabrica a produs 451,3 tone hirtie, care a fost cumpărată aproape în întregime de stat, în scopul incurajării producției ei. În august 1887 un incendiu intrerupe activitatea economică a fabricii pe o durată de 2 ani. Reconstrucția ei se termină abia în iunie 1889, după investirea unui capital de 2.405.691 lei, obținuți prin împrumut de la stat¹⁰. Din cauza situației financiare precare, mai cu seamă a numeroaselor datorii, fabrica, în octombrie 1890, își inchide porțile, concediind pe muncitori. Prin această măsură acționarii și-au putut salva investițiile făcute la Letea. După această dată, fabrica este arendată mai întîi fraților E. și A. Mirea pe 3 ani, iar în mai 1892 lui

⁶ Dezbaterile adunării deputaților, ședință din 21.III.1903, nr. 54 din 6 noiembrie 1903, p. 1044—1046; ședință din 22.III.1905, nr. 30 din 10 aprilie 1905, p. 318—320.

⁷ P. S. Aurelian, *Politica noastră comercială față cu convențiile de comerț*, Buc., 1885, p. 17, 31; C. I. Băicoianu, *Cîteva cuvinte asupra politiciei noastre vamale și comerciale de la 1875 pînă în prezent*, Buc., 1902, p. 7, 10.

⁸ Vezi C. Botez și I. Saizu, *Problemele dezvoltării economice a României în dezbaterea Congresului Economic de la Iași, din 1884*, în «Analele șt. ale Univ. Iași», seria nouă, Istorie, tom. XI, anul 1965, p. 135—144.

⁹ „Românul”, Buc., 9—10 ianuarie 1884, p. 1; 11 ianuarie 1884, p. 1.

¹⁰ George Ioanitius și Nicolae Costache, op. cit., p. 27.

I. N. Ionescu, comerciant. După scurt timp acesta cedează contractul S. A. Bistrița, formată din foștii acționari ai Letei. Societatea Bistrița execută reparațiile necesare, reușind să redea fabrica exploatarii la 1 septembrie 1892. În acel an ea n-a putut produce decit 131 tone de hirtie, pe care a vîndut-o în întregime statului. La data expirării contractului, 31 martie 1897, acționarii de la Letea se hotărăsc să exploateze singuri fabrica. În acest scop măresc capitalul, și investițiile, care în 1900 ating 3.363.000 lei¹¹.

În anul 1900 fabrica este înzestrată cu noi instalații: mașina a II-a de produs hirtie, de 195 cm lățime, cu o capacitate de 2—6.000 kg hirtie fină, velină și ministerială în 24 ore și mașina a III-a cu sită rotundă de 100 cm lățime, specială pentru fabricat hirtie din cirpe, hirtie cu filigrane, avînd o producție de 2—400 kg în 24 ore, 2 turbine de apă de 200 HP fiecare, un cazan de abur pentru uscarea hirtiei, un calandru, un cuțit și holendrele de măcinat, necesare mașinilor instalate¹². În urma îmbunătățirilor aduse și a măririi capacitații de producție, între 1884—1900 cantitatea de hirtie și pastă mecanică fabricată a fost:¹³

Anul	Personal	Forță HP	Hirtie tone	Pastă tone	Anul	Personal	Forță HP	Hirtie tone	Pastă tone
1884	38	100	35	—	1893	91	545	607	241
1885	54	545	451,3	175	1894	102	545	781	325
1886	80	545	615,7	210	1895	110	545	841	325
1887	73	545	420	160	1896	125	545	995,7	385
1889	55	545	85	25	1897	120	545	917,5	378
1890	50	545	125	50	1898	133	545	1 013,6	392
1891	55	545	129,4	53	1899	196	750	1 504	401
1892	79	545	131	32	1900	251	750	1 928,6	650

Valorile de mai sus, deși reliefiază, mai cu seamă după 1892 o creștere evidentă a producției de hirtie și de pastă mecanică, includ în sine o scădere a productivității muncii, fapt ce subliniază că patronii au achiziționat în mare lor majoritate utilaje cu productivitate scăzută, iar problema mecanizării unor operațiuni nu interesa conducerea fabricii din cauza costului foarte scăzut al forței de muncă și a capitalului ce trebuia investit.

¹¹ Ibidem, p. 27—28; Arh. St. Iași, Fond. Regiunea VI Industrială, dos. 1242/1920—1925, f. 43—45.

¹² Istoricul dezvoltării tehnice, vol. II, Buc., 1931, p. 248.

¹³ Arh. fabricii Letea Bacău, dos. Simpozion tehnic, 19—20 noiembrie 1965, f. 6, 10.

Încercări ceva mai evidente, și totuși insuficiente în direcția modernizării și înzestrării cu utilaje moderne, au loc după 1900. Cu toate că în România, chimistul Nicolae Teclu, care ducea o susținută activitate științifică, s-a preocupat de tehnologia hîrtiei, desceperind metode deosebite pentru îmbunătățirea calității, rezistenței și grosimii, cu toate că a găsit o cale originală pentru determinarea gradului de înclere a hîrtiei, lucrări tipărite și recunoscute pe plan internațional, totuși, în țara noastră, aceste descoperiri nu au fost aplicate¹⁴.

Pină în 1912, cînd fabrica poseda 3091 HP, din care 1400 HP forță hidraulică, se instalează alte două mașini pentru fabricarea hîrtiei, cu capacitați sporite de producție: mașina nr. IV de 204 cm lățime, cu o producție de 7—15 000 kg în 24 ore; mașina nr. V de 180 cm lățime, cu o capacitate de fabricație de 2—7000 kg în 24 ore. În anul 1903 încep lucrările pentru construirea unei secții de celuloză, care avea ca utilaj de bază două fierbătoare de cîte 90 metri cubi fiecare¹⁵. Secția de celuloză a funcționat fără întrerupere pînă în anul 1915, cînd, din lipsa sulfului necesar preparării soluției de bisulfit de calciu, activitatea ei a fost oprită. În urma deschiderii secției de celuloză și a instalațiilor făcute, Letea și-a sporit capitalul investit, situîndu-se, alături de fabrica de la Bușteni, în fruntea unităților din industria hîrtiei și celulozei. Pe această bază, Letea a cunoscut de timpuriu formele embrionare de apariție a „monopolurilor”, care apoi s-au dezvoltat în raport direct cu conjunctura economică generală.

În primii ani ai secolului nostru, la constituirea înțelegerilor de tip „monopolist” au luat parte doar cîteva întreprinderi, relativ bine fondate din punct de vedere economic. O dată cu creșterea procesului de concentrare și centralizare a capitalului, convențiile de acest tip au devenit mai trainice. În industria hîrtiei există o puternică organizație, cunoscută sub denumirea de *Biroul de vinzare a hîrtiei, înființat încă în 1903*¹⁶. Tot mai intens capitalul bancar, îndeosebi de

¹⁴ Amănunte în acest sens, vezi în lucrarea lui Dinu Moroianu și I. M. Ștefan, *Focul viu (pagini din istoria invențiilor și descoperirilor românești)*, Editura Științifică, 1963, p. 282.

¹⁵ Arh. fabricii Letea Bacău, dos. Simpozion tehnic..., f. 13.

¹⁶ Această organizație îngloba cele patru fabrici de hîrtie existente atunci în țară. Convenția reglementa atât producția, stabilind cote și sortimente pentru fiecare fabrică, cit și prețul de vinzare, ca și modalitatea de desfacere. Înainte cu 2 ani de expirarea acestei convenții a survenit un contract suplimentar, încheiat la 30 martie 1911, între fabricile Letea, Bușteni, Cîmpulung, Piatra Neamă și Scăieni, privind fixarea prețurilor la celuloză, calitatea hîrtiei, termenele de livrare a comenzilor. Articolul 8 din acest contract căuta să consolideze și mai mult caracterul monopolist al organizației, să întărească poziția dominantă a marilor fabrici de hîrtie. Conform acestui articol, fabrica de celuloză Brăila nu putea să înfînteze ea însăși o unitate industrială producătoare de hîrtie și nici să participe la înfîntarea sau exploatarea unei fabrici similare din țară. Nerespectarea prevederilor de la art. 8

I. N. Năcălină
S. A. Cu
execută
1 se
hăr
9

145

Banca Comercială Română și altele pătrunzândă a fabricii Letea, contribuind la consolidația "monopolist" din industria hârtiei, respectiv a hârtiei. La baza creșterii capitalului financiar a cărui V. I. Lenin — concentrarea producției, din care spolurile, contopirea sau îngemănarea băncilor și a

înființarea *Biroului de vinzare a hârtiei* pînă la izbucnirea războiului mondial, la Letea s-au făcut noi instalații care i-au să sporească producția și să obțină noi beneficii. În 1906 s-a dat și a intrat în funcțiune o nouă mașină de produs hârtie, — aceea — de o lățime mai mare, fapt care a înlesnit fabricarea a diferențite formate de hârtie pentru ziare, ca și a hârtiei superioare. În anul declarării primului război mondial s-au efectuat mai multe lucrări pentru întreaga fabrică: instalarea turbinei nr. VII, a cazanului de abur nr. IX, instalarea unei pompe centrifuge, transformarea mașinii nr. I de fabricație, imbunătățirea activității mașinilor nr. II și IV, instalarea defibratorului nr. I, reconstruirea cazanelor nr. I și III, etc., însumind 291.110,44 lei¹⁷.

atragea după sine sancționarea fabricii de celuloză Brăila cu 120.000 lei, sumă obligată să-și plătească „sub titlul de daune” (Arh. St. Bacău, Fond. Letea, dosar din anul 1911, f. 55—58). În 1913, convenția încheiată în 1903 a fost reînnoită, la ea aderind și a cincea fabrică înființată între timp. După primul război mondial, în Sindicatul fabricilor de hârtie au intrat și două fabrici din Transilvania. Sindicatul a funcționat sub forma lui inițială pînă în 1931, cind s-a reorganizat ca societate anonimă cu denumirea de *Oficiul de vinzarea hârtiei produsă în țară*. În 1940 această organizație cuprindea 5 din cele 7 fabrici de hârtie și 2 din cele 8 fabrici de mucava, care funcționau în acel an. Întreprinderile sindicalizate controlau peste 90% din producția ramurii. Dintre fabricile care formau sindicatul hârtiei, cele mai importante erau Bușteni și Letea. Acestea au deținut în permanență mai mult de jumătate din totalul cotelor repartizate. În urma fuzionării cu fabrica din Piatra Neamț, întreprinderea Bușteni a ajuns să dețină locul de frunte în sindicat. Trebuie de precizat că în această organizație s-a dus o luptă inversată pentru cote, fiecare fabrică dorind să obțină cât mai multe procente din totalul producției de hârtie. Lupta s-a dat atât între grupul celor două mari fabrici — Bușteni și Letea — și fabricile mai mici, cât și între Letea și Bușteni. Primul aspect al luptei s-a evidențiat în mod deosebit cu ocazia închiderii fabricilor de la Cimpulung și Scăieni, cind cotele acestora au revenit fabricilor Bușteni și Letea, celelalte neobtinind nimic. Sindicatul fabricilor de hârtie, pentru a-și păstra monopolul asupra acestui produs, au dus o luptă încordată împotriva înființării de noi fabrici în această ramură. Astfel, pentru a distruge prin concurență întreprinderile Carei Mari și Prundul Bîrgăului, chiar de la înființarea lor, sindicatul a creat centre de desfacere în Transilvania, obligind pe depozitarii de hârtie să cumpere numai hârtia produsă de fabricile sindicatului, sub sanctiunea de a nu le mai vinde sorturile de hârtie pe care cele două fabrici noi nu le producea. (*Aspecte ale dezvoltării capitalismului monopolist în România*, E.S.P.L.P., Buc., 1957, p. 30).

¹⁷ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, Editura P.C.R., 1952, p. 222.

¹⁸ Arh. fabricii Letea, Dare de seamă a consiliului de administrație pe anul 1914, București, 1915, p. 5—6.

Ca urmare a creșterii investițiilor și a instalațiilor efectuate producția la fabrica Letea a înregistrat următoarea evoluție pînă la primul război mondial¹⁹:

Anul	Perso-nal	Forță HP	Hirtie tone	Pastă mec. tone	Celu-loză tone	Anul	Perso-nal	Forță HP	Hirtie tone	Pastă mec. tone	Celu-loză tone
1901	337	750	2 591,2	740	—	1908	662	1 555	4 342,8	810	3 288,7
1902	344	1 430	2 258,4	815	—	1909	692	1 555	4 527,6	815	3 403,6
1903	415	1 430	2 563,9	830	—	1910	651	1 555	4 075,2	805	3 305,5
1904	395	1 555	2 384,6	810	1 891,8	1911	719	2 670	4 566,4	810	3 275
1905	416	1 555	2 598,9	820	1 783,2	1912	740	2 670	6 183,5	814	3 796,9
1906	497	1 555	3 106,6	810	1 901,9	1913	739	2 670	6 190,3	800	4 295,8
1907	579	1 555	3 624,2	815	2 467,5	1914	719	3 040	5 823,3	750	4 647,2

Dacă în 1909 se înregistra o creștere continuă, în 1910 producția scade datorită faptului că Letea a trebuit să cedeze o parte din ponderea producției sale repartizată de sindicatul fabricilor de hirtie în favoarea întreprinderii din Piatra Neamț, nou intrată în cartel²⁰. În anul următor însă, deși fabrica Letea a fost nevoită să stea mai multă vreme din cauza ruperii zăgazurilor de pe Bistrița, producția de hirtie a crescut, după cum ne demonstrează cifrele de mai sus. La secția de celuloză, în schimb, aceleași cauze au provocat întreruperea lucrului pe mai mult de o lună și deci și o scădere a producției. În anul 1912, cind a fost elaborată o nouă lege de incurajare a industriei naționale, Letea a realizat o producție cum nici patronii nu sperau. La aceasta a contribuit și faptul că în cadrul cartelului de hirtie, ea a trebuit să substituie pe cât posibil producția fabricilor din Piatra Neamț, care în primăvara anului respectiv a fost distrusă de un incendiu, a celei din Cimpulung, care a trecut la instalarea a încă unei mașini, a societății Bușteni, preocupată de instalarea unor noi utilaje moderne. În aceste condiții, Letea a rămas singura fabrică în cadrul cartelului care a putut funcționa fără întrerupere. După sporirea cererii de hirtie pe piață în 1913 și prima jumătate a anului 1914, fapt care a umflat beneficiile dobândite de acționarii Letei, a urmat micșorarea considerabilă a consumului de hirtie, datorită începerii primului război mondial. Declanșarea războiului a mărit dificultățile de aprovizionare, a îngreuiat mult funcționarea între-

¹⁹ Idem, dos. Simpozion tehnic, 19—20.XI.1965, f. 16, 18, 23; *Fabrica de hirtie Letea, 1885—1935*, s. l., 1935, p. 24.

²⁰ Arh. fabricii Letea, Dare de seamă a consiliului de administrație pe anul 1910, Buc., 1911, p. 3.

la Banca de Credit Român, Banca Comercială Română și altele pătrun-dea în activitatea industrială a fabricii Letea, contribuind la consolida-rea formelor de tip „monopolist” din industria hîrtiei, respectiv a *Biroului de vinzare a hîrtiei*. La baza creșterii capitalului financiar a stat — aşa cum arată V. I. Lenin — concentrarea producției, din care s-au născut monopolurile, contopirea sau îngemănarea băncilor și a industriei¹⁷.

De la înființarea *Biroului de vinzare a hîrtiei* pînă la izbucnirea primului război mondial, la Letea s-au făcut noi instalații care i-au permis să sporească producția și să obțină noi beneficii. În 1906 s-a instalat și a intrat în funcțiune o nouă mașină de produs hîrtie, — a cincea — de o lățime mai mare, fapt care a înlesnit fabricarea a diferențe formate de hîrtie pentru ziare, ca și a hîrtiei superioare. În anul declarării primului război mondial s-au efectuat mai multe lucrări pentru întreaga fabrică: instalarea turbinei nr. VII, a cazanului de abur nr. IX, instalarea unei pompe centrifuge, transformarea mașinii nr. I de fabricație, îmbunătățirea activității mașinilor nr. II și IV, instalarea defibratorului nr. I, reconstruirea cazanelor nr. I și III, etc., însumind 291.110,44 lei¹⁸.

atragea după sine sanctiōnarea fabricii de celuloză Brăila cu 120.000 lei, sumă obligată să plătească „sub titlul de daune” (Arh. St. Bacău, Fond. Letea, dosar din anul 1911, f. 55—58). În 1913, convenția încheiată în 1903 a fost reinnoită, la ea aderind și a cincea fabrică înființată între timp. După primul război mondial, în Sindicatul fabricilor de hîrtie au intrat și două fabrici din Transilvania. Sindicatul a funcționat sub forma lui initială pînă în 1931, cînd s-a reorganizat ca societate anonimă cu denumirea de *Oticiul de vinzarea hîrtiei produsă în Țără*. În 1940 această organizație cuprindea 5 din cele 7 fabrici de hîrtie și 2 din cele 8 fabrici de mucava, care funcționau în acel an. Întreprinderile sindicalizate controlau peste 90% din producția ramurii. Dintre fabricile care formau sindicatul hîrtiei, cele mai importante erau Bușteni și Letea. Acestea au detinut în permanentă mai mult de jumătate din totalul cotelor repartizate. În urma fuziōnării cu fabrica din Piatra Neamț, întreprinderea Bușteni a ajuns să detină locul de frunte în sindicat. Trebuie de precizat că în această organizație s-a dus o luptă inversată pentru cote, fiecare fabrică dorind să obțină cît mai multe procente din totalul producției de hîrtie. Lupta s-a dat atât între grupul celor două mari fabrici — Bușteni și Letea — și fabricile mai mici, cît și între Letea și Bușteni. Primul aspect al luptei s-a evidențiat în mod deosebit cu ocazia închiderii fabricilor de la Cimpulung și Scăieni, cînd cotele acestora au revenit fabricilor Bușteni și Letea, celealte neobținind nimic. Sindicatul fabricilor de hîrtie, pentru a-si păstra monopolul asupra acestui produs, au dus o luptă încordată împotriva înființării de noi fabrici în această ramură. Astfel, pentru a distruge prin concurență întreprinderile Carei Mari și Prundul Birgăului, chiar de la înființarea lor, sindicatul a creat centre de desfacere în Transilvania, obligînd pe depozitarii de hîrtie să cumpere numai hîrtia produsă de fabricile sindicatului, sub sanctiōne de a nu le mai vinde sorturile de hîrtie pe care cele două fabrici noi nu le producea. (*Aspecte ale dezvoltării capitalismului monopolist în România*, E.S.P.L.P., Buc., 1957, p. 30).

¹⁷ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 22, Editura P.C.R., 1952, p. 222.

¹⁸ Arh. fabricii Letea, Dare de seamă a consiliului de administrație pe anul 1914, București, 1915, p. 5—6.

Ca urmare a creșterii investițiilor și a instalațiilor efectuate producția la fabrica Letea a înregistrat următoarea evoluție pînă la primul război mondial¹⁹:

Anul	Personal	Forță HP	Hirtie tone	Pastă mecanică tone	Celuloză tone	Anul	Personal	Forță HP	Hirtie tone	Pastă mecanică tone	Celuloză tone
1901	337	750	2 591,2	740	—	1908	662	1 555	4 342,8	810	3 288,7
1902	344	1 430	2 258,4	815	—	1909	692	1 555	4 527,6	815	3 403,6
1903	415	1 430	2 563,9	830	—	1910	651	1 555	4 075,2	805	3 305,5
1904	395	1 555	2 384,6	810	1 891,8	1911	719	2 670	4 566,4	810	3 275
1905	416	1 555	2 598,9	820	1 783,2	1912	740	2 670	6 183,5	814	3 796,9
1906	497	1 555	3 106,6	810	1 901,9	1913	739	2 670	6 190,3	800	4 295,8
1907	579	1 555	3 824,2	815	2 467,5	1914	719	3 040	5 823,3	750	4 647,2

Dacă în 1909 se înregistra o creștere continuă, în 1910 producția scade datorită faptului că Letea a trebuit să cedeze o parte din ponderea producției sale repartizată de sindicatul fabricilor de hirtie în favoarea întreprinderii din Piatra Neamț, nou intrată în cartel²⁰. În anul următor însă, deși fabrica Letea a fost nevoită să stea mai multă vreme din cauza ruperii zăgazurilor de pe Bistrița, producția de hirtie a crescut, după cum ne demonstrează cifrele de mai sus. La secția de celuloză, în schimb, aceleași cauze au provocat întreruperea lucrului pe mai mult de o lună și deci și o scădere a producției. În anul 1912, cînd a fost elaborată o nouă lege de incurajare a industriei naționale, Letea a realizat o producție cum nici patronii nu sperau. La aceasta a contribuit și faptul că în cadrul cartelului de hirtie, ea a trebuit să substituie pe cît posibil producția fabricilor din Piatra Neamț, care în primăvara anului respectiv a fost distrusă de un incendiu, a celei din Cimpulung, care a trecut la instalarea a încă unei mașini, a societății Bușteni, preocupată de instalarea unor noi utilaje moderne. În aceste condiții, Letea a rămas singura fabrică în cadrul cartelului care a putut funcționa fără întrerupere. După sporirea cererii de hirtie pe piață în 1913 și prima jumătate a anului 1914, fapt care a umflat beneficiile dobîndite de acționarii Letei, a urmat micșorarea considerabilă a consumului de hirtie, datorită inceperei primului război mondial. Declansarea războiului a mărit dificultățile de aprovizionare, a ingreuiat mult funcționarea între-

¹⁹ Idem, dos. Simpozion tehnic, 19—20.XI.1965, f. 16, 18, 23; *Fabrica de hirtie Letea, 1885—1935*, s.l., 1935, p. 24.

²⁰ Arh. fabricii Letea, Dare de seamă a consiliului de administrație pe anul 1910, Bac., 1911, p. 3.

prinderii. Aceasta procura cu mare greutate materiale și piese de schimb. Paralel și comenziile s-au restrâns tot mai mult²¹.

În timpul primului război mondial, Letea a suferit pagube neînsemnate în comparație cu celelalte întreprinderi producătoare de hirtie din țară. Dar, cu toate acestea, chiar în perioada de neutralitate, cind existau unele posibilități de achiziționare cu mașini și materiale, conducerea administrativă a societății Letea n-a mai efectuat investiții, ceea ce a mărit coeficientul de uzură a utilajelor. Mai mult, capacitatea de producție a fabricii a scăzut brusc în ziua de 8 august 1915, cind a fost distrusă mașina de fabricat hirtie nr. I, în urma exploziei unui mare cilindru uscător, instalat cu numai 8 zile înainte²². Ca urmare, în anii războiului fabrica a funcționat numai cu mașinile de hirtie nr. III, IV și V. Îndeosebi, în această perioadă fabrica a fost profitată pentru fabricarea hirtiei de mătase și vată de celuloză necesare producerii fulmicotonului. Întreprinderea lucra acum pentru Ministerul de război, respectiv Pirotehnia armatei. Iată cum a evoluat producția fabricii Letea în anii 1915—1918²³.

Anul	Perso-nal	Forță HP	Hirtie tone	Pastă mec. tone	Celu-loză tone	Anul	Perso-nal	Forță HP	Hirtie tone	Pastă mec. tone	Celu-loză tone
1915	675	3 040	4 130,2	720	1 190,9	1917	458	3 040	1 839,7	510	—
1916	585	3 040	3 665,8	740	—	1918	462	3 040	1 861,7	610	—

Imediat după terminarea primului război mondial a inceput reutilarea întreprinderii, operație care s-a făcut într-un ritm lent, cu toate că din anul 1919 s-a înregistrat o substanțială creștere a capitalului social de la 4.800.000 lei în 1915—1918, la 5.999.100 lei în 1919 și la lei 12 milioane în 1920. În anul 1919 se montea primul motor Diesel cu o putere de 800 H P, livrat de firma Maschinenfabrik Augsburg-Nürnberg. Acest motor acționa axa de transmisie principală. În anul următor a fost repusă în funcțiune secția de celuloză.

În perioada stabilizării relative a capitalului, problemele de bază ale fabricii Letea au constat îndeosebi în refacerea instalațiilor, în mărirea și modernizarea mijloacelor pentru producerea forței motrice. Ca urmare, pînă în 1927 fabrica a montat 4 motoare Diesel cu o putere totală de 2300 H P. Este semnificativ că numai într-un singur

²¹ Idem, pe anul 1914, Buc., 1915, p. 3—4.

²² Arh. fabricii Letea Bacău, dosar Simpozion tehnic..., f. 24.

²³ Ibidem, f. 23, 25.

an — 1922 — s-au făcut investiții în valoare de 21.528.004,77 lei²⁴. Contul investiției din bilanț, la sfîrșitul perioadei de stabilizare era tot atât de mare ca al societății Petrifălău: 110 milioane lei²⁵. Massele investiții făcute în acei ani aveau drept scop să asigure creșterea considerabilă a beneficiilor. În urma măsurilor luate și a învingerii unor greutăți ca acelea datorate neputinței statului de a achita la timp furniturile de hirtie, ca și a dificultăților de aprovizionare cu combustibil din bazinul Moinești, producția de hirtie, celuloză și pastă mecanică a înregistrat creșteri apreciabile în perioada de după război pînă la izbucnirea crizei economice din 1929—1933, așa cum arată cifrele de mai jos²⁶:

Anul	Perso-nal	Forță HP	Hirtie tone	Pastă mec. tone	Celu-loză tone	Anul	Perso-nal	Forță HP	Hirtie tone	Pastă mec. tone	Celu-loză tone
1919	536	3 040	2 342,3	764,1	—	1924	750	3 840	6 101,7	1 929,8	2 789,4
1920	711	3 040	3 037,3	946,7	1 328	1925	732	3 840	6 599,7	2 219,6	3 509,8
1921	772	3 040	3 944,2	972,8	2 118,8	1926	775	4 975	7 396,5	2 239,1	4 558,6
1922	736	3 840	4 744,5	1 045,3	2 723,5	1927	866	5 475	8 649,1	2 213,5	4 618,4
1923	720	3 840	5 616,1	1 922,9	3 087,5	1928	860	5 475	8 733,4	2 601,1	4 439

În anii crizei economice 1929—1933 societatea Letea, spre deosebire de alte fabrici din țară, care și-au închis complet activitatea sau au dat faliment²⁷, își accelerează investițiile. Ea a căutat să aplice deviza „... să mărim la maximum investițiile de capital în noi lucrări”, în speranța sosirii unei perioade prospere.

De aceea, în anul 1929, societatea își dublează capitalul social și își mărește investițiile de la 191.582.118 lei în 1929, la 337.597.892 în 1934, obținind totodată credite în valoare de aproximativ 100 milioane lei²⁸. Investițiile au fost dirijate cu precădere pentru efcen-trificarea proceselor de producție, pentru instalarea mașinii de hirtie nr. VI și a unei instalații pneumatice pentru transportarea lemnului tocata.

²⁴ Arh. fabricii Letea Bacău, Dare de seamă a consiliului de administrație pe anul 1922, Buc., 1923, p. 4—5.

²⁵ Contribuții la istoria capitalului străin în România de la sfîrșitul primului război mondial pînă la ieșirea din criza economică din 1929—1933, Editura Acad. R. S. România, 1960, p. 161—162.

²⁶ Arh. fabricii Letea Bacău, dosar Simpozion tehnic..., f. 25, 39.

²⁷ George G. Mironescu, Privire generală asupra crizei economice și finan-ciare, Buc., 1932, p. 38.

²⁸ Arh. fabricii Letea Bacău, dosar Simpozion tehnic..., f. 40.

În anii crizei economice 1929—1933, piața românească a înregistrat o mare anomalie. Tările industriale au aruncat pe piața națională peste 600 vagoane hirtie, faptul punind în imposibilitate ca unele întreprinderi producătoare de hirtie să mai reziste. Astfel, întreprinderă din Cimpulung, nemaiputind funcționa și-a închis activitatea, iar Letea i-a preluat sarcina. Lipsa de comenzi pentru societatea Letea a determinat-o pe aceasta să nu pună în funcțiune în 1930 (decid între 14—30 august) cea mai modernă mașină instalată — mașina nr. VI²⁹. În anul următor dumpingul străin a luat în comerțul de hirtie proporții și mai mari. Pentru a nu-și diminua beneficiile, societatea Letea a recurs la economii mari de salarii și materiale, ceea ce a înrăutățit situația precară a muncitorilor fabricii (vezi în acest sens tabloul cu beneficii de la p. 25).

Instituirea regimului contingentării la cererea generală a organizațiilor monopoliste, ca și dificultățile valutare, au micșorat importul de hirtie. Mulțumită acestui fapt, fabricile de hirtie și celuloză au realizat un spor de producție³⁰. Ca urmare, în anii crizei producția fabricii a cunoscut următoarea evoluție:³¹

Anul	Salarii și	Forțe HP	Hirtie (tone)	Celuloză (tone)	Pastă mecanică (tone)
1929	820	6 595	8 391,4	5 032	2 324,6
1930	870	6 595	7 719,9	5 886,9	1 972,8
1931	933	7 995	9 389,1	5 942,6	2 617,3
1932	897	7 995	10 370,6	6 057,6	4 102,2
1933	910	7 995	11 852,1	6 853,0	3 903,4

În perioada de la încheierea crizei economice din 1929—1939 pînă la începutul celui de al doilea război mondial, societatea Letea a făcut noi investiții. Continuînd programul de mărire al fabricii și de perfectionare a instalațiilor sale, conducerea societății a comandat la firma J.M. Voith, St. Pölten-Austria o nouă mașină, a VII-a de fabricare a hirtiei cu o producție zilnică de 40—50.000 kg. Totodată ea a investit fonduri pentru instalarea unui cuptor de ars pirită (nou procedeu tehnologic) în scopul producerii locale a bioxidului de sulf de care avea nevoie, a morii de măcinat lemnul, pentru instalarea unui

²⁹ Idem, Darea de seamă a consiliului de administrație pe anul 1930, Buc., 1931, p. 7.

³⁰ Idem, pe anul 1933, Buc., 1934, p. 7.

³¹ Arh. fabricii Letea Bacău, dosar Simpozion tehnic..., f. 39, 47.

turboagregat, terminarea instalării mașinii nr. VIII pentru fabricarea hârtiei necesară biletelor de bancă etc.³².

În anul 1937 acționarii de la Letea efectuează veroase afaceri cu ocazia aşa-ziselor naționalizări, care au avut loc după 1935 în mai multe ramuri ale industriei. În 1937, societății Letea i s-a făcut oferta din partea firmei Elsö Magyar Papirrovar din Budapesta de a cumpăra acțiunile fabricii de hârtie de la Zărnești, spre a deveni proprietatea acesteia. Întreprinderea Zărnești posedă în cartelul fabricilor de hârtie din țară o cotă de 12,9% din producția totală a hârtiei³³. Letea, apreciind că cumpărarea fabricii Zărnești era o bună afacere, a încheiat la 30 decembrie 1937 cu firma maghiară, o tranzacție prin care toate acțiunile fabricii Zărnești au devenit proprietatea Letei. Întrucât cea mai mare parte din prețul de cost trebuia platită în lire sterline și pengő, Letea a obținut *printr-un jurnal* al Cons. de Miniștri aprobarea pentru un export în compensație cu atribuirea totală a devizelor, iar B.N.R., prin concursul liberalilor, a făgăduit ajutorul său pentru transferarea de pengő la Budapesta³⁴. Pentru început capitaliștii, interesați în obținerea devizelor necesare „naționalizării” fabricii de hârtie Zărnești³⁵, au solicitat ca autorizația de export să fie în valoare de 100 mii lire sterline și 2.400.000 pengő³⁶. Grație concursului B.N.R., Letea a putut transfera integral la Budapesta, înainte de termenul fixat de cele două firme, devizele în lire sterline și pengő, reprezentând prețul de cumpărare a fabricii de hârtie Zărnești.

„Naționalizarea” a reprezentat cu adevărat o afacere bună pentru acționarii fabricii Letea. Sub această lozincă, a trecerii capitalului străin în mîinile celui românesc, avea loc de fapt una din marile mistificări ale timpului³⁷. După cumpărarea fabricii Zărnești, pentru a nu pierde în viitor nimic din cota parte a comenzilor de hârtie, care î se cuveneau societății Letea conform convenției, acționarii au hotărît să instaleze la Zărnești o mare mașină de fabricat hârtie de tipar

³² I dem, Darea de seamă a consiliului de administrație pe anul 1934, Buc., 1935, p. 7; Idem, pe anul 1935, Buc., 1936, p. 7; Idem, pe anul 1936, Buc., 1937, p. 7, 8; Idem, pe anul 1938, Buc., 1939, p. 12.

³³ I dem, pe anul 1937, Buc., 1938, p. 9.

³⁴ Ibidem, p. 10.

³⁵ Vezi Constanța Bogdan, *Afacerile veroase ale capitaliștilor români și străini cu ocazia aşa-ziselor naționalizări din anii 1935—1940*, în *Studii privind istoria economică a României*, vol. I, Ed. R.S.R., 1961, p. 295—296—299; A. Vijoli, *Sistemul bănesc în slujba claselor exploatatoare din România*, Edit. Știint., Buc., 1958, p. 262—264; Pentru istoricul fabricii Zărnești, vezi George Ioanitiu și Nicolae Costache, *op. cit.*, p. 34—35; Al. Bărbat, *Fabrica de hârtie de la Zărnești (1852—1878)*, în *„Studii și articole de istorie”*, vol. IV, Buc., 1962, p. 3—27.

³⁶ Constanța Bogdan, *op. cit.*, p. 303.

³⁷ Dacă pînă în 1935, fabrica Letea s-a bazat în activitatea sa pe un „capital pur românesc”, (Fabrica de hârtie Letea, 1885—1935, s.l., 1935, p. 22), după această dată compoziția după naționalitate a capitalului, ne demonstrează o pătrundere a finanței internaționale occidentale. Acest fenomen rezultă cu toată claritatea din

în suluri, cu o producție zilnică de 11 vagoane. Alegerea Zărneștilor ca loc de instalare a acestei mașini s-a datorat, pe de o parte, faptului că era mai aproape de București, unde se consuma 90% din hirtie de tipar în suluri, avea o bună apă de fabricație și în cantitate suficientă, iar pe de altă parte, se afla în perspectiva de a-i se introduce gazul metan, ceea ce ușura mult rezolvarea problemei combustibilului.

Paralel cu aceasta, societatea Letea, împreună cu fabricile Bușteni, Petrești și Piatra Neamț, a cumpărat, în urma convenției din 31 mai 1939, 80.000 acțiuni aparținând fabricii Carei din județul Sălaj, în valoare totală de 80 milioane lei³⁸. Noua afacere a acționarilor fabricii Letea a reprezentat un mijloc eficient de creștere a ponderii ei în cadrul *Oficiului de vinzare a Hîrtiei*.

situată de mai jos, întocmită după Registrele de acțiuni emise în 1938—1939, aflate în arhiva fabricii Letea. Registrele existente includ 857 de acționari, din care redăm numai o parte:

Nr. crt.	Bănci și diferite societăți românești și străine acționare	familii care dețineau pachete de acțiuni	Cetăjeni acționari din orașele
1	Societatea bancară Română	Brătianu	Nancy
2	Banca de devize și lombard	Contacuzino	Londra
3	Soc. generală de gaz electric	Em. Lăharari	Zürich
4	Banca Comercială Română	D. Bragadiru	Paris
5	Banca Românească	succesori Ghica Comănești	Varșovia
6	Banca Oituzul	Prințipele Ștefan	Genova
7	Societatea de credit industrial	Basarab Brîncoveanu	Chaux de Foud
8	Banca Agricolă	Pl. Ch. Ad. Cantacuzino	Alger
9	Banca Viticola a României	Lichiadopol	Bruxelles
10	Banca Crișana	Racoviță	Haga
11	Creditul Național Industrial	Protopopescu Pache	Waldenberg
12	Bank of Roumania Ltd.	Costandaki	
13	The London Eastern Trade Bank	Rapaport	
14	Banca Almosnino S. A.	Berkowitz	
15	B-ca Anglo-Cehoslovacă și de Credit — Praga	Mario Milici	
16	Banca Elvețiană și Română	Myrsinio Gentes	
17	Societatea Adriatica din Trieste	Raymond Petriño	
18	Compania Bretano Română	Marchiza de Belloy	
19	L'Union Comp. d'Assurance Paris	Prințipele Wilhem de Wied	

³⁸ Arh. fabricii Letea Bacău, dosar 1945—1948, nepaginat.

În urma afacerilor efectuate în perioada 1934—1940 producția fabricii Letea a înregistrat următoarea evoluție:³⁹

Anul	Hirtie (tone)	Celuloză (tone)	Pastă mecanică (tone)
1934	13 194,9	8371,7	5 255,4
1935	13 104,8	7930,0	
1936	15 156,4	9222,6	7 886,0
1937	17 838,4	9992,2	9 442,6
1938	18 225,0	10 006,5	9 373,8
1939	18 055,0	19 320,6	8 676,0
1940	17 925,0	9 676,6	9 068,4

În anii celui de-al doilea război mondial, acționarii de la Letea n-au făcut investiții de capitaluri nici în utilaje și nici în materiale⁴⁰. Ca urmare, unele instalații și ateliere au ajuns la un grad de uzură foarte înaintat. Afacerile rentabile din această perioadă au constat din tranzacțiile efectuate cu privire la lemnul din păduri și fabricarea „hirtiei tip război”. De pildă în 1942 se încheie o tranzacție cu Societatea „Ardeleana”, deținătoare de întinse terenuri cu conifere. Prin cumpărarea terenurilor din regiunea Nehoiului, Societatea Letea a realizat una din cele mai rentabile afaceri, care creau și „un monopol asupra lemnului”⁴¹ (pentru industria lemnului — n.n.). De asemenea, tot în această perioadă nu mai puțin rentabil a fost și contractul pentru cumpărarea unei mari cantități de lemn de la cea mai mare deținătoare din țară de masive forestiere — Fondul Bisericesc Ortodox din România⁴².

Producția de hirtie din acești ani a fost foarte apropiată de cea realizată în 1938, cu deosebire că era de slabă calitate, dar răspândită de beneficii mari și anume: 81.655.229 lei în 1942 și 121.007.850 lei în 1943. În anul următor fabrica a mai lucrat în primul trimestru, după care — la 15 aprilie 1944 — ea a fost oprită și mare parte din utilajele ei transferate la Zărnești, proprietatea a societății Letea. Tot în această dată incetează și activitatea fabricilor de hirtie, celuloză și mucava din Piatra Neamț. Iată cum a evoluat producția în anii 1941—1944 :

³⁹ Idem, Dările de seamă ale Consiliului de administrație pe anii 1935—1937.

⁴⁰ Idem, dosar Simpozion tehnic..., f. 47.

⁴¹ Arh. fabricii Letea, Registrul procese-verbale ale Consiliului de administrație, 1940—1947, f. 113.

⁴² Arh. fabricii Letea, dos. 190/1944, f. 347; Vezi în legătură cu activitatea economică din timpul războiului al II-lea mondial al Fond. Bisericesc Ortodox Român din Bucovina, articolul din An. Univ. Iași, seria istorie, tomul XII, anul 1966.

Anul	Număr salariați	Hîrtie tone	Celuloză tone	Pastă mecanică tone
1941	1 330	16 562	8 960,5	9 515,2
1942	1 259	17 564	10 182,7	10 360
1943	1 308	17 895	9 999,9	11 333,8
1944	525	4 343	2 834,7	2 787,5

După cum demonstrează cifrele de mai sus rezultă că în anii 1941—1943 producția a fost apropiată anului 1938.

După insurecția din august 1944, conducerea administrativă a Societății Letea a căutat să saboteze măsurile recomandate de P.C.R. pentru refacerea economică a țării. Sub pretextul lipsei de mijloace de transport pe căile ferate cu ecartament normal, a lipsei de materii prime și combustibil, consiliul de administrație a întîrziat repunerea în funcțiune a utilajelor. Fabrica a reintrat în exploatare în aprilie 1945, în urma presiunilor întregului colectiv de muncitori.

Cei peste trei ani, din aprilie 1945 (data redeschiderii fabricii) și pînă la naționalizarea principalelor mijloace de producție din iunie 1948, au reprezentat o perioadă în care s-a afirmat coeziunea puternică a muncitorilor, tehnicienilor, inginerilor și funcționarilor, sub conducerea comuniștilor, împotriva manevrelor de sabotare a producției, manevre patronate de consiliul de administrație care își avea sediul în București.

Măsurile luate de statul democrat popular ca: etatizarea B.N.R. (28 decembrie 1946), legea cu privire la organizarea ministerului industriei și comerțului (5 aprilie 1947), legea privind înființarea oficiilor industriale din 23 mai 1947, aplicarea propunerilor P.C.R. din 14 iunie 1947 intitulă „Propunerile P.C.R. pentru refacerea economică și financiară a țării” prin care se organiza un program de activitate industrială pe timp de șase luni, au dus la ridicarea neîncetată a producției și la fabrica Letea, la aprovizionarea mult mai ritmică a pieții cu produsele acesteia, au ajutat la redresarea economică, inclusiv a ramurei industriei de hîrtie și celuloză.

În ultima perioadă de stăpînire a fabricii de către patroni, Letea a realizat următoarea producție:⁴³

Anul	Număr salariați	Hîrtie tone	Celuloză tone	Pastă mecanică tone
1945	635	3 969	2 806,7	2 226
1946	1 085	7 345	4 458,1	4 907,1
1947	1 280	10 279	6 482	5 796,3

⁴³ Arh. fabricii Letea Bacău, dosar Simpozion tehnic..., f. 48.

În perioada 1945—1947 fabrica, cu toate eforturile muncitorilor, a lucrat cu mult sub posibilitățile sale. În 1947 ea a realizat abia 56,38% din producția de hirtie a anului 1938; 64,61% din producția de celuloză și 59,80% din producția pastă de lemn.

Prin naționalizare, fabrica, după 63 de ani de funcționare pentru interesele înguste ale unui mânunchi de acționari a trecut în seama celor ce depuneau zi de zi energia lor creatoare. De această zi se leagă multe amintiri ale vechilor muncitori, o nouă viață începea, înceta pentru totdeauna munca salariată capitalistă.⁴⁴

După actul naționalizării, în lumina directivelor partidului, fabrica Letea a cunoscut o politică deosebită în domeniul investițiilor. Pretextele invocate de foștii capitaliști în ceea ce privește producția scăzută din anii de după război pînă la 11 iunie 1948 s-au dovedit complet neîntemeiate, deoarece producția de hirtie din 1948 a depășit cu 6,19% producția de virf din anul 1938, pentru ca în anul 1949, primul an de economie planificată, producția din anul 1938 să fie depășită cu 37,68%.

Pentru a îmbunătăți procesul tehnologic, încă din primul an de economie planificată s-a construit o secție de prepararea lemnului, dotată cu utilaj modern și o instalație pentru tocarea lemnului necesar fierberii celulozei. Pe baza investițiilor făcute s-a mărit producția de hirtie prin creșterea capacitatei secției de celuloză. Ca urmare a satisfacerii cerințelor revoluției culturale, în același an a fost construită și dotată cu utilajul necesar secția pentru confecții de hirtie, caiete, bloc-notesuri, care transformă o parte din bracul de hirtie în bunuri de larg consum. Paralel, a început și construcția unei stații de filtrare a apei de fabricație, rezolvîndu-se astfel problema apei industriale, al cărei consum devinea din ce în ce mai mare în procesul de fabricare a celulozei și hirtiei, și continua construcția unei secții noi de prepararea pastei din cîrpe necesară fabricării hirtiei superioare, care a intrat parțial în funcțiune în 1952 și total în 1953. La 7 noiembrie 1950 s-a pus în funcțiune mașina nr. IV pentru hirtie de ambalaj, care a fost refăcută de tehnicienii întreprinderii din piesele aruncate la fier vechi de foștii patroni. În anul următor s-a construit un nou tocător de șipcă pentru alimentarea cu lemn a fierbătoarelor de celuloză și au început lucrările pentru instalarea unui alt fierbător, căptușit cu oțel antiacid V₄A, cu o capacitate de 226 m³.

Ca urmare a lucrărilor de investiții executate în atelierul de pastă mecanică și la secția de celuloză a fost necesară modernizarea depozitului de lemn și a atelierului pentru prepararea lemnului. Întrucît vechiul atelier de preparare a lemnului avea pierderi mari la cojirea lemnului, ce variau între 9 — 10%, s-a construit un cojitor hidraulic

⁴⁴ Vezi „Steaua Roșie”, ziarul fabricii Letea; număr special la împlinirea a 10 ani de la naționalizarea fabricii, Bacău, 11 iunie, 1958.

de tipul Villen, dotat cu transportoare pentru ușurarea operației de corectare a cojirii, cu un circular mecanic pentru retezatul lemnului la un metru și cu patru mașini Dumbak pentru transportul și stivuirea lemnului în depozit. Această instalație care a fost pusă în funcțiune în anul 1964 a redus pierderile de cojire la 6,8%.

În afara de aceste construcții mari, întreprinderea a fost dotată în fiecare an cu o serie de alte utilaje, care au completat și dezvoltat instalațiile fabricii în vederea creșterii producției și productivității muncii.

Un deosebit accent s-a pus la Letea, ca și în celelalte întreprinderi pe mecanizarea muncilor grele și extinderea sortimentelor de fabricație⁴⁵, ca și introducerii progresului tehnic în procesul de fabricație, care constituie baza creșterii producției⁴⁶. Astfel, numai în planul șesenal s-au executat 22 lucrări de mică mecanizare din credite acordate de Banca Națională, cu o eficiență economică de 3.298.000 lei. Dintre aceste lucrări menționăm îndeosebi: Instalația pentru fabricarea carbonatului de calciu; Mărirea părții uscătoare la mașina de fabricat hirtie nr. VI; Instalația de centriclinere la sortarea celulozei prin reducerea procentului de brac la hîrtiile fabricate pe unele mașini.

Ca urmare a acestor lucrări, prin construirea de noi capacitați de producție și dezvoltarea și modernizarea celor existente, valoarea totală a mijloacelor fixe la finele anului 1965 a crescut cu 56,86% față de valoarea mijloacelor fixe existente la 1 ianuarie 1951, dată la care s-a făcut reevaluarea mijloacelor fixe. În timp ce valoarea totală a mijloacelor fixe a crescut cu 56,86%, valoare mașinilor, agregatelor și instalațiilor de lucru a sporit cu 85,01%. Creșterea într-un ritm mai ridicat a acestei categorii de utilaje a condus la schimbarea pe structură a mijloacelor fixe, la finele anului 1965 valoarea mașinilor, agregatelor și instalațiilor de lucru reprezentând 51,41% din totalul mijloacelor fixe, față de 43,59% cit reprezintă în anul 1951.

Noile capacitați de producție care s-au dat în folosință în perioada 1948—1965, dezvoltarea și modernizarea celor existente, precum și îmbunătățirea permanentă a indicilor de utilizare intensivi și extensivi, printr-o conducere chibzuită și ordonată, a determinat ca valoarea producției globale a întreprinderii să înregistreze o creștere semnificativă. Față de anul 1948, valoarea producției globale realizată în anul 1965 este mai mare cu 352,13% iar față de anul 1938 cu 364,98%. Numai în planul șesenal valoarea producției globale a crescut cu

⁴⁵ *Industria României, 1944—1964*, Ed. Acad. R. S. România, 1964, p. 556.

⁴⁶ M. Mehedinți și Gh. Tenea-Călin, *Ridicarea nivelului tehnic, bază a creșterii producției sociale*, în *Studii și cercetări economice*, vol. III, București, 1965, p. 5—20.

36,98%, ritmul de creștere în perioada 1960—1965 fiind ilustrat de cifrele:⁷⁴

1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
100%	100,19	104,37	115,59	122,77	126,32	136,98

În cei 17 ani de la naționalizare, întreprinderea Letea a înregistrat succese importante în ceea ce privește realizarea și depășirea planului de producție, defalcat pe secții. Astfel, pînă în anul 1953, la secția de celuloză folosindu-se același utilaj ca pe timpul patronilor, dar imbunătățind permanent indicii de utilizare intensivi și exten-sivi ai instalațiilor de producție, iar din anul 1953 folosind și noile instalații, producția de celuloză a înregistrat o creștere simțitoare, ajungînd ca în anul 1965 să întreacă producția realizată în 1938 cu 176,80%. Dinamica producției de celuloză realizată în perioada 1948—1965, comparativ cu cea din 1938 este următoarea:⁴⁸

Anul	%	Anul	%	Anul	%	Anul	%
1938	100	1951	138,6	1956	182,1	1961	240,5
1948	101,5	1952	139,0	1957	193,0	1962	247,3
1949	118,7	1953	154,3	1958	198,9	1963	259,5
1950	150,9	1954	167,7	1959	209,9	1964	253,2
		1955	178,0	1960	220,6	1965	276,8

Producția pastei de lemn depășește pe cea realizată în 1938 cu 29,44%, iar față de anul 1948 ea a crescut cu 11,84%.

În ceea ce privește producția de hîrtie, în anul 1965 s-a depășit producția de vîrf realizată în 1938 cu 107,94%. Începînd chiar din primul an de la naționalizare, ritmul ei de creștere, cu mici excepții, este ascendent. Dinamica producției de hîrtie realizată în această perioadă, comparativ cu anul 1938 este de:⁴⁹

⁴⁷ Datele au fost calculate după evidența de la serviciile contabilitate și plan de la fabrica Letea Bacău.

⁴⁸ Tabelul a fost întocmit după datele din evidența serviciilor contabilitate, plan și organizarea muncii.

⁴⁹ Ibidem.

Anul	%	Anul	%	Anul	%	Anul	%
1938	100	1951	152,1	1956	167,9	1961	190,2
1948	106,2	1952	158,7	1957	166,4	1962	202,1
1949	137,8	1953	158,5	1958	175,5	1963	208,2
1950	149,6	1954	155,7	1959	183,8	1964	209,5
		1955	160,3	1960	192,6	1965	207,9

Creșterea producției de hîrtie s-a datorat în primul rînd îmbunătășirii indicilor de utilizare a mașinilor de fabricație, repunerii în funcțiune a mașinii nr. IV la finele anului 1950, iar din anul 1955 creșterea are loc și datorită intrării în funcțiune a mașinilor nr. IX și X. Un produs nou al întreprinderii Letea îl constituia producția de caiete, care comparativ cu anul 1950 s-a dezvoltat foarte mult. La sfîrșitul secolului, față de 1950, aceasta reprezenta o creștere de 136,9%.

Concomitent cu creșterea producției de hîrtie, celuloză și caiete a crescut și producția de energie electrică, care, în 1965 depășea cu 110,7% pe cea produsă în anul 1948. Aceasta fiind un rezultat direct al politiciei de mecanizare și automatizare a proceselor de producție. Cât de reală este această afirmație ne-o dovedește producția de energie electrică raportată pe cap de muncitor, raport care este unul din principali indicatori ai procesului de tehnicizare a întreprinderii. Iată cum se prezintă raportul dintre cele două categorii⁵⁰:

Anul	Energ. electr. produsă	Nr. muncitori	Prod. pe cap de muncitor
1948	33.911.000 kwh	1.608	21.089 kwh
1965	71.476.000 kwh	2.093	34.150 kwh

Acest progres este și un rezultat direct al marilor realizări din planul de șase ani. Numai în acest plan, producția de energie a crescut cu 21,98%.

Concomitent cu lupta pentru indeplinirea și depășirea planului, colectivul de la Letea, în lumina directivelor partidului nostru, a acordat o atenție deosebită acțiunii de îmbunătățire a calității produselor, prin ridicarea caracteristicilor lor tehnice, reușindu-se ca în anul 1965 să se largească tot mai mult gama de sortimente destinate exportului.

⁵⁰ Ibidem.

Redăm mai jos felul cum s-au realizat în anul 1965 indicatorii de calitate la principalele sortimente :

— *Hirtie de ziar de 50 g/m²*. La acest sortiment s-a urmărit în mod deosebit menținerea netezimii hirtiei la nivelul optim de uniformitate posibilă. Remarcăm, de asemenea, că acest sortiment a căpătat o deosebită stabilitate a valorilor caracteristicilor fizico-mecanice, la care nu s-au înregistrat variații de la an la an mai mari de 1%. Îmbunătățirea netezimii și gradului de impurificare a acestui sortiment, sănătarea introducerii instalațiilor de sortare de la atelierul de pastă mecanică (centriconare) și urmărirea mai strânsă a respectării procesului tehnologic începând de la semifabricate pînă la calandrul mașinii. Stabilitatea tehnologică a caracteristicilor acestui sortiment, între loturi și în cadrul aceluiași lot, a permis realizarea sarcinilor de export cu 64 zile înainte de termen, realizindu-se astfel o suplimentare a producției de aproape 2.200 tone.

Îmbunătățiri deosebite a gradului de alb, de uniformizarea netezimii și scăderea gradului de impurificare s-au realizat și la : *hirtia de scris tip I a și b de 63 g/m²; tip I a de 80 g/m²; tip II a de 63 g/m²*; *hirtia offset tip A*; *hirtia suport carbon-indigo*; *hirtia figarele tip A*. Celealte sortimente, cu pondere mică în întreprinderea Letea, au avut, de asemenea, indicatori calitativi îmbunătățiți, ca urmare firească a ridicării simțitoare a calității celulozei I. A și celulozei I. B, cit și a pastei mecanice fabricate în atelierul întreprinderii.

Un rol important în obținerea rezultatelor succint menționate a revenit desigur forței de muncă. Spre deosebire de trecut, cînd acțiunau legile economice obiective ale capitalismului, cînd forța de muncă era chemată să deservească pe patroni în scopul obținerii de profituri cit mai ridicate, printr-o exploatare venală, cînd preocupările pentru calificare erau minime, astăzi, în economia noastră socialistă, fabrica Letea, ca și celealte întreprinderi, a cunoscut și cunoaște și în acest domeniu realizări de o deosebită importanță. Această realitate este bine oglindită în dinamica și structura pe categorii a personalului fabricii. Personalul operativ, auxiliar și de conducere, prezintă, de la naționalizare și pînă în prezent, raportat la existentul din 1938, o continuă ascendență, în special în primii ani, pentru ca apoi, ca urmare a procesului înalt de tehnizare, variația să fie mai mică, după cum arată tabelul de mai jos privind dinamica personalului⁵¹:

Din datele tabelului rezultă că în anul 1955 numărul de muncitori crește cu aproape 14% față de anul precedent și se dublează față de anul 1938, deoarece în anul 1953—1954 s-a dat în exploatare un nou fierbător de celuloză de capacitate mare (nr. IV), cu toate instalațiile anexe și două noi mașini de fabricat hirtii speciale. De asemenea, în anul 1962 numărul de muncitori crește cu circa 8%, ca

⁵¹ Ibidem

Anul	Total perso-nal (%)	Din care mun-citori (%)	Anul	Total perso-nal (%)	Din care mun-citori (%)
1938	100	100	1956	196,1	191,4
1948	169,2	166,1	1957	200,0	195,5
1949	187,8	168,1	1958	206,8	204,0
1950	194,2	177,5	1959	200,4	198,6
1951	203,1	191,5	1960	198,8	196,6
1952	197,3	189,8	1961	203,1	200,7
1953	196,2	187,2	1962	210,2	208,1
1954	195,3	186,6	1963	210,5	208,1
1955	205,7	200,2	1964	211,9	209,6
			1965	217,8	216,2

urmare a intrării în funcțiune a noi instalații pentru prepararea lemnului, noua linie tehnologică de cojire hidraulică a lemnului.

Strins legat de acest aspect este și problema cunoașterii mișcării forței de muncă și a influenței ei asupra rezultatelor muncii. Fluctuația forței de muncă în trecut a constituit o greutate în realizarea sarcinilor de producție prin lipsa de continuitate la același loc de muncă, imposibilitatea de a se califica la o anumită meserie și a acumula experiența necesară unei munci creațoare. La preluarea fabricii de la patroni, a fost necesar să se completeze anumite goluri și să se pornească unele instalații la capacitatea lor normală, astfel că este explicabilă fluctuația din 1949, cind au intrat 781 noi angajați și au plecat 578 din diferite motive. Peste 10 ani, adică în 1959 fluctuația anuală se reduce la jumătate, pentru ca în anul 1965 fluctuația să cunoască mici oscilații și aceasta explicată prin unele munci sezoniere în depozitul de lemn al fabricii. Restul de personal: ingineri, tehnicieni, funcționari și personalul de serviciu, prezintă fluctuații destul de mici, iar în anii primului șesenal se ajunge la un raport aproape constant față de numărul muncitorilor, el variind între 12,8—12,5%.

Reducerea fluctuației s-a datorat între altele creșterii cîștigului mediu, cointeresării materiale și ridicării nivelului de calificare. Un rol important l-a avut grupul școlar chimie, care a pregătit temeinic un mare număr de muncitori. De asemenea, pentru ridicarea calificării muncitorilor s-au creat în decursul anilor diferite forme, din care la început, au predominat cursurile de scurtă durată, absolvite anual de sute de muncitori. Astfel, numai în anii șesenalului, au urmat aceste forme de calificare un număr important de muncitori, după cum rezultă din tabelul de mai jos⁵²:

⁵² Tablou întocmit după datele culese de la Scoala de chimie — Bacău și de la fabrica Letea, serviciul personal și organizarea muncii: „Steaua roșie”, organul Fabricii Letea, 26 noiembrie 1962, p. 2.

	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Scoala profesională	27	—	60	160	64	141
Scoala tehnică de muncitori calificați	25	23	37	24	20	—
Scoala tehnică de maștri	20	13	17	29	16	—
Calificare fără scoatere din producție	800	1 000	1 150	1 150	1 300	1 450

Important este și faptul că o mare parte din muncitorii calificați la Letea au fost pregătiți și pentru noile combinate din sectorul hîrtie-celuloză care s-au dat în folosință în planul sesenai.

Numărul de ingineri-tehnicieni, așa cum era și firesc, a crescut în această perioadă, astfel că asistența tehnică în sprijinul muncitorilor și al producției s-a imbunătățit simțitor după cum rezultă din următorul tabel⁵³:

Anul	Nr. muncitori	Nr. ingineri și tehnicieni	Cîți muncitori lucrează cu un cadru tehnic
1949	1 609	52	31
1959	1 923	95	21
1965	2 093	109	19

Creșterea numărului de ingineri reflectă grija statului socialist de a pregăti cadre superior calificate necesare construirii socialismului, necesitatea de a spori ponderea acestora în activitatea economică, în conducerea și organizarea proceselor de producție. Faptul confirmă justițeala tezei leniniste cu privire la necesitatea îndrumărilor date de specialiștii din diferite ramuri ale științei, tehnicii și experienții, deoarece „socialismul necesită o înaintare conștientă și în proporție de masă spre o productivitate a muncii mult mai înaltă decât a capitalismului”⁵⁴.

Creșterea calificării cadrelor, organizarea superioară a muncii în manevrarea unui utilaj modern etc., au determinat ca în anii construcției socialismului rezultatele muncii să fie cu mult mai mari decât creșterea numărului de muncitori, ajungindu-se la mai mult de o dublare a primei valori față de a doua în anul 1965, după cum rezultă din datele de mai jos⁵⁵:

⁵³ Tabloul a fost întocmit după evidența lănită de serviciile contabilitate, plan și organizarea muncii.

⁵⁴ V. I. Lenin, Opere, vol. 27, E.S.P.L.P., 1955, p. 231.

⁵⁵ Tabloul a fost întocmit după datele extrase din evidența serviciilor de contabilitate, plan și organizarea muncii de la Fabrica Letea.

Anul	Producție globală (%)	Nr. de muncitori (%)	Anul	Producție globală (%)	Nr. de muncitori (%)
1938	100	100	1956	286,7	191,4
1948	102,8	166,1	1957	285,8	195,5
1949	149,9	168,1	1958	324,2	204,0
1950	186,8	177,5	1959	339,4	198,6
1951	195,8	191,5	1960	340,1	196,6
1952	213,6	189,8	1961	354,2	200,7
1953	216,1	187,2	1962	392,3	208,1
1954	233,9	186,6	1963	416,7	208,1
1955	269,0	200,2	1964	428,8	209,6
			1965	464,9	216,2

Comparind datele de mai sus observăm că pentru anii 1948 și 1949 nu avem o corelare justă, deoarece forța de muncă a crescut fără a avea și în producție rezultatele corespunzătoare. Lipsurile din anul naționalizării, ca și din primul an de organizare a unei munci planificate, au fost apoi compensate succesiv, ajungindu-se ca în anul 1965 producția globală să fie mai mult decât dublu, față de creșterea numărului de muncitori. La îmbunătățirea raportului dintre producția globală și numărul de muncitori a contribuit și utilizarea judicioasă a timpului de lucru, care a crescut de la 95,95% în 1959 la 97,90% în 1965, diferența pînă la 100% datorindu-se unor cauze obiective.

Una din sarcinile economice de bază ale construcției socialiste este sporirea neintreruptă a productivității muncii. Creșterea continuă și în ritm susținut a acesteia reprezintă condiția ridicării permanente a nivelului de trai al oamenilor muncii și factorul hotăritor în dobândirea victoriilor socialismului. Cu cit este mai ridicat nivelul productivității muncii, cu atit mai mare este volumul producției ce se obține într-o unitate de timp, cu atit mai mare este cantitatea de bunuri de care dispune societatea. Numai socialismul creează cele mai mari posibilități pentru sporirea neconitenită a productivității muncii și dezvoltarea forțelor de producție. La întreprinderea Letea, productivitatea muncii, ca urmare a respectării corelațiilor normale a indicilor și indicatorilor economici, a evoluat astfel în comparație cu anul 1950⁵⁶:

Anul	%	Anul	%	Anul	%	Anul	%
1950	100	1954	119,1	1958	151,1	1962	156,2
1951	97,22	1955	125,3	1959	162,4	1963	165,7
1952	106,9	1956	142,4	1960	164,4	1964	169,4
1953	109,7	1957	138,9	1961	167,8	1965	178,8

⁵⁶ Ibidem.

Factorii care au contribuit la creșterea succesivă a productivității muncii sunt foarte variați și au apărut datorită numeroaselor lucrări de investiții, de mică mecanizare, de inovații etc., care au avut drept rezultat îmbunătățirea condițiilor de muncă, îmbunătățirea indicilor de utilizare a instalațiilor, creșterea cantitativă și calitativă a produselor de celuloză, hirtie și confecții.

O urmare directă a creșterii productivității muncii o constituie reducerea prețului de cost al producției care s-a obținut ca efect atât al economiei de muncă vie, cât și al economiei de muncă materializată⁵⁷. În perioada 1960—1965, întreprinderea Letea a realizat economii la prețul de cost peste sarcina planificată în sumă de 9.918.000 lei, dinamica economiilor realizate peste sarcina planificată în anii sesenialului comparativ cu anul 1960 fiind următoarea⁵⁸:

Anul	%	Anul	%
1960	100	1963	468,6
1961	32,1	1964	637,8
1962	254,0	1965	640,4

La reducerea prețului de cost au contribuit: depășirea planului de producție marfă în planul sesenal cu 5,76%; creșterea productivității muncii cu 10,09%; reducerea consumurilor specifice la principalele materii prime.

Că urmare a depășirii planului de producție și a reducerii prețului de cost, întreprinderea Letea și-a realizat și depășit în fiecare an beneficiile planificate. În perioada 1960—1965 planul de beneficii a fost realizat în proporție de 108,12%, ceea ce a condus la o creștere a rentabilității întreprinderii cu 4,27% față de rata rentabilității planificate. În tabelul de mai jos redăm gradul de rentabilitate realizat de întreprinderea Letea la activitatea economică de bază, comparativ cu valorile planificate⁵⁹:

Anul	Plan	Realizat	%
1961	25,58	26,23	102,5
1962	28,31	29,01	102,5
1963*)	13,05	14,34	109,9
1964	10,31	11,77	114,2
1965	9,25	10,33	111,67

⁵⁷ „Steaua roșie”, organ al Fabricii Letea, 10 decembrie 1955, p. 1, 2.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

* Reducerea rentabilității în anul 1963 față de anii precedenți a fost determinată de recalcularea prețurilor la materiile prime și materiale, noile prețuri intrind în vigoare la 1 ianuarie 1963.

Cunoașterea structurii mijloacelor circulante reprezintă un alt aspect al acestei probleme. Structura mijloacelor circulante a dat posibilitate întreprinderii de a lua o serie de măsuri în vederea preîntîmpinării formării de stocuri supranormative, care influențează în mod negativ situația financiară. Din acest punct de vedere, întreprinderea Letea a fost dotată cu un normativ valoric ce reprezintă 16,66% din valoarea producției marfă realizată la preț de cost complet. Prin măsurile luate s-a reușit ca numai în anii șesenalului, viteza de rotație a mijloacelor circulante să se accelereze cu 27 zile la sfîrșitul șesenalului, față de începutul lui (1959 — 77 zile; 1965 — 50 zile). Urmare directă a accelerării vitezei de rotație a mijloacelor circulante a fost faptul că în anii 1960—1965 s-au făcut eliberări de fonduri în valoare de 18.434.000 lei. Accelerarea vitezei a fost influențată de depășirea planului de producție-marfă vîndută cu 103,64%; de măsurile luate în vederea preîntîmpinării formării stocurilor supranormative la materii prime, materiale și piese de schimb; de accelerarea livrării produselor.

Impletirea tuturor factorilor economico-organizatorici, strinsă conlucrare între cadre în vederea îndeplinirii și depășirii cifrelor de plan au asigurat ridicarea necontenită a prestigiului fabricii. În mai multe rînduri, ca urmare a rezultatelor dobîndite, Letea a obținut steagul de unitate fruntaș pe ramură. La aceasta au contribuit și sesiunile științifice, simpozioanele tehnice, organizate periodic, prin intermediul căror s-au largit și întărit legăturile dintre știință și producție. Trebuie de menționat, de asemenea, că ridicarea prestigiului fabricii se reflectă pe plan extern prin creșterea numărului de state în care își exportă produsele sale: R.D. Germană, Belgia, Cehoslovacia, Liban, Irak, U.R.S.S. ș.a. Produsele sale au fost expuse în nenumărate expoziții și tîrguri economice internaționale, oferind străinătății dovada realizărilor dobîndite în industria chimică de poporul român.

Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român a trasat sarcini deosebite și industriei chimice, care în anii 1966—1970 își va mări numărul de noi și moderne unități pentru fabricarea celulozei, hirtiei ș.a.⁶⁰. În lumina hotărîrilor Congresului, în fața colectivului de salariați de la fabrica de hirtie și celuloză Letea stau noi și importante sarcini, care deschid acestei vechi unități economice din industria hirtiei și celulozei, perspective deosebite de dezvoltare.

Lupta revoluționară a muncitorilor împotriva exploatației și asupririi capitaliste, formele de organizare ale acestei lupte, cit și rezultatele dobîndite, fac parte componentă din istoricul fabricii Letea. În timp ce activitatea economică a asigurat patronilor pînă la naționalizarea

⁶⁰ Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român, Ed. politică, Buc., 1965, p. 41—42.

mijloacelor de producție creșterea beneficiilor⁶¹, muncitorilor li s-a rezervat mizeria și sărăcia, aspre condiții de muncă și trai. Sporirea de regulă a beneficiilor a fost asigurată de patroni în orice condiții economice. Până la începutul primului război mondial, acționarilor li s-au distribuit dividente până la 7—8%, procent pe care aceștia s-au străduit să-l mărească tot mai mult. Cu toate că în 1922, de pildă, s-au plătit dividente de 18%, mai mult cu 1% ca în 1921, acționarii au apreciat ca fiind o rentabilitate „foarte modestă” a capitalurilor investite. Mai tîrziu, în anii 1929—1933, deși industria hirtiei a rezistat mai bine decit alte industrii economice, acționarii și-au planificat să facă economii mari de salarii și materiale, pentru a „menține” beneficiile⁶².

În timp ce profitul patronilor creștea, grație dibăciei și inteligenței întregului personal care a reușit să situeze Letea la înălțimea fabricilor din cele mai avansate state industriale ale Europei, — aşa cum se recunoștea într-o ședință a consiliului de administrație⁶³, — salariile mici ale muncitorilor agravau situația lor materială. Condițiile în care aceștia lucrau erau deosebit de grele. La Letea, procesul de fabricație a celulozei se desfășura în clădiri insalubre, insuficient ventilate sau iluminate. În grotete subterane, unde se descărca celuloza, într-o atmosferă încărcată cu bioxid de sulf, lucrău muncitori, fără să vadă timp de 10—12 ore lumina zilei, încărcind cu furcile vagonetele de celuloză și împingindu-le apoi printr-un labirint de culoare spre fabricația hirtiei. Afară, manevrele vagoanelor de cale ferată și ale cisternelor de păcură se făceau cu boi⁶⁴. În numeroase secții munca bărbătașilor, care era remunerată ceva mai bine, a fost înlocuită cu munca femeilor și a copiilor, bine exploatață, dar mai slab remunerată.

⁶¹ Iată cum au evoluat beneficiile numai în cîțiva ani:

Anul	Beneficiul net (lei)	Anul	Beneficiul net (lei)
1900	161.693,30	1930	42.547.906,00
1905	261.442,23	1935	47.402.379,00
1910	262.808,72	1940	53.353.651,00
1914	418.633,19	1943	121.007.850,00
1929	36.290.787,00	1944	

(Intocmit pe baza datelor cuprinse în dările de seamă ale Consiliului administrativ pe anii respectivi).

⁶² Arh. fabricii Letea, Dare de seamă a consiliului de administrație pe anul 1930, Buc., 1931, p. 8.

⁶³ Idem, pe anul 1941, Buc., 1942, p. 10.

⁶⁴ Aurel Dîmboiu, op. cit., p. 333.

Zdrențele nespălate și nedezinfecțiate, necesare ca materii prime, treceau prin mîna femeilor și copiilor de dimineață pînă noaptea într-o atmosferă de praf încător. Situația era întru totul asemănătoare cu acea descrisă într-un raport oficial al Direcției sanitare, întocmit în 1909, în care se arăta că ziua de muncă depășea uneori și 12 ore. Raportul arăta că, între altele, copiii „sînt forțați să intre în fabrici, unde lucrează împreună cu părinții de la vîrstă de 9 ani”⁶⁵.

Protecția muncii în cadrul fabricii era aproape inexistentă. Conducerea fabricii, căutind să scape de răspunderea față de accidentele produse, explică provocarea lor prin „neatenția” și „necunoașterea” meseriei de către muncitori, deși, aşa cum am văzut mai înainte, patronii au explicat creșterea activității economice a fabricii prin dibâcia și inteligența întregului personal, deci și a muncitorilor. Mai mult, conducerea societății a concediat pe accidentații din timpul lucrului. Repetarea acestor accidente — se arăta într-un aviz al direcției — dovedind „nepregătirea” tehnică necesară pentru lucru în fabrică, atrage după sine hotărîrea de a concedia pe cei ce se accidentează⁶⁶. În foarte puține cazuri, foștii patroni au fost trași la răspundere pentru pierderea vieții sau infirmitatea unui muncitor.

Atât pentru muncitorii care lucrau în fabrică, cât și pentru cei care lucrau la exploataările forestiere ale societății Letea, condițiile de muncă erau deosebit de grele. O înrăutățire a situației lor s-a produs după intrarea întreprinderii în organizația fabricilor cartelate. Numeroase cereri ale muncitorilor dezvăluie nemulțumirea lor pentru plata insuficientă a muncii pe care o depuneau, față de condițiile inumane de lucru care au cauzat îmbolnăvirea multor lucrători⁶⁷. Pentru a nu pierde forță de muncă, conducerea societății aproba cu foarte mari intîrzieri demisiile, timp în care munca lucrătorilor nu era retribuită⁶⁸, sau sustrăgeau demisiile, dindu-le ca dispărute⁶⁹. În cele mai multe din cereri se întîlnește motivarea că „salariile sunt mici și neajutătoare”, că „prestăm serviciu mult și prost plătit”.

Schimbîndu-i-se profilul, conform necesităților din timpul primului război mondial, Letea a fost trecută la Ministerul de război, lucrînd pentru Pirotehnica armatei. Faptul a înrăutățit regimul de muncă din fabrică. Parte din lucrătorii calificați au fost mobilizați pe loc. Jandarmeria din comunele apropiate orașului Bacău, de unde erau o mare parte din muncitorii fabricii, era obligată să-i urmărească și să-i aducă forțat la lucru⁷⁰. În timpul războiului s-au eliberat sute de

⁶⁵ Const. Popescu, *Starea igienică și sanitată a industriei*, Buc., 1909, p. 9—10.

⁶⁶ Arh. St. Bacău, Fond. fabrica Letea, pachet 54, dos. 26/1935, f. 18; „Steaua Roșie”, organul Fabricii Letea, 28 februarie 1961, p. 3.

⁶⁷ Arh. St. Bacău, Fond. fabrica Letea, pachet 2, dos. 4/1913, f. 26.

⁶⁸ Ibidem, f. 44.

⁶⁹ Ibidem, f. 13, 14, 19, 65, 68, 72.

⁷⁰ Idem, pachet 9 dos. 9/1918, f. 61, 69.

ordine prin care se cerea jandarmilor din Letea Nouă, Faraoani, Călugăra să readucă cu forța pe muncitorii în fabrică. Un număr mare dintr-aceștia au fost sălbatec bătuți la posturile de jandarmi⁷¹.

Situată muncitorilor s-a înrăutățit în anii următori, cind patronii au trecut la reorganizarea întreprinderii și a producției, pentru a scoate cît mai multe beneficii. Pe seama înăspririi exploatarii, a micșorării salariilor, patronii au reușit să-și sporească beneficiile în perioada stabilizărilor relative a capitalismului, iar în anii crizei economice 1929—1933 să și le mențină. O situație deosebit de grea o aveau și pensionarii fabricii, care, în 1933 arătau că trupurile lor gîrbovite și istovite de muncă, după un lung șir de ani petrecuți în fabrică, erau doborîte de scumpetea ce guverna în toate⁷².

Anii premergători izbucnirii celui de al doilea război mondial sunt anii în care clasele dominante au pus pe umerii muncitorilor noi sarcini. Fabrica Letea a fost cuprinsă în planul de mobilizare, fapt care a determinat o înrăutățire a regimului din întreprindere. Orice abatere de la „bunul mers” al fabricii era considerată ca o sabotare a intereselor „țării” și sancționată după legile militare⁷³. Aprovizionarea cu alimente se făcea de către întreprindere care silea pe muncitori să cumpere porumb stricat, „tralat cu pucioasă”⁷⁴. Faptul a stîrnit atât revoltă în rîndul muncitorilor, încit aceștia au ripostat directorului: „Nici cîinii dv., domnule director, nu mânincă mincarea aşa de proastă cum o mincăm noi muncitorii”⁷⁵. Cu alt prilej, directorul, într-o discuție cu muncitorii asupra salariilor, căutind să apere prin orice mijloc beneficiile acționarilor, a declarat muncitorilor: „Chiar dacă a-și punе foc pe mine, tot nu v-ăs majora salariile”⁷⁶.

Dacă la situația grea materială a muncitorilor adăugăm condițiile inumane de locuit, slabă asistență sanitată, puținele mijloace de culturalizare, vom înțelege mai bine modul de viață al acestor muncitori. Cartierele muncitorești, de exemplu, în care locuiau și lucrătorii de la Letea, erau lipsite de lumină electrică, fără trotuare, fără un drum direct de legătură cu o arteră principală a orașului. Cartierele muncitorești — recunoștea un ziar al timpului — concentrau „mizeria unei vieți de tortură vesnică, la care nimeni nu contribuie cu cea mai superficială ușurare”⁷⁷.

Împotriva acestor nedreptăți, muncitorii de la Letea, la fel ca muncitorii din întreaga țară, au desfășurat de-a lungul anilor o vie activitate revoluționară, care avea drept scop să îmbunătățească condițiile lor

⁷¹ Idem, pachet 8, dos. 9/1917.

⁷² Idem, pachet 54, dos. 29/1935, f. 27.

⁷³ Idem, pachet 77, dos. 4/1940, f. 60.

⁷⁴ Arh. Procuraturii Oraș Bacău, Fond. Parchet, dos. 14/1942, f. 128—130.

⁷⁵ Ibidem, f. 15.

⁷⁶ Ibidem, f. 95.

⁷⁷ „Bacăul”, Bacău, 26 august 1928.

de viață și de muncă, să ciștige drepturi politice, să scape de asuprirea capitalistică.

În cadrul fabricii, condiții pentru dezvoltarea luptei de clasă au existat încă de la intrarea ei în funcțiune. Chiar de la început muncitorii au opus o dîrză rezistență împilării, rezistență care a culminat cu greve. Prima manifestare grevistă organizată are loc în anul 1911⁷⁸. În timpul primului război mondial, organele represive ale statului, la 26 mai 1917 au executat în incinta fabricii șapte militanți socialisti⁷⁹. În anul următor la 9 mai 1918, cu toate că patronii s-au folosit de unii maîstri pentru a zdruncina solidaritatea muncitorilor aceștia au declarat grevă⁸⁰ care a durat opt zile. În septembrie 1919 s-a înființat un sindicat al muncitorilor, în care, numai în cîteva zile s-au înscris 150 salariați. După această organizare, aşa cum se menționează într-o dare de seamă a inspectoratului industrial, la sfîrșitul anului 1919 are loc o nouă grevă care durează 14 zile⁸¹. În condițiile luptei revoluționare din anul 1920, lucrătorii de la Letea au luptat pentru ziua de muncă de opt ore, sporirea salariilor și, menționăm, sărbătorirea zilei de 1 Mai în loc de 10 Mai. Sub presiunea muncitorilor, conducerea fabricii a fost nevoită să treacă imediat la aplicarea celei mai mari părți din revendicările lucrătorilor, inclusiv ziua de muncă de 8 ore⁸².

În perioada următoare, patronii, cu ajutorul organelor de reprezentație au reușit să retragă muncitorilor cele mai multe din drepturile ciștigate în perioada avintului revoluționar 1917—1921. De această situație se făcea vinovată conducerea Uniunii de breaslă și a Sindicatelor unitare, care nu rezolvase problema organizării muncitorilor de la fabricile de hîrtie din întreaga țară. La fabricile de hîrtie „Letea”, „Scăeni”, „Busteni”, „Cîmpulung” muncitorii nu aveau contract colectiv, lucrau 12 ore pe zi și primeau salarii mai mici față de fabrica din Piatra Neamț, unde în iunie-iulie 1926 avusese loc o puternică grevă⁸³.

Muncitorii n-au dezarmat însă. Sub conducerea și influența elementelor înaintate ei s-au pregătit de noi acțiuni. Prin presa ilegală, prin manifeste și alte mijloace, lucrătorii de la Letea au fost organizați și pregătiți să lupte împotriva exploatației, a fascismului și a războinicăi grevă⁸⁴.

⁷⁸ Arh. St. Bacău, Fond. Camera de muncă, Pachet 2 dos. 4/1913, f. 198.

⁷⁹ D. Zaharia, *Unele acțiuni revoluționare în regiunea Bacău, în perioada februarie-oct. 1917*, în Studii și articole de istorie, vol. IV, Buc., 1962, p. 12.

⁸⁰ Arh. St. Bacău, Fond. Fabrica Letea, Pachet 10, dos. 19/1918, f. 11—12.

⁸¹ Arh. St. Iași, Fond. Insp. VI Industrial, dos. 1242/1920—1925, f. 62.

⁸² „Steagul Roșu”, Bacău, 21 noiembrie 1965, p. 1, 3; „Steaua Rosie”, organul Fabricii Letea, 30 noiembrie 1965, p. 1.

⁸³ „Viața muncitoare”, 18 iulie 1926, și 22 ian. 1927.

In preajma celui de al doilea război mondial, cu toate măsurile luate de autoritățile militare, muncitorii, sub conducerea comuniștilor, au reușit chiar cu două zile înainte de izbucnirea lui, să declanșeze conflicte de muncă⁸⁴. De asemenea, în iunie 1942, lucrătorii de la Letea, la fel ca cei de la fabricile Izvoranu, Filderman, Foresta Italo-Română, nemulțumiți de situația grea în care se găseau, au încetat lucrul⁸⁵. Prin aceasta, muncitorii răspundeau concret chemărilor partidului comunist de a sabota războiul și dictatura militaro-fascistă. O formă eficace de sabotaj a constituit-o și incetinirea ritmului muncii, care a avut drept efect scăderea producției, fapt ce a provocat o anchetă din partea procuraturii⁸⁶. În anii războiului, la fel ca în întreaga țară, și în această unitate economică s-a dezvoltat „o puternică rezistență antigermană”, Starea de spirit antiguvernamentală și antirăzboinică s-a agravat o dată cu 15 aprilie 1944, cind fabrica a fost mutată la Zărnești.

După insurecția armată din August 1944, muncitorii de la Letea, care era una dintre cele mai mari întreprinderi industriale din Bacău, au luat parte activă la schimbarea aparatului administrativ județean, la mariile evenimente ale timpului. După ce au luat ființă sindicatele unitare, una dintre principalele măsuri a salariaților de la fabrica Letea a fost organizarea unui comitet de întreprindere, care să apere interesele tuturor salariaților. La 16 oct. 1944, reprezentanții sindicatului au cerut consiliului de administrație aplicarea unui program economic, social și cultural, cu totul deosebit, demonstrând că repunerea în funcțiune a fabricii este „o chestiune ce interesează economia națională, statul și pe noi toți muncitorii”⁸⁷. Observăm prin aceasta că programul lor depășea cerințele revendicative ale unui grup de muncitori, în program fiind incluse și cerințe de ordin social. Lupta muncitorilor se impletea strâns cu acțiunile impotriva guvernelor cu majoritate reacționară,⁸⁸ pentru înlocuirea lor cu un guvern F.N.D. care să realizeze o Românie liberă și democratică.⁸⁹

In condițiile în care consiliul de administrație sabota repunerea în funcțiune a fabricii, muncitorii și tehnicienii au organizat montarea

⁸⁴ E. Cimpoeriu, *Din lupta maselor populare impotriva fascismului și a înfeudării ţării de către Germania hitleristă*, în „Studii”, nr. 4/1964, p. 771.

⁸⁵ Arh. Procuraturii Oraș Bacău, Fond. Parchet, dos. 4559/1941, f. 117.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Nicolae Ceaușescu, *Partidul Comunist Român, continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România*, Ed. pol., 1966, p. 49.

⁸⁸ Arh. Fabricii Letea, Registrul procese-verbale ale consiliului de administrație, 1940—1947, f. 196—197.

⁸⁹ C. Botez și D. Botescu, *Aspecte ale luptei maselor populare din Moldova conduse de P.C.R. pentru instaurarea puterii populare (23 August 1944 — 6 martie 1945)*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1/1964.

⁹⁰ „Înainte”, Bacău, an. I, nr. 4, 26 octombrie 1944; Vezi în acest sens, pentru cadrul general al acestei importante etape istorice articolul lui N. A. Lupu: *Relacarea economiei naționale — o sarcină principală în prima etapă a revoluției populare*, în revista „Probleme Economice”, nr. 7/1964, p. 3—9.

unor instalații. Aceste acțiuni erau un răspuns la chemările P.C.R. de a reda activității economice fabrica. Paralel cu lupta pentru montarea utilajelor, muncitorii și alte categorii de salariați, organizați de P.C.R. au dus lupta pentru îmbunătățirea situației lor materiale, în care scop, la 5 mai 1946, au redactat un amplu memoriu pe care l-au înaintat direcției.⁹¹

Incepînd cu anul 1948, o dată cu noua conducere și orientare pe care o cunoaște fabrica Letea, în afară de marile realizări menționate pe linia capacitații de producție și a modernizării, au loc esențiale transformări și îmbunătățiri a condițiilor de viață a muncitorilor, a felului de instruire și a petrecerii timpului liber cît mai instructiv. Cel mai bun indicator al creșterii nivelului material și cultural al muncitorilor îl constituie îmbunătățirea sistemului de salarizare, care după 1950, pînă la 1965 s-a triplat, după cum rezultă din tabelul de mai jos :⁹²

Anul	%	Anul	%	Anul	%	Anul	%
1950	100	1954	115,8	1958	224,8	1962	282,7
1951	99,7	1955	137,8	1959	236,7	1963	296,3
1952	103,4	1956	164,9	1960	256,7	1964	300,0
1953	103,9	1957	224,0	1961	260,7	1965	311,3

Paralel cu îmbunătățirea sistemului de salarizare, în cadrul fabricii și pentru muncitorii ei, s-au înființat : un cămin de zi pentru copiii salariaților, un dispensar și un staționar, un cămin și o cantină unde zilnic iau masa peste 1100 persoane. Numeroase obiective social-culturale stau la dispoziția salariaților pentru realizarea procesului instructiv-educativ. Statul a acordat numeroase credite pentru construirea de case și apartamente în bloc, în valoare de aproximativ 1.500.000 lei, fapt care a făcut să fie de nerecunoscut vechiul cartier din jurul fabricii.⁹³

Analiza evoluției istorico-economice a țării noastre, arată că, în condițiile progresului social contemporan, oamenii muncii beneficiază, de condiții din ce în ce mai avansate de trai. Observăm că o dată cu dezvoltarea puternic industrială a țării, o dată cu evoluția rapidă și rezolvarea problemelor muncii constructive, pașnice, sunt rezolvate și cerințele generale și speciale ale oamenilor muncii în conformitate cu acțiunea legii economice fundamentale a epocii pe care o străbatem.

⁹¹ Arh. Fabricii Letea, Registrul de procese-verbale ale consiliului de administrație, 1940—1947, p. 307; dos. 1945—1948.

⁹² Date extrase din evidența serviciilor de contabilitate, plan și organizarea muncii de la fabrica Letea.

⁹³ „Steaua Roșie”, organul fabricii Letea, 16 septembrie 1959; 5 iulie 1960.

Se constată că pe temeiul acestei concordanțe obiective are loc, așa cum spunea V. I. Lenin, „organizarea planificată a procesului de producție socială pentru asigurarea bunăstării și a dezvoltării din toate punctele de vedere a tuturor membrilor societății”.⁹⁴

Îmbunătățirea condițiilor de viață și muncă a salariaților de la fabrica Letea, ca și a întregului nostru popor, reflectă grija partidului și guvernului față de oamenii muncii. Perspectivele pe care le deschide cel de-al IX-lea Congres al partidului vor ridica și mai mult nivelul material și cultural al tuturor oamenilor muncii din patria noastră socialistă.

БУМАЖНО-ЦЕЛЛЮЛОЗНАЯ ФАБРИКА ЛЕТЯ—БАКЭУ НА ПРОТЯЖЕНИИ 8 МИ ДЕСЯТИЛЕТИЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Краткое содержание

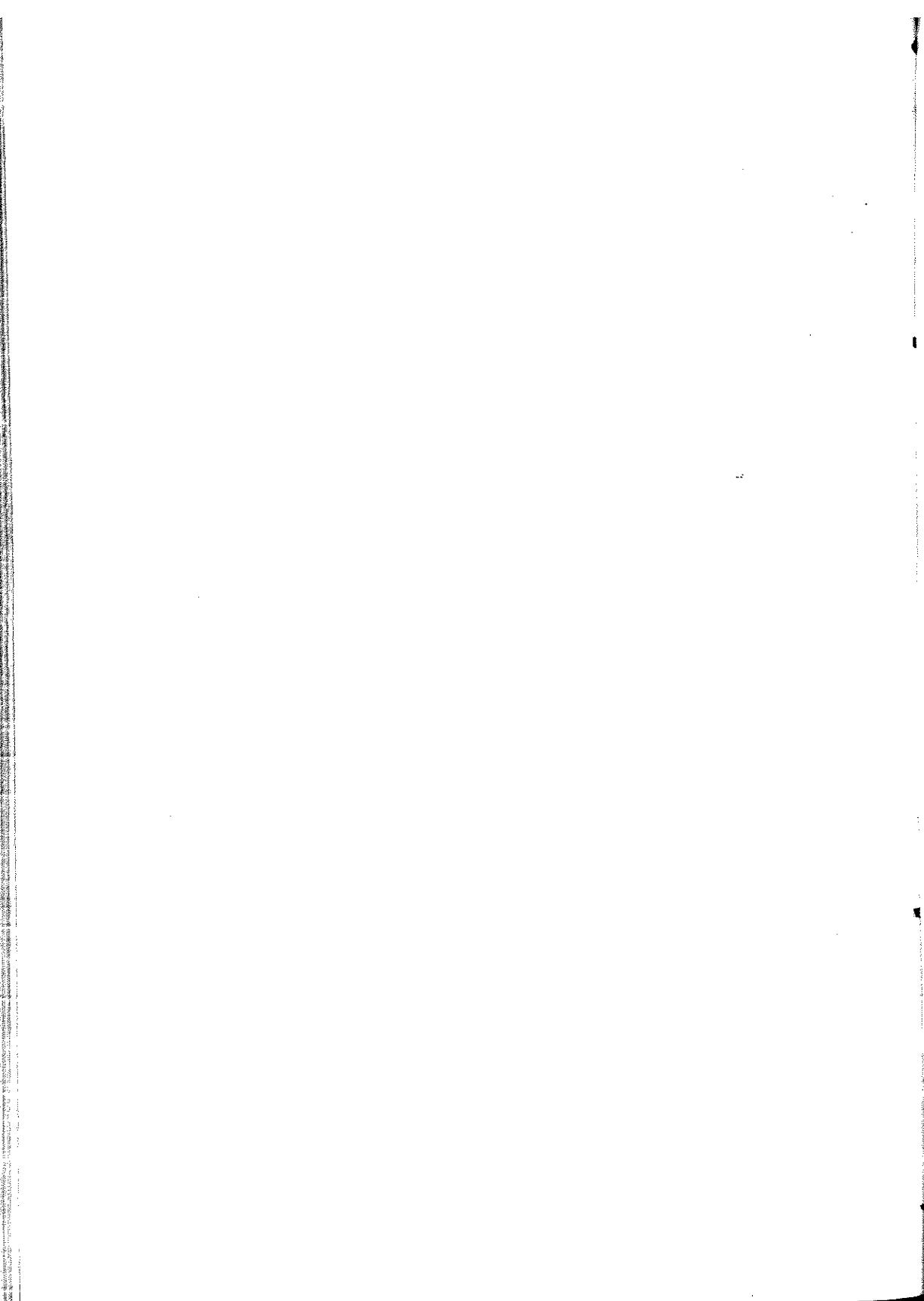
Бумажно-целлюлозная фабрика Летя-Бакэу была основана в период, когда промышленная буржуазия боролась за создание национальной индустрии, посредством которой она могла бы укрепить свои экономические позиции в государстве. Со всей могучностью фабрика начинает выпускать продукцию с 1885 года. После этого в истории фабрики выделяются два основных периода: первый длится до 1948 г., года национализации, а второй начинается с этой даты и длится до наших дней.

В первом периоде в развитии фабрики намечается два этапа, а именно: а) до 1903 г., когда она работала независимо от других сходных предприятий и б) после 1903 г., когда ее экономическая деятельность происходит в рамках организации монопольного типа при Бюро по продаже бумаги.

Используя разнообразный материал, в том числе и неизданный, извлеченный из архива фабрики, авторы статьи рассматривают общественно-экономическое развитие этого предприятия как при старом режиме, так и в годы социалистического строительства.

В работе показано развитие фабрики на протяжении 8-ми десятилетий своего существования в отношении капиталовложений, продукции, динамики прибылей, количественного увеличения рабочих и их борьбы против эксплуатации за развитие фабрики в новых исторических условиях.

⁹⁴ V. I. Lenin, Opere, vol. 29, Buc., Ed. Politică, 1959, p. 84.

NOȚIUNEA DE SUVERANITATE
SCURTĂ PREZENTARE A EVOLUȚIEI IDEII DE SUVERANITATE
ȘI IMPORTANȚA EI ACTUALĂ
DE
ELENA PIPERNEA

Suveranitatea, ca trăsătură fundamentală a puterii de stat, ocupă un loc central în literatura juridică contemporană, ea prezintă o deosebită importanță teoretică și practică.

Pentru a face o analiză mai amplă a noțiunii de suveranitate, este necesar să urmărim evoluția ei istorică și principalele teorii cu privire la această noțiune, pentru că în diferitele etape ale dezvoltării ei, conținutul social-politic al suveranității nu a rămas același. El s-a schimbat în funcție de baza social-economică a statelor și în funcție de rolul pe care ea avea să-l joace în lupta diferențierelor clase sociale pentru afirmarea dominației lor.

Pentru prima dată, întâlnim noțiunea de suveranitate la romani sub denumirea de „imperium et potestas”, adică un drept de comandă al statului, având un caracter absolut, indivizibil, existând prin el însuși. În baza acestui drept, magistratul roman putea da ordine cetățenilor, iar cetățenii care nu le respectau fi constrinși prin forța publică¹.

În perioada evului mediu este înlocuită cu ideea de contract. Epoca feudală se manifestă, în prima perioadă, prin dezvoltarea și afirmarea individualismului favorizat de fărămițarea statului. Este perioada în care regele ajunge să nu mai aibă nici o putere, pentru că legătura dintre rege și seniorii feudali se limitează la întinderea prevedută de contract.

Ca o consecință a conflictelor dintre rege și seniorii feudali, apar o serie de teorii și o dată cu ele se conturează și noțiunea de suveranitate.

¹ P. Negulescu, *Drept constituțional român*, Buc., 1927, p. 93.

Secolele al XV-lea și al XVI-lea marchează lupta monarhilor sprijinită de burghezia în ascensiune, pentru centralizarea puterii politice și pentru crearea statelor feudale absolute.

Dacă mai înainte concepția teologică predominantă (principal reprezentant Tomas D'Aquino) prezintă problemele statului și dreptului de pe pozițiile supremăției puterii bisericesti față de puterea monarhului acum puterea monarhului este prezentată ca o putere supremă, nelimitată și independentă față de orice alte autorități laice sau bisericesti, atât în interiorul cit și în exteriorul statului².

Primele teorii asupra suveranității sint teoriile teocraticice al căror reprezentant, Jean Baudin, n-a reușit să se elibereze total de concepția teologică.

Reprezentind interesele burgheziei în dezvoltare Jean Baudin susținea că „suveranitatea este puterea supremă și liberă de orice legi asupra cetățenilor și supușilor” și că această putere, indivizibilă, este încredințată regelui de către divinitate³.

Această concepție a suveranității se opune pe de o parte pretensionilor de supremăție papală, iar pe de altă parte se opune fărămițării feudale.

Dacă în perioada fărămițării feudale, burghezia în formare, în vederea dezvoltării relațiilor de producție capitaliste și crearea unei piețe mondiale unice, a sprijinit regalitatea în lupta pentru centralizarea puterii de stat, atunci cind monarhia absolută a devenit o frină în dezvoltarea noilor relații de producție, suveranitatea monarhiei feudale este înlocuită cu „suveranitatea poporului” sau „suveranitatea națională”.

Astfel, în perioada revoluțiilor burgheze este proclamată teoria „suveranității naționale” în scopul atragerii maselor populare în jurul burgheziei în lupta împotriva absolutismului.

Teoria „suveranității naționale” sau a „suveranității poporului”, a cărui reprezentant de seamă a fost Jean Jaques Rousseau, ia poziție împotriva monarhiei absolute. În *Discurs asupra inegalității* Jean Jaques Rousseau spune unei critici aspre și pline de curaj așa numitul „drept” la sclavagism și concepții patriarcale, care identificau puterea monarhului cu puterea părintească. Ideea că puterea emană de la popor a avut un efect mobilizator împotriva arbitriașului monarhic și feudal, exercitind o influență puternică asupra concepțiilor juridice ale utopistilor⁴.

Conform acestei teorii, suveranitatea ar reprezenta voința colectivă a cetățenilor, care, neputind să și-o exercite direct, au cedat

² Grigore Gămanu, *Drept internațional contemporan*, Buc. 1965, p. 117.

³ *Les six livres de la République*, livres I, cap. IV.

⁴ I. Demeter și I. Ceterchi, *Introducere în studiul dreptului*.

regelui exercițiul ei, printr-un act de supunere, exprimat într-un contract.

În optica teoriei contractualiste, regii și ceilalți conducători ai statului nu sunt titularii suveranității, ci numai funcționari supuși poporului, care poate oricând să-i schimbe⁵.

După cucerirea puterii însă, burghezia a socotit suveranitatea ca un drept al său de a conduce în mod nestinjenit statul, înțelegind prin „națiune” numai pe sine însăși, excluzând masele și înlocuind teoria suveranității populare — proclamată în perioada în care ducea lupta pentru cucerirea puterii — cu teoriile suveranității „naționale” în diferite variante.

În Germania, la sfîrșitul sec. al XIX-lea, se afirmă cu o deosebită putere teoria „statului de drept” al căruia reprezentant, G. Jellinek, prezintă statul ca o persoană juridică situată deasupra cetățenilor, iar suveranitatea, fiind un atribut exclusiv al voinei statului. Această teorie a suveranității urmărește pe de o parte să prezinte statul — unic titular al suveranității — ca o entitate care stă deasupra claselor și în felul acesta să mascheze esența reală a statului burghez, ca stat al minorității exploatatoare dezvăluit de știința marxistă, iar pe de altă parte să justifice actele arbitrale ale statului atât în relațiile interne cât și în relațiile internaționale.

Sfîrșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea se caracterizează printr-o abundență de teorii asupra suveranității. În această perioadă, întâlnim teoriile școlii „realiste” despre suveranitate, bazate pe concepția pozitivistă a lui Auguste Comte. Această teorie pornește de la recunoașterea inegalității în societatea burgheză, argumentind încă că în cadrul organizării sociale se pot lua măsuri care să atenuze această inegalitate, cum ar fi de exemplu solidarismul social. Această idee a fost propagată în Franța de reprezentantul școlii solidariste, Léon Duguit. El neagă principiile suveranității naționale, consideră că aceasta nu este o realitate ci o abstracțiune. Suveranitatea — susține Léon Duguit — nu servește la nimic, ea întărește numai puterea guvernărilor care opresc pe guvernați⁶.

Teoria solidaristă a suveranității, ca și toate teoriile școlii juridice nu fac altceva decât să justifice dominația de clasă a burgheziei, să camuflze esența de clasă și să justifice expansiunea imperialistă.

Mai tîrziu însă burghezia renunță la această teorie și creează noi teorii potrivit noilor sale interese, teorii care în epoca imperialistă merg pînă la negarea însăși a suveranității ca o caracteristică inherentă puterii de stat.

Străduindu-se să găsească o justificare politică de dictatură și agresiune în relațiile internaționale, doctrina burgheză contemporană

⁵ J. J. Rousseau, *Contractul social*, E.S., p. 87.

⁶ P.N. Negulescu, *Drept constituțional*, Buc. 1927, p. 155 și urm.

propagă concepții menite să minimalizeze însemnatatea principiului suveranității, adoptind o atitudine nihilistă față de toate problemele legate de acest principiu.

Teoriile nihiliste susțin că suveranitatea ar fi o ficțiune, că în realitate ea nu există sau că ar fi o idee perimată, depășită, rămășiță a concepției feudale și că statele contemporane ar trebui să renunțe la această „prejudecată”, incadrindu-se în statul mondial.

Suveranitatea de stat nu este citoși de puțin o ficțiune, dimpotrivă, ea este un fenomen social-istoric, real, un atribut real al puterii de stat. Cea mai mare denaturare a adevărului, o constituie teoria la modă în statele capitaliste, potrivit căreia epoca statelor suverane ar fi depășită.

Ideea „statului mondial” și a „guvernului mondial”, imbrățișată și propagată de teoreticienii burghezi, exprimă interesele și tendințele cercurilor reacționare monopoliste de a folosi organizațiile internaționale în scopul politicii lor externe de expansiune și de intervenție în treburile interne ale altor țări.

Un exemplu convingător în acest sens, îl constituie repetatele încercări ale imperialiștilor americanii de a folosi O.N.U. ca mijloc de realizare a scopurilor lor expansioniste, căutând să atruiuie acestui organ trăsături „suprastatale” și să demonstreze „superioritatea” sa și a „dreptului” său asupra statelor membre⁷. În realizarea acestui scop, juristul vest-german H. J. Schlochauer propune ca O.N.U. să primească dreptul de a se amesteca în treburile interne ale statelor membre, cerind chiar modificarea Cartei O.N.U. în acest sens⁸.

Cu toate aceste încercări de a denatura și diminua importanța principiului suveranității, un număr mare de juriști, filozofi, politicieni, din țările capitaliste, critică teoriile care neagă suveranitatea și cer să se respecte în mod consecvent acest principiu.

Astfel, cunoscutul jurist francez Lyon-Caen, se pronunță hotărît împotriva politicii duse pentru injgebarea de blocuri militare și de restrințiere a suveranității statelor; condamnă proiectele creării unui „stat mondial” și a unui „drept mondial” suprastatal. Lyon-Caen ajunge la concluzia justă că în perioada coexistenței diferitelor sisteme social-economice, asemenea proiecte nu pot duce decât la un singur rezultat și anume, ca un sistem să-și impună ideologia altuia⁹.

Afirmațiile recente ale președintelui de Gaulle, constituie de asemenea o nouă reafirmare a politicii de independentă a Franței.

⁷ Gh. Mocă, *Suveranitatea de stat în concepția unor ideologi burghezi. «Lupta de clasă»*, nr. 9/1965, p. 56.

⁸ Gh. Mocă, *Suveranitatea de stat în concepția unor ideologi burghezi. «Lupta de clasă»*, nr. 9/1965, p. 56.

⁹ I. Levin, *Critică teoriilor burgheze contemporane*, Ed. șt. Buc., 1962, p. 225.

Definind politica externă a Franței, generalul de Gaulle a spus: „Independența noastră ne determină să ducem o acțiune conformă cu ceea ce în prezent constituie concepția noastră proprie și anume că nu se poate justifica nici o hegemonie exercitată de oricine ar fi, nici o intervenție străină în treburile interne ale unui stat și nici o interzicere adresată oricărui țară de a menține relații pașnice cu orice altă țară. Dimpotrivă, după părerea noastră, interesul superior al speciei umane cere fiecărei țări să fie răspunzătoare pentru ea însăși, să fie ferită de încălcări ale suveranității sale, să fie ajutată, fără condiții de supunere, în progresul său”¹⁰.

În condițiile ofensivei dezlănțuite de imperialismul contemporan împotriva suveranității statului și națiunilor și având în vedere nenumăratele cazuri de denaturări ale noțiunii de suveranitate de către juriștii burghezi, elaborarea noțiunii moderne a suveranității devine o sarcină foarte actuală.

În opoziție cu toate aceste teorii reaționare și lipsite de temei științific, se afirmă tot mai mult ideea suveranității poporului, în accepțiunea ei democratică, în numele egalității în drepturi a popoarelor și încrederii lor reciproce, al prieteniei, ajutorului reciproc și al contactelor mai strinse în interesul progresului social.

Schimbările intervenite pe harta politică a lumii reprezintă unul dintre rezultatele luptei popoarelor pentru existența de sine stătătoare, pentru independență.

În concordanță cu această tendință devine tot mai necesară înlaturarea definitivă a ultimelor forme de subjugare colonială, cît și consolidarea politică și economică a statelor recent eliberate. Constituirea și consolidarea noilor state s-a realizat învingindu-se rezistența forțelor care încearcă să opreasă în loc mersul istoriei. Aceste forțe recurg la toate mijloacele, la teorii care, aşa cum am relatat, prezintă suveranitatea și independența drept concepe perimente, spre a justifica amestecul politic și economic în treburile altora. Formele de acțiune diferă, dar conținutul rămîne același — negarea dreptului fiecărui popor de a dispune de propriul său destin, menținerea relațiilor de inegalitate, menținerea sau reciștigarea unor vechi privilegii.

Realitatea este însă cu totul alta. În condițiile actuale nu numai că nu poate fi vorba de un decinț al principiului suveranității statelor, ci dimpotrivă aceasta se află în plină dezvoltare și afirmare.

Respectarea suveranității statelor, dreptul fiecărui popor de a exercita o politică internă și externă independentă, este asigurată astăzi de rolul și influența maselor largi populare în relațiile inter-

¹⁰ Discursul președintelui de Gaulle, referitor la independența Franței publicat în revista „Lumea”, nr. 18, aprilie, 1965.

naționale, de luptă unică a forțelor progresiste pentru independență națională împotriva imperialismului și colonialismului¹¹.

Acestea sunt cauzele pentru care însăși teoreticienii burghezi găsesc tot mai anevoie argumente care să pledeze în favoarea renunțării la această idee „perimată” și „învechită” numită suveranitate.

Susținind astfel de teorii, ei riscă să devină în fața opiniei publice interne și internaționale, sprijinitori ai politicii agresive a cercurilor imperialiste.

Unul dintre juriști burghezi contemporani nevoiți să recunoască principiul suveranității statelor, ca o realitate de necontestat în relațiile internaționale este Korowicz, deși în același timp recurge la o serie de argumente menite a determina sensul și însemnatatea acestui principiu, a-l subminează în relațiile și organizațiile internaționale¹².

Korowicz critică teoriile nihiliste cunoscute în știința burgheză cu privire la suveranitate cum ar fi teoria „suveranității absolute” sau aceea a „suprastatului”, a „guvernului mondial”, demonstrând caracterul nerealist și inaccesibil al acestor teorii¹³.

Critica adusă de Korowicz teoriilor menționate nu poate totuși să ne dezvăluie adevăratul caracter total neștiințific și reaționar al acestor teorii, deoarece însuși autorul face această critică de pe poziția tot a unui adversar al suveranității.

Numeți juriști, sociologi, filozofi și economisti din țările capitaliste sunt nevoiți să constate că teoriile și curentele burgheze, nu mai pot oferi idei și mijloace capabile să soluționeze problemele cardinale ale lumii contemporane.

Astăzi, cînd lupta clasei muncitoare pentru pace, democrație și socialism a luat amploare atît de mare, cînd în fruntea clasei muncitoare și a oamenilor muncii din țările capitaliste s-au format partide comuniste marxist-leniniste, este firesc că și în domeniul dreptului să întîlnim, în țările capitaliste, juriști progresiști care, deși nu stau pe pozițiile nete ale marxism-leninismului, au totuși o atitudine progresistă, demască teoriile cele mai reaționare răspindite de ideologia reaționară burgheză¹⁴.

Totuși, ponderea teoriilor burgheze reaționare este încă destul de mare și reprezentanții lor tend să golească de conținut principiul suveranității, să-l submineze, mai ales atunci cînd este vorba de țările eliberate de sub jugul colonial. Sub pretextul așa-numitului „ajutor” economic, statele capitaliste cele mai puternice încalcă suveranitatea a numeroase state mai slab dezvoltate, subminindu-le din

¹¹ Gh. Mocea, *Suveranitatea relativă*, «Justiția nouă», nr. 9, 1964, p. 57.

¹² Gh. Mocea, *Suveranitatea relativă-denaturarea principiului suveranității*, «Justiția nouă», nr. 10/1964, p. 58 și urm.

¹³ Idem, op. cit., p. 59.

¹⁴ I. Demeter și I. Ceterchi, *Introducere în studiul dreptului*, Buc. 1962, p. 85.

punct de vedere economic. Imperialismul american atrage aceste țări în cursa înarmărilor, în politica de pregătire a unui nou război agresiv și în activitatea de subminare îndreptată împotriva statelor care încearcă să-și apere independența și suveranitatea națională.

În Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din noiembrie 1960, vorbindu-se despre lupta de eliberare a popoarelor coloniale se spunea: „În situația istorică actuală în multe țări se creează condiții internaționale și interne, favorabile pentru formarea unui stat independent de democrație națională, adică a unui stat care-și apără consecvent independența politică și economică, care luptă împotriva imperialismului și a blocurilor militare ale acestora, împotriva existenței bazelor militare pe teritoriul ei”¹⁵.

Lichidarea completă și definitivă a regimului colonial, sub toate formele și manifestările ei, este dictată de întregul mers al istoriei mondiale.

Desfășurarea luptei de eliberare națională se intensifică lovind din ce în ce mai puternic sistemul colonial, iar pe locul vechilor imperii coloniale apar noi state independente.

Un factor deosebit de important și de o însemnatate crescindă în ce privește apărarea și consolidarea principiului suveranității și al independenței națiunilor, îl constituie astăzi asigurarea coexistenței pașnice a statelor cu sisteme social-politice diferite, coexistență care presupune egalitatea în drepturi a tuturor statelor de a-și hotărî singure — fără amestec străin oriinduirea economică, socială și politică.

În acest sens Declarația P.C.R. din aprilie 1964 definind politica externă a țării noastre arată: „La baza politicii externe a statelor socialiste se află principiul coexistenței pașnice între țări cu sisteme sociale diferite. Acest principiu presupune rezolvarea problemelor internaționale litigioase pe calea tratativelor, fără a se recurge la război, pe baza recunoașterii dreptului fiecărui popor de a-și hotărî singur soarta, respectării suveranității și integrității teritoriale a statelor, deplinei egalități, neamestecul reciproc în treburile interne”¹⁶.

În literatura juridică socialistă problema suveranității are greutate specifică și importanță net diferită de modul cum această noțiune este abordată de juriștii burghezi contemporani.

Stiința juridică socialistă stând ferm pe pozițiile materialismului dialectic are un rol creator, analizează fenomenul juridic, înind seama de cerințele dezvoltării sociale. Ea duce o luptă consecventă împotriva tuturor curentelor și teoriilor burgheze, împotriva manifestărilor de liberalism, obiectivism burghez. De asemenea stiința juridică socialistă duce o luptă neimpăcată împotriva revisionismului și dogmatismului, scoțind în evidență caracterul neștiințific al acestor teorii.

¹⁵ Declarația Consfătuirii de la Moscova, 1960. Ed. pol., p. 44.

¹⁶ Declarația P.C.R. din aprilie 1964, Ed. pol. Buc. 1964, p. 22.

Suveranitatea de stat aşa cum este concepută de știința juridică socialistă pornește de la ideea că ea implică inadmisibilitatea amestecului străin în treburile interne ale statelor, inviolabilitatea teritoriului de stat, intangibilitatea frontierelor statului, dreptul fiecărui stat de a conduce și hotărî în toate domeniile vieții politice, economice, sociale și culturale¹⁷.

Declarația Consfătuirii de la Moscova din 1960 arată în această privință că în cadrul statelor socialiste este asigurată adevărată egalitate în drepturi și independență fiecărei țări, pentru că statele socialiste sunt state libere și suverane¹⁸.

Este știut că suveranitatea unui stat este mijlocul cu ajutorul căruia el își infăptuiește scopurile, își realizează năzuințele. În statele socialiste deținătorul puterii, poporul, este și deținătorul suveranității, atribut de seamă al puterii de stat¹⁹.

Deci numai recunoașterea suveranității pentru toate statele și națiunile și respectarea drepturilor lor suverane pot asigura pacea și securitatea în întreaga lume, ordinea și legalitatea în relațiile internaționale, dezvoltarea legăturilor politice, economice și culturale între state, creșterea bunăstării materiale și spirituale a maselor largi populare.

Știința juridică socialistă și în special dreptul constituțional a căutat să definească noțiunea de suveranitate cât mai complet, pentru a scoate în evidență trăsăturile și caracterele specifice ale acestui atribut important al puterii de stat.

O primă definiție a suveranității a fost dată de A. I. Visinski, definiție care s-a bucurat de o largă circulație. El definea suveranitatea „starea de independență a unei puteri de stat față de oricare altă putere atât înăuntru cât și în afara granițelor statului”²⁰.

Ulterior definiția suveranității a fost completată, insistindu-se asupra caracterului de independentă al puterii de stat față de oricare altă putere de stat, aceasta concretizându-se în dreptul statului ca în mod liber și corespunzător proprietății lui aprecieri să-și rezolve problemele sale interne și externe cu respectarea normelor general admise ale dreptului internațional și fără amestecul în aceste treburi a altor state.

În literatura juridică de specialitate din țara noastră, dat fiind importanța deosebită a acestui atribut al puterii de stat, s-au dat diferite definiții în care autorii au căutat să explice căt mai complet noțiunea de suveranitate.

¹⁷ E. Glaser, *Egalitate suverană*. «Studii și cercetări juridice», nr. 3, 1964, p. 467.

¹⁸ Idem, op. cit.

¹⁹ Tr. Ionescu și Eug. Barasch, *Suveranitatea în domeniul economiei*, «Studii și cercetări juridice», 1965 p. 375.

²⁰ «Justiția nouă», nr. 8, 1948, pp. 307.

Profesor dr. Grigore Geamănu consideră suveranitatea ca insușire specifică a statului, înseamnă independența acestuia, care își găsește expresia în dreptul statului de a rezolva liber și după propria sa apreciere problemele sale interne și externe, fără a încălca drepturile altor state sau principiile și normele dreptului internațional²¹.

N. Prisca în cursul de *Drept de stat* scrie: „Suveranitatea este independența puterii de stat față de orice altă putere de stat în rezolvarea de către stat a tuturor treburilor sale interne și externe”²².

Definirea cît mai completă a acestei noțiuni este foarte necesară în condițiile actuale, cînd lupta pentru independență națională și economică a devenit o chestiune vitală pentru fiecare stat.

Deci este absolut necesar ca atunci cînd definim sau analizăm noțiunea de suveranitate să arătăm precis că starea de independență economică este strins legată de cea politică, că nu putem vorbi de suveranitatea unui stat dacă nu înțelegem prin aceasta atât independența politică cît și economică.

Suveranitatea puterii de stat socialiste trebuie înțeleasă ca starea de independență a puterii de stat, ca putere supremă față de orice altă putere de stat, de a hotărî și conduce în toate treburile interne și externe cu caracter politic, economic, social și cultural. Astfel, statul socialist concepe suveranitatea și o analizează ca o unitate dialectică și indisolubilă între elementul politic și cel economic, conducerea economică devenind un element constitutiv al suveranității poporului.

Neînțelegerea justă a noțiunii de suveranitate poate duce la implicații economice și politice dintre cele mai serioase fiind de natură să știrbească grav independența și suveranitatea națională a statelor. De aceea este mai mult ca necesar pentru literatura juridică de specialitate să scoată în evidență legătura indisolubilă dintre independența economică și independența politică, ca elemente importante ale noțiunii de suveranitate.

Pentru înțelegerea justă a noțiunii de suveranitate, o deosebită valoare prezintă Declarația P.C.R. din aprilie 1964 care referindu-se la noțiunea suveranității puterii de stat o privește ca pe o unitate a puterii politice și a puterii economice.

„Conducerea planificată a economiei naționale — se arată în Declarație — este unul din atributile fundamentale, esentiale și inalienabile ale suveranității”²³. Această concepție nouă, științifică asupra suveranității a fost transformată în țara noastră în principiu constituțional. Într-adevăr Constituția noastră adoptată în august 1965, consacrată în articolul 13 alin. III — printre alte sarcini importante ale sta-

²¹ Grigore Geamănu, *Dreptul internațional contemporan*, Buc., 1965, p. 112.

²² N. Prisca, *Drept de stat R.P.R.*, Buc. 1962, p. 264.

²³ Declarația P.C.R. din aprilie 1964. Ed. pol. Buc. 1964 p. 32.

tului, ca atribute ale exercitării puterii de stat și faptul că „Statul socialist român organizează, planifică și conduce economia națională”²⁴.

Statul socialist român stăpinește în numele poporului bunurile ce formează obiectul proprietății socialiste de stat, întemeindu-și activitatea de organizare, planificare și conducere a economiei naționale pe această formă a proprietății sociale.

Proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție asigură deplinătatea puterii poporului, principiu fundamental inscris și determinat în elementele lui caracteristice în primele texte ale Constituției Republicii Socialiste România: „Intreaga putere în Republica Socialistă România aparține poporului, liber și stăpîn pe soarta sa”²⁵. De aceea putem spune că suveranitatea poporului în statul nostru socialist este reală și deplină deoarece în condițiile economiei sociale este exercitat atât din punct de vedere politic cât și din punct de vedere economic.

Unitatea și deplinătatea puterii populare își are deci fundamentalul în relațiile de producție sociale, care creează condiții necesare infăptuirii suveranității depline a poporului și în același timp, o face neceasă, deoarece proprietatea întregului popor nu este de conceput fără participarea poporului la conducerea economică²⁶.

Lenin, referindu-se la revoluția clasei muncitoare împotriva capitalismului, sublinia că după cucerirea puterii politice, conținutul principal al activității partidului comunist și a statului socialist „este construcția economică, aceasta constituind pîrghia esențială a transformării continue a societății pe calea socialismului”²⁷.

Din cele relatate reiese deci, că în concepția juridică socialistă care are la bază invățătura marxist-leninistă, suveranitatea de stat intru-chipează puterea oamenilor muncii, în cadrul căreia sunt cuprinse în mod inseparabil, atât suveranitatea politică, cât și suveranitatea economică. În condițiile actuale, este deosebit de important a dezvălui unitatea indisolubilă a elementului economic și elementului politic, în definirea suveranității de stat.

Deci, suveranitatea puterii de stat este expresia independenței depline, politică și economică a statului, în dreptul acestuia de a stabili o politică internă și externă independentă, de a elabora și aplica măsurile necesare aplicării acestei politici²⁸.

Precizarea elementului economic alături de cel politic, în definirea suveranității, interesează din ce în ce mai mult, astăzi cînd imperialismul prin dominația și expansiunea monopolurilor și a capitalului finan-

²⁴ Constituția R. S. România, 1965, art. 13.

²⁵ Constituția R. S. România, art. 2.

²⁶ «Studii și cercetări juridice», nr. 4/1965, Editorial p. 571.

²⁷ Lenin, Opere, vol. 26, Buc., 1959, p. 99.

²⁸ «Lupta de clasă», nr. 9/1965, Editorial.

ciar, incalcă fățiș suveranitatea statelor. Imperialismul, sub efigia aşa-zisului „ajutor economic”, creează o rețea de dependențe în cadrul cărora marea majoritate a țărilor, a populației globului pămîntesc, este subordonată și exploatață de un grup de state capitaliste mai puternice.

Un mijloc cu ajutorul căruia statele capitaliste incalcă suveranitatea statelor este constituirea de organizații economice interstatale, sau de organisme suprastatale cum sunt Piața comună și diferite comunități europene.

În raportul asupra proiectului de Constituție a R. S. România, tov. Nicolae Ceaușescu arată: „Dezvoltările libere a națiunii, în lumea capitalistă contemporană, î se opun tot felul de teorii cosmopolite despre caracterul aşa-zis perimat al națiunii și necesitatea „integrării” în diferite uniuni monopoliste și organizații suprastatale care îngădăesc și tind să lichideze suveranitatea și independența națională, să extindă sub forme noi dominația imperialistă și colonialistă asupra popoarelor”²⁹.

Cu totul alta este concepția socialistă în ce privește dezvoltarea multilaterală a colaborării internaționale cu celelalte state. De aceea colaborarea internațională are ca premisă posibilitatea ca fiecare popor să-și afirme personalitatea, să se bucure nestințherit de toate condițiile necesare progresului său material și spiritual.

Consacrand această concepție ca principiu constitucional legea fundamentală a R. S. România prevede că: „Relațiile externe ale R. S. România se bazează pe principiile respectării suveranității și independenței naționale, egalității în drepturi și avantajul reciproc, neamestecul în treburile interne”³⁰.

Relevând importanța principiilor menționate, tov. Nicolae Ceaușescu, în cuvântarea sa la proiectul de Constituție, sublinia: „Întreaga desfășurare a vieții internaționale arată că respectarea acestor principii are o însemnatate hotăritoare pentru dezvoltarea unor relații normale între state, pentru asigurarea dreptului fiecărui popor de a-și hotărî propria soartă, de a-și rezolva singur treburile, potrivit voinței sale”.

Imixtiunile sub orice formă în treburile altor popoare frînează progresul lor social, duc la încordare și neîncredere între state, dăunează colaborării internaționale, creează pericole pentru cauza păcii³¹.

În lumina evoluției relațiilor internaționale actuale nu numai că nu poate fi vorba de un declin al principiului suveranității ci, dimpotrivă, acesta se află în plină dezvoltare și afirmare.

²⁹ N. Ceaușescu, *Raport cu privire la proiectul de Constituție a R. S. România*, Ed. pol. 1965 p. 11.

³⁰ *Constituția R. S. România*, art. 14.

³¹ N. Ceaușescu, *Raport cu privire la proiectul de Constituție a R. S. România*, 1965, p. 29.

Respectarea suveranității se sprijină azi pe rolul și influența spontană a maselor largi populare în relațiile internaționale, pe lupta unită a forțelor progresiste pentru independență națională, împotriva imperialismului și colonialismului.

Contra orindurii capitaliste, socialismul deschide perspective neliimitate exercitării reale a suveranității și independenței naționale pe plan intern și internațional, militind împotriva politicii agresive a imperialismului și manifestându-și solidaritatea cu toate popoarele care luptă pentru eliberarea lor națională și socială, pentru pace și progres.

ПОНЯТИЕ О СУВЕРЕНИТЕТЕ

Краткое представление эволюции идеи о суверенитете и ее актуальное значение

Краткое содержание

Излагая кратко историческую эволюцию идеи о суверенитете, автор останавливается на критическом рассмотрении основных буржуазных теорий, относящихся к этому понятию.

Подчеркивая явно реакционный характер буржуазных теорий, автор отмечает новое содержание и главное значение понятия о суверенитете в условиях социалистического строя.

Особое значение уделяется определению понятия суверенитета как неделимого единства суверенного руководства государством в области экономической, политической и общественно-культурной деятельности.

LA NOTION DE SOUVERAINETÉ

Court historique de cette idée et son importance actuelle

Résumé

Ce travail porte sur l'évolution de l'idée de souveraineté et fait un examen critique des principales théories bourgeoises concernant cette notion.

En soulignant le caractère nettement réactionnaire des théories bourgeoises, l'auteur insiste sur le contenu et l'importance actuelle de la notion de souveraineté dans les conditions de la société socialiste.

On accorde une attention particulière à la détermination de la notion de souveraineté en tant qu'entité indivisible du gouvernement souverain de l'Etat dans le domaine économique, politique et social-culturel.

LE CONTRÔLE DE LA CONSTITUTIONNALITÉ DES LOIS
DE
I. BENDITER

La constitution de la République Socialiste de Roumanie, votée le 21 août 1965, rend actuel un très important problème de la science du droit constitutionnel et notamment : le contrôle de la constitutionnalité des lois, réglementé cette fois-ci dans une conception tout à fait nouvelle, principialement différente à l'égard du passé.

Cette réglementation par voie constitutionnelle du contrôle des lois, sous l'aspect de leur concordance avec la loi fondamentale, représente un élément nouveau par rapport aux deux constitutions antérieures de notre pays : celles du 13 avril 1948 et du 24 septembre 1952.

Au cours de la présente communication, nous nous occuperons des aspects plus importants du problème qui font remarquer l'essence supérieure d'une des importantes institutions de notre droit actuel.

I

Il est bien connu que dans le droit constitutionnel bourgeois, le contrôle de la constitutionnalité des lois a occupé et occupe aujourd'hui encore, une place importante. Plusieurs théories ont été émises concernant cette institution, trouvant leur application dans les divers systèmes adoptés dans l'organisation de l'exercice de ce contrôle. Naturellement, ces théories, élaborées par la doctrine bourgeoise, ne trouveront par leur application dans l'organisation constitutionnelle de l'État socialiste. Dans l'examen critique marxiste de ces théories, il faut cependant se placer sur une autre position que celle qui — peu de temps auparavant — a été adoptée dans la littérature juridique socialiste. La plupart des auteurs qui se sont préoccupés de ce problème ont pris une attitude totalement négative envers le contrôle de la constitutionnalité des lois, comme d'ailleurs envers d'autres théories particulièrement importantes, telle la théorie de la séparation des pouvoirs. En simplifiant l'état de choses, on est arrivé à la négation sans raison

de toute importance de ces institutions qui, même dans l'organisation de l'État bourgeois, en certaines conditions, présentent un élément progressiste.

En général, il est bien connu le fait que le principe de la constitutionnalité, de même que la théorie de la séparation des pouvoirs dans l'État, ont joué un rôle progressiste pendant l'époque de lutte de la bourgeoisie pour la conquête du pouvoir, car — au début — c'étaient d'importantes institutions de limitation du pouvoir du monarque absolu et — plus tard — de consolidation du pouvoir de la bourgeoisie. Mais, aujourd'hui encore, elles maintiennent leur importance. Nous considérons qu'on ne saurait ignorer si dans un certain État capitaliste, il existe ou non un régime de constitutionnalité, de même qu'on ne peut négliger le fait que le principe de la séparation des pouvoirs assure ou non la suprématie du parlement. V. I. Lénine dénommait sociologisme vulgaire la conception de ceux qui, mettant en discussion la revendication programmatique de la suprématie du parlement, c'est-à-dire de l'assemblée des représentants du peuple dans l'État bourgeois, se mettraient à exprimer leur conviction — absolument juste d'ailleurs — que dans un pays bourgeois, quelles que soient ses règles, c'est au grand capital qu'appartient la suprématie¹.

En effet, il suffit de confronter la situation de Roumanie, sous le régime de la Constitution de 1923, lorsque l'existence formelle d'un régime de légalité, fondé sur la suprématie de la constitution, offrait — au tant qu'il était possible dans le cadre de l'organisation de l'état bourgeois — quelques garanties civiques, avec la situation de 1940—1944, lorsque — la Constitution carliste de 1938 suspendue — il n'y avait plus aucune trace de régime constitutionnel et de garantie légale, concernant surtout les droits et les libertés civiques². Le fait que les mouvements progressistes des pays capitalistes avancés (Italie, États Unis d'Amérique etc.), ayant en tête les partis communistes, réclament le respect et la stricte application de la Constitution, surtout des droits et des libertés civiques qu'elle proclame, constitue une preuve de l'importance du principe de la constitutionnalité dans les conditions actuelles. Donc, c'est seulement dans cette lumière qu'on doit envisager le problème du contrôle de la constitutionnalité des lois et les théories

¹ V. I. Lénin, *Opere*, vol. 20, Editura politică, Bucureşti, 1959, p. 401.

² La Constitution de 1923 a été abrogée par la Constitution édictée par le roi Charles II et soumise au plébiscite le 24 février 1938. À son tour, la Constitution de 1938 a été suspendue par les décrets du 5 septembre 1940 qui ont introduit la dictature fasciste militaire du maréchal Antonescu. Comme président du Conseil des ministres et chef de l'Etat, le maréchal fut investi de pleins pouvoirs. Le principe de la séparation des pouvoirs, de même que les droits et les libertés civiques inscrits dans les constitutions antérieures de la Roumanie ont été formellement abolis. (Voir: D. Ionescu, Gh. Tutui, Gh. Matei, *Dezvoltarea constituțională a statului român*, Editura științifică, Buc., 1957, p. 332; N. Prisca, *Drept de stat al Republicii Populare Române*, Editura de stat didactică și pedagogică, Buc., 1962, p. 71).

qui se trouvent à la base de sa réglementation juridique dans les états bourgeois.

L'institution du contrôle de la constitutionnalité des lois a paru ultérieurement à l'adoption des premiers actes constitutionnels. En consacrant le principe de la suprématie de la loi fondamentale, les premières constitutions bourgeoises n'ont pas prévu l'organisation du contrôle de la constitutionnalité des actes du parlement par d'autres organes en dehors du parlement.

La Constitution française de 1791 interdisait expressément le contrôle de la constitutionnalité par les instances judiciaires. Au titre III, chap. V, art. 3, elle établissait que „Les tribunaux ne peuvent, ni s'immiscer dans l'exercice du pouvoir législatif, ni suspendre l'exécution des lois“. Cette disposition n'a pas été abrogée par les constitutions ultérieures de la France. De même, le système du contrôle de la constitutionnalité des lois par un organe politique indépendant du parlement n'a pas eu de réussite en France. On sait que, sur la proposition de Sieyès, Napoléon avait créé par la Constitution de l'an VIII, le Sénat conservateur, un organe politique, indépendant du pouvoir législatif, qui avait en sa compétence le contrôle de la constitutionnalité des lois ; mais il a eu une existence insignifiante, car il n'a pas pu accomplir le rôle qui lui avait été réservé dans la conception de Sieyès³.

La Constitution des États Unis d'Amérique de 1787, non plus ne comprenait aucune disposition concernant le contrôle de la constitutionnalité des lois. Mais, à l'encontre de la Constitution française de 1791, elle ne comprenait aucun texte qui interdit le contrôle judiciaire. Alors, la doctrine américaine a interprété le fait en faveur de l'introduction du contrôle de la constitutionnalité par les instances judiciaires. Ce contrôle a été plus timide jusque dans les dernières décennies du XIX-e siècle, mais, depuis lors et surtout après 1900, il s'est imposé d'une telle manière, que beaucoup d'auteurs américains ne cachent pas le fait que les instances judiciaires et spécialement la Cour Suprême des États Unis d'Amérique „accomplissent la fonction d'une troisième Chambre législative“⁴.

En poursuivant l'évolution de la conception concernant le contrôle de la constitutionnalité des lois dans la doctrine des pays capitalistes, on peut constater le nombre toujours plus réduit des adversaires de ce contrôle exercé par des organes en dehors du parlement. Peu nombreux sont aujourd'hui les auteurs qui, tout en défendant le principe de la suprématie du parlement, soutiennent avec constance (comme l'a fait autrefois Bluntschli, par exemple), que le seul en droit d'apprécier

³ G. Burdeau, *Cours de droit constitutionnel*, Paris, 1946, p. 60—61.

⁴ Cf. I. D. Levin, *Stiința burgheză contemporană a dreptului de stat*, Editura științifică, București, 1962, p. 280.

la constitutionnalité de la loi c'est son auteur même, c'est-à-dire le parlement⁵. Significatif à cet égard est aussi le fait que le contrôle de la constitutionnalité des lois par les instances judiciaires ou par d'autres organes spécialement créés à cette fin, les ainsi nommés organes de contrôle politique de la constitutionnalité, a été introduit — après la seconde guerre mondiale — dans certains pays où auparavant, cette institution n'y était pas admise, par exemple : l'Italie, la France⁶.

En France, où la doctrine se prononce jusqu'à nos jours d'une manière presque catégorique, contre le contrôle de la constitutionnalité des lois par des organes judiciaires⁷, le contrôle de la constitutionnalité introduit par la Constitution de 1958, a été confié au Conseil Constitutionnel, organe politique qui n'est pas inclus dans le système des instances judiciaires⁸.

Nous ne nous sommes pas proposé d'examiner d'une manière plus détaillée le mode de fonctionnement du contrôle de la constitutionnalité des lois dans les divers états dont nous avons parlé jusqu'ici. Mais, les quelques courtes considérations concernant cette institution, relèvent le fait que, n'importe s'il est confié aux instances ordinaires (Et. Unis. Am.) ou à des instances spéciales (les Tribunaux spéciaux d'Italie et de la République Fédérale Allemande) ou à des organes politiques (France), le contrôle de la constitutionnalité des lois, tels qu'il est organisé dans les états mentionnés, représente l'un des aspects importants de la limitation du pouvoir du parlement dont le rôle est en continué décroissement.

II

Ce que nous venons de montrer jusqu'ici sur le contrôle de la constitutionnalité dans les états capitalistes impose d'une manière logique la question : un tel contrôle est-il nécessaire et peut-il être admis dans l'organisation d'état socialiste ? Nous allons y formuler la réponse en partant de l'idée de constitutionnalité et de légalité so-

⁵ Mélanges Paul Negulesco, M.O., Bucureşti, 1938, p. 826.

⁶ La Constitution de la République Italienne (Section I-e, Chap. VI), établit la composition, l'organisation et la compétence du Tribunal Constitutionnel, comme une des institutions qui garantissent la constitutionnalité. En ce qui concerne la France, sa Constitution de 1958 a créé, comme organe de contrôle de la constitutionnalité, le Conseil Constitutionnel.

⁷ On connaît les critiques portées au système en vigueur aux Etats-Unis par des auteurs d'un grand prestige comme : M. Hauriou, Ed. Lambert, et de nos jours : G. Burdeau et autres. Voir à cet égard : Maurice Hauriou, *Précis de droit constitutionnel*, Paris, 1923, p. 306—313 ; Edouard Lambert, *Le gouvernement des juges aux Etats Unis*, Paris, 1921 ; Georges Burdeau, *Traité de science politique*, t. III, Paris, 1951, p. 436.

⁸ En matière d'organisation et de fonctionnement du Conseil Constitutionnel voir : l'Ordonnance nr. 58—1067 du 7 novembre 1958 et le Décret du 13 novembre 1958, concernant les obligations des membres du Conseil Constitutionnel, dans : Maurice Duverger, *Constitutions et documents politiques*, PUF, Paris, 1964, p. 206—213.

cialiste. Nous considérons qu'il est inutile d'argumenter ici sur l'importance de la légalité pour assurer l'ordre juridique socialiste. La légalité, au sens général de la notion, c'est le respect inconditionné de la loi dans l'acception la plus large, c'est-à-dire de toutes les règles édictées et sanctionnées par l'État.

Une condition de la légalité consiste en l'assurance et la garantie du cadre légal de l'activité des organes de l'État, dans les limites de la compétence qui leur est conférée par la loi, ainsi qu'en l'action de prévenir les abus illégaux de la part de certains organes. Une importance toute particulière dans cette direction doit être accordée aux dispositions des articles 33 et 34 de la nouvelle Constitution de la République Socialiste de Roumanie qui consacrent, pour la première fois après le 23 Août 1944, le droit de protestation contre un acte illégal d'un organe d'état, la personne lésée dans ses droits pouvant demander l'annulation de l'acte et la réparation du préjudice.

Le cadre général de la légalité est formé par la totalité des normes qui composent le système de droit de l'état socialiste. Dans le cadre de ce système, ce sont les normes constitutionnelles qui occupent la position la plus haute, la Constitution étant l'acte juridique fondamental qui exprime — au niveau le plus élevé — les intérêts et la volonté du peuple souverain. De la sorte, le principe de la légalité, qui réside dans le respect des règles de droit édictées et sanctionnées par l'état, suppose implicitement le respect en première ligne des normes constitutionnelles. C'est justement que la Constitution de la République Socialiste de Roumanie a voulu souligner lorsque, à l'article 39, elle parle de l'obligation des citoyens de respecter la Constitution et les lois du pays. La mention spéciale introduite dans le texte constitutionnel n'est pas accidentelle. Elle est destinée à souligner l'importance particulière de la constitution et sa place dans le système des actes normatifs de notre État. D'ailleurs, la position supérieure de la Constitution envers tous les autres actes normatifs, y compris la loi et les actes à pouvoir de loi (les décrets normatifs du Conseil d'Etat⁹), résulte d'autres dispositions encore de la loi fondamentale. Ainsi, l'adoption et la modification de la Constitution sont confiées par l'article 43 de la Constitution, à la compétence exclusive de la Grande Assemblée Nationale. La modification du texte constitutionnel doit être approuvée par 2/3 du nombre total des députés de la Grande Assemblée Nationale.

Si le Conseil d'Etat, organe suprême du pouvoir qui exerce la politique générale de l'état pendant l'intervalle d'entre les sessions de la Grande Assemblée Nationale, a le droit d'émettre des actes

⁹ Dans le système des organes d'état de la République Socialiste de Roumanie, la Grande Assemblée Nationale occupe la première place. Le Conseil d'Etat est le deuxième organe supérieur du pouvoir, élu et subordonné à la Grande Assemblée Nationale. Conformément à l'article 68 de la Constitution, les actes (décrets) normatifs du Conseil d'Etat ont pouvoir de loi.

normatifs à puissance de loi, égaux en force juridique à la loi ordinaire, il ne possède guère le droit d'édicter des actes à caractère constitutionnel. C'est ce qui résulte des dispositions catégoriques de l'article 64, p. 2 de la Constitution où l'on déclare que le Conseil d'Etat „établit, sans pouvoir modifier la Constitution, des normes ayant puissance de loi“.

De même, pour assurer à la Constitution une stabilité plus ferme, il s'impose une procédure d'adoption et de modification, en ce qui concerne la vote, bien différente par rapport avec les autres lois qui ne comportent pas un caractère constitutionnel. (Voir l'article 56, al. 3 de la Constitution de la République Socialiste de Roumanie). On doit y ajouter que la Constitution doit être envisagée comme un document qui s'élève par son importance politique au-dessus des autres lois¹⁰.

De toutes ces dispositions, il résulte que la Constitution occupe dans le système juridique de l'état socialiste roumain une place d'une importance particulière, car elle est supérieure à tous les autres actes normatifs dont les dispositions doivent être conformes à l'esprit de la Constitution.

Le respect de la Constitution et de la loi en général constitue une des obligations fondamentales des citoyens de la République Socialiste de Roumanie. En d'autres termes, on peut dire que la priorité qu'on accorde à la Constitution et la place qu'elle occupe comme fondement de notre entier système juridique, consacrent en fait le principe de la suprématie de la constitution, de la constitutionnalité.

Par la constitutionnalité ou l'ordre constitutionnel on doit comprendre le régime de droit dans le cadre duquel on assure le respect intégral de la constitution de la part des citoyens, ainsi que de la part des organes de l'Etat et des organisations sociales. A cette fin, il faut assurer aussi la concordance de tous les actes normatifs de l'Etat avec les dispositions constitutionnelles. En considérant ainsi la constitutionnalité, par rapport à la légalité socialiste, on constate qu'il existe une étroite liaison entre ces deux notions qui se complètent réciproquement.

La constitutionnalité doit être envisagée comme un problème de la légalité au sens le plus large¹¹. La notion de respect de la loi renferme en première ligne l'idée du respect de la loi constitutionnelle, de la Constitution et ainsi la légalité, en son sens le plus général, s'appuie sur le principe de la constitutionnalité.

Mais, la réalisation du principe de la constitutionnalité demande certaines garanties, parmi lesquelles le contrôle de la constitutionnalité des lois occupe une place importante.

¹⁰ Voir à cet égard : T. Drăganu, *Locul dreptului de stat în sistemul de drept al Republicii Populare Române*, «Studia Universitatis Babes-Bolyai», Series iurisprudentia, Cluj, 1964, p. 80.

¹¹ Voir à cet égard : Otto Bihari, *Constitutionality and legality*, in : Acta iuridica Academiae scientiarum hungaricae, t. VI, fasc. 1—2, 1964.

III

Le principe de la séparation des pouvoirs dans l'état constitue la base théorique de l'organisation du contrôle de la constitutionnalité des lois dans les états bourgeois. Le premier considérant sur lequel s'est appuyée la Décision de la Cour de Cassation dans le célèbre procès de la société des tramways de Bucarest (1912), à la suite duquel elle a admis le droit des instances judiciaires d'examiner la constitutionnalité des lois, était formulé dans les termes suivants : „Le principe de la séparation des pouvoirs impose aux pouvoirs de se contrôler et de se censurer réciproquement”¹².

L'application de ce principe par l'introduction du contrôle judiciaire de la constitutionnalité des lois a mené à des dégénérescences de la manière de celles que M. Hauriou — considérant le système des États-Unis d'Amérique — caractérise pour un vrai „gouvernement des juges”¹³. En effet, le contrôle de la constitutionnalité des lois aux Etats-Unis ne se résume pas à l'examen des lois ordinaires par rapport à la constitution, mais il s'étend aussi à l'examen des amendements apportés à la Constitution. Au nom de la défense de la constitution, du principe de la suprématie de la constitution, en fait, par le contrôle de la constitutionnalité des lois, on crée la possibilité de certaines interprétations des lois, qui contreviennent souvent à l'esprit de la constitution ; on accorde aux instances judiciaires ou à d'autres organes en dehors du parlement, la possibilité d'assumer l'exercice de certaines attributions qui, à l'ordinaire, dans l'esprit du principe de la séparation des pouvoirs, reviennent exclusivement au pouvoir législatif. Ainsi, par exemple, le Tribunal Constitutionnel Fédéral de la R.F. Allemande, excepté le contrôle général de la constitutionnalité des lois, possède encore le droit de „déterminer la constitutionnalité des partis politiques et des organisations publiques” (art. 21, al. 2 de la Constitution), juger les contestations aux décisions prises par le Bundestag concernant la vérification des élections et la retraite du mandat de député (art. 41, al. 2 de la Constitution). La loi fondamentale de l'état fédéral ouest-allemand confère aussi, au Tribunal Constitutionnel, d'autres importantes attributions, qui le transforment dans un organe à pouvoirs très larges et lui créent une position supérieure à certains points de vue au parlement.

Si l'institution du contrôle de la constitutionnalité des lois dans les états auxquels nous avons fait référence trouve sa base théorique dans le principe de la séparation des pouvoirs, dans l'état socialiste roumain le contrôle de la constitutionnalité des lois se présente comme une exigence du principe de la constitutionnalité, de la suprématie

¹² Décision de la Cour de Cassation, S. I, nr. 261/1912 (Curierul judiciar, nr. 32, p. 373).

¹³ Maurice Hauriou, *op. cit.*, p. 312.

de la constitution et s'appuie sur le caractère d'unicité du pouvoir. Le pouvoir d'état étant unique (d'ailleurs le pouvoir d'état est unique aussi dans l'état bourgeois, dans le sens qu'il est exercé par des organes qui représentent le pouvoir unique de la classe dominante, la théorie de la séparation des pouvoirs étant à ce point de vue une simple fiction), tous les organes de l'état sont constitués dans un système unitaire, bien soudé au sommet duquel se trouve la Grande Assemblée Nationale comme organe suprême par lequel le peuple souverain exerce le pouvoir d'état.

Donc, c'est la Grande Assemblée Nationale qui est l'organe supérieur représentatif du pouvoir d'état, située en tête du système des organes de l'état ; elle a dans sa compétence, réunies ensemble, d'un côté l'attribution d'édicter les lois, en première ligne et d'une manière exclusive la loi constitutionnelle et en second lieu des attributions concernant le contrôle de l'application, du respect de la constitution et des lois.

L'idée qu'un autre organe en dehors de la Grande Assemblée Nationale pourrait avoir le droit de contrôle sur les actes adoptés par elle, ne peut être accepté dans le système de notre organisation d'état. Une telle conception vient en contradiction avec les principes fondamentaux qui se trouvent à la base de l'organisation de l'état socialiste. Comme on le sait, conformément au principe du centralisme démocratique, tous les organes de l'état roumain sont subordonnés à la Grande Assemblée Nationale qui a le droit de contrôle sur leur entière activité. Comment serait-il donc possible qu'un autre organe eût le droit de censurer les actes qu'elle émet, au point de vue de la constitutionnalité ?

En partant de ces considérations, la Constitution de la République Socialiste de Roumanie souligne l'importance de la constitutionnalité des lois et confie le contrôle de la constitutionnalité exclusivement à la Grande Assemblée Nationale qui élit dans ce but la Commission Constitutionnelle.

IV

La nature juridique de la Commission Constitutionnelle est celle d'une Commission Permanente de la Grande Assemblée Nationale, ayant toutefois quelques particularités, déterminées par le spécifique de l'activité en vue de laquelle elle a été créée.

Une première particularité consiste dans le fait que — à l'encontre des autres commissions permanentes qui sont formées exclusivement de députés de la Grande Assemblée Nationale — la Commission Constitutionnelle est composée de députés et de spécialistes non-députés, le nombre de ces derniers ne pouvant pas dépasser un tiers du nombre total des membres de la Commission (art. 53, al. 2 de la

Constitution). L'introduction dans la composition de la Commission Constitutionnelle de certains spécialistes n'ayant pas la qualité de députés de l'organe suprême représentatif du pouvoir d'état, n'affecte pas sa nature juridique pareille aux autres commissions permanentes de la Grande Assemblée Nationale. C'est le cas de certains organes (le Conseil Supérieur de l'agriculture et les Conseils agricoles locaux ainsi que le Comité d'État pour la culture et les arts et les Comités de culture et d'art locaux) dont la composition ne modifie pas leur caractère d'organes d'état¹⁴.

Une autre particularité de l'activité de la Commission Constitutionnelle consiste en ce qu'elle exerce son contrôle dans le cadre d'une sphère dont la délimitation et le contour sont différents par rapport à l'activité des autres commissions permanentes de la Grande Assemblée Nationale. Pour mieux expliquer cela, nous mentionnerons le fait que, dans l'exercice de leurs attributions, les autres commissions permanentes de la Grande Assemblée Nationale, chacune dans son domaine spécifique, ont le droit d'examiner — sous tous les aspects — l'activité de n'importe quel organe administratif d'état, de la Procureur et du Tribunal Suprême, pouvant écouter périodiquement ou par problèmes les renseignements des dirigeants de ces organes (art. 52, al. 4 de la Constitution). Mais, la Commission Constitutionnelle possède un droit de contrôle limité qui consiste dans l'examen des lois sous l'aspect de leur constitutionnalité. D'autres aspects de l'activité des organes dont les actes normatifs sont soumis au contrôle en ce qui concerne leur constitutionnalité n'entrent pas dans la sphère de compétence de la Commission Constitutionnelle.

Pareillement aux autres Commissions permanentes, la Commission Constitutionnelle est un organe propre de la Grande Assemblée Nationale, élu par et subordonné à la Grande Assemblée Nationale. Son activité se concrétise, conformément à l'article 53, dernier alinéa de la Constitution, par l'élaboration d'avis et rapports, soit de sa propre initiative, soit sur le saisissement des organes indiqués par le Règlement de fonctionnement de la Grande Assemblée Nationale¹⁵.

Donc, la Commission Constitutionnelle, ainsi que les autres commissions permanentes de la Grande Assemblée Nationale, chacune dans son domaine d'activité, n'est pas un organe en droit de prendre des décisions à pouvoir obligatoire, concernant en notre cas la constitutionnalité ou non-constitutionnalité d'une loi. Dans sa situation d'organe de travail de la Grande Assemblée Nationale, la Commission

¹⁴ L'organisation et le fonctionnement du Conseil Supérieur de l'agriculture sont réglementées par le Décret publié dans le: *Buletinul oficial al Republicii Socialiste România*, Partea I, Anul II, nr. 3, din 28 ianuarie 1966.

¹⁵ Le nouveau Règlement de fonctionnement de la Grande Assemblée Nationale a été adopté dans la deuxième session ordinaire de la cinquième législature et publié dans le: *Buletin Oficial al Republicii Socialiste România*, Anul I, nr. 22 din 24 decembrie 1965, Partea I, p. 188-194.

Constitutionnelle prépare les travaux concernant le contrôle de la constitutionnalité des lois et les présente — sous la forme mentionnée de rapports ou d'avis — à la Grande Assemblée Nationale, la seule en droit de prendre une décision. C'est dans ce sens que se prononcent catégoriquement la Constitution (art. 43, pt. 13) de même que le Règlement de fonctionnement de la Grande Assemblée Nationale (art. 21, al. 3).

Le droit de saisissement de la Commission Constitutionnelle appartient — conformément à l'article 21 du Règlement de la Grande Assemblée Nationale — au Conseil d'Etat, au Conseil des Ministres, au Tribunal Suprême, au Procureur Général, de même qu'au Bureau de la Grande Assemblée Nationale, soit par sa propre initiative, soit sur la demande de chacune des commissions permanentes. Excepté ces organes, conformément à l'article 29 du Règlement ont le droit de s'adresser à la Commission Constitutionnelle, en lui signalant la non-conformité d'une loi ou d'une disposition d'une loi à la Constitution, tout organe d'état ou toute organisation publique, de même que tout citoyen de la République Socialiste de Roumanie. La seule différence entre le droit de saisissement et celui de signalement consiste en ce que, dans le premier cas, la Commission Constitutionnelle, saisie par un des organes mentionnés dans l'art. 21 du Règlement, est obligée toujours d'élaborer l'avis ou le rapport et le présenter ensuite à la Grande Assemblée Nationale, tandis que, dans le cas des signalisations reçues de la part des organes, des organisations et des personnes mentionnés dans l'art. 29, al. 2 du Règlement, la Commission Constitutionnelle saisit la Grande Assemblée Nationale seulement lorsqu'elle considère que les signalisations reçues sont fondées.

Les prévisions de l'article 29 du Règlement de la Grande Assemblée Nationale s'encadrent dans les nombreuses dispositions à caractère normatif destinées à garantir les droits et les libertés des citoyens consacrés par la Constitution. Le droit des citoyens de signaler la non-constitutionnalité de certaines lois, pareillement au droit de pétitionnement et à d'autres droits fondamentaux proclamés par la Constitution, reflète le soin d'assurer la liberté individuelle, le développement multilatéral de la personnalité et le respect de la dignité humaine.

V

La Constitution de la Roumanie de 1923 (art. 103) confiait le contrôle de la constitutionnalité des lois à la Cour de Cassation en sections réunies. La non-constitutionnalité pouvait être signalée seulement par voie d'exception, au cours d'un procès et la décision de la Haute Cour de Cassation, concernant la non-constitutionnalité d'une loi, ne se rapportait qu'au cas jugé, n'ayant pas d'effet *erga*

o m n e s¹⁶. Excepté le contrôle exercé par la Haute Cour de Cassation, sous le régime de la Constitution de 1923, il fonctionnait encore un organe de technique législative : le Conseil législatif qui exerçait un contrôle préventif concernant la constitutionnalité des lois. Selon l'article 76 de la Constitution de 1923, la consultation du Conseil était obligatoire pour tous les projets de loi, excepté ceux qui concernaient les crédits budgétaires¹⁷.

Le système de contrôle de la constitutionnalité des lois institué par la Constitution en vigueur, diffère du régime de la Constitution de 1923, premièrement par le fait qu'à la base de ce contrôle se trouvent des conceptions principialement différentes qui prennent leur source dans l'essence fondamentalement différente de l'état roumain actuel par rapport à l'état roumain d'avant la deuxième guerre mondiale.

En partant des considérants exposés au troisième paragraphe de notre étude, le contrôle de la constitutionnalité des lois, tel qu'il est réglementé par l'actuelle Constitution de la République Socialiste de Roumanie, est exercé, exclusivement par la Grande Assemblée Nationale et par l'intermédiaire de la Commission Constitutionnelle. Le contrôle de la constitutionnalité n'est pas limité à une certaine phase du processus d'élaboration et d'adoption des lois. Selon les dispositions constitutionnelles, complétées par le Règlement de la Grande Assemblée Nationale, il apparaît comme un contrôle postérieur qui considère les lois dans leur forme définitive, après avoir été adoptées par l'unique organe législateur de la République Socialiste de Roumanie qui est la Grande Assemblée Nationale. Mais en même temps, le Bureau de la Grande Assemblée Nationale, ayant le droit de saisir la Commission Constitutionnelle concernant la non-constitutionnalité d'une loi, peut aussi — à notre avis — exercer ce droit lorsqu'il s'agit d'une loi qui se trouve encore à l'état de projet, car il n'existe aucune disposition qui l'interdise. De même, la Commission Constitutionnelle peut user au droit de se saisir de propre initiative, pour rapporter à la Grande Assemblée Nationale sur la non-conformité d'une loi avant qu'elle soit adoptée.

Mais, l'examen de la part de la Commission Constitutionnelle de la constitutionnalité de certains projets de loi, dans les conditions ci-dessus mentionnées, n'a pas le caractère d'un contrôle préventif, permanent et obligatoire pour tous les projets de loi, à la manière du contrôle préventif exercé par le Conseil Législatif. L'actuelle législation roumaine ne renferme aucune disposition qui imposerait obliga-

¹⁶ Paul Negulescu, *Curs de drept constitutional român*, Bucureşti, 1927, p. 265—267.

¹⁷ Voir sur le Conseil législatif : Trajan Ionașco, *Le Conseil législatif en Roumanie. Introduction à l'étude de Droit comparé*. Recueil d'Etudes en l'hommage d'Edouard Lambert, Paris, 1938, p. 766—781.

toirement l'avis de la Commission Constitutionnelle comme une condition extrinsèque de la loi.

L'ensemble des règles concernant l'élaboration et l'adoption de la loi par la Grande Assemblée Nationale, ainsi que l'entier système des normes qui réglementent le fonctionnement de l'organe suprême représentatif du pouvoir d'état assurent par elles-même le respect intégral des principes constitutionnels dans l'activité législative. Le contrôle de la constitutionnalité introduit par la Constitution actuelle, représente une mesure de plus, destinée à consolider la suprématie de la Constitution dont le respect et l'application sont nécessaires pour réaliser la légalité comme un des principes fondamentaux de l'organisation politique et juridique de l'état socialiste.

Le contrôle que la Grande Assemblée Nationale exerce par la Commission Constitutionnelle s'applique, en première ligne, aux lois en leur forme définitive ou au stade de projet — dans les conditions ci-dessus mentionnées. Mais, par suite, se pose le problème si la sphère des actes normatifs qui sont soumis au contrôle de la Commission Constitutionnelle au point de vue de leur constitutionnalité, ne dépasse pas le cadre de la loi prise au sens restreint, c'est-à-dire de l'acte normatif adopté selon une certaine procédure par l'unique organ legislatif — la Grande Assemblée Nationale. Selon notre opinion, on doit appliquer à l'article 53 de la Constitution qui parle du contrôle de la constitutionnalité des lois, une interprétation extensive. La loi doit être envisagée dans ce cas-ci, dans l'acception plus large de la notion, en entendant aussi par la loi les décrets normatifs du Conseil d'Etat auxquels la Constitution accorde le pouvoir de la loi. Notre opinion s'appuie sur le fait que, dans l'intervalle d'entre les sessions de la Grande Assemblée Nationale, le Conseil d'Etat peut se trouver dans la situation de réglementer par voie de décret des relations dans une domaine sur lequel la loi ne s'était pas prononcée jusqu'alors. En ce cas, la loi qui — dans la hiérarchie des actes normatifs — constitue l'anneau intermédiaire entre la Constitution et le Décret, manque et alors à la notion de „légalité“ du décret, dans le sens de sa conformité à la loi, on substitue, d'une manière directe, la notion de „constitutionnalité“, car le décret doit être en concordance directe avec la Constitution. Il est évident qu'en une telle circonstance, on peut mettre en fonction le mécanisme du contrôle de la constitutionnalité des lois, dans des conditions identiques à celles qui concernent la loi proprement dite.

Puisque la Commission Constitutionnelle est un organe récemment constitué, en même temps que l'institution même du contrôle de la constitutionnalité des lois, telle qu'elle est instituée par la constitution de 1965, et puisque la pratique en cet important domaine nous fait défaut, nous nous arrêtons ici. Mais, le problème mérite d'être analysé en continuation, pour voir si le contrôle de la constitutionna-

lité ne peut s'étendre aussi sur d'autres décrets à pouvoir de loi, excepté les décrets dont nous avons déjà parlé ci-dessus, de même que sur les actes adoptés par la Grande Assemblée Nationale, mais qui ne portent pas la dénomination de loi.

En conclusion, nous allons souligner le caractère créateur de la nouvelle Constitution de la République Socialiste de Roumanie qui — parmi les premières constitutions des états socialistes¹⁸ — introduit le contrôle de la constitutionnalité des lois, institution qui est réglementée dans une conception nouvelle, supérieure, socialiste. Cela exprime le soin tout particulier pour le respect et l'application intégrale de la Constitution, cet acte qui exprime sur le plan juridique au plus haut degré, le pouvoir souverain du peuple dans le République Socialiste de Roumanie.

CONTROLUL CONSTITUȚIONALITĂȚII LEGILOR

Rezumat

Constituția Republicii Socialiste România repune în actualitate o problemă foarte importantă a dreptului constituțional, anume controlul constituționalității legilor.

Autorul studiului, după ce prezintă evoluția instituției controlului constituționalității legilor, esența și caracteristicile ei în statele burgoze, relevă caracteristicile acestei instituții, esența și finalitatea ei diferită în organizarea constituțională a statului socialist.

Pe baza examinării legislației constituționale în vigoare, se arată că în Republica Socialistă România controlul constituționalității legilor este exercitat în exclusivitate de însăși organul legiuitor — Marea Adunare Națională — prin Comisia Constituțională. Natura juridică a Comisiei Constituționale este definită ca o comisie permanentă a Marii Adunări Naționale creată special în vederea exercitării controlului constituționalității legilor.

În lumina reglementării mai detaliate, potrivit dispozițiilor cuprinse în noul Regulament de funcționare a Marii Adunări Naționale, sint examineate aspectele principale ale sistemului și mecanismului de exercitare a controlului constituționalității legilor, ca unul din principalele mijloace de asigurare a suprematiei constituției — bază a legalității socialiste, a respectării drepturilor și libertăților individuale a cetătenilor Republicii Socialiste România.

¹⁸ La nouvelle Constitution de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie a créé un original système de contrôle de la constitutionnalité des lois. Voir à cet égard : Maurice Duverger, op. cit.

К ВОПРОСУ КОНТРОЛЯ КОНСТИТУЦИОННОСТИ ЗАКОНОВ

Краткое содержание

Одним из важнейших вопросов современного конституционного права, выдвинутых Конституцией Социалистической Республики Румыния, является вопрос контроля конституционности законов.

После краткого обзора, в котором излагается развитие института контроля конституционности законов, его сущность и характерные черты в капиталистических государствах, автор анализирует отличительные черты, сущность и цель этого института в социалистическом государстве.

Далее, на основе тщательного рассмотрения действующего законодательства, подчеркивается, что контроль конституционности законов, в Социалистической Республике Румыния осуществляется исключительно самим законодательным органом — Великим Национальным Собранием, через Конституционную комиссию. Юридическая природа этой Комисии определяется тем, что она является постоянной Комиссией Национального Собрания и что она создана специально для осуществления конституционного контроля над законами.

Автор рассматривает основные черты системы и механизм осуществления конституционного надзора законов в свете детального упорядочения постановлений нового Внутреннего Регламента Великого Национального Собрания, являющегося одним из эффективных средств обеспечения верховенства Конституции как основы социалистической законности, соблюдения прав и свободы личности граждан в Социалистической Республике Румыния.

ASISTENȚA ȘI SALVAREA ÎN DREPTUL MARITIM

DE

NICOLAE ȚĂȚOMIR și GHEORGHE BIBICESCU

Literatura juridică și economică, referitoare la problema transporturilor maritime, fluviale, aeriene, terestre și feroviare, se caracterizează în genere, printr-o coerență destul de redusă în acest domeniu¹, care este uneori considerat ca „situația se întâlnește în marginea unei discipline principale oarecare, această stare de lucruri datorindu-se în mare măsură cunoașterii imprecise a rolului transporturilor în economie”¹.

Importanța analizei unor aspecte ale problemei transporturilor reiese în mod evident și din constatarea că în anumite economii naționale funcția economică a transporturilor constituie „un factor vital și expansiv al prosperității”.

Este necesară astăzi elucidarea unor divergențe și contradicții între diverse doctrine și variantele dispozitiei legale și jurisprudențiale în domeniul mai restrins al asistenței și salvării în dreptul maritim.

Salvarea navelor sau simpla lor ajutorare în caz de pericol a preocupat oamenii mărilor și pe cei interesați în expedițiile maritime încă de la primele începături ale navegației comerciale organizate.

Interesul purtat navelor aflate în primejdie s-a manifestat deopotrivă și asupra incărcăturii lor și, într-o formă deosebită, asupra vietii umane.

În industria transporturilor pe apă, instituția salvării formează un capitol important, cu aspecte juridice economice și tehnice specifice.

Complexul disciplinelor științifice care guvernează această instituție, ca și interesele comerciale aflate în joc în cazuri de sănătate, implică studierea materiei separat pentru fiecare din problemele distincte pe care le ridică.

În acest sens, în studiul de față, se va analiza aspectul juridic și unele implicații economice financiare ale instituției salvării.

Reglementarea juridică a salvării o aflăm în cele mai vechi surse ale dreptului maritim.

Fenicienii și cartaginezii care făceau comerț maritim universal în lumea antică, ca și grecii care dezvoltă comerțul maritim în Marea Egee și se fac prezenti în Mediterană pînă dincolo de Coloanele lui Heracles, cunosc reguli cu privire la salvare și avaria comună.

Prinții care dau caracter de lege principiilor de drept maritim cu privire la salvări, principii împrumutate în parte de la Fenicieni, sunt grecii din Rhodos.

¹ Albert Coppé, *Le droit des transports européen et la réalité de demain*. Introduction, în «Droit européen des transports», Anvers, Belgia, revistă juridică și economică, vol. 1, nr. 1, 1966, p. 13.

Uuzurile și regulile de drept maritim, folosite de tribunalele insulei Rhodos, constituie premisele dreptului maritim roman din Digeste.

În evul de mijloc, către sfîrșitul Imperiului Roman, legile romane cad în desuetudine, iar limba în care erau scrise devine din ce în ce mai necunoscută pe măsura cuceririi Europei de către popoarele migratoare.

Instituțiile de drept maritim roman sunt însă păstrate prin tradiția orală a marinilor.

Uzurile medievale, incerte, au fost colectionate în coduri. Codul de uzuri cu circulație în M. Mediterană se numea *Consulatus Maris*; cel aplicat în M. Nordului, *Rôles D'Oléron*, iar pentru M. Baltică, *Regulile de la Wisby* (oraș în Gothlanda).

În veacul revoluției franceze asistența și salvările sunt guvernate în Franța de Codul de comerț din 1807 și Ordonația din 1681.

Codificări asemănătoare se întâlnesc în toate statele maritime, care, însă, dacă asigurau înfăptuirea unității de legislație pe plan național, pe plan internațional prezentau o diversitate de legiuiri ce stinjeneau realizarea schimburilor comerciale internaționale și aveau efect juridic negativ asupra instituției salvărilor.

Normele de drept maritim național se pot considera grupate după sistemul de gindire, fundat pe concepția filozofică specifică societății respective și pe caracteristicile geografice și economice ale unor anumite state, ca și sub influența predominantă exercitată de legislația maritimă a unei alte țări.

Astfel, din acest punct de vedere, se poate afirma existența a 4 mari grupe de drept maritim internațional: grupul latin, grupul german, grupul anglo-saxon și grupul format de dreptul maritim al statelor sociale.

Diversitatea regulilor de drept maritim ale fiecărui grup în parte constituie însă un impediment în dezvoltarea armonioasă a comerțului maritim pe plan internațional, în contrast cu progresele înregistrate în tehnica construcției de nave și în tehnica navigației.

Pentru comandanții chemeți să conducă navele pe întinsul mărilor, în diversele porturi ale lumii, ca și pentru toți cei interesați în comerțul maritim, este important să cunoască regulile care guvernează securitatea navigației și executarea unui contract în spiritul manifestării de voință a părților.

Acest deziderat permanent, imperativ, a condus la uniformizarea unor reguli, printre care, în cazul nostru, cităm:

1) Convenția pentru uniformizarea regulilor privind asistența și salvarea pe mare, semnată la Bruxelles la 23 septembrie 1910, la care a aderat și România la 17 ianuarie 1913.

2) Convenția Internațională pentru unificarea regulilor privind asistența și salvarea avioanelor sau de către avioane, semnată la Bruxelles la 28 septembrie 1938.

3) Convenția Internațională pentru ocrotirea vietii umane pe mare din 1948 (la care a aderat și țara noastră la 20 august 1954) cu amendamentele din 1960 aflate în curs de ratificare.

Multă vreme asistența navelor s-a mărginit doar la încercările de a proteja navele aflate în pericol contra piratilor și a jefuitorilor de epave și, cu deosebire, în contra derulării navelor de către răufăcători, locuitori ai coastelor, prin semnale luminoase false.

Derutarea navelor, cunoscută în dreptul maritim ca „pericol maritim civil” a dăinuit până înziriu, în secolul nostru, mai ales pe coastele de sud ale Arabiei.

Imperații romani recunosteau salvatorilor dreptul de revendicare a proprietății navei naufragiate și, scutind de taxe fiscale acest mod de îmbogățire, pedepseau grav pe cei care își însușeau nave, epave sau bunuri maritime pe căi inavuabile.

Seniorii feudali revendicau pentru ei dreptul de proprietate a epavelor din apele aflate în jurisdicția lor, pe baza principiului „droit de bris”.

Regulile Oleronului (les Rôles d'Oléron) prevedeau pedepse aspre pentru pirati, jefuitori de epave și provocatorii derutărilor de nave. De asemenea, prevedeaște dreptul de remunerare a salvatorilor.

Cu dispariția sistemului feudal dispără și principiul de drept medieval „droit de bris“.

In această epocă, în Anglia drepturile salvatorilor sunt stabilite prin uzuri maritime și „precedentele“ judecătoarești, în timp ce în Franța sunt reglementate prin ordinanța din 1681 care marchează superioritatea autorității de stat asupra conciliilor papale din Nantes (1127) și de la Latran (1179), precum și față de constituția Cum Nobis (1566) editată de papalitate.

Deosebirea dintre „salvare“ și „asistență“. Salvarea, ca noțiune juridică, se confundă cu „asistență“. Aceste două expresii însă se deosebesc mai ales prin consecințele juridice pe care le pot antrena în sistemul juridic al unor anumite state.

Din analiza juridică a operațiunilor de „salvare“ și de „asistență“, precum și a practicilor judiciare ale unor state maritime și cu deosebire Franța, „salvarea“ și „asistență“ pot fi definite după cum urmează:

„Salvare“, înseamnă:

1. Scăparea de la dezastru și punerea în siguranță a unei epave², sau nave intilnite în mare în stare de plutire, părăsită de echipaj, chiar dacă nu este avariată.

2. Scăparea de la dezastru a încărcăturii și accesoriilor unei nave naufragiate.

3. Ranfluarea și punerea în siguranță a unei nave sau epave ori a încărcăturii și accesoriilor ei, a căror pierdere a fost teoretic consumată, fie prin completa inecare, fie printr-o eşuare pe coastă, de natură a considera nava ca definitiv pierdută, și a cărei scăpare se efectuează prin lucrări extraordinare.

Cu alte cuvinte „salvarea“ se referă în general, la epave, sau navele ori obiectele care scapă total de sub controlul proprietarilor lor; obiectele diverse găsite pe mare fără proprietar sau fără reprezentantul acestuia, sint considerate epave.

4. Salvarea persoanelor aflate în pericol de pieire pe apă.

In unele state, cum ar fi de ex. Franța, salvatorul are drept la o parte forțată din epavele salvate; asistență, din contră, dă dreptul la o „remuneratie“ fixată de tribunal sau arbitrii. În general, cîstigul salvatorului, rezultat din partea forțată asupra bunului salvat, este mai avantajos de cît remuneratia de salvare.

Cele mai importante state maritime însă, aşa cum se arată mai departe, nu fac nici o deosebire juridică între „asistență“ și „salvare“. Cu toate acestea, mai toate statele fac deosebire între aceste două noțiuni cînd ele se referă la *aplicații practice și tehnice*. Astfel, cînd o navă este amenințată de un pericol probabil, care deci nu este actual și nici iminent, dar pentru a căruia evitare are nevoie de ajutorul unei alte nave — și această din urmă navă fiind unică la care are posibilitatea de a se adresa — de ex. spre a-i prelua o parte din marfă, din cauza unei canarisiri exagerate — canarisire care însă nu-i amenință deocamdată securitatea; sau spre a-i furniza o cantitate de combustibil necesară doar ca o previziune pentru eventualitatea timpului rău; sau pentru a-i transmite la uscat un mesagiu de ajutor, deși, situația nefiind deocamdată gravă, nava ar fi în stare să-și mai continue călătoria, toate aceste cazuri sint considerate ca „asistență“. De asemenea, dacă o navă nu este sigur că va termina cu bine călătoria începută — ca urmare a unui defect oarecare la masini sau cîrmă etc. — și spre a preveni un pericol oarecare, solicită un remorcher (singurul la care se poate adresa) care nu are obligația decât să însoțească nava — fără a efectua vre-o tractiune — aceasta este o operatie de asistență. Serviciile prestate de un remorcher unei nave acostate la chei, căreia vîntul puternic iar fi rupt parîmele, cu scopul de a o menține în poziția

² Atât timp cît echipajul navei sau o parte din el — chiar o singură persoană — se află la bord, indiferent de starea în care se află, chiar dacă nu ar mai fi în stare să conducă nava, aceasta nu poate fi considerată ca epavă sau navă abandonată. În sens strict juridic o navă părăsită de echipaj este considerată „epavă“ numai dacă nu mai este utilizabilă pentru navigație, deși ar fi în stare de plutire

„acostat” pînă nava își asigură legăturile cu noi parîme, constituie, de asemenea „asistență”. Exemplele de mai sus sunt enunciative, nu limitative.

Asistența din punct de vedere juridic înseamnă orice serviciu acordat de o navă unei alte nave aflate în primejdie în orice ape, sau esuată pe coastă, chiar și în imprejurarea în care nava nu este încă sinistrată sau primejdia nu este actuală, iminentă sau absolută; este suficient ca în momentul cînd se acordă asistență, nava să fi suferit un accident sau o menorocire care ar putea s-o expună unui sinistru ori dezastru, dacă nu ar primi asistență.

Nu se numesc „asistență” lucrările prestate unei nave caracterizate ca pierdută. Acestea sunt lucrări de salvare.

Asistența presupune ajutorul dat unei nave care subzistă în integritatea sa materială, adică acțiunea contra unui pericol, spre a evita, dacă este posibil, dezintegrarea navei, pierderea ei și a încărcăturii, deci evitarea dezastrului probabil.

O navă care, aflată în primejdie și nemaiputind guverna, deci nemaiputind ca prin mijloacele proprii să evite pericolul care o amenință, cere ajutorul unei alte nave sau a unui vas de salvare, face o „cerere de asistență”.

Nava esuată într-o poziție periculoasă, astfel încît înrăutățirea timpului ar putea să-i cauzeze distrugerea sau pieirea, neputind să se deseuzeze prin propriile mijloace, efectuează o „cerere de asistență” dacă provoacă intervenția unei alte nave. Nava care vine în ajutorul unor asemenea nave face un act de „asistență”.

Se consideră ca „asistență” cu drept de remuneratie, și următoarele servicii prestate unei nave:

- darea unui sfat comandanțului cu privire la drumul de urmat printr-un loc primejdios, în imprejurarea în care comandanțul se află într-o totală nesiguranță asupra poziției sale;

- furnizarea unei ancore sau a unui lanț de ancoră unei nave care a fost forțată de furtună să le abandoneze pe ale ei în mare;

- transportarea la uscat a cererii de ajutor a unei nave aflate în primejdie;

- simpla staționare lîngă o altă navă aflată în primejdie, dacă această staționare îl este utilă;

- acordarea de ajutor navei remorcate de către nava care remorcheară, dacă în cursul remorcării timpul se înrăutățește în aşa fel încît nava remorcată s-ar afla în pericol;

- furnizarea de combustibil sau provizii unei nave aflate în mare, și care fără acest ajutor nu și-ar mai putea continua călătoria. Enumerarea este enunciativă, nu limitativă.

Asimilarea asistenței cu salvarea. Pînă la ratificarea Convenției de la Bruxelles din 1910 unele state (Germania, Italia, Olanda, Belgia, Portugalia, Grecia, Rusia, etc.) făceau distincție între asistență și salvare, în timp ce altele (M. Britanie, Suedia, Norvegia, Japonia etc.) confundau aceste noțiuni.

Convențiile folosesc expresiile „asistență” și „salvare” fără a face vreo distincție între ele; această omisiune fiind intenționată, Convențiile asimilează aceste două noțiuni.

După ratificarea Convenției, numeroase state (Germania în 1913, Belgia în 1911, Maroc în 1911, Italia în 1925, România, U.R.S.S.) au asimilat asistența cu salvarea.

Decretul nr. 41 din 1950 care reglementează „asistență” și „salvarea” în R. S. România folosește aceste expresii în mod distinct dar, asemenea Convențiilor susăratate, nu face distincție între ele.

Se disting următoarele feluri de asistență: 1. Asistență obligatorie pentru persoane; 2. Asistență obligatorie pentru navele intrate în coliziune. 3. Asistență facultativă pentru navele care nu au intrat în coliziune, precum și asistență facultativă acordată bunurilor de orice natură.

În dreptul francez și al altor state cu legislație asemănătoare, distincția juridică dintre „asistență” și „salvare” are meritul de a facilita de la bun început încadrarea ajutorului dat în sfera respectivă; conceptul juridic, care stă la baza Convențiilor și al sistemului juridic al statelor mai sus enumerate, are meritul de a scoate în evidență factorii determinanți și independenti care justifică o anumită remunerare, și anume „pericolul” și „rezultatul” util, „Rezultat util fără pericol”, sau „pericol” fără „rezultat util”, nu justifică o remunerare de salvare.

În spiritul acestui principiu de drept, J. Lushington⁴, assimilind „asistența și salvarea maritimă”, face următoarea precizare: „Orice serviciu prestat pe mare unei nave aflate în nenorocire sau pericol este serviciu de salvare. Nu este necesar ca nenorocirea să fie actuală sau imediată ori ca pericolul să fie iminent și absolut; este suficient ca în momentul cînd se acordă asistența, nava să fi suferit vreo avarie sau nenorocire care ar putea-o expune distrugerii dacă nu i s-ar presta serviciile de salvare”.

Asistența acordată persoanelor. Ajutorarea persoanelor aflate în primejdie este, mai presus de orice, o datorie morală a comandanțului și a echipajului. Această datorie morală nu a implicat, în decursul vremii, și o obligație juridică; doctrina consideră că ar fi imixtiune periculoasă în domeniul obligațiilor morale. Pe de altă parte, juriștii considerau că, față de dificultatea de a se constata și reprimă infracțiunile la această obligație, ar fi însemnat să se stabilească un precept fără aplicatie. Aceste considerente au determinat pe juriștii din cele mai multe state să aibă o atitudine pasivă la obligativitatea asistenței persoanelor. Totuși, dorința opiniei publice pentru realizarea ideii juridice de solidaritate între oamenii de aceeași profesie a determinat sanctiōnarea obligativității asistenței persoanelor aflate în pericol, ca principiu de drept maritim. În baza acestui nou principiu de drept s-au elaborat legi naționale și convenții internaționale.

Extinderea obligației de asistență pentru persoane este *guvernată de următoarele reguli*: a. asistența se acordă oricărei persoane, chiar inamice, găsită în pericol de pieire pe mare; b. persoana, căreia i se acordă asistență, trebuie să se afle în pericol de a se pierde; c. comandanțul navei salvatoare este obligat să acorde asistență în măsura în care poate, fără un pericol serios pentru navă, echipajul și pasagerii săi.

Sancțiuni pentru neacordarea asistenței datorate persoanelor. Comandanțul, care nu a respectat obligația de a da asistență persoanelor aflate în pericol pe mare rămîne răspunzător față de acestea sau față de rudele acestora.

Convenția de la Bruxelles cu privire la unificarea unor reguli de asistență și salvare din 1910, deși arată că asistarea persoanelor aflate în primejdie pe mare este obligatorie, totuși nu prevede sancțiuni pentru cei care încalcă această dispoziție, lăsind ca reglementarea penală să fie făcută de către statele semnatare, prin legile naționale.

În Republica Socialistă România, neacordarea asistenței este sanctiōnată prin Decretul nr. 40 din 1950; art. 58 și 81 prevăd închisoare corecțională de la 3 luni la un an și amendă, precum și interdicția exercițiului funcțiunii de marină de la 6 luni la 2 ani.

³ Decretul nr. 40 din 13 februarie 1950 publicat în *Buletinul oficial* nr. 11 din 14.2.1950 abrogă Legea de organizare a marinei comerciale din 1907, Legea nr. 312 asupra înrolării, înmatriculării și brevetării marinariilor comerciali, Decretul Legii nr. 482 din 1934 privitor la unele măsuri exceptionale referitoare la înstrăinarea și călătoria vaselor maritime și fluviale, precum și orice alte dispoziții sau legi, decrete și regulamente contrare decretului nr. 40 din 1950.

⁴ H. Holman, *A Handy Book for Shipowners and Masters*, ed. XV-a, 1959, p. 418.

Asistența în caz de abordaj. Cel mai grav risc ce amenință expediția marină este abordajul. Cea mai puternică navă poate fi victimă unui astfel de accident și amenință cu pieirea. Deși, conform datelor statistice, ca urmare a introducerii radarului, cazurile de abordaj s-au rărit, pagubele care încă se produc de pe urma acestui fel de accidente sunt fabuloase.

Viteza navelor moderne determină ciocniri atât de puternice încit materialul de oțel din care sunt construite nu constituie o protecție suficientă decât în cazuri rare. Avaria cauzată prin abordaj capătă astfel în foarte multe cazuri un caracter irreparabil, soldându-se și cu pierderi de vieți omenesti. Cu cît s-a mărit viteza navelor și s-au stabilit drumuri de navigație mai precise, cu atât s-a mărit pericolul de abordaj, fapt pentru care abordajul a căpătat denumirea de „pericolul modern”. Față de primejdia pe care abordajul o prezintă pentru viața oamenilor, Convenția de la Bruxelles din 23 septembrie 1910 privind abordajul, la art. 8, printre altele prevede: „După abordaj, comandantul fiecărei din navele abordate este tînut, pe cit o va putea face fără pericol serios pentru nava, echipajul și pasagerii săi, de a veni în ajutorul celeilalte nave, al echipajului și pasagerilor ei...”

Asistența facultativă a navelor care nu au intrat în coliziune. Asistența între navele care nu au intrat în coliziune este facultativă, afară de cazul în care pe aceste nave s-ar afla persoane. Dacă persoanele de pe o asemenea navă, aflată în pericol, au ajuns la uscat sau au fost luate la bord de o navă oarecare, asistența incetează de a mai fi obligatorie. În practică însă se întimplă foarte rar, și cu deosebire în cazuri de imposibilitate practică, determinată de imprejurări exceptionale, ca o navă să salveze persoanele și să negligeze nava și încărcătura ei aflate în primejdie, adică tocmai partea de salvare sau asistență care i-ar aduce retribuția.

Se disting 3 situații în care se acordă asistență navelor care nu au intrat în coliziune.

a. *nava aflată în primejdie nu are persoane la bord.* În această situație este vorba de un act clasic de asistență, care este facultativ; b. *nava aflată în pericol are persoane la bord.* Asistența în acest caz, așa cum s-a arătat mai sus, este obligatorie, c. *nava aflată în pericol are persoane la bord și cere asistență pentru navă, încărcătură și persoane.* Este cazul de asistență cel mai des întîlnit la navele care nu au intrat în coliziune și, sub aspect juridic, asistența este obligatorie pentru persoane și facultativ pentru navă și încărcătura ei.

Deosebirea dintre asistență și remorcaj. În practică se ivesc deseori litigii în legătură cu calificarea ajutorului dat unei nave, fie în scopul de a o deseușa, fie spre a o duce la adăpost, în siguranță, într-un port oarecare, sau chiar în decursul manevrei de intrare în port.

Partea asistată poate pretinde că asistența acordată nu a fost în realitate decât simpla executare a unui remorcaj, în condițiile tarifului obișnuit și nu a unei „asistențe” care ar da loc la plata unei „remunerări de salvare”.

In acest sens cităm cazul navei *Roula*, care la 3 martie 1963 a primit în portul Constanța asistența remorcherelor spre a o scoate dintr-o poziție periculoasă în care a fost pusă de un vînt deosebit de puternic. Comandantul navei *Roula*, totuși, a pretins că serviciul prestat de remorchere a fost un simplu remorcaj. În stabilirea caracterului asistenței, tribunalele și arbitrii obișnuiesc să ia în considerație faptul dacă nava remorcată se afla sau nu în pericol. Astfel, dacă nava remorcată se afla în pericol, remorcherul care i-a dat asistență are dreptul să pretindă o remunerăție de salvare în loc de o plată tarifară, aceasta deoarece serviciul prestat de el s-a produs în condiții anormale, întrucât remorcherul a avut de efectuat operațiuni dificile sau a întîmpinat riscuri exceptionale. În funcție de aceste imprejurări, tribunalele sau arbitrii apreciază dacă se va plăti o retribuție de salvare sau simpla taxă tarifară de remorcaj.

Cazul *Roula* a fost deferit arbitrașii la Londra — domiciliul armatorilor — spre a se oferi acestora posibilitatea celei mai comode apărări, cit și pentru considerentul că, prin nerecunoașterea serviciilor de asistență de salvare, implicit ei n-au acceptat

arbitrarea la București. Principiul juridic „Lex loci” (legea locului) în acest caz putea fi folosit numai în fața instanțelor de drept comun — jurisdictia Republicii Socialiste România — care însă, din punct de vedere comercial, ar fi fost neavantajosă pentru ambele părți. Arbitrajul de la Londra a decis că serviciile prestate de remorchere au fost „asistență de salvare” și a obligat pe armatorii navei *Roula* la plata remunerării de salvare și a cheltuielilor de arbitraj.

Refuzul asistenței. Art. 5 al Convenției de la Bruxelles prevede că nu au drept la nici o retribuție persoanele care au participat la operațiile de ajutor, dacă această participare le-a fost refuzată în mod expres și „judicios” de către nava aflată în primejdie.

Atât Convenția cit și legile naționale ale celor mai multe state dau comandanțului dreptul de a refuza în mod „rezonabil” asistența care i se oferă, pe baza principiului de drept că o asistență retribuită, care creează profit asistentului, nu poate fi impusă, nava în pericol răminind liberă să-și încerce șansa de a se salvea cu mijloace proprii. Dacă totuși salvatorii sau asistenții trece peste refuzul „rezonabil” al comandanțului, aceștia nu au drept la vreo retribuție.

Dreptul comandanțului navei aflate în primejdie de a refuza asistența nu este un drept absolut. El poate folosi acest drept în mod eficace, cu deosebire în cazul cînd se prezintă mai multe nave cu scopul de a-i acorda asistență. În ipoteza în care, la apelul de ajutor, s-a prezentat o navă special amenajată pentru salvări și a fost refuzată, aceasta are dreptul la o indemnizație.

Salvarea sau asistența forțată. În imprejurarea în care o navă s-ar afla într-un pericol real și salvatorul, apreciind că comandanțul acestei nave supraevaluatează posibilitățile sale de a se salvează singur, și că face o greșală refuzând asistența, are convingerea că acest comandanț comite un refuz „nerezonabil” și, în ciuda acestui refuz, își indeplinește datoria sa de salvator, el are dreptul la retribuție. Aceste situații se referă cu deosebire la instituirea obligației proprietarilor mărfurilor aflate pe navele care cer ajutor de a contribui la plata retribuției.

Asistența și salvarea în apele teritoriale. Marea teritorială, fiind sub suveranitatea deplină a statului suveran, este supusă legilor, regulamentelor și jurisdictiei acestui stat⁵.

Regimul juridic al apelor teritoriale se deosebește de cel al apelor interioare prin aceea că statele suverane recunosc navelor comerciale străine dreptul de trecere inofensivă prin apele lor teritoriale, în scopul asigurării principiului libertății depline a navigației comerciale.

Prin trecerea inofensivă se înțelege navigarea spre porturi sau din porturi spre marea liberă fără violarea securității sau a intereselor economice ale statului riveran. Ancorarea sau oprirea navelor străine se poate face numai în interesul strict al navigației comerciale sau determinate de cazuri de forță majoră.

În virtutea suveranității și a ocrotirii intereselor economice ale statului riveran în apele teritoriale, asistența sau salvarea în aceste ape este rezervată navelor purtând pavilionul statului riveran. Cu toate acestea, în urma solicitărilor O.N.U., s-a admis ca de la caz la caz și în anumite condiții, o întreprindere străină să poată efectua operațiuni de salvare în apele teritoriale, numai cu autorizația organelor competente, exceptându-se situațiile cînd pentru astfel de operațiuni s-au încheiat acorduri sau convenții speciale.

Asistența și salvarea între ţările socialiste. Asistența și salvarea acordată reciproc între navele aparținînd statelor socialiste este reglementată de Convenții speciale, încheiate între state⁶, denumite Convenții de comerț și navigație. O asemenea

⁵ Nicolae Tătămir, *Problema mării teritoriale în dreptul internațional contemporan*, «Analele Universității Iași», S. III, tom. VI, 1960, p. 159—171.

⁶ Convenții de comerț și navigație s-au încheiat între U.R.S.S. și următoarele state: R.P.U. la 15 iulie 1947 (Rev. de comerț exterior nr. 1 din 1948 p. 31), Ceho-

convenție s-a încheiat între R. S. România și U.R.S.S. la 20 februarie 1947⁷, ratificată prin Legea nr. 113 din 11 aprilie 1947.

Art. 7 al acestei Convenții prevede în esență că, în imprejurarea în care nava uneia din părțile contractante va suferi un dezastru sau naufragiu pe coastele celeilalte părți, această navă și încărcătura sa se vor bucura de aceleasi privilegii și facilități pe care legile și regulile speciale ale părții corespunzătoare le acordă în situații similară navelor și mărfurilor aparținând națiunii celei mai favorizate. „Căpitänului echipajului, și pasagerilor ca și navei cu încărcătura ei, li se vor acorda oricind ajutorul și concursul necesar, în aceeași măsură în care este acordat navelor naționale”. Prevederi asemănătoare cuprind și Convenția similară, încheiată între R. S. România și R. S. Cehoslovacă, ratificată prin Decretul nr. 131/1964.

Contractul de asistență sau de salvare. În practica asistenței și a salvării se folosește, de regulă, încheierea unui contract. Cind una din părți a acceptat oferta, contractul este considerat definitiv încheiat și asistență sau salvarea nu mai poate fi refuzată chiar dacă nu sunt persoane în pericol. În mod obișnuit, contractul este scris de cele mai multe ori pe formulare tip. Desigur însă este un contract verbal, încheiat prin semnalizări, radio sau telegramă (contract consensual prin corespondență).

Împrejurările dificile în care, în mod obișnuit în asemenea cazuri se găsesc atât nava aflată în primejdie, cât și nava salvatoare, ca și urgența și starea psihică a comandanțului asistat, fac desigur imposibile ducerea de tratative, elaborarea și redactarea unui contract judicios și rezonabil. Pentru aceste considerente, practica a dus la folosirea de contracte tip, imprimate, în care condițiile principale obișnuite, de asistență și salvare sunt prestabile.

Cel mai larg folosite sunt contractele de tip englez Lloyd's. În R. S. România se folosește contractul tip al Comisiei de Arbitraj de pe lîngă Camera de Comerț din București.

Una din condițiile esențiale a contractului de salvare sau asistență este fixarea prețului.

Cum însă în aceste contracte este greu de stabilit cu anticipație remunerarea de salvare sau asistență, considerind că fixarea ei cu anticipație poate fi micșorată, sau mărită de către tribunale sau arbitri, părțile contractante obișnuiesc în majoritatea cazurilor să nu fixeze suma în contract, lăsind ca aceasta să fie stabilită de tribunalul sau arbitrii dintr-o jurisdicție dinainte stabilită.

Dreptul la remunerare subzistă însă, indiferent de existența sau neexistența unui contract, nasterea lui fiind determinată de prezenta elementelor „pericol” și „rezultat util”.

Contractul de salvare este un contract consensual⁸ de prestare de servicii, ale cărui clauze uneori prevăd că salvatorul efectuează operațiile contra unei sume fortărate. Dacă însă contractul are caracter aleatoriu⁹ „no cure no pay”, în acest caz salvarea sau asistența devine o „asociație temporară de interes” în vederea atingerii unui scop comun; cind scopul a fost atins, beneficiile se împart. Această interpretare juridică a operațiunilor efectuate în baza contractului „no cure no pay” corespunde mai just specificului salvării sau al asistenței, în care salvatorul riscă folosirea mijloacelor sale de salvare, sau riscă nerecuperarea cheltuielilor efectuate în încercările de salvare, salvatorul neavând întotdeauna siguranța succesului.

slovacia, la 11 dec. (rev. de comerț exterior nr. 6 din 1948 p. 28); Bulgaria, la 1 aprilie 1948 (rev. comerț exterior nr. 7 din 1948 p. 22); cu Danemarca în 1946 (rev. comerț exterior nr. 12 din 1946 p. 3 și 7).

⁷ A se vedea în acest sens rev. de comerț exterior a U.R.S.S., nr. 4 din 1947, p. 21.

⁸ Contract valabil încheiat prin simplul consumămint al părților.

⁹ Contract în care una din părți sau chiar amândouă se obligă la ceva, fără să stie în momentul încheierii contractului, în mod precis, care este cantumul obligației.

O altă calificare juridică a salvării sau a asistenței, este „gestiunea de afaceri”. Ea își găsește aplicație în cazul în care salvatorul lucrează pentru contul și interesul navei aflate în pericol, operațiune cunoscută sub numele de „prestare de servicii”. În acest caz salvatorul nu mai comportă riscul nerecuperării cheltuielilor ocasionate cu salvarea. Are însă riscul pierderii sau avarierii mijloacelor de salvare și chiar a vietilor salvatorilor. În cazul în care obține rezultatul util, are dreptul și la o remunerație care se numește „recompensă de salvare”. Recompensa de salvare este în general, mai mică decit „remunerația de salvare”. Dacă prestarea de servicii, nu se referă în mod expres la salvare și asistență și reprezintă doar o prestare simplă de servicii, contra unei plăti tarifare, în acest caz cel ce le prestează nu mai este salvator și nu are dreptul la recompensă de salvare.

In principiu salvatorul nu are dreptul la remunerație sau recompensă de salvare dacă serviciile ce a prestat nu au condus la un „rezultat util”, măcar parțial. Acest principiu însă nu are un caracter absolut; liberul acord al părților se poate stabili sau poate fi interpretat în sensul că salvatorul să primească o retribuție oarecare chiar și în cazul în care ajutorul nu a fost eficace (cauză gestiunii de afaceri) ca și în cazul simplelor prestări de servicii (manevre, tracțiuni, reparații, lucrări diverse, închirieri de utilaje etc.) la a căror contractare nu s-a făcut referire la rezultatul util.

No cure no pay. Pentru a se evita neajunsurile la care dă loc interpretarea acordului de voință al părților contractante, ce generă deosebită revizuirea sau chiar nulitatea contractului, se recomandă ca în contracte să se stipuleze o clauză prin care să se prevadă clar că plata retribuției este conditionată de obținerea unui rezultat util. În practică, o asemenea clauză este cunoscută sub denumirea de „no cure no pay” (fără rezultat util nu se plătește sau „nu salveză, nu plătesc”). Această clauză precizează clar că obligația de a plăti retribuția este subordonată obligației navei salvatoare de a obține un rezultat util. Elementul „rezultat util” se referă numai la bunuri: navă, mărfuri, obiecte sau accesoriile navei, navul și pretul de călătorie a pasagerilor.

În practica salvărilor sunt numeroase cazurile în care se reușește salvarea navei fără a se putea salva și încărcătura ei, și viceversa, se salvează marfa fără a se putea salva nava. În aceste împrejurări retribuția de salvare se calculează în raport cu valoarea bunurilor salvate, adică în raport cu rezultatul util obținut, tinându-se întotdeauna seama că retribuția nu poate depăși valoarea bunurilor salvate.

Dacă salvatorul nu a realizat un „rezultat util” nu are drept nici la retribuție, nici la indemnizație (rambursarea cheltuielilor ocasionate cu încercarea de salvare).

Nulitatea și revizuirea contractului. Convenția de la Bruxelles din 1910 cu privire la asistență și salvare prevede la art. 7 posibilitatea ca justiția, la cererea uneia din părți, să anuleze sau să modifice contractul de asistență sau de salvare, încheiat în momentul și sub influența primejdiei, în cazul în care s-ar constata că condițiile stabilite nu sunt echitabile. De asemenea art. 7 prevede „în orice caz, dacă se dovedește că consumămintul uneia din părți a fost viciat prin dol sau reticență (dol prin omisiune) sau că retribuția este disproportională în raport cu serviciul adus, Convenția (contractul) poate fi anulată sau modificată de către instanța de judecată, la cererea părții interesate”. Prevederi similare se găsesc și în majoritatea legilor naționale aplicabile cu deosebire la contractele de asistență sau salvare încheiate între navele statelor respective.

În R. S. România art. 103 al Decretului nr. 41 din 1950, amendat prin Legea nr. 2 din 6 aprilie 1956 pentru organizarea judecătorescă prevede posibilitatea anulării Convenției de asistență sau de salvare dacă se dovedește a fi viciată prin eroare, dol sau leziune, ori reducerea la un quantum în raport cu serviciul prestat.

Cazuri de anulare sau revizuirea contractului. La încheierea unui contract de salvare, părțile contractante sunt datoare a fi, și se presupune că sunt, de bună credință. Înșelarea bunei credințe a uneia din părți poate duce, după caz, la revizuirea sau la anularea contractului.

Convenția de la Bruxelles din 1910 privind asistență și salvarea, ca și legile naționale prin care s-a adoptat această Convenție, prevăd patru împrejurări principale în care contractul poate fi revizuit sau anulat.

1. Revizuirea contractului încheiat sub influența pericolului.

În ipoteza în care condițiile din contract ar fi exorbitante și comandanții navei aflate în primejdie să acceptă asemenea condiții, există preuzinția legală a viciului de consumămint. Revizuirea contractului poate fi cerută și în favoarea salvatorului care, apreciind iminența pericolului, acceptă un preț derizoriu numai cu scopul de a grăbi salvarea și pentru a evita discuții penibile. În asemenea cazuri, tribunalul apreciind că s-a prestat un serviciu și că s-au obținut rezultate utile, poate să nu anuleze contractul, ci numai să-l revizuiască.

2. Anularea contractului încheiat prin dol¹⁰ sau reticență¹¹.

În ceea ce privește dolul, acesta este cazul clasic al viciului de consumămint într-un contract. Dolul poate fi comis de salvator, care ar convinge pe comandanțul navei naufragiate de existența unui pericol imaginar sau de a exagera iminența pericolului. De asemenea, dolul poate fi comis de comandanțul navei aflate în pericol, care ar ascunde salvatorului pericolul real și dificultățile pe care le-ar întâmpina nava.

Reticenta este assimilată dolului și deci partea lezată prin acest vicuț al consumămintului poate cere tribunalului anularea contractului.

3. Anularea contractului cu preț exorbitant sau derizoriu.

Contractul care ar contine prevederi de preț exorbitant sau derizoriu, în proporție mare față de serviciile prestate, poate fi anulat. Dacă retribuția fixată prin contract este exorbitantă față de serviciile prestate, partea salvată sau asistată este pagubită; dacă este derizoriu, pagubit este salvatorul. Partea pagubită este în drept să ceară tribunalului anularea contractului. În ipoteza că tribunalul ar anula contractul se poate acorda salvatorului o retribuție extracontractuală.

4. Anularea sau revizuirea contractului pentru lăpte frauduloase.

Contractul poate fi anulat ori revizuit sau remunerarea de salvare poate fi suprimată sau redusă dacă se constată că salvatorii prin greșeala sau lipsa lor de competență ori în mod intentionat au făcut necesară intervenția de asistență sau salvare și s-au făcut vinovăți de furt, tănuire sau alte acte frauduloase.

Retribuția sau remunerarea de salvare. Conform dreptului civil, care reglementează materia contractelor, una din condițiile esențiale ale contractului este fixarea prețului. Această condiție corespunde fixării retribuției în contractele de salvare. Cum însă în aceste contracte este greu de stabilit retribuția cu anticipație și considerind faptul că retribuția forfecă fixată anticipat poate fi micșorată sau mărită de instanțele de judecată, aşa cum și contractul poate fi anulat în total, părțile contractante obișnuiesc ca, în majoritatea cazurilor, să nu fixeze această retribuție anticipat, lăsind să fie stabilită de tribunalele sau arbitrii unei anumite localități sau țări. Dreptul la retribuție însă subzistă chiar independent de existența unui contract, nasterea lui fiind determinată de existența elementelor „rezultat util” și „pericol intîlnit”.

Asistența sau salvarea, fie ea obligatorie sau facultativă, dă asistentului sau salvatorului dreptul la o retribuție¹².

¹⁰ Acțiune făcută cu rea credință.

¹¹ Trecerea sub tăcere a unui lucru.

¹² Am folosit termenul „retribuție” cu scopul de a fi în spiritul Dec. nr. 41 din 1950. Sintem însă de părere că termenul remunerare de salvare este mai potrivit, pentru că corespunde termenului folosit de Convenția de la Bruxelles, cit și de cele mai multe texte străine: franceze, engleze, etc. Deseori se folosește expresia „indemnitate de asistență”. Considerăm că este greșit deoarece prin indemnitate se înțelege „o sumă de bani pentru a acoperi cheltuieli ocazionate”.

Convenția de la Bruxelles din 1910, cu privire la asistență și salvare, prevede (art. 2) „orice fapt de asistență sau salvare, care a avut un rezultat util, dă dreptul la o remunerație echitabilă”.

Asistența obligatorie nu presupune gratuitate, deoarece nefiind o simplă gestiune de afaceri¹³, ci și un acord, de cele mai multe ori tacit, salvatorui lucrează pentru contul și interesul asistatului¹⁴, fapt pentru care are dreptul la o plată.

Ca o derogare de la acest principiu general, retribuția nu se datorează dacă salvarea este prestată exclusiv persoanelor.

În cazul, însă, cînd o dată cu salvarea persoanelor a fost salvată și nava sau accesoriile ori incărcătura ei, retribuția se datorează în mod obligatoriu și celor care au ajutat persoanele¹⁵.

Prințipial, retribuția pentru asistență sau salvare este reglementată de legile naționale¹⁶ și convenții internaționale.

Teoretic retribuția se fixează prin contract. Cum însă, de cele mai multe ori, imprejurările în care se acordă asistență de salvare, imperativul urgenței sau imposibilitatea de a trata sau lăua contact apropiat cu nava aflată în primejdie, fac imposibilă încheierea unui contract, asistența sau salvarea se acordă, practic, chiar și fără contract și deci fără a se fixa prețul retribuției¹⁷, urmînd ca acesta să fie fixat ulterior fie prin buna înțelegere fie prin tribunale sau arbitraj.

De obicei părțile preferă arbitrajul intrucît pe această cale litigiile se soluționează într-un timp relativ scurt și părțile pot alege ca arbitri persoane cu competență tehnică necesară.

SUBLINIEM că oricare din părțile contractului de transport ce beneficiază de asistență sau salvare, contribuie la avaria comună, dacă aceste operații au fost utile întregii expediții maritime (nava și incărcătura). Deci, incărcătorii trebuie să contriibue la avaria comună dacă asistența sau salvarea a fost utilă și incărcăturii.

¹³ Gestiunea de afaceri intervine cînd o persoană ia inițiativa unei operații în interesul unui proprietar absent sau pasiv. În cazul asistenței maritime proprietarul navei și al mărfurilor este reprezentat prin comandant, ca agent de necesitate (agent of necessity, vezi G. Bibicescu, nr. 256), și, mai multi chiar, comandanțul cooperează la operațiile de asistență sau salvare, chiar în cazul cînd nu s-ar fi fixat remuneratia. A se vedea în acest sens G. Ripert, nr. 2174.

¹⁴ A se vedea în acest sens Lyon & Renault, VI, nr. 1068 și 1071 Vernod, nr. 183, precum și M. Danjon, Vol. IV, ed. I, nr. 1177 și a II-a, nr. 1377.

¹⁵ Codul olandez din 1924 (art. 581 i) conține dispoziții cu privire la salvarea separată a persoanelor unei nave aflate în primejdie, prevăzind obligația armatorului de a plăti o indemnizație de 300 florini de fiecare persoană salvată, chiar dacă nava s-a pierdut.

U.R.S.S. K.T.M., art. 165 prevede că salvarea persoanelor nu dă drept la recompenșă; totuși dacă o dată cu salvarea persoanelor s-au salvat și nava sau bunuri în general, salvatorii au dreptul la o recompenșă proporțională din totalul retribuției acordată pentru salvarea bunurilor, dacă acestea fac parte din aceeași navă în care se aflau și persoanele.

¹⁶ R. S. România, Dec. nr. 41 din 1950, Cap. XI, U.R.S.S.: K.T.M. (Codul navigației comerciale), art. 163 și urm. Franța: Legea din 1916 art. 2; Italia: Codul navigației art. 492 și 984; Olanda, Cod. com. art. 460 și 461; Portugalia, Cod. com. art. 682; Țările Scandinave, art. 224, Finlanda, Cod. Com. art. 164; Rep. Argentina, art. 1303—1304; Belgia, legea din 12.VII. 1911 prin care modifică art. 257. Cod. Com. Germania, legea din 7.I. 1913 prin care modifică art. 744 Cod. Com. Japonia, art. 800. Cod. Com. Anglia, legea din 16.XII. 1911; Merchant Shipping Act. 1894, art. 554.

¹⁷ În acest caz avem de-a face cu un quasi-contract deoarece o convenție care nu determină prețul (retribuția) și nici nu conține prevederi cu privire la determinarea prețului nu poate conține un contract veritabil. A se vedea în acest sens G. Ripert, 2175.

Stabilirea retribuției (remunerării de salvare). Elementele principale care determină acordarea dreptului la retribuție sunt:

1. rezultatul util al asistenței sau salvării;
2. natura și gradul pericolului la care erau expuse nave, obiectele și persoanele cărora li s-a acordat asistență sau salvarea;
3. valoarea bunurilor asistate sau salvate;
4. natura și gradul pericolului la care au fost expuse navele care au dat ajutorul și echipajul acestora;
5. cheltuielile ocazionate de salvatorii în acordarea asistenței sau salvării;
6. valoarea navelor care au dat ajutorul, a bunurilor și a utilajului angajat de salvatorii în operațiile prestate;
7. durata de timp folosită în efectuarea acestor operații.

În cazul salvării navelor de pasageri se ia în considerare și prestigiul companiei care ar fi fost știrbit prin întîrzierea călătoriei față de itinerar sau anularea călătoriei, dacă nu s-ar fi acordat asistență.

Retribuția de asistență sau salvare se plătește de proprietarii bunurilor asistate sau salvate, sau de asigurătorii lor, proporțional cu valoarea acestor bunuri, în mod nesolidar, adică, proprietarii navei nu pot fi făcuți răspunzători pentru obligațiile de plată ale proprietarilor mărfurilor și viceversa, aceștia din urmă nu răspund pentru obligațiile proprietarului navei asistate sau salvate.

Obișnuit, comandanțul navei aflate în primejdie semnează un contract de salvare, în numele proprietarului navei și al proprietarului mărfurilor ca „agent de necesitate” și obligă pe aceștia în mod legal — dar nesolidar față de salvator — pentru plata retribuției.

Recompensa de salvare cuvenită comandanțului, echipajului și altor persoane care au concurat la salvare. Comandanțul, echipajul navei salvatoare precum și alte persoane care au obținut un rezultat util în operațiile de asistență sau salvare, au dreptul la o recompensă de salvare care se fixează fie de instanțele judecătoarești în conformitate cu legea națională a navei salvatoare, fie prin bună înțelegere.

Principial, suma retribuției se fixează în raport cu rezultatul util obținut, efortul și competența depuse în operația salvării și cu gradul de pericol la care au fost expuși comandanțul, echipajul și alte persoane care au concurat la salvare. Considerindu-se că asistența sau salvarea se fac din inițiativa și sub conducerea comandanțului, acesta primește o sumă mai mare.

În R. S. România retribuția cuvenită persoanelor ce au concurat la salvare este reglementată de Decretul nr. 41 din 1950 (art. 89 și urm.) care prevede acordarea unei remunerări persoanelor ce au prestat un serviciu pentru ajutorarea și scoaterea navelor sau au furnizat mijloace în acest scop. Conform art. 104 al acestui Decret, comandanțul și echipajul au drept la două treimi din suma retribuției dacă navă salvatoare nu este special armată și echipată pentru a da ajutor armatorului, acordându-i-se numai o treime.

Participarea mai multor nave salvatoare. În ipoteza în care asistența sau salvarea este efectuată de mai multe nave care acționează independent, retribuția se repartizează prin acordul părților, prin justitie, ori arbitri, tinându-se seama de apotul adus de fiecare din aceste nave.

Asistența sau salvarea efectuată de nave militare sau de nave publice. În principiu, nu se dătorează retribuție pentru asistență sau salvare cind una din cele două nave, salvatoare sau salvată, este o navă militară¹⁸. Acest principiu nu este însă uniform admis.

¹⁸ Tribunalul de comerț din Seine a admis la 30 dec. 1919 prin 2 decizii date în aceeași cauză, că ofițerii și echipajul navei militare pot reclama retribuția de salvare efectuată de ei în serviciul comandat. A se vedea în acest sens: Rev. Int. Droit. Maritim (Rev. Internațională de Drept Maritim) XXXII 124 (cazul navei Petroleine); Dajon, ed. II-a IV, nr. 1384; Hot. Tribunalului a fost criticată de juristii

Jurisprudența este indecisă în această privință și chestiunea este reglementată diferit în legile naționale ale diverselor state¹⁹. Prințipiu enunțat mai sus este confirmat de Convenția de la Bruxelles, care, printre altele, prevede că dispozițiile Convenției nu se aplică navelor militare și navelor de stat sau exploatație de stat, destinate exclusiv unui serviciu public.

În ceea ce privește asistența sau salvarea efectuată de o navă aparținând unui serviciu public de salvare, trebuie să se facă următoarea distincție:

— Dacă acest serviciu este organizat de stat fără scop lucrativ, cum ar fi de ex. Societatea de salvare a naufragiaților în apele teritoriale românești denumită pe scurt „Salvamar”²⁰, care, satisfăcind un interes general social, fără a urmări beneficii materiale, nu primește retribuție²¹.

Cind, însă, serviciul de salvare organizat de stat este o întreprindere industrială sau comercială de remorcaj sau salvare, aceasta nu mai prestează un serviciu public gratuit și deci are drept la retribuție.

In statele capitaliste a existat în mod permanent ideea de a se restringe navelor militare dreptul la retribuție pentru asistența sau salvarea acordată navelor aflate în primejdie. Acest principiu a fost inițiat de Marea Britanie încă din Sec. al XIX-lea cu scopul de a avantaja navele proprietate particulară. Cu toate acestea, sub influența principiilor de drept ale statelor socialiste, unele țări capitaliste printre care și S.U.A., au început recunoașterea acestui drept și pentru navele militare. În timpul primului și celui de al II-lea război mondial, atât Anglia cât și Franța au instituit dreptul la retribuție și navelor militare, exceptie făcindu-se numai pentru navele afectate pazei frontierelor. În Franța acest drept este limitat la recuperarea cheltuielilor ocasionate prin acordarea asistenței sau salvării, precum și pentru recompenșarea echipașului.

Cazuri în care nu se acordă retribuția. Retribuția nu se datorează în următoarele imprejurări:

a. echipajul care a participat la asistența sau salvarea navei pe care el este ambarcat, deoarece prin profesia sa de marină este dator să-și ajute navă aflată în pericol²²,

b. nava care prin vina sa a creat imprejurarea și a determinat acordarea asistenței sau a salvării;

c. nava al cărei echipaj a comis furturi de pe navă aflată în primejdie sau a cauzat acestei nave, în mod voluntar, alte pagube. În asemenea cazuri instanțele de judecată pot micsora sau chiar anula retribuția²³;

d. pilotul prin profesia sa este dator să dea asistență comandanțului. Are însă drept la un salariu majorat dacă asistă o navă în primejdie;

e. remorcherul care prin contract remorchează nava pe timp rău. În cazul însă cind a prestat servicii exceptionale, care nu pot fi considerate ca o simplă exercitare a contractului de remorcher cum ar fi de ex. a ajuta nava să treacă

---

francezi pentru considerentul că marinarii navelor militare îndeplinesc o funcție publică; ei au obligația legală de a acorda asistență fără a trage din aceasta folosase personale.

¹⁹ În U.R.S.S. navelor militare au dreptul la retribuție pentru asistența sau salvarea efectuată. A se vedea în acest sens K.T.M., art. 163—174.

²⁰ Soc. de salvare a naufragiaților în apele teritoriale românești, denumită pe scurt „Salvamar” a fost înființată la 7.VII. 1933.

²¹ Dec. 41/1950 (art. 102) prevede în ultimul al. că retribuția pentru salvare nu se cuvine unui vas public de salvare afară de cazul în care ar exista o convenție contrară.

²² A se vedea în acest sens G. Ripert, nr. 2160.

²³ Ibidem, loc. cit., op. cit.: «Jurisprudența» din 21.XI.1933 a Curții de Apel mixte din Alexandria.

un prag sau un banc; face alimbare, concură la stingerea incendiului sau, în ipoteza unei furtuni, în loc de a abandona nava denunțind contractul de remorçaj pentru motive de forță majoră, continuă să-i dea ajutor, înfruntând pericolul cel amenință. În aceste cazuri are drept la retribuire²⁴.

f. asistența sau salvarea este acordată exclusiv persoanelor;

g. asistența sau salvarea este acordată în contra voinei justificate a comandanțului.

Competența tribunului. Asistența maritimă fiind o operațiune comercială, acțiunea pentru plata retribuției este în principiu de competență tribunalelor comerciale. În statele în care nu există tribunale cu competență maritimă specială, acțiunile izvorind din faptele de salvare sunt soluționate de tribunalele civile.

Astfel, în R.S. România litigiile izvorîte din executarea unui contract de salvare conform obiectul art. 87 și 99 și urmărt. din Decretul nr. 41 din 14.2.1950 sunt soluționate în lipsa unei convenții speciale de către tribunalele populare, în conformitate cu Legea nr. 2 din 6.IV.1956 pentru modificarea Legii de organizare judecătorească nr. 5 din 1952. În lipsă de convenție contrară, acțiunea pentru plata retribuției este de competență tribunalului în jurisdicția căruia domiciliază partea asistată. În ipoteza în care nava asistată este sub pavilion străin, competența este a tribunalelor statului al cărui pavilion îl poartă nava salvatoare, aceasta pentru a se evita deplasarea reclamantului în străinătate.

Dacă asistența sau salvarea s-a produs în apele teritoriale, acțiunea poate fi introdusă, în lipsă de convenție, la tribunalul în jurisdicția căruia se află locul unde s-a încheiat contractul, pe baza principiului juridic „Lex loci”.

În cazul cînd ambele nave poartă același pavilion, se aplică legea națională a pavilionului, fie că ajutorul s-a dat în apele teritoriale, fie în marea liberă. Litigiile rezultate din faptul de asistență sau salvare petrecute între o navă română și una purtînd pavilionul unui stat semnatar al Convenției de la Bruxelles cu privire la salvare și asistență, din 1910, se soluționează în conformitate cu prevederile acestei Convenții. În general pentru soluționarea litigiilor ce se nasc în legătură cu salvările, părțile, prin înțelegere reciprocă, recurg la arbitraj. În R. S. România arbitrarea acestor litigiî este supusă Comisiei de Arbitraj de pe lîngă Camera de Comerț din București în cazul în care una din nave (salvatoare sau salvată) este sub pavilion străin.

Sechestrarea navei salvate. Salvatorul are dreptul de a reține nava salvată pînă la plata retribuției sau depunerii garanției. În acest scop el trebuie să obțină prin tribunal instituirea unui sechestrus asigurător.

În statele anglo-saxone și statele în care competența tribunalelor este determinată de principiul juridic „forum arresti” reținerea navei prezintă și avantajul pentru salvator că judecarea litigiului este de competență tribunalului în jurisdicția căruia s-a efectuat reținerea.

Asistența și salvarea în R.S. România sunt reglementate de Decretul nr. 41 din 1950 privind supravegherea, ordinea și controlul navigației maritime și fluviale, prin articolele 83—114. De asemenea, își găsesc aplicare art. 672—677 din codul de comerț cu privire la abordaj. În reglementarea salvării și asistenței petrecute în largul mărilor între nave române și nave străine se aplică prevederile Convenției de la Bruxelles din 1910.

²⁴ A se vedea în acest sens: «Rev. Inter. Droit Maritime» (Rev. Inter. de Drept Maritim) XXV, 241, 22 aprilie 1903, Trib. Suprem Hanseatic; Rev. XXIV, 792, 3 martie 1913 Haute Court de Justice, Angleterre (Înalta Curte de Justiție a Angliei); Sentimentele arbitrale (nava remorcată; esuată, și ranflată de remorcherul său); 3 iunie 1924; Dor. Sup. 4, 698; Dor. Sup. 6, 118, din 17 februarie 1928, (remorcher reluind remorca după două zile de efort; Oran, 13 iunie 1923, Dor. Sup. 10, 362 (remorca ruptă).

Decretul nr. 41 din 1950 cuprinde dispoziții cu privire la obligativitatea navelor și a organelor care au posibilitatea să dea ajutor navelor și aparatelor plutitoare în general, aflate în pericol. De asemenea, subordonează autorității căpitanilor de port întreaga activitate a mobilizării operațiilor de salvare și de conservare a bunurilor salvate. În ceea ce privește fixarea remunerației pentru asistență și salvare aceasta este atribuită prin același decret fie organelor maritime și fluviale, fie tribunalelor maritime și fluviale.

Decretul nr. 41 din 1950 nu soluționează însă problema navelor eșuate pe coasta R. S. România în locuri în care nu împiedică navigația; nu reglementează suficient drepturile la recompensă de salvare cuvenite persoanelor care nu au calitatea de „echipaj ambarcat” pe navele salvatoare dar au merite în reușita asistenței sau salvării, îndeosebi cînd faptele se referă la dezeșuări și ranfluări; nu soluționează problema dreptului de a efectua sau nu în exclusivitate salvările în apele sale teritoriale și nici problema jurisdicției.

Reglementarea asistenței și salvării în R. S. România neputind fi epuizată în limitele prezentului studiu, va forma obiectul unei lucrări separate.

К ВОПРОСУ О „ПОМОЩИ И СПАСЕНИИ” В МОРСКОМ ПРАВЕ

Краткое содержание

Выявляя необходимость разъяснения разногласий между различными теориями, разнообразными законодательными предписаниями и судебными решениями, которые касаются помощи и спасения в морском праве, авторы сопоставляют понятия „помощь” и „спасение”. Эти понятия отличаются друг от друга особенно юридическими последствиями в правовых системах разных государств.

Для обоснования своей точки зрения авторы анализируют содержание этих двух понятий и приводят доводы из международной судебной практики в свете условий Брюссельской Конвенции 1910 г. и Указа № 41 1950 г., которые регламентируют „помощь” и „спасение” в Социалистической Республике Румыния. Далее авторы рассматривают вопрос о „помощи и спасении” в территориальном море, юридическое содержание договора и условия „по cure по рату”, случаи недействительности и пересмотра договора, вопрос оплаты спасения, компетенцию суда и т. д.

В Социалистической Республике Румыния „помощь” и „спасение” регламентируются ст. 83—114 Указа № 41/1950 и ст. 672—677 комерческого кодекса, касающимися абордажа. В случае спасения в открытом море, румынские и иностранные суда применяют паспорождения Брюссельской Конвенции 1910 г.

ASSISTANCE AND SALVATION IN THE MARITIME LAW

Abstract

The authors, underlying the necessity of clarifying the contradictions among different doctrines and various juridical and jurisprudential disposals regarding the assistance and the salvation in the maritime law, make a „distinguo” between „salvation” and „assistance”, concepts that differ one another particularly by the consequences they can bring about in the juridical system of certain states.

Analysing the content of both concepts and illustrating the theoretical argumentation with various cases taken from the international juridical practice according to the clauses of the Convention made in Bruxelles in 1910 and the Decree nr. 41 (in 1950) which regulates the assistance and the salvation in the S.R. of Rumania, the authors studied also the problem of the assistance and the salvation in the territorial waters, the juridical content of the contract and of the clause „no cure no pay”, the cases of nullity and reexamination of the contract, the problem of the remuneration in salvation, the competency of the court, etc.

The assistance and the salvation in the S.R. of Rumania are regulated by the items 83—114 of the Decree nr. 41/1950 and the items 672—677 in the Commercial Law regarding the boarding.

The provisions of the Convention made in Brussels in 1910 are applied to the regulation of the salvation and the assistance at sea among Rumanian and foreign ships.

OBSERVAȚII ASUPRA LEGII CARE CÎRMUIEȘTE RAPORTURILE DE FAMILIE
ALE STRĂINILOR, CARE SE FORMEAZĂ ÎN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA
DE
MIHAI JACOTĂ

In domeniul familiei, dreptul internațional privat trebuie să ne dea indicații în trei mari probleme:

1. Care este legea care cîrmuieste raporturile de familie ale românilor în străinătate?
2. Care este legea care cîrmuieste raporturile de familie pe care le încheie străinii între ei sau cu românii în Republica Socialistă România?
3. Care este legea care cîrmuieste familia străinilor care se găsesc în altă parte decit în România sau în țara lor?

La prima întrebare putem răspunde destul de ușor: români în străinătate sunt cîrmuiti de legea de familie română, indiferent dacă raporturile se încheie între un român și un străin sau între doi români. Aceasta rezultă din al. II al art. 2 cod. civ., conform căruia: „Legile relative la starea civilă și la capacitatea persoanelor urmăresc pe români, chiar cind își au reședință în străinătate”. În privința principiului general admis în această materie, un acord deplin există în practica și literatura noastră de specialitate. Dificultățile intervin în chestiuni de detaliu. Dar nu aceasta formează obiectul cercetării noastre.

Răspunsul la a treia chestiune depinde, în primul rînd, de soluționarea primei și celei de a doua chestiuni.

A doua problemă ridică cele mai mari dificultăți și formează obiectul cercetării de față.

În ce privește legea care cîrmuieste raporturile de familie ale străinilor care se formează în Republica Socialistă România nu posedăm o regulă scrisă cu caracter general. Al. II al art. 2 cod. civ., mai sus citat, („Legile relative la starea civilă și la capacitatea persoanelor urmăresc pe români...” etc.) vorbește numai de români care se găsesc în străinătate și nu și de străinii care se găsesc în țară la noi; el se referă la starea și capacitatea persoanelor și nu la familie¹.

Problema legii care cîrmuieste raporturile de familie ale străinului în România nu a fost supusă în ultimii ani unui studiu sistematic și aprofundat. Aceasta se datorește mai multor cauze, de sigur, dar, în primul rînd, imprejurării că autorii nu au avut nici cea mai mică îndoială în această privință. De la introducerea codului

¹ Unii autori se intreabă dacă el poate fi aplicat și familiei: A. Juvara, *Curs de drept internațional privat, Conflacțiile de legi*, București, 1934, p. 108.

civil de la 1864, care conține texte la care ne referim și astăzi, literatura juridică a considerat în aproape unanimitatea ei că familia străinilor e supusă în România legii lor naționale, adică legii străine.

Problema ni se pare, pe cît de importantă, pe atit de actuală. Familia e acel domeniu al dreptului internațional privat în care în ultimii ani numărul spitelor care s-au prezentat în fața instanțelor a fost cel mai mare și există tendință de a crește mereu. Ceea ce ne atrage în mod deosebit atenția și ne-a condus la studiul de față e imprejurarea că linia adoptată de instanțele noastre în soluționarea lor e cu totul deosebită de aceea admisă de literatura noastră juridică. Practica pare a aplica constant legea instanței, adică legea română, raporturilor de familie ale străinilor care se formează în Republica Socialistă Română.

O atare deosebire între soluțiile admise de literatura juridică și cele primite de practică impune științei dreptului internațional privat român reexaminarea atență a datelor problemei pentru a descoperi cauzele divergențelor. Aceasta este cu atât mai necesar, cu cît problema codificării principiilor scrise sau nescrise ale dreptului internațional privat se va pune mai curind sau mai tîrziu, fie cu ocazia elaborării unui cod civil, fie a unei legi speciale de drept internațional privat². O codificare, și mai ales codificarea dreptului internațional privat, trebuie precedată de dezbaterea celor mai importante probleme ale teoriei și practicii, astfel ca viitoarea lege să cuprindă cele mai corespunzătoare soluții.

In cadrul limitat care ne stă la dispoziție, nu poate fi vorba de a prezenta toate aspectele chestiunii care ne interesează. Studiul practicii judiciare, pe care noi l-am intreprins și ale cărei concluzii le-am folosit în rindurile de față, nu va putea fi înăfișat aici. Nu ne vom ocupa, de asemenea, nici de problema elaborării normelor de rezolvare a conflictelor de legi în domeniul familiei. Vom formula cîteva observații asupra legii care cîrmuiește familia străinilor în Republica Socialistă România, asupra principiului admis de literatura noastră juridică. De rezolvarea acestei probleme depinde aprecierea pe care o vom face asupra practicii judiciare în domeniul familiei și asupra normelor de codificare care s-ar putea adopta în această materie.

In literatura noastră de specialitate e împărtășită opinia după care raporturile de familie ale străinilor, care se formează pe teritoriul țării noastre sunt reglementate de legea străină. Astfel, I. Lipovanu arată destul de recent³ că nu e „nici un dubiu că al. II al art. 2 cod. civ. se interpretează în mod bilateral”. Ce inseamnă această interpretare bilaterală? Autorul consideră că al. II, care se referă la starea și capacitatea românilor în străinătate, ar face aplicarea în ceea ce îi privește pe români a unei reguli generale nescrise, după care starea și capacitatea persoanelor și familia sunt cîrmuite indeobște de legea personală, de legea națională. Cu alte cuvinte, al. II ar constitui indicu sigur că dreptul internațional privat român admite principiul general al aplicării legii naționale în domeniul familiei. Opinia aceasta, după care starea și capacitatea persoanelor și familia străinilor în Republica Socialistă Română e supusă legii naționale, e împărtășită,

² Mai multe state socialiste posedă legi noi de drept internațional privat sau texte de drept internațional privat incluse în legislația civilă: în R.S. Cehoslovacă, Codul comertului internațional sau legea despre raporturile juridice în comerțul internațional din 26.IV.1964; legea cehă de drept internațional privat nr. 97/1963; Bazele legislației civile U.R.S.S. din 1961 (cap. VIII); Bazele procedurii civile U.R.S.S. din 1961 (capitolul ultim); Codul civil R.S.F.S.R. și codul de procedură civilă R.S.F.S.R. ambele din 1964; legea poloneză de drept internațional privat din 12 noiembrie 1965. Codul familiei al R. D. G. (Familiengesetzbuch der D. D. R.) din 20 Dec. 1965.

³ Norme conflictuale unitare în domeniul raporturilor de familie în lumina tratatelor bilaterale de asistență juridică încheiate de Republica Socialistă România cu unele țări socialiste, în «Justiția nouă», nr. 6, 1962, p. 24—25.

dar într-un mod mai nuanțat, și de I. P. Filipescu⁴: „În lipsa unui text care să reglementeze în mod special raporturile de familie cu un element străin, putem folosi al. II al art. 2 cod. civ. în vigoare, care stabilește în această materie norma conflictuală *lex patriae* (legea națională)”. În continuare însă în legătură cu divorțul sau cu alte instituții din dreptul familiei, autorul adoptă și alte soluții, în afară de aceea a legii naționale. Astfel, pentru divorțul dintre doi soți, dintre care unul e român, iar altul e străin, propune să se aplique legea instanței (legea română).

Deoarece opinia despre interpretarea bilaterală sau argumentul reciprocității se găsește pe linia tradițională de interpretare a al. II al art. 2 în literatura noastră juridică încă de la intrarea în vigoare a codului civil și pînă astăzi, este bine să vedem ce credeau în această privință autorii mai vechi. Astfel, A. Juvara⁵ e de părere că argumentul reciprocității „nu are mare valoare”⁶ și arată că „s-ar putea înțelege foarte ușor un sistem de drept internațional privat pozitiv în care starea și capacitatea străinilor la noi în țară să fie reglementate de legea noastră, în calitate de lege teritorială sau de oricare lege străină, alta decît cea națională” iar, mai departe, „dacă a voit legiuitorul ca și starea și capacitatea străinilor să fie guvernată în Franță sau la noi în țară și chiar în lumea întreagă de legile lor naționale, aceasta e o altă chestiune, care se poate însă discuta pe bunul motiv că legiuitorul francez sau al nostru nu au avut nici un interes teoretic sau practic ca această soluție să se impună și să excludă orice altă soluție posibilă”. În altă parte, același autor arată că problemele dreptului internațional privat se prezintă sub trei forme care se deosebesc unele de altele și nu comportă în mod obligatoriu aceleași soluții: a) românul face un act în țară străină; b) străinul face același act în țară la noi; c) actul e făcut de un străin în altă parte decît în țara lui sau în România. Ceea ce-l face pe autor să admită impreună cu restul literaturii juridice că familia străinilor e cîrmuită în România de legea lor națională, e, nu valoarea în sine a argumentelor, ci consensul unanim real sau presupus al literaturii și jurisprudenței, consens care, dacă există într-adevăr, ar fi indicat cel mult că soluția era conformă interesului clasei dominante în România într-un anumit moment istoric, soluție însă care, în lipsa unui text, nu e obligatorie pentru noi. Scriind despre opinia după care starea și capacitatea străinilor e cîrmuită de legea lor națională, același autor arată (p. 103) că ea e „apărată de întreaga doctrină, dar aceasta nu înseamnă că e singura posibilă și că nu mai e alta care să se poată susține cu argumente serioase”. „Întreaga doctrină” înseamnă, de fapt, mai ales doctrina română și franceză, cit și cea din țările din Europa care primesc sistemul legii naționale. Dar e bine să observăm că aplicarea legii naționale nu e singura soluție posibilă și practicată pentru rezolvarea conflictelor de legi în domeniul familiei în dreptul internațional privat. Multe țări aplică legea instanței. Așa

⁴ Drept internațional privat, București, Ed. did. și ped., 1964, p. 178—179.

⁵ Op. cit., p. 47—48.

⁶ Aceasta era și opinia lui J. P. Niboyet, exprimată cu cîțiva ani mai înainte în *Manuel de droit international privé*, Paris, 1928, p. 697: „nu posedă nici o valoare” scrie el referindu-se la argumentul reciprocității. Legislatorul ar putea foarte bine să dea o soluție într-un caz, fără să decidă la fel în cazul conținut. În același sens, P. Lerebours-Pigeonnière, *Precis de droit international privé*, Paris, 1937, p. 263—267. Autorul e în favoarea legii domiciliului: „Predominarea legii naționale asupra legii domiciliului e mai puțin ușor de justificat — scrie acest autor — decât unitatea legii sau a statutului personal”. Familia compusă din indivizi de cetățenii diferite ar avea nevoie să fie supusă unei legi comune, care e legea locului în care s-a fixat familia (p. 266).

sint U.R.S.S.⁷, R. P. Bulgaria⁸, Anglia⁹, S.U.A.¹⁰, Mexico, Chili¹¹ și.a. Există, de asemenea, țări care aplică familiei străinului legea domiciliului sau a reședinței (Danemarca etc.).

In ceea ce privește practica judiciară din România, în perioada de la introducerea codului civil de la 1864 și pînă la 23 August 1944, ea pare a fi fost mai puțin categorică decît se crede în general, în sensul aplicării legii străine raporturilor de familie ale străinilor care se formează în România. Referiri la practica judiciară în problemele familiei găsim în literatura juridică dintre cele două războaie mondiale în articolul despre *Dreptul internațional privat al României* scris de G. Plastara pentru *Repertoriul de drept internațional* publicat în Franța de Lapradelle și Niboyet (Paris, 1930), vol. VII. — După autor, literatura juridică și marea majoritate a deciziilor de sprijină sătul în favoarea aplicării legii naționale de familie a străinului (p. 62); totuși, atunci cînd examinează diferitele capitulo ale dreptului familiei, același autor arată că legea instantei ia locul legii naționale ori este propusă sau aplicată alături său în concurență cu legea națională. Astfel, legea națională ar cîrmui puterea maritală și incapacitatea femeii căsătorite (p. 64), dar există și o opinie în favoarea legii instantei — ne semnalează autorul — și, lucru semnificativ, unica sprijină citată aici este tocmai în acest sens. Divorțul și filiațiunea sunt cîrmuite de legea națională — după autor — dar există și o opinie în favoarea legii instantei (p. 67). În fine, în celelalte ipoteze, cum ar fi obligația femeiei de a coabita, cererea de separație de corp, cercetarea paternității naturale, legitimarea, tutela s. a., e mentionată intervenția ordinii publice, care are drept efect, cum stim, înlăturarea legii naționale a străinului și aplicarea în loc a legii instantei. Utilizarea frecventă a ordinii publice de către instantele burghese nu constituie altceva decît manifestarea preferinței pe care o au pentru aplicarea legii proprii. Din sprijinile citate de G. Plastara lipsesc, bineîntele, acele în care instantele aplică legea română (și care trebuie să fie numeroase), deși opiniile judecătorilor par a fi menționate atunci cînd se vorbește de păreri în favoarea legii instantei. Putem însă considera, fără a greși prea mult, că G. Plastara face o selecție a sprijinilor din punctul de vedere al principiului adoptat, adică aplicarea legii de familie naționale străinilor. Într-adevăr, pentru autorii care admit principiul legii naționale, sprijinile în care se aplică de-a dreptul greșite. Dar sprijinile examineate de Plastara ne mai permit și alte observații: deși articolul e scris în 1930, cea mai nouă sprijină folosită e din 1904. După primul război mondial, A. Juvara a fost unul din cei mai activi comentatori de sprijin de drept internațional privat. Din sentințele pe care le-a adnotat, începînd din 1914, nici una nu privește problemele familiei. Am putea deduce de aici lipsa de interes a autorului pentru sprijinile din materia familiei în care s-a aplicat legea străină. Dar mai probabil este că sprijinile din materia familiei în care s-a aplicat legea străină, au fost mult mai rare sau cu totul absente în această perioadă. E greu de presupus că sprijinile de familie în care s-a aplicat legea străină au trecut cu totul neobservate. Aceste imprejurări, considerate în ansamblu, par a arăta că practica a evoluat de la introducerea codului civil de la 1864 pe măsura dezvoltării economice și a conso-

⁷ L. A. Lunt, *Mejdunarodnoe ceastnoe pravo. Osobennaja ceasti*, Moscova, 1963, p. 333.

⁸ Vl. Kutikov, *Mejdunarodno ceastno pravo na Narodna Republika Bulgaria*, Sofia, 1958, p. 350 urm.

⁹ Cheshire, *Private International Law*, Oxford, 1961, p. 392—393; R. H. Graveson, *Conflict of Laws*, London, 1960, p. 447.

¹⁰ Restatement on the Law of Conflict of Laws (Exposé du droit international privé américain, Paris, Sirey, 1937, art. 121, 135 etc.).

¹¹ V. Pescio, *Les règles de droit international privé dans le code chilien*, în «Rev. Dr. int. Dr. comparé», 40, 3—4, 1963, p. 181—191.

lidării politice a țării, spre aplicarea legii instantei sau a domiciliului. Cauze de familiile în care să fie părți străinii s-au mai prezentat, de sigur, în fața instanțelor, dar acestea au aplicat, probabil, de cele mai multe ori, legea română. Așadar, în dreptul internațional privat român-burghez, opinioare literaturii juridice, prea rigide în sensul aplicării exclusive a legii naționale a străinului, nu par a fi fost urmate constant de practica judiciară. Legea națională s-a aplicat ca o soluție particulară printre alte soluții ca legea instantei sau legea domiciliului.

Al. II al art. 2 cod. civ. român corespunde al. II al art. 3 cod. civil francez. Practica și literatura juridică franceză au influențat practica și literatura juridică română după intrarea în vigoare a codului civil din 1864, așa încit nu e lipsit de interes să cunoaștem condițiile în care literatura și practica judiciară franceză, după intrarea în vigoare a codului de la 1804, a ajuns la concluzia că familia străinilor în Franța e cîrmată de legea națională străină.

In sprijinul aplicării legii naționale de familie a străinilor în Franța, s-au invocat trei argumente, care au fost la timpul respectiv admise și de literatura română, după intrarea în vigoare a codului civil de la 1864.

Primul argument era dedus din lucrările preparatorii ale codului civil francez de la 1804 (proiectul anului VIII), în care existase un text care supunea pe străinii ce locuiau în Franța legii franceze. Acest articol a fost ulterior suprimat, ceea ce a permis interpretărilor să deducă că redactorii codului au voit să dea posibilitate judecătorilor să decidă în funcție de condițiile istorice care e legea aplicabilă familiei unui străin în Franță¹².

Al doilea argument se sprijină pe o idee exprimată încă de Rodenburgh în sec. XVIII: starea și capacitatea persoanelor ar fi indivizibile. „Se poate concepe arăta Rodenburgh — ca aceeași persoană să fie majoră aici și capabilă, în altă parte, minoră și incapabilă? Aici, sănătoasă la minte și în altă parte nebună și incapabilă?“. Această idee e aplicabilă mai ales capacitatii persoanelor și, în special, capacitatii generale. Practica și literatura juridică ne arată că în materia familiei, chiar acolo unde se admite principiul legii naționale, legea instantei ia de multe ori locul legii naționale.

Al treilea argument e, în fine, cel mai frecvent invocat. Este argumentul de reciprocitate, de eleganță juridică sau argumentul interpretării „bilaterale“: dacă românului în străinătate i se aplică legea română, atunci în virtutea reciprocității și străinilor care se găsesc în România trebuie să le aplicăm legea de familie străină. Se admite că al. II al art. 2 ar face aplicarea în ce privește pe români, a unui principiu general nescris, după care familia e cîrmată în dreptul internațional privat de legea națională (*lex patriae*). Dar reciprocitatea nu constituie un principiu general al dreptului internațional privat și în nici un caz astăzi un sistem de drept internațional privat nu condiționează aplicarea dreptului străin de reciprocitate. Sistem în față a două situații: familia străinilor în Republica Socialistă România și familia românilor în străinătate. Fiecare situație pune probleme diferite și nimic nu ne obligă să dăm soluții identice¹³. Argumentul reciprocității sau argumentul de eleganță juridică era un argument de suprastructură. În realitate, aplicarea legii străine de familie se explică prin identitatea bazei economice în principalele state burgheze. În mod evident, al. II al art. 3 cod. civ. francez (corespunzător al. II art. 2 cod. civ. român) privea numai starea și capacitatea francezilor care se găseau în străinătate. Care au fost condițiile care au determinat practica judiciară și, mai ales, literatura juridică să aplique aceeași soluție și străinilor care se găseau în Franță?

¹² În lipsa unui text, autorii și practica judiciară au socotit la începutul sec. XIX că legislatorii au voit să consacre tradiția în această materie și să trimită la soluțiile școalei statutelor din sec. XVIII. Această opinie admisă în Franță pînă în jurul anului 1880, și la noi expusă de D. Alexandrescu, a fost mai tîrziu, respinsă de

A. Juvara, op. cit., p. 39.

¹³ A se vedea explicațiile lui Niboyet, op. cit., p. 617.

Tradiția joacă aici un anume rol, deși nu determinant. Școala statutelor (sec. XVI—XVIII) a transmis gîndirii juridice franceze de la începutul sec. XIX concepția că familia străinilor e cîrmată de legea lor personală. Prin lege personală, școala franceză înțelegea legea domiciliului. Solutia era în general potrivită condițiilor proprii conflictelor de legi din Franța înainte de revoluție. Franța era împărțită într-un număr mare de regiuni cutumiare deosebite, conflictele de legi care apăreau în marea majoritate a cazurilor în fața instantelor franceze, erau conflicte între legi provinciale. Aplicarea legii străine însemna aproape intotdeauna aplicarea legii dintr-o altă provincie cutumiară franceză și nu aplicarea unei legi străine în sensul propriu al cuvintului. La începutul secolului al XIX-lea, o dată cu unificarea legislativă a Franței, prin desființarea cutumelor provinciale, legea națională a luat locul legii domiciliului, ca lege personală. Dacă prin lege personală s-a înțes, după intrarea în vigoare a codului civil, legea națională și nu legea domiciliului, aceasta se datorează dispariției cutumelor provinciale, în primul rînd. Legea domiciliului care prezenta atâtă interes în cazul conflictelor între legi provinciale, își pierde vechea importanță. În același timp, tot ca efect al unificării legislației, conflictele între legi provinciale au dispărut și singurele conflicte de legi pe care aveau să le soluționeze instantane erau conflictele între legi naționale. În condițiile economice și sociale ale începutului sec. XIX, schimbarea naturii conflictelor de legi, din conflicte între legi provinciale în conflicte între legi naționale, și schimbarea criteriului de solutionare, din legea domiciliului în legea națională și, deci, eventualitatea aplicării legii străine, n-au părut a prezenta prea mari dificultăți: relațiile economice internaționale erau încă slab dezvoltate, raporturile cu un element străin erau încă rare.

Dar adeverăata cauză a primirii legii naționale ca principiu de solutionare al conflictelor de legi în domeniul familiei a stat în identitatea bazei economice în principalele țări burgheze a căror legislație era de obicei luată în considerare, cînd se punea problema solutionării conflictelor de legi (Europa de Apus)¹⁴. Așadar, principiile dreptului internațional privat, care implică posibilitatea aplicării dreptului străin, intrau în acțiune numai în relațiile dintre țările europene în care identitatea bazei se traducea prin identitatea principiilor fundamentale ale sistemului de drept și numai în măsura în care se verifică, într-adevăr, unitatea acelor principii. Identitatea bazei se traducea, într-adevăr, printr-o relativă uniformitate a principiilor generale în materia familiei în principalele țări burgheze din Europa de Apus. Legea străină se aplică, dar numai în măsura în care identitatea bazei se exprima prin principii asemănătoare sau prin reglementări deosebite, dar deosebirile constă numai în chestiuni esențiale. Dar chiar de la începutul sec. XIX, a apărut împede că, în condițiile conflictelor de legi naționale, nu se va putea aplica totdeauna legea străină. Pentru cazurile în care legea străină, deși normal competentă, conform regulilor de drept internațional privat ale instanței, nu se poate aplica, deoarece era contrarie unui principiu fundamental al sistemului de drept al instanței, a fost acordat judecătorilor dreptul de a înlătura legea străină și a aplica în loc legea proprie (ordinea publică). Ulterior, relațiile cu un element străin au devenit din ce în ce mai frecvente, și, deci, și eventualitatea aplicării dreptului străin. În aceeași măsură, au apărut noi dificultăți în calea aplicării legii străine: în cursul sec. al XIX-lea, alături de ordinea publică, s-au ivit alte situații în care dreptul străin, normal competent, nu se poate aplica (teoria interesului național, retrimiterea, frauda la lege, calificarea etc.).

In cursul sec. al XIX-lea, aplicarea legii naționale de familie a străinilor a devenit un principiu cutumiar. Dar, în noile condiții ale sec. XX, acest principiu nu mai corespunde intereselor clasei dominante, aşa încît în Franța se propune

¹⁴ In toate cazurile în care legile în conflict nu oglindau aceeași bază economică, nu se aplicau principiile dreptului internațional privat, ci alte moduri de soluționare a conflictelor.

înlocuirea legii naționale cu legea domiciliului în domeniul familiei¹⁵. În felul acesta, numeroasele conflicte de legi care apar în Franța în condițiile prezenței unui număr foarte mare de străini, (și în care unul din soți e francez, celălalt străin), ar urma să fie supuse legii franceze ca lege a domiciliului. Până însă la o reformă a cărei dată de înfăptuire e greu de prevăzut, instanțele franceze aplică deja un sistem de soluționare care are drept rezultat practic înlocuirea legii străine, care se aplică ca lege națională, cu legea franceză, care se aplică ca lege a instanței sau a domiciliului¹⁶.

Argumentele folosite la epoca intrării în vigoare a codului civil de la 1864 nu mai pot fi invocate astăzi. În lipsa unui text care să decidă în problema pe care o discutăm, interpretul trebuie să cerceteze principiile generale ale soluționării conflictelor de legi. În legătură cu aceasta, vom face o altă observație: e soluția legii naționale a străinului în raporturile de familiile totdeauna posibilă?

Aplicarea legii naționale raporturilor de familie ale străinilor care iau naștere în Republica Socialistă România nu este posibilă în cazul ce apare destul de frecvent în care părțile la raportul juridic nu au aceeași cetățenie, cu excepția încheierii căsătoriei. În această situație, într-adevăr, putem aplica fiecărui soț în parte legea sa națională: soluția nu creează aici prea mari dificultăți.

Ea e însă inaplicabilă în ce privește raporturile dintre soți (divorț, anulare sau declarare a nulității căsătoriei, raporturi personale sau patrimoniale dintre soți etc.), raporturile între părinți și copii. Autorii care susțin că legea națională trebuie să cîrmuiască raporturile de familie, sint nevoiți să aleagă una din următoarele soluții:

- 1) să aplice cumulativ cele două legi naționale;
- 2) să opteze pentru una din legile naționale în conflict.

Aplicarea cumulativă a celor două legi naționale

Să presupunem un divorț între doi soți de cetățenii diferite. Legea unuia din ei permite divorțul, în timp ce legea celuilalt nu-l cunoaște. A aplica cumulativ cele două legi naționale, inseamnă, atunci cind ele dău soluții contrară, să aplicăm în fapt numai una din ele și să lipsim pe celălalt soț de beneficiul legii sale naționale. Astfel, în cazul nostru, dacă instanța respinge cererea de divorț, pentru motivul că legea națională a unuia din soți nu-l cunoaște, lipsește pe soțul care a cerut divorțul și a cărui lege națională îl admite de beneficiul aplicării legii sale naționale. În cazul contrar, soțul a cărui lege națională nu cunoaște divorțul e lipsit de beneficiul aplicării legii sale naționale care îi garantează indisolubilitatea căsătoriei¹⁷. În fine, în aceeași împrejurare luată de noi cu titlul de exemplu, unii autori, dorind să aplice consecvent legea națională, au propus să se considere pentru fiecare soț în parte legea sa personală. Astfel, divorțul ar urma să fie pronunțat pentru soțul a cărui lege națională îl cunoaște. Celălalt soț ar rămâne mai departe căsătorit¹⁸. Această soluție ilogică și nepractică arată cu prisosință dificultățile pe care le provoacă principiul legii naționale în unele situații. Din cauza aceasta, a sustin că familia e cîrmuită de legea națională, inseamnă mai mult a pune o problemă, decit a o rezolva¹⁹.

¹⁵ J. P. Niboyet, *Traité de droit international privé français*, Paris, Sirey, 1948, vol. V, p. 441 și vol. III, n. 896—909.

¹⁶ J. P. Niboyet, op. cit., vol. V, p. 437, 444—438 și practica și bibliografia citată.

¹⁷ P. Lerebours-Pigeonnière, op. cit., p. 270—271.

¹⁸ I. Szaszy, *Private International Law in the European People Democracies*, Budapest, 1964, p. 351; P. Lerebours-Pigeonnière, op. cit., p. 270.

¹⁹ Niboyet, *Traité de droit international privé*, Paris, vol. V, 1949, p. 442.

Alegerea uneia din cele două legi în conflict

Incerând să aplice legea națională cazului în care soții au cetățenii diferite, instanțele și literatura juridică s-au opriți și la o altă soluție, la fel de inacceptabilă în dreptul nostru. Raporturile unice — au rationat autorii — trebuie să fie cîrmuite de o lege unică. Dar care din legile naționale în conflict să preferăm? Practica burgheză preferă, pînă nu de mult, în mod exclusiv, legea bărbatului în raporturile dintre soții²⁰. Solutia e inacceptabilă în dreptul nostru.

Cercetarea practicii și a literaturii juridice în diferite țări, în care e admis principiul legii naționale, ne arată că *in nici un sistem juridic legea națională nu se poate aplica în domeniul familiel ca soluție generală unică*, ci numai ca soluție particulară făcind parte dintr-un sistem de soluții în care legea instanței, legea domiciliului, legea reședinței sau legea teritorială joacă un rol mai mult sau mai puțin important de la sistem la sistem²¹.

* * *

La sfîrșitul acestei note, în care n-am voit să discutăm decit unele aspecte ale problemei legii care cîrmuiește raporturile de familie ale străinilor care se formează în Republica Socialistă România, și anume cele preliminare, constatăm că dreptul internațional privat român nu posedă un text scris în această privință și nici o cutumă nu s-a format în sensul aplicării legii naționale a străinului. Unicul argument care s-ar mai putea sustine astăzi e cu mult mai puțin convingător decit s-a crezut în trecut. În fine, aplicarea legii naționale e imposibilă în cazul în care părțile au cetățenii deosebite.

²⁰ H. Batiffol, *Op. cit.*, p. 506; G. Plastara, *Op. cit.*, p. 64.

²¹ Legea de drept internațional privat cehoslovacă nr. 97/1963 conține dispoziții cu totul probante din acest punct de vedere. Legea veche din 1948 nu se referea decit la legea națională. În noua lege, efectele căsătoriei sunt cîrmuite de legea națională. Pentru declararea nullității unei căsătorii cînd soții au cetățenii diferite, se aplică legea cehă în locul legii naționale. Tot legea cehă ia locul legii naționale în materia raporturilor între părinti și copii. Se mai aplică legea cehă (ca lege a instanței) în materie de divorț, dacă unul din soții sau soții străini trăiesc de mai mult timp în R.S. Cehoslovacă și legea națională permite greu sau nu permite de loc divorțul. Aceeași tendință spre aplicarea legii domiciliului sau a legii instanței se observă în practica franceză. Sentința dată în procesul Ferrari (1922), în care soții aveau cetățenii diferite, francez și italiană, a fost interpretată ca făcind aplicarea legii naționale. În realitate, instanța franceză a aplicat legea franceză ca lege teritorială. În sentința dată în procesul Rivière și, mai ales, în cazul Lewandowski, se renunță pe față la legea națională și se aplică legea domiciliului comun (Batiffol, *Op. cit.*, p. 513–514).

Literatura juridică a interpretat de multe ori sentințele în care se aplică legea domiciliului sau legea instanței ca aplicind legea națională. Această interpretare a fost favorizată de faptul că sentințele, mai ales cele ale instanțelor inferioare, nu arată de obicei motivele pentru care aplică o anumită lege. Astfel, în Franța, sentința dată în spatea Ferrari a fost interpretată ca un exemplu de aplicare a legii naționale, cînd în realitate, indică aplicarea legii instanței. Niboyet, *Traité de droit international privé français*, vol. V., p. 437–438; noua lege polonă de drept internațional privat din 12 noiembrie 1965, care va intra în vigoare în 1 iulie 1966, marchează un progres spre legea domiciliului și a instanței. Astfel, în materie de raporturi personale și patrimoniale dintre soții se aplică legea națională; dar dacă soții au cetățenii diferite, se aplică legea statului unde au domiciliul comun și, în lipsă de domiciliu comun, legea poloneză (ca lege a instanței). Aceeași soluție în materie de divorț și e probabil că instanțele o vor extinde; vezi K. Przybylowski, *Noul drept internațional privat polonez*, în «Panstwo i Prawo», 1, 1966.

UNELE PROBLEME ALE SUBIECTULUI INFRACTIUNII ÎN DREPTUL PENAL AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

DE
B. BRAUNSTEIN

*Comunicare prezentată în sesiunea științifică a Universității „Al. I. Cuza”
din 30—31 octombrie 1965*

Deși problemele subiectului infracțiunii prezintă o mare însemnatate, totuși ele nu ocupă, încă, locul cuvenit în literatura noastră de specialitate. Iată de ce fără a cuprinde domeniul subiectului infracțiunii în toată complexitatea sa, comunicarea de față abordează doar unele probleme, care pe lîngă un vădit interes teoretic, nu sănătătăcăză nici de unul practic.

Aceste probleme sunt: — Noțiunea de subiect al infracțiunii; — Subiectul infracțiunii și structura raportului juridic penal; — Subiectul infracțiunii și conținutul infracțiunii; — Subiectul infracțiunii și persoana infractorului.

1. *Noțiunea de subiect al infracțiunii*

În literatura noastră de drept penal subiectul infracțiunii este de regulă definit ca fiind persoana care săvîrșește infracțiunea.

Considerăm că această definiție nu satisfacă decât în parte cerințele unei definiții riguroș științifice, deoarece nu oglindesc toate trăsăturile esențiale ale noțiunii definite. După părere noastră, subiectul infracțiunii trebuie definit ca fiind persoana fizică care a săvîrșit infracțiunea și răspunde pentru comiterea ei, în afară de cazurile cind legea prevede altfel.

Iată și motivarea pe care o sprijinim. În codul nostru penal termenul de infracțiune este folosit în două sensuri care, după adoptarea definiției materiale a infracțiunii, implică periculozitatea socială ca trăsătură caracteristică fundamentală.

1. Într-un prim înțeles, termenul de infracțiune desemnează faptă socialmente periculoasă încriminată prin lege. Potrivit acestui sens care mărginește infracțiunea la faptă, vinovăția, aflindu-se în afara ei devine premisa subiectivă a răspunderii penale, săvîrșirea infracțiunii reprezentând-o pe cea obiectivă. Această primă accepțiune a termenului de infracțiune se desprinde din cuprinsul mai multor texte ale codului penal, fiind suficientă însă, pentru ilustrarea punctului nostru de vedere, examinarea numai a citorva din ele.

Urmind ordinea în care se găsesc așezate în codul penal, ne vom referi, în primul rînd, la art. 128 potrivit căruia: „Nu răspunde de *infracțiune* acela care în momentul săvîrșirii ei se găsea în stare de inconștiență din cauză de alienație mintală sau din alte cauze”. Tinind seamă de faptul că persoana aflată în stare de inconștiență adică irresponsabilă nu poate fi considerată vinovată de faptă socialmente periculoasă săvîrșită, urmează ca *infracțiunea* pe care o comite nu poate fi decit o faptă încriminată prin lege, prezintând bineînțeles gradul de pericol social al unei infracțiuni.

La fel trebuie înțeles termenul de infracțiune din art. 139 al. 2, în conformitate cu care ....nu este responsabil pentru *infracțiunea* săvîrșită, minorul care nu a împlinit vîrstă de 15 ani, în afară de cazul cînd se dovedește că în momentul săvîrșirii a lucrat cu discernămînt”.

Prin urmare, dacă minorul irresponsabil poate comite o infracțiune, această infracțiune nu poate fi decit o faptă socialmente periculoasă încriminată prin lege.

2. Într-un al doilea înțeles prin termenul de infracțiune codul penal înțelege faptă socialmente periculoasă încriminată prin lege și săvîrșită cu vinovăție (intenție sau culpă).

Tocmai la această accepțiune se referă art. 126 care întregind art. 1 al. 2 c.p. prevede:

Crima se săvîrșește cu intenție.

Delictul se săvîrșește cu intenție, iar fără intenție, numai în cazurile anume prevăzute de lege.

Cu alte cuvinte, infracțiunea — crimă sau delict, în funcție de gravitate — implică ca element constitutiv vinovăția. Săvîrșirea infracțiunii — în această accepțiune — atrage în mod inevitabil pentru autorul ei aplicarea pedepsei, cu excepția cazurilor cînd legea dispune altfel. Consfîntînd această regulă, art. 127 c.p. arată că: „nimeni nu poate fi apărat de răspundere pentru o infracțiune și nici nu i se poate micșora răspunderea decit în cazurile și circumstanțele în care legea prevede aceasta, în mod special”.

3. De vreme ce codul penal în vigoare intrebuințează termenul de infracțiune în două sensuri, în mod firesc și termenul de infractor este folosit în două înțelesuri.

Într-un prim înțeles infractor este acela care a săvîrșit o infracțiune, în prima accepțiune dată acestui termen, adică o faptă socialmente periculoasă încriminată prin lege fără vinovătie. Infractor, în acest sens, poate fi deci și o persoană irresponsabilă. În această accepțiune termenul de infractor este folosit de exemplu în art. 71 c.p. potrivit căruia :

Măsurile de siguranță sunt :

Internarea *infractorilor alienați* într-un ospiciu etc.

Prin urmare, fapta socialmente periculoasă încriminată prin lege, săvîrșită de un alienat mintal, constituie — potrivit art. 128 c.p. — infracțiune, iar alienatul mintal devine prin comiterea ei *infractor*. Acest infractor fiind lipsit de responsabilitate, nu devine însă și subiect al infracțiunii, nu răspunde pentru infracțiunea săvîrșită, putîndu-se lăsa față de el numai măsura de siguranță a internării într-un ospiciu.

4. Într-un al doilea sens, infractor este acela care a săvîrșit o infracțiune, în cea de a doua accepțiune dată acestui termen, adică a săvîrșit cu vinovătie o faptă socialmente periculoasă încriminată prin lege. Infractor în acest înțeles nu poate fi decit o persoană responsabilă, deoarece vinovăția implică responsabilitatea. Acest infractor devine și subiect al infracțiunii. Termenul de infractor în acest sens este folosit de exemplu în art. 21 c.p. potrivit căruia : „...la aplicarea pedepselor instanță trebuie să țină seama... de gradul de pericol social pe care il prezintă infracțiunea și *infractorul*...”.

Prin urmare, *infractorul* la care se referă textul este și subiect al infracțiunii deoarece numai acestuia i se aplică o pedeapsă, dacă legea nu dispune altfel.

În lumina celor expuse mai sus, definiția dată subiectului infracțiunii ca fiind persoana care săvîrșește infracțiunea apare ca incompletă, deoarece, după cum s-a arătat, într-un anumit înțeles și irresponsabilul poate comite infracțiuni, devine infractor dar nu și subiect al infracțiunii.

Aceasta înseamnă că în definiția subiectului infracțiunii potrivit legislației noastre penale, trebuie să se prevadă că acesta poartă răspundere pentru infracțiunea comisă, afară de cazul cînd legea prevede altfel, pentru a-l deosebi de *infractorul* irresponsabil.

Pentru definiția dată de noi pledează de altfel și alte argumente în afara celor trase din formulările codului penal în vigoare. După cum se știe subiect al infracțiunii poate fi numai persoana fizică responsabilă. Care este rațiunea acestei condiții? Rațiunea ei se găsește în faptul că numai persoana responsabilă poate înțelege sensul pedepsei și pe cale de consecință putînd fi îndreptată prin acțiunea ei educativă, trebuie pedepsită tocmai în vederea acestui scop. Iată că în definiția subiectului infracțiunii trebuie să apară neapărat că el poartă răspundere pentru infracțiunea săvîrșită, cu excepția cazurilor cînd legea prevede altfel.

5. Aparent, cele discutate mai sus ar avea un caracter pur teoretic. În realitate, însă ele prezintă și un important interes practic. Astfel de exemplu, aplicarea justă sau greșită a unor dispoziții din codul penal și din codul de procedură penală, în cauzele cu minori, depinde de luarea sau nu în considerare a faptului că termenii de infracțiune și infractor sunt folosiți de lege în cele două sensuri pe care le-am indicat mai sus.

Pentru ilustrare ne vom opri asupra a două decizii de îndrumare ale Plenului Tribunalului Suprem.

Prin decizia de îndrumare nr. 9 din 25 aprilie 1963 (Culegere de Decizii ale Tribunalului Suprem al R.P.R. pe anul 1963, p. 61), Plenul a decis că întrucât minorul care nu a plinuit vîrstă de 12 ani, precum și cel pînă la 15 ani, care a lucrat fără discernămînt, *nu pot fi considerați infractori*, în cazul cînd sunt încredințați de instanțele judecătoarești institutelor de reeducare, cei obligați la întreținerea minorului vor fi supuși la plata contribuției obligatorii în condițiile art. 486 c. pr. pen.

Nu suntem de acord cu această soluție. Într-adevăr, minorul care nu a plinuit vîrstă de 12 ani, precum și cel pînă la 15 ani, care a lucrat fără discernămînt nu răspund din punct de vedere penal, dacă au săvîrșit fapte ce constituie după lege infracțiuni. Aceasta nu înseamnă însă că ei nu sunt infractori. De vreme ce pot comite fapte penale, după cum prevede al. 2 al art. 139 c.p. sau infracțiuni, după cum se exprimă al. 3 al art. 139 c.p. implicit ei devin și infractori, în înțelesul de autori ai unor fapte socialmente periculoase încriminate de lege ca infracțiuni.

La această interpretare a termenului de infractor, duce de altfel și al. 1 al art. 482 c. pr. pen. din cuprinsul căruia rezultă că trebuie considerați *minorii neinfractori*, minorii în vîrstă de la 10 la 18, a căror dezvoltare morală sau intelectuală fiind primejdιuită sunt expuși să săvîrșească fapte care potrivit legii constituie infracțiuni. Prin urmare, dacă minorul în vîrstă de 10 ani, se poate găsi în situația primejdiașă de a comite infracțiuni, desigur că săvîrșindu-le nu va dobindi calitatea de subiect al infracțiunii, dar va deveni *infractor*. Pe cale de consecință dacă un asemenea minor va fi încredințat unui institut de reeducare, cei obligați potrivit legii la întreținerea minorului nu vor putea fi supuși să contribuie la cheltuielile pe care le face statul cu întreținerea, creșterea, educarea, invățătura și pregătirea profesională a minorului internat în institut. În concluzie soluția pe care o criticăm își găsește explicația în faptul că Plenul Tribunalului Suprem a omis să ia în considerare unul din înțelesurile termenului de infractor la care ne-am referit în dezvoltările precedente.

Ulterior, prin Decizia de îndrumare nr. 31 din 26 octombrie 1963 (Culegere de Decizii ale Tribunalului Suprem al R.P.R. pe anul 1963, p. 85 și urm.). Plenul a decis că agravanta prevăzută de art. 125 c.p.

trebuie să fie aplicată infractorului major chiar dacă se constată că minorul participant la infracțiune nu este responsabil pentru faptele penale sau în momentul săvîrșirii a lucrat fără discernămînt. Soluția este justă, corespunde în totul intenției legiuitorului. Admîind însă că minorul irresponsabil poate participa alături de major la săvîrșirea unei infracțiuni, implicit se recunoaște că și el devine infractor, în înțelesul arătat de noi mai sus chiar dacă nu răspunde din punct de vedere penal.

De altfel, secțiunea a II-a a Cap. IV a Titlului V sub care se găsește art. 125, poartă denumirea:

„Participarea infractorilor majori și minori la săvîrșirea aceleiași infracțiuni”.

Încheind considerațiile în legătură cu problema noțiunii de subiect al infracțiunii, vreau să subliniez faptul că în această problemă, ca și în oricare alta, trebuie să avem în vedere specificul legislației noastre penale.

II. Subiectul infracțiunii și structura raportului juridic penal

Această problemă, după cum se va vedea, este organic legată de cea precedentă.

Prin raport juridic penal înțelegem legătura care se stabilește între stat și infractor, ca rezultat al săvîrșirii infracțiunii de către acesta din urmă și care constă în drepturile și obligațiile lor corelativе cu privire la realizarea consecințelor penale prevăzute de norma juridică penală pentru infracțiunea săvîrșită.

Potrivit acestei definiții, statul și infractorul sunt cele două subiecte între care se leagă raportul juridic penal și nu elemente componente ale acestuia, după cum se susține uneori în mod eronat. Cu alte cuvinte, între stat și infractor, ca participanți la acest raport, se stabilesc drepturile și obligațiile corelativе care alcătuiesc conținutul raportului juridic penal.

Astfel, statul are dreptul de a realiza răspunderea penală numai în limitele legii, iar infractorul obligația de a o suporta.

Pentru ca infractorul, adică persoana care a comis infracțiunea, să devină subiect al raportului juridic penal, este necesar să intru-nească condițiile de vîrstă și responsabilitate necesare pentru a deveni subiect al infracțiunii. Prin urmare subiect al raportului juridic penal nu poate fi decit subiectul infracțiunii, iar subiectul infracțiunii devine subiect al raportului juridic penal, în afara de cazurile cînd legea dispune altfel. Pe cale de consecință subiectul infracțiunii trebuie definit, după cum s-a arătat mai sus, ca fiind persoana fizică care a săvîrșit infracțiunea, răspunde pentru comiterea ei, în afara de cazurile cînd legea prevede altfel.

III. Subiectul infracțiunii și conținutul infracțiunii

Dacă subiect al infracțiunii poate fi numai persoana fizică, omul, aceasta nu înseamnă însă că orice persoană fizică care a săvîrșit o faptă incriminată prin lege devine și subiect al infracțiunii. Persoana fizică devine subiect al infracțiunii numai dacă în momentul comiterii faptei penale, a atins o anumită vîrstă și este responsabilă.

În legătură cu vîrsta și responsabilitatea se discută, în literatura de drept penal, chestiunea dacă ele constituie trăsături necesare ale conținutului infracțiunii ce caracterizează subiectul, sau sunt numai condiții de existență ale subiectului, exterioare conținutului infracțiunii adică premise ale conținutului și deci ale răspunderii penale.

După părerea noastră, pentru a se putea ajunge la rezolvarea justă a chestiunii discutate, trebuie să se pornească de la raportul în care se găsește subiectul infracțiunii față cu infracțiunea, adică dacă subiectul este un element în sensul de parte componentă a infracțiunii sau numai o premişă a acesteia. Din definiția dată infracțiunii ca faptă socialmente periculoasă incriminată prin lege, reiese că ea este o activitate a omului, periculoasă pentru societate. Prin urmare, dacă infracțiunea ca și orice altă activitate omenească presupune un autor, un făptuitor, de aici nu se poate trage concluzia că făptuitorul, adică subiectul ar fi un element al faptei penale pe care a săvîrșit-o, ci doar o premişă fără de care nu se poate concepe infracțiunea comisă.

Tocmai datorită faptului că subiectul nu este un element al infracțiunii în sensul de parte componentă, așa cum sunt latura obiectivă și cea subiectivă, ci doar o premişă a infracțiunii, el se definește ca fiind persoana fizică care a săvîrșit infracțiunea subliniindu-se prin aceasta că infracțiunea este produsul activității sale.

Pe cale de consecință, vîrsta și responsabilitatea nu constituie nici ele trăsături obligatorii ale conținutului infracțiunii, cum se afirmă de unii penalisti, ci condiții de existență ale subiectului, exterioare conținutului infracțiunii și ca atare premise ale acestuia.

Așa se explică și faptul că organele judiciare verifică existența vîrstei și a responsabilității înainte de a-și pune problema existenței conținutului infracțiunii în fapta concretă pe care o cercetează sau judecă.

Alta este situația cu calitățile speciale pe care trebuie să le întrunească subiectul în cazul infracțiunilor proprii. Aceste calități obiectivindu-se în faptă devin trăsături ale conținutului infracțiunii. Astfel, de exemplu în cazul infracțiunii de delapidare, calitatea de funcționar însărcinat cu gestionarea sau administrarea avutului obștesc, este o trăsătură a conținutului ce caracterizează subiectul, fără de care nu este posibilă însăși fapta incriminată, deci o trăsătură obiectivată în faptă.

Punctul de vedere pe care îl susținem se sprijină și pe unele prevederi exprese din codul nostru de procedură penală. Astfel, potrivit art. 4 pct. 4 c. pr. pen., achitarea se pronunță cind faptului imputat îi lipsește vreunul din elementele constitutive ale infracțiunii, iar în conformitate cu punctul 5 al acelaiași articol, cind există o cauză legală care înălță responsabilitatea sau caracterul penal al faptului. Prin urmare, dacă legiuitorul ar fi considerat vîrstă și responsabilitatea ca trăsături ale conținutului infracțiunii, nu ar mai fi dat pct. 5 formularea actuală, iar în cazul lipsei lor (a vîrstei și a responsabilității) achitarea ar fi trebuit să se pronunțe potrivit pct. 4 al art. 4. Întrucât însă vîrstă și responsabilitatea sunt considerate, în mod just, nu trăsături (elemente) ci premise ale conținutului infracțiunii și deci ale răspunderii penale, lipsa lor atrage achitarea, pe baza pct. 5 al art. 4 constituind cauze legale care înălță responsabilitatea adică răspunderea penală.

IV. Subiectul infracțiunii și persoana infractorului

Determinind criteriile după care urmează să se călăuzească instanța de judecată, atunci cind aplică pedeapsa pentru o infracțiune săvîrșită, art. 21 dispune că aceasta va ține seama, între altele, de gradul de pericol social pe care îl prezintă infracțiunea și infractorul.

Aceasta înseamnă că instanța nu trebuie să se limiteze la lămurirea particularităților infracțiunii și a împrejurărilor în care a fost comisă, ci trebuie să studieze cu atenție și persoana infractorului, nu mărginită, însă, la aspectele vîrstei și responsabilității care îi conferă calitatea de subiect al infracțiunii, ci privită în toată complexitatea ei psihică și socială.

Dacă o anumită limită de vîrstă și responsabilitatea reprezintă condițiile generale pe care trebuie să le întrunească autorul faptei incriminate prin lege pentru a fi considerat subiect al infracțiunii și deci pentru a putea fi supus răspunderii penale, celealte trăsături psihice, morale, intelectuale și sociale, fără a constitui premise ale răspunderii penale, interesează sub aspectul aprecierii gradului de pericol social pe care îl prezintă infractorul și deci al individualizării pedepsei în vederea îndreptării și reeducației sale.

Trăsăturile psihice ce caracterizează persoana infractorului ca și cele morale ne ajută să înțelegem fapta săvîrșită, motivele care l-au determinat să o comită. De aci nu se poate trage însă concluzia că insușirile caracterologice ale unei persoane pot servi într-o serie de cazuri, ca probă indirectă a unor anumite fapte și circumstanțe (cu caracter obiectiv sau subiectiv) care urmează să fie stabilite în cauză. Un asemenea punct de vedere, susținut uneori și în literatura socialistă de drept penal, este periculos pentru infăptuirea justiției în materie penală, deoarece înlocuiește manifestările exterioare ale omului,

manifestări de care se ocupă legea penală, prin trăsăturile psihice ale omului care se oglindesc în aceste manifestări.

Studiul persoanei infractorului nu se mărginește numai la cunoașterea trăsăturilor sale psihologice, morale, ci presupune și caracterizarea sa socială.

Importanța caracterizării sociale a persoanei infractorului pentru individualizarea pedepsei, în vederea reeducației sale este atât de evidentă încit nu necesită o demonstrație specială. Ne mărginim să amintim doar că în concepția materialistă a personalității, trăsăturile ei psihice au o determinare socială.

Caracterizarea socială a persoanei infractorului cuprinde date generale, cum ar fi: apartenența sa la un grup social și date mai concrete, ca cele privitoare la situația familială, în producție, la relațiile cu societatea, cu persoanele înconjurătoare etc.

Subliniind în mod constant insemnătatea studierii personalității infractorului, în legătură cu individualizarea răspunderii penale, Tribunalul Suprem arată că poziția formală în această problemă are drept rezultat aplicarea unor pedepse excesiv de severe sau nejustificat de blinde.

În încheierea acestei probleme, care a fost atinsă doar în aspectele ei generale, trebuie făcută remarcă că materialele pentru care problema subiectului infracțiunii epuizează studiul persoanei infractorului, se situează, pe o poziție greșită, deoarece confundă partea cu întregul.

К ВОПРОСУ СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ Р. С. РУМЫНИЯ

Краткое содержание

Хотя вопросы субъекта преступления представляют большой интерес, они не занимают в нашей уголовно правовой литературе должное место.

В настоящей статье, не исчерпывая все вопросы субъекта преступления, исследует некоторые из их представляющих особенное теоретическое и практическое значение: понятие субъекта преступления; субъект преступления и структура уголовно-правового отношения; субъект преступления и состав преступления; субъект преступления и личность преступника.

В изложения этих вопросов автор подчёркивает специфику румынского правового-уголовного законодательства.

NICOLAE TITULESCU, PROFESOR ȘI CERCETĂTOR AL DREPTULUI CIVIL
DE
PAUL I. DEMETRESCU

După obținerea titlului de laureat al Facultății de drept din Paris, în urma susținerii tezei intitulată *Essai sur une Théorie générale des droits éventuels* (Paris 1907), Nicolae Titulescu își desfășoară activitatea la Universitatea din Iași, funcționând la catedra de drept civil, apoi ca profesor de drept civil la Universitatea din București, unde va ocupa catedra de drept civil pînă în 1931. La Facultatea de drept din Iași, Titulescu începea acea luminoasă carieră, care trebuia să-i aducă repede faima de mare civilist, de jurist erudit și profund.

Literatura noastră de drept civil, după intrarea în vigoare a codului din 1865 — ediție revăzută a codului civil francez din 1804 — nu a fost în substanță altceva decât repetarea marilor comentarii din acel timp ale codului civil francez.

Chiar la începutul secolului al XX-lea, cînd își desfășoară activitatea Nicolae Titulescu, literatura noastră de drept civil nu strălucea prin originalitate sau profunzimea cercetărilor. Impresionați de strălucirea doctrinei și jurisprudenței franceze juriștii noștri le-au urmat cu fidelitate exemplul, limitîndu-se, cînd nu se mulțumeau cu simple traduceri, să refacă, să adapteze literatura de drept civil franceză.

Format la scoala marilor clasicii ai dreptului civil — Planiol fiind unul din profesorii săi — Titulescu are meritul de a fi cunoscut în substanță dispozițiilor sale, codul civil, și de a fi scos în relief părțile originale care-l deosebesc de codul civil francez.

Dreptul supus cercetării juridice este, pentru Titulescu, dreptul pozitiv, care constituie o totalitate de reguli de conduită. Cu toate că în analiza ordinei juridice pozitive trebuie să primeze regula pozitivă, ea trebuie să fie subordonată însă propriei finalități, aceea a realizării binelui general, acesta nefiind altceva decât un mijloc pentru realizarea binelui individual.

Pentru triumful acestei concepții, Titulescu a criticat metoda pur exegetică în tratarea dreptului civil, și interpretarea codului civil, folosită de primii comentatori, care urmău cu fidelitate ordinea codului, limitîndu-se la explicarea fiecărui articol.

Titulescu preconizează noi metode de liberă cercetare a dreptului, ducînd o acțiune sustinută de adincire și înnoire a dreptului nostru. Textele de lege sunt pentru el, dată fiind conditionarea economică și socială a dreptului, un simplu substrat scris al unui drept continuu în mișcare și care de mult s-a revîrnat peste cadrul strîmt al codificării napoleoniene. El concepea dreptul în perpetuă devenire și în perpetuă legătură cu mersul schimbător al vietii, rolul legiuitorului fiind acel de a confirma, sub formă de legi, ceea ce juriștii au constatat că este de multă

vreme, pentru colectivitate, regula pe care trebuie să o urmeze, pentru că justiția și interesul o cere¹.

În dezlegarea dificultăților juridice începe să susfle un curent de umanitate, care vrea ca litera textului să cedeze în fața nevoilor sociale, spunea Titulescu în *Observațiuni asupra reorganizării facultăților de drept*. Renovația și adevărata îndrumare a științelor juridice nu va fi dată, pentru binele comun, decât în ziua în care se vor pătrunde toti, că sub abstractiunea legilor se mișcă oamenii și a-i sacrifică unui exces de logică, înseamnă a zice că „omul este făcut pentru lege, iar nu legea pentru om”².

Asimilind rezultatele esențiale ale doctrinei și jurisprudenței franceze de drept civil, Titulescu și-a urmat drumul cu folosirea unei metode de adincire a problemelor concrete, de bogăție a analizei, de reconstrucție viguroasă și sistematizare.

Această metodă unea profunzimea cercetării cu spiritul practic și claritatea expunerii, lipsită de orice inutilă strălucire, prințind gîndirea cea mai subtilă și apărînd fără efort teza susținută.

Titulescu s-a folosit de literatura de drept civil franceză, fără a fi fost însă dominat de ea. Vigoarea, claritatea și precizia concepțiilor juridice, talentul său limpide și practic, l-au apărat de formulări abstracte, iar seriozitatea pregătirii sale doctrinare și puterea mintii sale i-au permis să pătrundă în adîncime substanța problemelor, să reconstruiască, din varietatea aplicatiilor, sistemul legii, pentru ca din principiile astfel dobîndite să aibă posibilitatea a noi aplicații.

Talent admirabil înzestrat pentru studiul științific și practic al dreptului, dreptul civil devine, datorită lui, un organism robust, sădit pe principii care își înapoiau în mod plastic esența.

Ca și Nicolae Iorga, care arăta că orice subiect am trata, trebuie „să-l interpretăm în sensul vremii noastre, să-i stoarcem ceea ce această vreme dorește pentru folosul ei”³, Titulescu susținea că interpretul legii, ori de câte ori nu se găsește în față unui text prea categoric, trebuie să găsească soluția cea mai utilă din punct de vedere practic, conform intenției ce legiuitorul ar fi presupus că are, dacă ar fi făcut legea în momentul în care este aplicată. Teoria juridică nu se poate concepe, spunea el, fără ca comentariul de text să fie întovărășit de considerații critice, trase din utilitatea socială și economică a instituțiilor⁴.

Titulescu face și unele recomandări pentru reorganizarea facultăților de drept⁵. Socotește necesar un curs de sociologie sau filozofia dreptului, care să constituie teoria față de materiile avind aplicație practică.

Trebuie să se începă, în predarea științelor juridice, cu studiul economiei politice — spune Titulescu — pentru că aceasta domină dreptul.

În studiul dreptului roman, după ce se va rezuma pentru fiecare epocă cele mai importante evenimente politice, va trebui să se caute să se determine starea socială corespondentă, punîndu-se pentru aceasta în relief, în special factorii economici și ideile timpului. Vor fi studiate apoi instituțiile juridice ale epocii respective, arătîndu-se condiționarea lor de nevoile sociale. Ideile lui Titulescu, în ce privește predarea dreptului roman, avansate pentru timpul său, își găsesc aplicare astăzi în invățămîntul dreptului roman din țările socialiste.

O importanță deosebită este acordată de Titulescu studiului istoriei dreptului național, util pentru a pierde „iluzia periculoasă a fixității dreptului, pentru a avea

¹ *Ordinea în gîndire*, Discurs ținut la 19 iunie 1937 la Universitatea Komensky din Bratislava, cu ocazia decernării titlului de doctor honoris causa.

² București, 1904.

³ Nicolae Iorga, *Noi directive în istorie*, Opere alese, București 1965, vol. I, p. 141.

⁴ Nicolae Titulescu, *Impărjeala moștenitorilor*, București, 1907.

⁵ *Observații asupra reorganizării facultăților de drept*.

adevăratul sens al multor dispozitii obscure, pentru aflarea caracteristicii geniului național".

Titulescu acordă o deosebită importanță și studiului comparativ al legislațiilor civile, studiu critic, din care să se desprindă concluzii de utilitate practică și care reprezintă un instrument de adincire a înțelegerii și al colaborării dintre popoare.

În dreptul civil, Titulescu preconizează înlocuirea sistemului tradițional în ordinea de tratare a codului — persoane, bunuri, diferitele moduri în care se do-bindește proprietatea, — recomandând o parte generală, în care să figureze principiile juridice, cu aplicare la toate raporturile de drept, oricare ar fi obiectul, căreia să-i urmeze patru mari diviziuni: drepturile reale, dreptul obligațiilor, dreptul de familie, dreptul succesiunilor. Sistemul preconizat de Titulescu constituie o reacțiune împotriva scolioi exegetică, care recomanda cercetătorului să se limiteze la analiza dispozițiilor codului.

Lucrările lui Titulescu, în dreptul civil, sunt monografii exemplare, echilibrate și totdeauna originale și sugestive.

În lucrarea intitulată *Essai sur une théorie générale des droits éventuels*, lucrare care-l face cunoscut pe plan mondial, Titulescu pleacă de la sarcina pe care o are interpretul unei legi de a o adopta nevoilor sociale. Legea scrisă trebuie să apară juristului ca elementul unui sistem pe care el urmează să-l creeze și care să fie destul de larg pentru a cuprinde toate ipotezele la care nu s-a găsit legiuitorul.

În interpretarea normelor de drept trebuie întreprins un studiu de drept civil, nu de cod civil, cercetările critice, de ordin economic și social alternându-se cu discuția juridică. La baza acestui studiu trebuie să stea interpretarea legii care, cu cît va fi mai clară și grupată în aşa mod încât economia ei să se poată vedea dintr-odată, cu atât va fi mai în armonie cu concepțiile juridice fundamentale, cu atât aplicația ei va fi ușurată, cu atât interesul tuturor va fi satisfăcut mai bine.

Legea scrisă nu poate fi înlăturată în numele echității — spunea Titulescu —, pentru că ar duce la crearea unei justitii subjective. Legea va trebui adaptată la nevoile sociale. Un rol important în această adaptare revine tehnicii juridice, care va trebui să sesizeze și coordoneze mersul și dezvoltarea atât de complexă a dreptului modern. Tehnica juridică este în special destinată să anticipateze opera legiuitorului, prin adaptarea continuă a unui text vechi, nevoilor noi⁶.

În concepția lui Titulescu, știința juridică se bazează pe o serie de construcții abstracte, cu ajutorul căror juristul reușește să sesizeze ansamblul materiilor dreptului, să-l catalogheze, să-l expună în formule. Totalitatea acestor construcții constituie tehnica juridică, care este modul în care conștiința umană sesizează fenomenele juridice externe și căută să le înțeleagă.

Clasificarea actelor juridice în pure și simple și condiționale, — spune Titulescu — este astfel prea riguroasă, pentru că sunt situații în care nu ne aflăm nici în fața unui drept pur și simplu, nici în fața unui drept conditional și totuși interesul practic impune protecția legală. Pentru a satisface interesele, fără exceptie, și aceasta printr-un procedeu unic, va trebui lărgită sfera modalităților unui act juridic, făcind loc, alături de termen și condiție, unei noi modalități, numită „eventualitate". Teza lui Titulescu este prima lucrare de mari proporții în care even-tualitatea, prezentată ca un organism cu structura și funcțiunea sa specială, este studiată ca o modalitate distinctă. Devenită clasică, lucrarea lui Titulescu este cîtată în cele mai recente tratate de drept civil.

În lucrarea *Împărteaala moștenirilor*⁷, Titulescu construiește o teorie generală a acestei materii, grupind articolele din codul civil în cîteva principii generale, cu explicația ratiunii lor de a fi, cu arătarea regulilor ce organizează împărteaala succesorrală, cu cercetarea oportunității și precizarea lipsurilor.

⁶ *Essai*, IV.

⁷ București, 1907.

Ceea ce caracterizează din punct de vedere al tehnicii juridice împărteaala moștenirilor în codul civil — arată Titulescu — este „incertitudinea, lacuna, incoherența dispozițiilor și falsitatea științifică a construcțiilor dominante”⁸. Legiuitorul nostru se multumeste cu „transplantarea în societatea românească a unui monument legislativ străin, fără cea mai mică preocupare de adaptare a legii la mediu social român”⁹.

Plecind de la soluțiile codului civil în această materie și avind în vedere criteriul utilității sociale, Titulescu ajunge la constatări și considerații care se referă la problema proprietății funciare în genere, demonstrând, din citarea unor date statistice, „absurdul repartiției proprietății noastre funciare”¹⁰. El își dă adeziunea la reformele progresiste care se propuneau, sub presiunea maselor populare: imbunătățirea muncii, imbunătățirea învățământului primar, crearea de ferme model, înființarea de tovarășii sășești pentru vînzarea în comun.

Cursul de drept civil ținut de Titulescu la Universitatea din București — curs pe care l-am audiat — concentrează o parte importantă din activitatea sa didactică, fiind o amplă expunere a dreptului civil român, cu caracter sistematic și științific.

În tinerea acestui curs, Titulescu a realizat nu numai o reconstrucție vigo-roasă și organică a dreptului civil, ci și o reelaborare originală.

Socotind că pentru a înțelege o regulă juridică actuală trebuie să te întrebui produsul cărei evoluții este, a studiat instituțiile reglementate de codul civil, ținând seama și de dispozițiile vechilor legiuiri, de literatura de specialitate, de practica judiciară, de unele legislații străine.

Din imensul material folosit, Titulescu a reținut ideile care aveau un caracter progresist, lăudând atitudini prin care devansa timpul său. Astfel, dintre reformele fiscale de o dreptate socială mai largă realizate de Titulescu, reforme care au legătură cu dreptul civil, trebuie să menționăm legea din 28 iulie 1924 asupra impozitului progresiv pe succesiuni, prin care se desfășoară dreptul de moștenire ab intestat de la al patrulea grad în sus.

Pentru Titulescu, rolul fundamental al dreptului nu este acel de instrument al dominației de clasă. El nu se ocupă critic de interesele în joc, de natura conflictelor de interes, omul de știință având, după el, numai rolul de a adapta legea la nevoile sociale în mișcare, pentru el fiind important principiul general abstract implicit în lege.

Deși Titulescu n-a ținut seama de rolul fundamental jucat de transformările ce au loc în baza economică și de rolul pe care lupta de clasă îl are în desfășurarea istorică, acestea răpindu-i adesea posibilitatea unei explicații reale a fenomenelor studiate, opera realizată de el îl situează printre elementele înaintate democratice ale intelectualității române, interesante la promovarea ideilor innoitoare în legătură cu instituțiile dreptului civil.

Titulescu a fost nu numai un erudit cercetător al dreptului civil, ci și un animator al cîtorva generații de studenți, pentru educația căroră a avut o permanentă grijă și un adinc sentiment de răspundere. În examinarea problemelor, la cursul său de drept civil Titulescu arată importanța faptului pentru cunoașterea normei juridice, sustinînd că dreptul fiind o normă de conduită, și deci forma, pentru a-l cunoaște va trebui să se cerceteze faptele reglementat, să se cunoască continutul său. Această cunoaștere este necesară în toate ramurile dreptului, și în special în dreptul civil, care reglementează raporturi ce trebuie studiate în consistență lor efectivă și reală. Nu se poate vorbi de o reglementare juridică a unei instituții, fără a se cunoaște aceasta în realitatea faptelor.

Titulescu a excelat în dreptul civil, însă universalitatea culturii sale i-a permis să abordeze cu o egală perfectiune problemele altor ramuri de drept. El

⁸ *Împărteaala moștenirilor*, p. 365.

⁹ *Împărteaala moștenirilor*, p. 187.

¹⁰ *Împărteaala moștenirilor*, p. 243.

a pledat în fața instanțelor judecătoarești, a avut o contribuție activă în opera de legiferare, iar în congresele și adunările Societății Națiunilor a susținut interesele țării noastre cu o profunzime, o finete de judecată și o corectitudine, care au făcut obiect de dragoste și admiratie.

Cum a fost opera lui Titulescu — echilibrată, totdeauna originală și sugestivă, valoroasă prin profunzimea analizei și rigoarea ei științifică, prin obiectivitatea criticii instituțiilor existente și bucuria progresului întrevăzut, — așa a fost și omul Cercetător al esenței instituțiilor juridice, fără a se îndepărta de realitate; precis și clar în expunerea problemelor; critic sincer, insuflaționat de dorința de a contribui la dezvoltarea științei dreptului și sluji intereselor patriei sale.

Calitățile de jurist erudit și profund, încrederea în drept a lui Titulescu — care pentru el era o imensă forță dinamică — au fost baza pe care, cu rezultate fecunde, s-a sprijinit ginditorul politic, omul de stat, diplomatul.

Slujitor credincios al marilor învățăminte umanitare, Titulescu a luptat pentru impiedicarea războiului ca fenomen social, pornind pentru aceasta de la stăvileea lui ca instituție legală. El și-a pus talentul în slujba colaborării internaționale, pentru realizarea căreia făcea apel la înțelegere, bună voință și generozitate.

Iată pentru ce, cunoașterea activității lui Titulescu, a gândirii și acțiunii desfășurate de el, — remarcabilă lecție de civism umanist și internațional, — reprezintă pentru noi un izvor permanent de îmbărbătare, siguranță încrederii cu care privim viitorul.

RECENZII

JEAN PIAGET : *Psihologia inteligenței*. Edit. științifică, Buc., 1965, 222 pagini.

Incadrindu-se în efortul general făcut de psihologie pentru a pune în evidență specificul gîndirii umane Psihologia inteligenței constituie o călăuză pentru a ne edifica asupra acestui controversat proces.

Rezultată din cercetările teoretice și experimentale făcute timp de patru decenii de psihologul elvețian Jean Piaget, sintetizînd principalele școli și curente contemporane, lucrarea înfățișează o concepție unitară asupra inteligenței.

Autorul înțelege inteligența în dezvoltarea ei ontogenetică, „ea este un punct de sosire și izvoarele ei se confundă cu acelea ale adoptării senzorial-motorii în general, iar dincolo de acestea cu izvoarele adaptării însăși” (p. 61).

Lucrarea este alcătuită din trei părți, fiecare parte avînd oarecare autonomie, impunî totușii parcurgerea integrală, deoarece de multe ori pentru a te edifica asupra unei afirmații trebuie să ai o privire de ansamblu.

Prima parte „Natura inteligenței” este dominată de două idei: I. stabilirea locului cel ocupă inteligența pe scara evoluției biologice; II. dinamica structurii gîndirii și a operațiilor ei (ce țin de psihologie și nu de logică).

Făcînd apel la diversele încercări de găsire a specificului gîndirii (asociaționism, psihologia formei, empirism etc.), Piaget își jalonează propriul drum „care să nu se lovească de logică, ca un dat prim și inexplicabil, dar care să respecte caracterul necesității formale, propriu logicii axiomatice, menînind totodată natura psihologică a inteligenței, esențialmente activă și constructivă” (p. 97).

Astfel apare la el o atitudine consecventă împotriva apriorismului, combatînd idealismul în psihologie.

Prin intermediul metodei experimentale autorul reușește să stabilească caracterul „operatoriu” al gîndirii, aceasta avînd originea în acțiune.

Partea a doua „inteligența și funcțiile senzorial-motorii” reia pe plan istoric și experimental acest raport, criticînd în special teoria formei care neglijeaază, atât în domeniul perceptiv cât și în acela al inteligenței, realitatea dezvoltării genetice și construcția afectivă care o caracterizează” (p. 115).

Astfel după Piaget, psihologia formei ajunge la empirismul clasic prin reducerea mecanismelor inteligenței la structurile perceptive care de fapt sunt și ele reduse la „forme fizice”.

Ce credem că trebuie relevat este faptul că nefiind de acord cu „recenetrarea” gestalistă autorul vine cu un argument ce explică specificitatea rationamentului și anume posibilitatea de topire a formelor perceptive statice, restrukturarea prin intermediul operațiilor în construcții nelimitate, ce corespund unor perceptii reale sau chiar le depășesc.

În privința raportului perceptie-inteligentă Piaget, găsește soluționarea adecvată arătînd că de fapt actele perceptiei sunt cele care vor declansa mecanismul operator al inteligenței, alături de funcțiile motorii (ce sunt strîns corelate). În lumina acestui raport sunt stabilite șase etape ce sunt parcuse de copil din prima zi a vieții pînă la nașterea propriu-zisă a inteligenței. Etapele sunt caracterizate nu

numai prin simpla ediție cantitativă ci și prin restructurări și recentrări ce perfectionează inteligența senzorial-motorie, realizându-se permanent o echilibrare între posibilitățile limitate ale copilului și nevoieștile individului.

Partea a III-a „Dezvoltarea gindirii” stabilește principalele momente ce intervin în elaborarea gindirii și principaliii factori generatori.

Referindu-se la rolul inteligenței senzorial-motorie, arată insuficiența acesteia prin conservatorismul afectiv cel impune (tinde numai la satisfacerea practică și nu la cunoaștere ca atare).

Găsirea specificității trecerii la planul reflexiv este dictată de trei condiții: 1. posibilitatea mărită de a reuni în ansamblu fazele succesiunilor unei acțiuni; 2. conștiințizarea rezultatelor dorite și anticiparea căilor pentru a ajunge la reușită; 3. parcurgerea simbolică a spațiului și timpului, putind astfel prelungi acțiunile peste posibilitățile imediate.

Credem că aceste condiții se impun prin realizarea saltului dialectic în gindirea copilului. Părăsindu-se juxtapunerea elementelor, tipică inteligenței senzorial-motorioare se ajunge la calități de esență inteligenței umane.

În funcție de manifestarea acestor calități, în urma experimentelor făcute cu copii de diferite vîrstă se stabilesc patru etape cu caracteristici specifice, ce vor duce în ultimă instanță la apariția inteligenței reflexive (de la 11–12 ani).

Analizând experimentele făcute de Piaget nu apare — totuși — clar criteriul după care au fost alese acestea.

De asemenea utilizarea unor noțiuni, de exemplu noțiunea de „schemă” nu este explicită — nu ni se spune cum apare „schema” și nici ce stă la baza ei.

În partea finală se dedică un capitol rolului factorilor sociali în dezvoltarea inteligenței, totuși nu se dă amploarea necesară acestor factori.

Privind în ansamblu lucrarea putem spune că rezolvă principalele aspecte ale formării gindirii deductive, însă nu e clar modul cum se formează gindirea inductivă.

Chiar cu aceste lipsuri sau neclarități, lucrarea lui Piaget nu-și pierde importanța, psihologia beneficiind de un aport substantial privind elucidarea unor probleme legate de explicarea evoluției gindirii.

Efortul făcut de cititor este răsplătit peste așteptări de meritele cărții.

Prefata psihologului român E. Fischbein își oferă posibilitatea să ai o imagine de ansamblu asupra întregii opere a lui Piaget, călăuzindu-te apoi spre înțelegerea adevărată a lucrării.

C. Logofătu

RENE DEKKERS: *Droit congolais et droit roman. Points de contact.* (Extrait du Bulletin Trimestriel du Centre d'Etudes des Problèmes Sociaux Indigènes, CEPSI, No. 71, pp. 1 à 56) Elisabethville — B.P. 4873 Katanga, 55 p.

René Dekkers, profesor la Universitatea din Bruxelles și Gand și „visiting professor” la Universitatea oficială din Congo-Elisabethville, ne prezintă o experiență interesantă. Așa cum arată titlul, autorul schizează o comparație între străvechiul drept roman și cutumile populațiilor congoleze, încercind să stabilească „punctele de contact”. Dar dreptul congolez nu are unitate. În Congo sînt în vigoare un drept civil scris de inspirație belgană, o cutumă evoluată, aplicată mai ales în periferia marilor orașe și, în fine, numeroase cutume locale ale diferitelor populații (Bavira, Hemba, Luba-Kassai, Luba-Katanga, Songe, Kusa, Ba-Kongo, Kaonde, Lamba, Lala etc.). Cum însă populațiile din Congo se găsesc pe trepte diferențiate de dezvoltare economică și socială, începînd de la orînduirea comunei primitive și pînă la

un feudalism începător, și cutumele acestor triburi sunt diferite unele de altele într-o anumită măsură. Autorul compară unele din aceste cutume tribale cu unele din instituțiile străvechiului drept roman. Putem însă observa de la început că ceea ce numim noi străvechiul drept roman, e dreptul unui stat-cetate, într-o perioadă inițială, e drept, dar cunoșcind o puternică organizare (care i-a permis să supraviețuiască într-o perioadă atât de dificilă ca aceea a incepiturilor), cit și proprietatea privată a familiei asupra pământului, sclavilor și vitelor. În străvechiul drept roman, pe lîngă instituțiile noi oglindind etapa de dezvoltare economică și socială descrisă (apariția proprietății private etc.), intinim și numeroase obiceiuri preluate din ordinea gentilică, anterioare apariției cetății. Aceste instituții ale străvechiului drept roman, despre care stăm foarte puține lucruri, pot fi într-o oarecare măsură lumenate prin confruntarea cu instituțiile congoleze care oglindesc o etapă de dezvoltare economică și socială asemănătoare. Pe de altă parte, așa cum foarte bine ne arată autorul, dreptul roman, la rîndul său, prin noțiunile și diviziunile sale, prin tot ceea ce constituie știința dreptului, e un instrument puternic și eficace pentru cunoașterea cutumei congoleze și e semnificativ că cercetătorii se servesc pentru a înțelege, defini și clasifica instituțiile analizate de sistematica dreptului roman la care se adaugă unele noțiuni indispensabile analizei moderne. Astfel, R. Dekkers își sistematizează observațiile sale în modul următor: I. Izvoarele dreptului; II. Regimul de clan; III. Proba; IV. Organizarea judiciară și procedura; V. Responsabilitatea civilă și penală; VI. Statutul persoanelor; VII. Bunurile; VIII. Succesiunile; IX. Dreptul matrimonial.

De fapt, ceea ce era de prevăzut în concepția materialist-istorică a dreptului, punctele de contact nu există, așa cum rezultă din cele arătate de autor, decât între instituțiile străvechiului drept roman preluate din orinduirea comunei primitive, și obiceiurile populațiilor congoleze care exprimă o etapă similară de dezvoltare economică și socială. Fără a fi propriu-zis nomade, populațiile congoleze ale căror cutume sunt studiate, erau puțin legate de pămînt. Unele triburi practicau sau practică păstoritul sau vinatul, altele, agricultura, dar părăsesc locul după ce, în urma unei agriculturi extensive, acesta se epuiza.

Din interesantele date oferite de autor, vom reține observațiile sale asupra modului de transmitere a regulilor dreptului, asupra responsabilității civile și penale, asupra proprietății și succesiunii.

Străvechiul și vechiul drept roman era un drept nescris, ca și dreptul congolez. În Congo, cutumele erau cunoscute și transmise de un grup de persoane din aristocratie („les notables“, îi numește autorul) și știința lor se transmite oral din generație în generație. La Roma același rol îl indeplineau pontificii. Colegiul delega în fiecare an un pontif pentru a da consultații particularilor (*qui quoquo anno praeesset privatis*). Colegiul avea monopolul cunoașterii dreptului și al consultațiilor. În triburile africane și cunoașterea istoriei tribale se transmitea din generație în generație de un grup de inițiați din aristocrație.

În unele cazuri, instituțiile congoleze diferă de cele din străvechiul drept roman. Astfel, cutumele congoleze nu cunosc autoritatea lucrului judecat. Si lucrul acesta se înțelege ușor. Autoritatea de lucru judecat (*bis de eadem re ne sit actio*) e respectată într-un stat puternic organizat și e legată de organele judecătoarești în care cel puțin într-o anumită măsură, influența regulatoare a statului a putut să se manifeste. La Roma, *bis de eadem re* era sanctionată prin intermediul magistraților, a căror prezență în proces marca intervenția statului în proces și nu prin intermediul judecătorului care era un simplu particular, un arbitru, ca și în Congo. Numai magistrații aveau puterea de a impune indivizilor respectarea sentințelor date în formele legale. Trăsături interesante sunt de semnalat în materie de responsabilitate civilă și penală. În primul rînd, cum e și firesc și cum putem constata și la romani, nu se face deosebire între civil și penal. E vorba de distincții prea subtile ce apar mai tîrziu. Nu se cunoaște noțiunea de culpă (să ne amintim că la Roma noțiunea de culpă e elaborată abia în sec. I i.e.n.) și nici principiul responsabilității indivi-

duale. Iată un caz concret relatat de autor: cu ocazia unei vinători, a fost ucis de o săgeată un copil care se ascunse în mod vădit imprudent în față liniei de tir, într-un tufiş. Autorul, deși nevinovat în concepția noastră, a fost condamnat dar nu numai pentru omorul copilului, ci și ca răspunzător de faptul că tatăl copilului, profund indurerat, s-a sinucis. În locul autorului ar fi putut fi condamnat și tatăl, fie fratele autorului (p. 27). Aceste cunoștințe despre absența noțiunii de culpă și despre responsabilitatea colectivă confirmă, dacă mai era nevoie, o serie de ipoteze celebre în istoria dreptului despre responsabilitatea colectivă în străvechiul drept roman sau grec (Glotz).

Sclavul face parte din casa stăpinului și lucrează în casă sau pe ogor. Există și sclavi care depind direct de comunitate. Condiția lor de fapt nu diferă mult de aceea a membrilor liberi ai tribului. Nu pot avea proprietate, dar li se lasă folosința unei părți a produsului activității lor (p. 29). Un uzaj asemănător a dus probabil la Roma la peculiu sclavului. Unul din izvoarele sclaviei îl constituie vinzarea debititorului insolvabil. Debitorul care nu poate plăti se pune la dispoziția creditorului sau oferă în locul său o altă persoană din familie, care, în virtutea solidarității de clan, răspunde pentru datorie (o fiică, un nepot etc.). Care era condiția juridică a debititorului în acest timp, nu știm prea bine. Autorul o asemănă cu aceea a lui *nexus* sau *addictus*. De obicei, familia intervine și achită datoria, eliberind astfel pe insolvabil. În caz de neplată însă debititorul e vindut unui terțiu și abia atunci devine sclav.

Pământul aparține colectivității. Famililor sau indivizilor îi se repartizează din pământul colectivitatii atât cît au nevoie (p. 39). Nimeni nu vinde și nimeni nu simte nevoie să cumpere pămînt, deoarece fiecare primește gratuit de la colectivitate atât cît are nevoie. De altfel, pământul nu e stăpinit prea multă vreme: cînd în urma unei culturi rudimentare, pământul se epuizează, tribul îl părăsește și ocupă alte terenuri. Există, în schimb, un drept asupra construcțiilor ridicate, dar nu prezintă interes economic. Locuința e din materiale puțin durabile, se dărâmă repede, presupunând că între timp colectivitatea nu-si schimbă asezarea. Acest lucru confirmă unele observații asupra datei de apariție a proprietății private asupra pământului la Roma. Cele mai vechi moduri de instrăinare a proprietății corporale (*mancipatio* și *in iure cessio*) presupuneau prin formele lor, numai instrăinarea unor mobile, ceea ce ne face să presupunem că proprietatea privată asupra pământului a apărut mai tîrziu decît această instituție. Notiunea de transfer al proprietății, de transfer al drepturilor, e o notiune nouă, elaborată în dreptul roman tîrziu, evoluat. *Mancipatio* și *in iure cessio* au apărut într-o epocă în care pentru a se transfeira un lucru de la o persoană la alta, *dans* făcea abandonul proprietății, iar *acciens* lăsa lucrul în stăpinire în mod public și cu consumămintul tacit al lui *dans*.

Studiul succesiunii congoleze ne ajută să înțelegem mai bine unele trăsături ale vechiului sistem sucessoral roman, atât de controverseate. Succesiunea, înțeleasă, ca succesiune la bunuri, prezintă o mică importanță practică. Congolezul are puține bunuri corporale în proprietate, în afară de sclavi. Chiar și acestia, în unele triburi, sunt jertfiți pe mormîntul defunctului. Și totuși, și în Congo găsim un început de desemnare a unui herede, precum și un început al instituției exheredării (p. 44). În principiu, fiecare individ nu are decît un herede. Îar heredele congolez, ca și heredele din străvechiul drept roman, nu e atât un succesor la bunuri, cit un succesor al persoanei defunctului, un continuator al persoanei. El ia loc în ierarhia gentilică în locul defunctului. A exhereda înseamnă a exclude o persoană din ierarhia gentilică. De poziția în ierarhie atîrnă o serie de drepturi, de privilegii, care constituiau adeverata bogătie a congolezului: dreptul de a încasa dota plătită familiei femeii, drepturile asupra membrilor familiei, asupra clientilor, asupra debitorilor insolvabili sau asupra persoanelor ce răspund pentru ei. Titularul tuturor acestor drepturi cu un caracter personal era considerat bogat.

Originea sistemului roman al obligațiilor e prea puțin cunoscută. Am fi fost interesat să cunoaștem ceva despre sistemul actelor juridice în cutumele studiate. Dar e probabil o chestiune la care autorul va reveni într-un studiu viitor pe care-l

așteptăm cu nerăbdare. Aceeași întrebare ne-o punem și despre formalismul în actele juridice.

Lucrarea, care îmbină fraza clară cu tratarea aprofundată a celor mai dificile probleme ale istoriei dreptului, prezintă un egal interes și poate fi urmărită, nu numai de specialiștii în istoria dreptului, dar și de oamenii de cultură pe care acest gen de probleme îi pasionează.

Mihai Jacotă

VALENTIN AL. GEORGESCU: *Preemțiunea în istoria dreptului românesc. Dreptul de protimisis în Tara Românească și Moldova.* Biblioteca istorică XII. Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965.

Protimisisul e o instituție cutumiara străveche, preluată de dreptul feudal al Moldovei și Țărilor Românești, unde a servit scopuri de clasă multiple și adesea contradictorii, puse pentru prima dată în completă lumină în această lucrare.

Protimisisul dă titularului facultatea de a fi preferat în cazul în care are loc un act de dispoziție asupra bunului formind obiectul instituției, (aspectul „preemțiune”) iar, dacă bunul a fost înstrăinat fără respectarea protimisisului, titularul are facultatea de a-l răscumpăra (aspectul „retract”) sau de a face să i se recunoască într-un fel oarecare dreptul său de preferință.

Vechile documente nu folosesc un termen tehnic pentru a desemna instituția. Din această cauză, autorul adoptă denumirea de protimisis care are avantajul față de ceilalți termeni de a cuprinde într-un singur cuvînt și aspectul „preemțiune” și cel „retract” al instituției.

Protimisisul apare în perioada de descompunere a orînduirii comunei primitive, cînd se desemnează procesul de dezvoltare a proprietății private în sinul obștilor gentilice-sătești. După formarea statelor feudale, Moldova și Tara Românească, protimisisul, preluat de orînduirea anterioară, devine caracteristic dreptului feudal și joacă un rol de seamă în lupta de clasă de-a lungul întregii epoci. Autorul caracterizează protimisisul ca „una din formele principale a stăpinirii funciare în obștea sătească pe cale de destrămare și în feudalism”.

Lucrarea, care, așa cum arată titlul, se ocupă numai de instituția protimisisului în Moldova și Tara Românească, cuprinde 3 părți. Partea întâi e consacrată dezvoltării protimisisului pînă în mijlocul sec. XVIII (feudalism timpuriu și dezvoltat); partea a doua, protimisisului în perioada destrămării feudalismului și apariției relațiilor de producție capitaliste, iar partea a treia, perioadei de dispariție a instituției și tratează desființarea dreptului de protimisis.

Protimisisul e atestat de cele mai vechi documente ale practicii (sec. XIV), dar este, în mod sigur, mult mai vechi decît această dată, astfel încît autorul conjecturează existența lui și în perioada cuprinsă între sec. X—XIV, perioadă pentru care nu dispunem de documente. Nu ar fi însă exclus ca protimisisul să fi apărut cu mult mai devreme, și anume între sec. II i.e.n. și sec. X e.n. Este ceea ce tezele materialismului istoric, învățămîntele dreptului comparat, servite de o amplă și, în mare parte, recentă documentație, permit autorului să presupună (p. 19—29). Cele cîteva pagini consacrate acestei probleme sunt pline de interes pentru specialiști.

În obștea sătească, pe cale de descompunere, stăpinirea „privatizantă” are drept obiect mai întîi „folosința și veniturile”, mai apoi, se concretizează și într-un drept de dispoziție asupra „folosinței”, drepturi ce coexistă timp îndelungat cu proprietatea devălmașă asupra pămîntului și chiar cu forme devălmașe de producție, din cauza unei foarte lente dezvoltări a economiei și schimbului. În aceste

condiții, obștea sătească a folosit protimisisul ca un instrument de apărare a drepturilor membrilor asupra fondului devălmaș. Dar dacă aceasta a fost funcția inițială a protimisisului, el a îndeplinit ulterior roluri variate, multiple și adesea contradictorii, fiind folosit de clasele antagoniste în raport cu interesele lor. Astfel autorul subliniază că putere ideea că protimisisul a fost folosit de obște pentru a impiedica pe boieri să pătrundă în comunitate și de boieri pentru a cotropi pământurile obștii, după ce în prealabil dobindeau calitatea de obștean.

În afară de protimisisul obștei devălmașe, s-a mai dezvoltat în Moldova și în Tara Românească protimisisul în cadrul raporturilor de dependentă feudală a țăranilor, în cadrul domeniului feudal și în cadrul tîrgurilor. Apariția și menținerea protimisisului în cadrul tîrgurilor e, poate, cea mai semnificativă trăsătură a materiei și constituie rezultatul slabei dezvoltări a economiei și schimburilor în țările române pînă tîrziu în sec. XIX. Tîrgurile care ar fi putut să fie centrul dezvoltării noilor relații de producție și al proprietății private absolute și exclusive de tip roman, adăpostesc o formă de protimisis, expresie a unei proprietăți condiționate.

Din sec. XIV, instituția poate fi descrisă pe bază de documente, care devin din ce în ce mai numeroase și mai variate pe măsură ce ne apropiem de sec. XIX.

Obștea are drept de protimisis în cazul înstrăinării unui bun nemîscător aparținând obștei și aceasta în virtutea faptului că ea e proprietara pămîntului. Dar protimisisul a imbrăcat forme mult mai variate și autorul subliniază că studiul protimisisului nu poate fi redus la protimisisul obștei. În afară de devălmași, (mosnenii și răzesii de bastină), mai au protimisis rudele de singe ale înstrăinătorului boierii devălmași, orășenii, primul stăpinitor și rudele sale, domnitorul și, ca o formă proprie dreptului feudal român, clăcasii (pentru a-și răscumpăra delnîta și capul) și tiganii (pentru a-și răscumpăra libertatea).

Protimisisul intra în acțiune cu prilejul exercitării dreptului de dispozitie asupra bunului, cum ar fi vînzarea, dania, schimbul, darea în plată, executarea silită, zălogirea, arendarea feudală. Protimisisul e, de multe ori, reglementat ca o modalitate a vînzării. Vechiul drept nu folosea un termen tehnic pentru a desemna bunurile supuse instituției. Abia din sec. XVIII, se folosește termenul de „nemîscătoare“, la care se adăugau tiganii, rumâni, vecinii. De altfel, autorul observă consecințele absentei unei prelucrări savante a cutumei precum și lipsa unei codificări a obiceiurilor. Toate acestea au apăsat greu asupra dezvoltării dreptului cutumiar și asupra stabilității drepturilor. Autorul semnalează că raportul de preferință între „retractul“ primului stăpinitor și cel de drept comun nu e limpede în izvoarele noastre (p. 73) și, de asemenea, ordinea de preferință pentru megieși și vecini (p. 83). Dreptul cutumiar este, în general, foarte imprecis. Poate ar fi de văzut dacă nu ne găsim și în fața unor variațiuni de cutumă de la regiune la regiune, ceea ce ar constitui un indiciu foarte interesant despre fărîmitarea feudală a dreptului.

Raporturile de reciprocitate între legislație și cutumă sunt în repetate rînduri puse în lumină. „Dreptul scris — arată autorul — are caracterul de invățătură, cu aplicare mlădiașă, fără o riguroasă prelucrare savantă“ (p. 113). Cutuma e cîteodată mai puternică decît dreptul scris. Astfel, în litigiile care pun în discuție relațiile de răzeșie, se aplică cutuma veche în locul dispozițiilor mai noi din Codul Calimah (p. 352). Merită de subliniat utilizarea largă a practicii judiciare și notariale în determinarea trăsăturilor cutumiare ale protimisisului, cît și rezultatele obținute în interpretarea ei.

Dar, spre finele sec. XVIII, economia și schimbul cunosc o anumită dezvoltare. În aceste condiții, protimisisul constituie o instituție care stînjenește libera circulație a pămîntului, atât de necesară noilor relații de producție pe cale de dezvoltare. Protimisisul a fost desființat în 1840 în Tara Românească și în 1864 în Moldova. Studiind criza protimisisului în condițiile de trecere de la feudalism la capitalism,

autorul are prilejul să aducă contribuții, pe cît de interesante, pe atît de noi, la o mai bună înțelegere generală a acestui fenomen.

Lucrarea se încheie cu două capitole de cel mai mare interes, în care se studiază unele forme supraviețuitoare de protimisis (cap. IV al părții a treia) și dreptul de preemtivitate în țările burgheze, precum și poziția dreptului socialist (cap. V).

Autorul semnalează în dreptul burghez actual unele cazuri de protimisis, din care unele sunt doar simple supraviețuiri, iar altele constituie apariții noi. Astfel, în Franță, protimisisul arendașului unui bun rural (p. 378). Literatura burgheză vede în aceste forme noi de protimisis, o îngădare a proprietății private și unii (Savatier) vorbesc chiar de „trăsături feudale”. Autorul supune acest fenomen unei analize dialectice. După părerea sa (p. 379), cazurile infățișate înseamnă „într-o măsură încă redusă” și la „nivelul proprietății capitaliste”, „forme specifice de condiționare”. Referindu-se la retractul succesorului, (p. 379), autorul indică, de asemenea, „tendințe care amintesc destul de bine vechiul protimisis feudal”. Protimisisul nu poate avea un rol deosebit în perioada capitalismului monopolist. Unele cazuri de protimisis constituie supraviețuiri (retractul succesorului), iar, în ce privește cazurile de protimisis noi create (acestea sunt caracteristice) ele pot fi just înțelese în lumina crizei sistemului capitalist. Astfel, protimisisul asupra bunului de familie, al arendașului, ca și alte forme, exprimă dorința de a se lupta împotriva proletarizării țăranilor, a pauperizării micilor proprietari de la orașe și sate, fenomene ineluctabile însă, deoarece decurg din structura capitalismului monopolist contemporan.

În încheiere, autorul cercetează dispozițiile din actele normative recente din țările socialiste, care consacră un drept de protimisis și conchide asupra rolului redus pe care această instituție poate să-l joace în dreptul socialist (p. 380).

„Preemtivitatea în istoria dreptului românesc”, prima lucrare de o atare amploare și adâncime în literatura noastră, folosește, pe lîngă o impresionantă masă de acte ale practicii, toate monumentele legislative care reglementează instituția. Unele din ele pentru prima dată. Așa sunt traducerea „Cirjei arhierilor” (Vactiria din 1645), Manualele de legi din 1765, 1766, 1777, Pandectele lui Toma Carra. Manualul de legi al lui Teofil al Cambaniei.

Pentru a elucida sub toate aspectele numeroasele probleme legate de protimisis, autorul a fost obligat să abordeze domenii conexe de cea mai mare însemnatate, cum ar fi raporturile mereu schimbătoare și contradictorii între cutumă și dreptul scris, funcția și etapele receptării dreptului romano-bizantin în țările române, structura dreptului feudal în diferitele sale perioade. În toate aceste domenii autorul aduce contribuții remarcabile.

Lucrarea analizată e cu totul deosebită prin bogăția aparatului critic, siguranța interpretării izvoarelor, prin concluziile sale, care, de multe ori, înnoiesc înțelegerea problemelor centrale, cît și a celor conexe cu protimisisul.

Mihai Jacotă